

ritum sanctum primum habeant auctorem, aliquis tamen ordo in libris sacris enumerandis a principio constitutus est. Verum Chrysostomus ita Paulum amabat, ut ipse non semel in scriptis suis testificatur, ut quavis minima data occasione, si Paulus concionanti sese offerret, si semel ille Pauli mentionem faceret, non posset ulterius a Paulo discedere: ait enim ipse infra, col. 146, cum inter concionandum Paulum attulerat, ulterius relinquere non posse, et a proposito argumento abduci. Tali igitur modo erga Paulum affectus Chrysostomus quatuordecim Epistolas Pauli ante quatuor Evangelia posuit, neque hic tantum, sed etiam capite secundo in Isaiam, col. 27, sic ait: *Non enim quemadmodum Pauli Epistolæ et Evangelia in unum collecta sunt, ita et prophetiae: sed, quod dixi, diversis temporibus.* Neque tamen ideo

SANCTI PATRIS NOSTRI

JOANNIS CHRYSOSTOMI
OPERA OMNIA.

INTERPRETATIO

IN ISAIAM PROPHETAM (a).

Laus Isaiae prophetae; sanctorum et prophetarum amor erga populos; nullus ad suscipiendam rem publicam aptior quam philosophus. — Hujus prophetæ excellētiam ex ipso maxime ejus opere percipere licet: illam vero perfectius declarat Paulus, qui acerius omnibus ejus virtutes neverat, utpote qui tanta cum plenitudine Spiritus loqueretur. Ejus enim loquendi libertatem, animum minime servilem, excelsam mentem, magnamque in prophetia de Christo perspicuitatem ostendens, haec omnia uno verbo complexus est dicens: *Isaias autem audet, et dicit (Rom. 10. 20): Inventus sum a non querentibus me: palam apparui iis, qui me non interrogabant (Isai. 65. 1).* Multa item commiseratione plenus erat. Non modo enim contra populi amentiam insurgebat, neque tantum libera lingua, et animo sublimiore imminentes illis ærumnas cum multa fiducia prænuntiabat, sed etiam in ipsis calamitatibus non minus quam ii qui in ipsas inciderant dolebat et cruciabatur, acerbiusque lugebat quam ii ipsi qui malis premebantur. Atque omnium, ut ita dicam, prophetarum sanctorumque talis mos erat, ut vel patrum amorem affectu erga contribules, quos regabant (b), superarent, et naturæ tyrannidem longo

spatio anteirent. Nemo enim, nemo utique tanto amoris affectu erga prolem flagrabat, quanto illi ad mortem usque erga eos quos moderabantur, lacrymantes, lugentes, pro illis dira patientibus Deum obserantes, simul abducti in miseriarum consortium; nihil non agentes et patientes, ut illos a superna ira et ab ingruentibus rebus tristibus ciperent. Etenim nihil ad suscipiendam rem publicam aptius, quam anima philosophiae plena misericordiae addicta. Ideo Moysem illum magnum in administrationis publicæ solium Deus evexit, quia ille prius suum erga populum amorem operibus exhibuerat, posteaque dicebat: *Si quidem dimittis illis peccatum, dimitte; sin minus, et me dele de libro quem scripsisti (Exod. 32. 31. 32).* Et ille ipse [Isaias] illos cernens pereuntes, dicebat: *Dimitte me, amare flebo. Ne contendatis consolari me super contributione filiæ generis mei (Isai. 22. 4).* Jeremias vero post urbis excidium longas edidit lamentationes. Ezechiel porro cum illis profectus est, tolerabiliusque putabat in aliena, quam in propria terra degere, e re maxime fore existimans, si calamitate oppressis ad consolationem præsens esset, aliorumque res curaret ac dirigeret. Daniel autem pro reditu illorum viginti et plures

(a) Collata est cum Ms. Regio 1955, quem unicum habemus, et cum variis lectionibus, quas Savilius ad calcem octavi Tomi edidit ex Ms. Bavario.

(b) Prophetarum subditos hic dicit Judæos. Id quod sane verum esse potuit sub Moyse et Samuele. Verum erga alios prophetas quonodo subditi prophetarum dici poterant Ju-

dæi? Hic vero nulla potest suspicio esse mendi; nam hæc vox paulo post repetitur. Subditos autem prophetis Judæos hic dicere puto Chrysostomum, quia in iis quæ religionem et cultum Dei spectabant, prophetis obsequabantur, vel obsequi jubebantur.

putandum est Joannem nostrum Epistolas Pauli Evangelii præposuisse, sed parum interesse putabat, ultra prima ponerentur, quoniam, ut jam dixi, omnia sciebat ex eodem Spiritu promanavisse.

Ad opuscula sequentia satis sunt ea quæ in Monitis præfati sumus. Unum restat admonendum, nempe dixisse nos in Monito ad Homiliam de Legislatore, Florilegia in fine hujusce Tomi edenda a nobis esse. Id scilicet initio decreveramus. Verum postea cum advertissemus fore ut in nimiam molem cresceret hic Tomus, si Florilegia in fine ederemus, illa in aliud Tomum cùdenda misimus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΙΣΑΙΑΝ.

Τοῦ προφήτου τούτου τὸ ἔξαίρετον μάλιστα μὲν καὶ αὐτόθιν ἔστιν ίδειν, δεῖχνυτι δὲ αὐτὸν ἐντελέστερον διπάντων ἀκριβέστερον τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ εἰδὼς Παῦλος, ἃς Πνεύματι τοσούτῳ φθεγγόμενος. Τὴν γὰρ ἐλευθεροστομίαν αὐτοῦ, καὶ τὸ φρόνημα τὸ ἀδυύλωτον, καὶ τὴν ὑψηλὴν γνώμην, καὶ τὴν πολλὴν ἐν τῇ περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητείᾳ σαφήνειαν ἐνδεικνύμενος, ἀπαντα ταῦτα ἐνὶ φήματι παρέστησεν εἰπών· Ἰσαίας δὲ ἀποτολμᾷ καὶ λέγει· Εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν· ἐμφανῆς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσι. Πολὺ δὲ αὐτοῦ καὶ τὸ συμπαθές. Οὐ γὰρ δὴ μόνον κατεξανίστατο τῆς τοῦ δῆμου μανίας, οὐδὲ ἐλευθέρᾳ γλώττῃ καὶ ὑψηλοτέρᾳ γνώμῃ τὰ μέλλοντα αὐτοὺς καταλήψεσθαι λυπηρὰ μετὰ πολλῆς ἀπήγγειλε τῆς παρρησίας, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς τῶν πραγμάτων περιστάσεσιν αὐτῶν οὐκ ἔλαττον τῶν ἐμπιπόντων ἀλγεῖ καὶ δάκνεται, καὶ πικρότερον τῶν ἀλόντων ἔδύρεται. Καὶ πάντων δὲ, ὡς εἰπεῖν, τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἀγίων τοιοῦτον τὸ ἔθος· πατέρων φιλοστοργίαν τῇ περὶ τοὺς ἀρχομένους ἀπέκρυψαν διαθέσει, καὶ τὴν τῆς φύσεως τυραννίδα ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος [2] ὑπερηκόντισαν. Οὐδεὶς γὰρ, οὐδεὶς ποτε φιλόπαις οὖτω τῶν ἐκγόνων περιεκάίτο, ὡς οὗτοι τῶν ἀρχομένων ὑπεραπέθησκον, δύσυρόμενοι, θρηνοῦντες, κακῶς πασχόντων αὐτῶν τὸν Θεὸν παρακαλοῦντες, συναπαγόμενοι, κοινωνοῦντες τῶν δεινῶν, πάντα καὶ ποιοῦντες καὶ πάσχοντες, ζωτε αὐτοὺς ἔξελέσθαι καὶ τῆς ἀνωθεν ὁργῆς, καὶ τῆς τῶν πραγμάτων ἐπιδρομῆς. Καὶ γὰρ οὐδὲν οὖτως ἐπιτήδειον εἰς ἀρχῆς αἴρεσιν, ὡς ψυχὴ φιλόσοφος καὶ συ-

αλγεῖν ἐπισταμένη. Διὰ τοῦτο καὶ Μωϋσέα τὸν μέγαν ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς δημαγωγίας ἀνεβίβασεν ὁ Θεὸς, ἐπειδὴ προλαβὼν διὰ τῶν ἔργων ἐπεδείξατο τὴν ὑπὲρ τοῦ δῆμου φιλοστοργίαν, καὶ μετὰ ταῦτα ἔλεγεν, Εἰ μὲν ἀφεῖς αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν, ἀφες· ἐπειδὴ κάμε ἐξάλειψον ἐκ τῆς βίβλου ἡς ἔγραψας. Καὶ αὐτὸς οὗτος δρῶν ἀπολλυμένους αὐτοὺς^a, ἔλεγεν· Αφετέ με, πικρῶς κλαύσομαι. Μὴ κατισχύσῃτε παρακαλεῖτε με ἐπὶ τὸ σύντριμμα τῆς θυταρδὸς τοῦ γένους μου. Οἱ δὲ Ιερεμίας καὶ θρήνους μακροὺς συνέθηκε, τῆς πόλεως κατενεχθείσης. Ιεζεκιὴλ δὲ καὶ συναπῆλθε, καὶ τὴν ἀλλοτρίαν τῆς οἰκείας κουφοτέραν εἶναι ἐνόμιζε, μέγιστου εἰς παραμυθίαν τῆς συμφορᾶς ἔχων τὸ παρεῖναι τοῖς κάμνουσι, καὶ διορθοῦν τὰ ἐτέρων πράγματα. Καὶ δὲ Δανιὴλ δὲ ὑπὲρ τῆς ἀνόδου τῆς τούτων εἶκοσι καὶ πλείους ἡγέρας διέμενεν^b ἀστιος, καὶ πᾶσαν σπουδὴν ἐπεδείξατο, τὸν Θεὸν ἰκετεύων ἀφεθῆναι τῆς πικρᾶς δουλείας αὐτούς. Καὶ τῶν ἀγίων δὲ ἔκαστος ἐντεῦθεν φαίνεται λάμπων. Οὕτω καὶ δὲ Δαυΐδ δρῶν τὴν θεήλατον ὁργὴν ἐκείνην ἐπὶ τὸν δῆμον φερομένην, ἐφ' ἐαυτὸν ἐκάλει τὴν πληγὴν, λέγων· Ἐγώ δὲ ποιμὴν ἥμαρτος, καὶ ἐγώ δὲ ποιμὴν ἐκακοποίησα· καὶ οὗτοι, τὸ πολυτιον, τὸ ἐποιησαρ; Γενέσθω ἡ χειρ σου ἐπ' ἐμοὶ, καὶ ἐρ τῷ οἰκείῳ τοῦ

^a Reg. ἀπολλυμένους αὐτόν, male. Hic autem αὐτὸς οὗτος, qui ex serie verborum videtur Moyses esse, est Isaias, ex cap. 22, v. 4.

^b Reg. διέμενεν.

ππτρός μου. Καὶ Ἀδραὰμ ὁ πατριάρχης πόρφω τῶν κακῶν ἐστηκὼς, καὶ οὐδὲν ἔχων κοινὸν πρὸς τὰ καταληψόμενα τοὺς ^a ἐν Σοδόμοις κακὰ, ως ἐν αὐτοῖς μέσοις τοῖς δεινοῖς ἐμβεβήκως, οὕτω παρεκάλει καὶ ἐδέετο τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐδὲ ἀνἀπέστη πάντα ποιῶν καὶ λέγων, ὥστε λῦσαι τὸν γαλεπὸν ἐμπρησμὸν ἐκείνου, εἰ μὴ ὁ Θεὸς αὐτὸν ἀφεῖς ἀπῆλθεν. Οἱ δὲ ἐν τῇ Καινῇ καὶ μείζονα ἐπεδείξαντο ταύτης τὴν ἀρετὴν, ἄτε καὶ πλειονος ἀπολελαυκότες χάριτος, καὶ πρὸς μακρότερα κληθέντες σκάμματα. Διὰ τοῦτο καὶ Πέτρος ἀκούων τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, ὅτι τοῖς πλουτοῦσι δυσκολωτάτῃ ἡ πρὸς τὸν οὐρανὸν εἰσόδος, ἡγωνίᾳ καὶ ἔτρεμε, καὶ πεῦσιν προσῆγε λέγων· *Tl̄c ἀρα δύναται σωθῆναι; καίτοι γε ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν θαρρῶν πραγμάτων.* Οὐ γάρ τὸ ἑαυτῶν ἐσκόπουν, ἀλλὰ τῆς αἰκουμένης ἐφρόντιζον. Καὶ Παῦλος δὲ δι' ὅλων τοῦτο ἡμῖν ἐνδείκνυται τῶν ἐπιστολῶν ^b· ὃς οὐδὲ τὸν Χριστὸν ίδειν ἦνέσχετο πρὸς τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας, οὕτω λέγων· *Τὸ ἀγαλύνσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἰραι, κρεῖσσον, τὸ δὲ ἐπιμεῖναι τῇ σαρκὶ ἀραιγκαιότερον δι' ὑμᾶς.* Τοιοῦτον καὶ οὗτος ἡμῖν διατηρεῖ τὸν χαρακτῆρα ὁ προφήτης, καὶ λέγων τὰς ἀποφάσεις τοῦ Θεοῦ μετὰ πολλῆς [3] τῆς παρρησίας, καὶ ἐπιτιμῶν τοῖς ἀμαρτάνουσι, καὶ παρακαλῶν αὐτὸν συνεχῶς καὶ διὰ μακρῶν τῶν λόγων παροξυνόμενον κατ' αὐτῶν· καὶ τοῦτο μάλιστα πρὸς τῷ τέλει τῆς προφητείας ἔστιν ίδειν, τέως δὲ αὐτῶν ἀναγκαῖον ἀρξασθαι τῶν προοιμίων.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

"Ορασις, ἡρ εἰδερ Ἡσαΐας.

^a. "Ορασιν καλεῖ τὴν προφητείαν, ἢ διὰ τὸ πολλὰ τῶν ἐκβησιμένων ἐπ' αὐτῆς ὀρῷν τῆς ὅψεως· ως δὲ Μιχαίας εἶδε τὸν λαὸν ἐσπαρμένον· καὶ δὲ Ιεζεκιήλ τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὴν παρανομίαν τῶν τὸν ἥλιον προσκυνούντων καὶ τὸν Θαμούζην· ἢ διὰ τὸ τὴν ἀκοήν τῶν προφητῶν τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ γενομένην αὐτοῖς μηδὲν ἔλαττον ἔχειν τῆς ὅψεως, ἀλλ' ὅμοιως πληροφορεῖν, διπέρ ἐν τοῖς βιωτικοῖς οὐκ ἔνι. "Οτι γάρ ἐτέρως ἤκουον παρὰ τοὺς λοιποὺς τῶν ἀνθρώπων, φησί· *Προσέθηκέ μοι ώτοις ἀκούειν.* Ποιεῖ δὲ καὶ τὸν λόγον ἀξιόπιστον, ορασιν εἰπών, καὶ ἀνίστησι τὸν ἀκροατὴν, καὶ παραπέμπει πρὸς τὸν τὰ πράγματα δεῖξαντα. "Εθος γάρ αὐτοῖς ἄπασι τοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ διαπορθμεύσι τὰ λεγόμενα, τοῦτο πρὸ τῶν ἀλλων κατασκευάζειν, ως οὐδὲν οἴκοθεν φθέγγονται, ἀλλ' ὅτι θεῖοι χρησμοὶ τινές εἰσι τὰ λεγόμενα, καὶ γράμματα ἐκ τῶν οὐρανῶν καταβάντα. Οὕτω καὶ δὲ Δαυΐδ· *Η γιῶσσά μου κάλαμος γραμματέως δευτεράρχου.* Μὴ τοινυν τοῦ καλάμου νόμιζε εἶναι τὰ γράμματα, ἀλλὰ τῆς κατεχούσης αὐτὸν δειξιᾶς, τουτέστι, μὴ τῆς γλώττης τοῦ Δαυΐδ, ἀλλὰ τῆς κινούσης αὐτὸν χάριτος. Καὶ ἔτερος δὲ προφήτης τοῦτο αὐτὸν ἐνδεικνύμενος ἔλεγεν, ὅτι Αἰπόλος ἡμηνί, φησί, *συκάμινα κτιζω·* ίνα μὴ ἀνθρωπίνη σοφία τὰ λεγόμενά τις λογίσηται. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἡρχέσθη μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔτερόν τι προστέθεικεν εἰπών· *Ἄλλα μήτρ ἐτώ ἐνεπλήσθη ἰσχύος ἐν Πνεύματι Κυρίου, καὶ κρίματος, καὶ δυναστειας.* Οὐ γάρ δὴ μόνον σοφοὺς αὐτοὺς ἡ χάρις, ἀλλὰ καὶ Ισχυροὺς εἰργάζετο, οὐ τῇ τοῦ σώματος κατασκευῇ, ἀλλὰ τῇ

^a Reg. καταληψόμενα τοῖς.

^b Prīus Editi i habebant δι' ὅλου... ἐπιστολῶν, quod pulat Savilius dici posse eadem ratione qua dicit ipse Chrys. in psalm. xlvi, πανταχοῦ τῶν ἐπιστολῶν. — Malo tamen lectio nem mulare, et δι' ὅλου legere; imo sic legitur in Bavario.

γνώμη. Ἐπειδὴ γάρ πρὸς δῆμον εἶχον εἰ ταῦτα καὶ ἀναίσχυντον, αἰμάτων διψῶντα προφητικῶν, καὶ σφαγαῖς ἀγίων ἐμμελετῶντα, εἰκότως πολλῆς ἐδέοντο τῆς δυνάμεως, ώστε μὴ καταπλαγῆναι τὴν διφατον αὐτῶν ρύμην. Διὰ δὴ τοῦτο τῷ μὲν Ιερεμίᾳ φησί, Τέθεικά σε ὡς στῦλον σιδηροῦν, καὶ ὡς τεῖχος χαλκοῦν· τῷ δὲ Ιεζεκιήλ ^c, *Ἐρ μέσω σκορπίων σὺ κατοικεῖς, μὴ φοβηθῆς ἀπὸ προσώπου αὐτῶν, μηδὲ πτοηθῆς.* Καὶ Μωϋσῆς δὲ, ἡνίκα ἀπεστέλλετο, οὐχὶ τὸν Φαραὼ δεδοκώς, ἀναδύεσθαι μοι δοκεῖ μόνον, ἀλλ' αὐτὸν μάλιστα τὸν δῆμον τῶν Ιουδαίων. [4] Τῷ γοῦν Θεῷ διαλεγόμενος, καὶ τὸν βάρβαρον ἀφεῖς, μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς μαθεῖν ἔζητει, τί δεὶ πρὸς αὐτοὺς εἰπεῖν ἀπιστοῦντας, ὅτι δὴ παρὰ Θεοῦ ἀφιγμένος εἶη· καὶ τὰ σημεῖα τῆς ἐκείνων ἔνεκεν ἐλάμβανε γνώμης· καὶ μάλα εἰκότως. Εἰ γάρ εἰς αὐτὸν οὕτως ἐφόδησε, καὶ ταῦτα εὑεργετηθεῖς, τί εἰκότης ἦν αὐτὸν παθεῖν ἐννοοῦντα τὸν ἀτακτὸν δῆμον ἐκείνον; Διὰ δὴ τοῦτο οὐχὶ σοφίας μόνον, ἀλλὰ καὶ δυνάμεως ἐλάμβανε Πνεῦμα, καὶ ἔλεγεν· *Ἐνεπλήσθη ἰσχύος ἐν Πνεύματι Κυρίου, καὶ κρίματος, καὶ δυναστειας.* Καὶ ἔτερος δὲ πάλιν· *Ρῆμα Θεοῦ ἐγένετο πρὸς Ιερεμίαν τὸν Χελκίου.* Καὶ ἔτερος δὲ πάλιν· *Λῆμμα Νινευί.* Βιβλίον ^d δράσεως Ναούμ τοῦ Ελκεσαλού. Καὶ αὐτὸς γάρ οὗτος ἐτέρῳ δίκαιῳ τὸ αὐτὸν προτέροις ἀνδείκνυται, τοῦ Πνεύματος τὴν κατοχὴν λῆμμα καλέσας. Ἐπειδὴ γάρ λαμβανόμενοι ὑπὸ τοῦ Πνεύματος οὕτως ἐλέγοντες, τὴν ἐνέργειαν τῆς χάριτος οὕτως ὑνδμασε,

Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος πανταχοῦ προτίθεται τῶν ἐπιστολῶν τὸ τῆς ἀποστολῆς δνομα, διπέρ οἱ προφῆται ἐποίου διὰ τοῦ λέγειν, ὅρασις, καὶ λόγος, καὶ λῆμμα, καὶ δίκαιο, τοῦτο διὰ τοῦ τῆς ἀποστολῆς κατασκευάζων ὄνόματος. *Μισπερ γάρ δὲ λέγων δρασιν καὶ δίκαια Θεοῦ, οὐ τὰ οἰκεῖα φθέγγεται, οὕτω καὶ δὲ πόστο λον ἐαυτὸν καλῶν, οὐ τὰ παρ' ἑαυτοῦ διδάσκει, ἀλλ' ἀπερ δὲ ποστέλλων ἐκέλευσεν* ^e. *Ἀποστόλου γάρ ἀξιώματα, μηδὲν οἴκοθεν ἐπεισάγειν.* Διὸ καὶ δὲ Χριστὸς ἐλεγε· *Μὴ καλέσετε διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς· εἰς γάρ ύμῶν ἔστιν δὲ διδάσκαλος δὲν τοῖς οὐρανοῖς· δεικνύεις, οτι πᾶσα τῶν παρ' ἡμῖν δογμάτων ἡ ἀρχὴ τὴν βίζαν ἀνιώθεν Ελαθεν ἐκ τοῦ τῶν οὐρανῶν Δεσπότου, καν ἀνθρωποι ὡς πρὸς τὰ λεγόμενα διακονούμενοι.* *Ἡρ εἰδερ Ἡσαΐας.* Τὸ πῶς δρῶσιν οἱ προφῆται ταῦτα, ἀπερ δρῶσιν, οὐχ ἡμέτερον εἰπεῖν· οὐ γάρ δυνατὸν ἐρμηνευθῆναι λόγῳ τὸν τρόπον τῆς ὅψεως· ἀλλ' ἐκείνος μόνος οἶδε σαφῶς, δὲ τῇ πείρᾳ μαθών. Εἰ γάρ φύσεως ἔργα καὶ πάθη πολλάκις οὔδεις δὲν παραστήσεις λόγῳ, πολλῷ μᾶλλον τὸν τρόπον τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας. Εἰ δὲ ἀμυδραῖς εἰκόσιν ἀποχρησάμενον δεὶ κατατολμῆσαι, οὐχ ὡστε τὰ σαφές παραστῆσαι ^f, ἀλλ' ὡστε αἰνίγματι παρασχεῖν. ἐμοὶ δοκεῖ ταῦτα καὶ ἐπὶ τῶν προφητῶν γίνεσθαι, οἷον δὲν ἡ καθαρῶν ὑδάτων φύσις ἡλιακὰς ἀκτίνας δεξιαμένη καταυγασθεῖη, οὕτω καὶ τῶν προφητῶν τὰς φυχὰς, καθαιρούμενας οἰκείᾳ ἀρετῇ πρῶτον, ὑποδέχεσθαι τὴν τοῦ Πνεύματος δωρεάν, καὶ πρὸς τὴν λαμπτηδόνα ποιουμένας ἐκείνην, οὕτω δέχεσθαι τῶν μελλόντων τὴν γνῶσιν. Γίδες

^c Savil. putat deesse λέγειν aut πρεσβείαν, vel simile quidam Boisius legendum esse ἄχον existimat. An desit aliquid non ausim affirmare: nam apud Chrysostomum hujusmodi ἀποστήσεις non paucæ occurunt.

^d Interpres legerat διὰ δὲ τοῦτο τῷ μὲν Ιερεμίᾳ δ Θεός οντι... τῷ δὲ Ιεζεκιήλ, et sic Bavarius. Regius vero Codex διὰ δὴ τοῦτο μὲν Ιερεμίας φησί.. τῷ δὲ Ιεζεκιήλ, male. Tifmannus optime legit.

^e Sic recte Savil. et Reg. Morel. vero Niveui, καὶ βιβ.

^f Reg. male δὲ ποστόλος ἐκέλευσεν.

^g Sic Bavarius Codex recte. Editū παραστῆναι.

dies jejunus mansit, nullamque non sollicitudinem adhibuit in supplicando Deo, ut illos ab amara servitate redimeret. Singuli quoque sancti hoc splendoris genere fulgent. Sic et David immissam in populum iram Dei cernens, in se vindictam revocabat dicens : *Ego pastor peccavi, et ego pastor malum perpetravi : et isti, qui gress sunt, quid fecerunt ? Fiat manus tua super me, et domum patris mei* (2. Reg. 24. 17). Abraham vero patriarcha, cum procul esset a malis, et nihil commune haberet cum pernicie illa Sodomitas invasura, quasi ipse in mediis calamitatibus consisteret, ita Deum precabatur et rogabat, neque finem facturus erat supplicandi ut dirum incendium averteret, nisi Deus illo dimisso abiisset. Sancti porro Novi Testamenti majorem exhibuere virtutem, utpote majori gratia donati, et ad diuturniora certamina vocati. Ideo Petrus Christum audiens dicentem, divitibus difficillimum esse cælorum ingressum, angebatur et tremebat, atque ita sciscitatus est : *Quis ergo potest salvare* (Luc. 18. 26)? etiamsi circa res suas consideret. Non enim de rebus suis, sed de orbe solliciti erant. Paulus certe per omnes Epistolas suas illud indicat: qui prius habebat hominum salutem, quam Christum videre, ita dicens : *Resolvi, et cum Christo esse, melius est, manere autem in carne magis necessarium propter vos* (Philipp. 1. 23. 24). Talem nobis servat formam hic propheta; Dei namque sententias cum magna fiducia profert, peccatores increpat, ipsumque contra illos exasperatum longis frequenter sermonibus placat; quod in fine maxime prophetæ videre est. Tandem ipsum aedendum est prophetæ exordium.

CAPUT I (a).

Visio quam vidi Isaias.

1. Visionem vocat prophetiam, vel sic loquitur, quod multa eorum quæ eventura erant sub aspectu haberet; quemadmodum Michæas vidi populum dispersum (3. Reg. 22. 17); et Ezechiel captivitatem ac prævaricationem eorum qui solem et Thamuzem adorabant (Ezech. 8. 14): vel quia id quod prophetæ a Deo audiebant, ipso rerum conspectu nihil minus haberet, sed perinde fidem ficeret, secus quam in rebus hujus mundi. Quod enim alio audirent modo, quam reliqui homines, id ille ait : *Addidit mihi aurem ad audiendum* (Isai. 50. 4). Sermonem autem fide dignum reddit cum ait, Visio, auditoremque excitat, et ad eum qui res exhibuit transmittit. Mos enim erat omnibus, qui Dei dicta in alios transmittebant, illud ante alia constituere, se nihil a semetipsis loqui, sed divina ab se proferri oracula et scripta ex cælis delata. Sic David aiebat : *Lingua mea calamus scribæ velociter scribantis* (Psal. 44. 2). Ne putes igitur literas ex calamo prodire, sed ex dextera tenentis eum; id est, non ex lingua Davidis, sed ex gratia ipsam moveente. Alius vero prophetæ idipsum declarans dicebat : *Caprarius erum sycomorus evellens* (Amos 7. 14); ne quis dicta

(a) Nulla capitum distinctio habetur in Regio Codice. Imo in veteribus MSS. longe diversus erat capitum ordo, ut viideas in Bibliotheca nostra Coislavia, de libris Biblicis.

humanæ sapientiæ adscriberet. Neque hoc dicto contentus fuit, sed aliud addidit his verbis : *Sed ego repletus sum fortitudine in Spiritu Domini, et iudicio, et potentia* (Mich. 3. 8). Gratia quippe illos non modo sapientes, sed etiam fortes efficiebat, non corporis constitutione, sed mente. Quia enim cum populo rem habebant audace et impudente, ac sanguini prophetarum inhiante, sanctorumque cædem moliente, multa certe illi egebant fortitudine, ut ne eorum impetum formidarent. Ideo Jeremiæ dicitur, *Posui te ut columnam ferream et ut murum æreum* (Jer. 1. 18); Ezechieli autem, *In medio scorpiorum tu habitas, ne timcas a facie eorum, neque formides* (Ezech. 2. 6). Moyses quoque cum mitteretur, non Pharaonem tantum, sed et populum Judaicum metuens, recusasse mihi videtur (Exod. 4. 10). Deum igitur alloquens, barbaro dimisso, ediscere ingenti studio peroptabat, quid dicendum ipsis esset non credentibus, se a Deo missum accedere; signaque accepit ad illorum mentem subigendam opportuna: et merito quidem. Nam si unus illorum ipsum ita exterruit, et quidem beneficio affectus, quid passum esse verisimile est turbulentum illum populum mente revolventem? Ideo non sapientiæ modo, sed etiam fortitudinis Spiritum accepit, et ideo dicebat ille : *Repletus sum fortitudine in Spiritu Domini, et iudicio, et potentia* (Mich. 3. 8). Aliusque iterum : *Verbum Dei factum est ad Jeremiam filium Chelciæ* (Jer. 1. 1). Et alias rursum : *Assumptio Ninives. Liber visionis Nahum Elcesæi* (Nahum. 1. 1). Hic ipse quoque Isaias altero verbo idipsum quod prius declarat, Spiritus participationem vocans assumptionem. Quoniam enim a Spiritu assumpti sic loquebantur, operationem gratiæ ita vocavit.

Apostolus a Deo missus, ut nomen ipsum sonat. Nobilitas non ex majoribus, sed ex merito proprio. — Idcirco Paulus omnibus Epistolis apostolatus nomen præmittit: quod etiam prophetæ faciebant, cum dicerent, visio, et verbum, et assumptio, et sermo; idipsum ille per apostolatus nomen efficiebat. Sieut enim is, qui dicit visionem et sermonem Dei, non propria effert: sic et qui seipsum apostolum vocat, non sua docet, sed ea quæ jussit is qui misit. Apostoli namque dignitas est per se nihil offerre. Idcirco dicebat Christus : *Ne vocetis magistrum super terram: unus enim est magister vester, qui est in cælis* (Matt. 23. 10); ostendens omne dogmatum nostrorum principium, radicem desuper ex cælorum Domino accepisse, etiamsi homines sint qui ad illa ministrant. *Quam vidit Isaias.* Quomodo hæc, quæ vident prophetæ, videant, dicere non nostrum est; visionis quippe modum non possumus interpretari; sed ille solum clare novit, qui experientia didicit. Etenim si naturæ opera et affectus sæpe nemo explicare potest, multo minus modum operationis Spiritus. Quod si obscuris imaginibus audacter quis id aggredi possit, non certe ita poterit ut clarum id reddat, sed in ænigmate id effret. Mihi quidem videtur id ita factum esse in prophetis, ut cum aquæ limpidae natura radios solares

excepit, tota illustratur, sic et prophetarum animas propria virtute prius expurgatas, donum Spiritus accipere, et ad fulgorem illum concinnatas ita futurorum notitiam admittere. *Filius Amos.* Cur patrem commemorat? Aut ad tollendum aequivocum, aut ut discamus patris vilitatem filii virtutem non obscurare: nobilitatemque esse non ex præclaris majoribus oriri, sed ex propria magnitudine. Hic certe ex ignobili patre natus, omnibus illustrior evasit, propriæ virtutis excellentia fulgens. *Quam vidi: contra Judæam et contra Ierusalem.*

2. Cur distinete utrumque locum commemorat? Quia pœnæ divisim inflictæ sunt, diversisque temporibus, Deo id sapienter dispensante, ne omnes una perirent, sed sensim et paulatim, ut abductorum suppicio cæteri resipiscerent. Quod si pharmaco non fuerint, ut par erat, usi; non medici, sed agritorum culpa erit. Id autem facit semper et in singulis generationibus, non omnes simul in eadem peccata lapsos plectens; nam alias totum genus nostrum jam olim sublatum esset; sed ab aliis hic pœnas repetit, leviori hinc illis parans in alia vita cruciatum: atque æqualibus ipsorum mutationis in melius magnam occasionem suppeditat: illos autem qui neque ex proprio motu, neque ex tali dispensatione quidpiam luxurari volunt, ad inevitabilem et tremendum judicium diem reservat. *In regno Oziæ et Joathan, et Achaz et Ezechiae, qui regnarunt in Judæa.* Opportune tempus adjicit, studiosum auditorem remittens ad historiam rerum gestarum. Ita enim prophetia facilius intelligetur clariusque erit, si discamus, qua rerum conditione, et quo in statu Judaicarum plagarum, prophetæ pharmaca concinnarint. **2. Audi, cælum, et auribus percipe, terra, quia Dominus loquutus est.** Multa plenum est iræ hoc exordium. Nisi enim ingens esset et ineffabilis indignatio, nequaquam, missis hominibus, ad elementa sermonem vertisset. Illud vero facit non modo iræ declarandæ causa, sed ut eos qui audituri erant, ingenti pudore suffunderet, ostendens eos qui ratione decorati essent, pejus se habere, quam elementa sensu carentia. Id quod etiam cæteris prophetis in more est. Idecirco is qui ad Jeroboamum missus fuerat, omisso rege ad quem mittebatur, altare alloquitur (**3. Reg. 15. 1. 2.**). Et Jeremias terram vocabat dicens: *Terra, terra, terra: scribe hunc virum, virum proscriptum* (**Jer. 22. 29. 50.**) Aliusque rursum dicebat: *Audite, valles, fundamenta terræ. Filios genui* (**Mich. 6. 2.**). Non commune omnibus hominibus hic ponit beneficium, quod nempe facti essent, sed insigne quodpiam, quod filii effecti essent. Semper enim beneficia inferre incipit Deus. Ac quemadmodum cum hominem crearet, qui non ante fuerat, eum in principio honoravit dicens, *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (**Gen. 1. 26.**); in nova autem lege majori nos ornavit beneficio; non solum enim nihil operatos, sed etiam innumeris malis onustos honoravit per lavacrum regenerationis: ita et hic videre est; nam eos qui non modo in adoptione nihil boni egerant, sed etiam lapsi fuerant, ho-

noravit. Nec vero quia ante labores honorare solet, post labores mercede privat; sed tunc majora conferunt præmia. *Et exaltavi.* Quæ in Ægypto, quæ in deserto, quæ in Palæstina gessit, uno verbo carptum testigat. Mos enim Deo est ob beneficiorum copiam in narratione gestorum non minutatim insistere. *Ipsi autem spreverunt me.* Transgressi sunt, inquit, legem meam, mandata dereliquerunt. **3. Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui.** Compunctiones accusationi accessionem parant, maxime vero cum ex inæqualibus concinnantur: quemadmodum et Christus ait: *Viri Ninivitæ surgent in iudicio cum generatione hac, et condemnabunt eam* (**Luc. 11. 32.**); ac rursum: *Regina austri surget in iudicio, et condemnabit generationem hanc, quia venit ex finibus terræ audire sapientiam Salomonis* (**Ibid. v. 31.**). Rursusque Jeremias ait: *Ite ad insulas Chetiim et videte in Cedar. Mittite et cognoscite, si mutabunt gentes deos suos: populus vero meus mutavit gloriam suam, ex quo nihil proficiet* (**Jer. 2. 10. 11.**). Docet legem non duran- esse, et quantam mensuram exigat ab hominibus, quam bruta, et bruta omnium stupidissima implere possint. Sed dixerit quispiam, Illa in natura habent quod cognoscant. Sed possumus ea quæ bruta ex natura sua faciunt ex proposito voluntatis implere. *Cognovit bos possessorem.* Non ex doni excellentia in medium adducit, sed ex nequitiae¹ redundantia illorum auget reprehensionem. Quemadmodum enim ad illorum pudorem elementa evocat: ita non hominibus, sed brutis ipsos comparat, ac brutorum stupidissimis, illisque pejores esse ostendit.

3. Idem facit et Jeremias, torturem et hirundinem in medium evocans (**Jer. 8. 7.**); et Salomon, nunc ad formicam, nunc ad apem mittens eum qui otiose vivit (**Prov. 6. 6.**). *Israel autem me non cognovit* (**Ecli 11. 3.**). Accessio malitiæ est, cum ii qui familiares erant, post tot honores, omnes confertim ad malitiam sponte consugiunt. Non dixit, Jacob, sed, *Israel*, ut ex virtute progenitoris ingratum nepotum animum magis ostenderet. Ille enim animi virtute benedictionem in nomine expressam promeruit: illi vero ob iniquitatem ipsam prodiderunt. *Et populus meus me non intellexit: Me,* inquit, sole clariorem. **4. Væ genti peccatri.** Hoc etiam prophetis in more fuit, ut eos lugerent, qui incurabili morbo laborarent. Sic et Jeremias multis in locis; sic et Christus cum dicit: *Væ tibi Chorazi, væ tibi Bethsaida* (**Matth. 11. 21.**). Nam hoc etiam doctrinæ species est. Quem enim sermo non potuit reformare, luctus persæpe emendavit. *Populo pleno peccatis.* Alia accusationis accessio, quod omnes, quod admodum [peccatores sint]. *Semini nequam.* Non originem eorum vituperat, sed ostendit eos a prima ætate improbos fuisse. Sicut enim Johannes cum dicit, *Serpentes, genimina viperarum* (**Matth. 3. 7.**), non naturam vituperat: non enim dixisset,

¹ Forte melius, Græca lectione aliquantum mutata: *Non modo ex doni ipsis concessi excellentiæ, sed ex nequitiae, etc.* Itæc ex Alieno notavimus.

Αρμῶς. Τίνος ἔνεκεν τοῦ πατρὸς μέμνηται; "Η διὰ τὰς ὁμωνυμίας, η ὥστε μαθεῖν διὰ οὐδὲν εὔτελεια πατρὸς ἐπισκιάζει παιδὸς ἀρετὴν· οὐδὲ εὐγένεια τοῦτο τὸ ἐκ μεγάλων φῦναι, ἀλλὰ τὸ μεγάλους αὐτοὺς γενέσθαι. Οὐτός τε ἀσῆμου πατρὸς ὅν, πάντων φαιδρότερος γέγονε, τῇ τῆς οἰκείας ἀρετῆς λάμψας ὑπερβολῇ." Ἡρεὶδε κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ κατὰ Ἱερουσαλήμ.

β'. Τίνος ἔνεκεν διηρημένως ἔκατέρων ἐμνημόνευσε τῶν χωρίων; Ἐπειδὴ καὶ αἱ τιμωρίαι διηρημένως [5] γεγόνασι, καὶ ἐν διαφόροις καιροῖς, τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦτο σοφῶς οἰκονομήσαντος, τὸ μὴ πάντας ἀθρόον ἀπολέσαι, ἀλλ' ἡρέμα καὶ καταμικρὸν, ὥστε τῇ τῶν ἀπαχθέντων τιμωρίᾳ τοὺς λειπομένους γενέσθαι σωφρονεστέρους. Εἰ δὲ οὐκ ἔχρισαντο εἰς δέον τῷ φαρμάκῳ, οὐχὶ τοῦ ιατροῦ, ἀλλὰ τῶν καμνόντων τὸ ἔγκλημα. Ποιεὶ δὲ αὐτὸς διὰ παντὸς, καὶ καθ' ἐκάστην γενεάν, οὐ πάντας ὅμοῦ τοὺς τὰ αὐτὰ ἀμαρτάνοντας ὅμοῦ καὶ κολάζων· η γάρ ἀν διπάν ἡμῶν πάλαι ^a προανηρπάσθη τὸ γένος· ἀλλὰ τοὺς μὲν ἐνταῦθα ἀπαιτεῖ δίκην, αὐτοῖς τε ἐκείνοις κουφοτέραν τὴν ἔκει κατασκευάζων κόλασιν, καὶ τοῖς συνακμάζουσιν αὐτοῖς μεγίστην τῆς ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολῆς προαποιθέμενος ὑπόθεσιν· τοὺς δὲ μήτε οἰκοθεν, μήτε ἐκ τῆς τοιαύτης οἰκονομίας βουλομένους τι κερδαίνειν, ἀπαραιτήτῳ καὶ φοβερῷ τῆς κρίσεως ταμιευόμενος ἡμέρᾳ. Ἐν βασιλείᾳ Ὀζίου καὶ Ἰωάθαρ, καὶ Ἀχαζ καὶ Ἐλεκίου, οἱ ἐβασιλευσαρ τῆς Ἰουδαίας. Καὶ τὸν καιρὸν ἀναγκαῖως προτίθησι ^b, τὸν φιλόπονον ἀκροατὴν παραπέμπων εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν γεγενημένων. Οὕτω γάρ εύμαθεστέρα τε ἔσται καὶ σαφεστέρα ἡ προφητεία, εἰ μάθοιμεν, πῶς τῶν πραγμάτων διακειμένων, καὶ πῶς τῶν τραυμάτων ἔχοντων τῶν Ἰουδαϊκῶν, οὗτοι τὰ φάρμακα κατεσκεύασαν. Ἀκούε, οὐρανὲ, καὶ ἐρωτίζου, τῇ, δι τοῦ Κύριος ἐλάλησε. Πολλοῦ γέμει τοῦ θυμοῦ τὸ προσέμιον. Εἰ γάρ μὴ σφοδρά τις ἦν καὶ ἄφατος ἡ ὀργὴ, οὐκ ἀν τοὺς ἀνθρώπους ἀφεῖς, πρὸς τὰ στοιχεῖα τὸν λόγον ἔστρεψε ^c. Ποιεὶ δὲ αὐτὸς, οὐχ ὥστε τὴν ὀργὴν ἐνδεῖξασθαι μόνον, ἀλλ' ὥστε καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀκούειν μέλλοντας μετὰ πολλῆς ἐντρέψαι τῆς ὑπερβολῆς, δεικνὺς ὅτι τῶν ἀναισθήτων φύσει στοιχείων γείρον οἱ λόγοι τετιμημένοι διάκεινται. Τοῦτο δὲ καὶ ἐτέροις ἔθος προφήταις ποιεῖν. Διά τοι τοῦτο καὶ διὰ τὸν πρὸς τὸν Ἱεροβοάμ ἀποσταλεῖς, ἀφεῖς τὸν βασιλέα πρὸς διὰ ἀπεστέλλετο, τῷ θυσιαστηρίῳ διαλέγεται. Καὶ Ἱερεμίας τὴν γῆν ἐκάλει λέγων· Γῆ, γῆ, γῆ· γράγον τὸν ἀρδα τοῦτον, ἀρδα ἀκκήρυκτον. Καὶ ἐτερος πάλιν Ἐλεγεν· Ἀκούσατε, φάραγγες, θεμέλια τῆς γῆς. Κλούς ἐγέννησα. Οὐ τὴν κοινὴν πρὸς πάντας ἀνθρώπους τίθησιν εἰς αὐτοὺς εὐεργεσίαν, ὅπερ ἦν τὸ γενέσθαι, ἀλλὰ τὴν ἐξαίρετον, ὅπερ ἦν τὸ δι υἱοὺς γενέσθαι. Πανταχοῦ γάρ ἀρχεῖ τῶν εὐεργεσιῶν ὁ Θεὸς, καὶ ὥσπερ τὸν ἀνθρώπον πλάτων, οὐδέπω γενόμενον ἐτίμησε τῇ ἀρχῇ, εἰπὼν, Ηομίσωμεν ἀνθρώπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὅμοιωσιν· ἐπὶ δὲ τῆς Καινῆς καὶ μειζόνως· οὐ γάρ δὴ μόνον μηδὲν εἰργασμένους, ἀλλὰ καὶ μυρίκ κακά εἰργασμένους ἐτίμησε διὸ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἔστιν ἴδειν, ὅτι τῇ υἱοθεσίᾳ οὐχὶ μόνον οὐδὲν κατωρθωκότας, ἀλλὰ καὶ ἐπταιχότας ἐτίμησεν. Οὐ μήν ἐπειδὴ τιμῷ πρὸ τῶν πόνων, ἀποστέρει μετὰ τοὺς πόνους, ἀλλὰ καὶ τότε μείζονα διδωσι τὰ ἐπαθλα. Καὶ ὑψώσα· Τὰ ἐν Αἰγύπτῳ, τὰ ἐν τῇ

[6] ἐρήμῳ, τὰ ἐν Παλαιστίνῃ ἐνί ῥήματι παρέδραμεν. "Ἐθος γάρ τῷ Θεῷ τοῦτο, διὰ τὴν περιουσίαν τῶν εὐεργεσιῶν μὴ κατεμικρὸν ἐνδιατρίβει τῇ διηγήσει τῶν γεγενημένων. Αὐτοὶ δέ με ἡθέτησαν. Παρέβησάν μου, φησί, τὸν νόμον, τὰ προστάγματα κατέλιπον." Εγρα ριῶς τὸν κτησάμενον, καὶ διος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ. Αἱ συγκρίσεις αδησιν τῆς κατηγορίας ποιοῦσι, καὶ μάλιστα ὅταν ἐξ ἀνίσων ὡσι· καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς φησί· "Ἄνδρες Νινευῖται ἀραστῆσοται ἐρ τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακριοῦσιν αὐτήν· καὶ πάλιν· Βασιλισσα ρότου ἐγερθήσεται ἐρ τῇ κρίσει, καὶ κατακριεῖ τὴν γενεᾶν ταύτην, δι τῇ ἡλιθεν ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς ἀκοῦσαι τὴν σοφιαν Σολομῶντος. Καὶ Ἱερεμίας δὲ πάλιν φησί· Πορεύθητε εἰς τῆσσους Χετιμ ^e, καὶ ἰδετε εἰς Κεδάρ. Ἀποστελλατε καὶ γνῶτε, εἰ ἀλλάξοται ἔθνη θεοὺς αὐτῶν· δὲ λαὸς μου ἡλλάξατο τὴν δόξαν αὐτοῦ, δι τῇ ὡφεληθήσεται. Τὸ διεπαχθὲς τῆς νομοθεσίας δείκνυσι, καὶ δισν ἀπαιτεῖ παρὰ τῶν ἀνθρώπων μέτρον, δ καὶ ἀλόγοις εὐκολον κατορθῶσαι, καὶ ἀλόγων τοῖς ἀνοητέροις. Ἄλλ' ἐρεῖ τις, δι τῇ ἐκείνα ἐν τῇ φύσει ἔχει τὸ γνωρίζειν. Ἄλλα δυνατὸν τὰ φύσει κατορθούμενα ἐκείνοις ἐκ προαιρέσεως ὑφ' ἡμῶν γίνεσθαι. "Εγρα ριῶς τὸν κτησάμενον· οὐ τῷ ἐξαιρέτῳ ^f τῆς δωρεᾶς τιθεὶς αὐτοὺς αἴξει τὴν κατηγορίαν. "Ωσπερ γάρ εἰς ἐντροπὴν αὐτῶν τὰ στοιχεῖα καλεῖ, οὕτω πάλιν οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλὰ ἀλόγοις αὐτοῖς συγκρίνει, καὶ τούτων τοῖς ἀνοητοτάτοις, καὶ δείκνυσι χείρους κάκείνων.

γ'. Οὕτω καὶ Ἱερεμίας ποιεὶ, τρυγόνα καὶ χειδόνα παράγων εἰς μέσον, καὶ δι τοῦ Σολομῶν δὲ νῦν πρὸς τὴν μύρμηκα, νῦν δὲ πρὸς τὴν μέλιτταν πέμπων τὸν ἀργὸν βίον ζῶντα. Ἰσραὴλ δέ με οὐκ ἔγρω. Ἐπίτασις κακίας, ὅταν καὶ οἱ ψκειωμένοι, καὶ μετὰ τοσαύτας τιμάς, καὶ πάντες ἀθρόον πρὸς τὴν κακίαν ὡσιν τὸντομοληκότες. Οὐκ εἶπεν, Ἰακὼβ, ἀλλ' Ἰσραὴλ, ὥστε τῇ ἀρετῇ τοῦ προγόνου τῶν ἔχοντων μείζονα δεῖξαι τὴν ἀγνωμοσύνην. "Ο μὲν γάρ τῇ τῆς ψυχῆς ἀρετῇ τὴν εὐλογίαν ἐπεσπάσατο τὴν τῆς προσηγορίας, οἱ δὲ διὰ τῆς παρανομίας αὐτὴν προῦδωκαν. Καὶ δι λαὸς μου ἐμὲ οὐ συνῆκεν· "Εμὲ, φησί, τὸν τοῦ τήλου φανερώτερον. Οὐαὶ ἔθνος ἀμαρτωλόν. Καὶ τοῦτο τοῖς προφήταις ἔθος, τοὺς τὰ ἀνίστα νοσοῦντας θρηνεῖν. Οὕτω καὶ Ἱερεμίας πολλαχοῦ· οὕτω καὶ Χριστὸς λέγων· Οὐαὶ σοι Χωραζίς, οὐαὶ σοι Βηθσαΐδα. Ἐπει καὶ τοῦτο διδασκαλίας εἶδος. "Ον γάρ οὐκ ἀνεκτήσατο λόγος, τοῦτον πολλάκις διώρθωσε θρῆνος. Λαὸς πλήρης ἀμαρτιῶν. "Ἄλλη προσθήκη κατηγορίας, τὸ καὶ πάντας, καὶ μετ' ἐπιτάσεως. Σπέρμα πονηρόν. Οὐ τὴν γένεσιν αὐτῶν διαβάλλει, ἀλλὰ δείκνυσιν ἐκ πρώτης ἡλικίας διντας κακούς. "Ωσπερ γάρ δι τοῦ λέγων, "Οφεις, γεννήματα ἐχιδνῶν, οὐ τὴν φύσιν [7] ἀτιμάζει· οὐ γάρ δι εἶπε, Ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀξίους τῆς μεταρολας, εἰ φύσι καὶ ἀπὸ γεννήσεως ἡσαν τοιοῦτοι· οὕτω καὶ ἐνταῦθα λέγων, Σπέρμα πονηρόν, οὐ τὴν γέννησιν αὐτῶν διαβάλλει. Υἱοι ἀτομοι. Οὐκ εἶπε, παράνομοι, ἀλλ', "Ανομοι, τῶν οὐδαμῶν

^e Sic Reg. et Savil.; in Morel. vero Χετίμ.

^f In hunc locum hæc habet Allenus in notis Savili, p. 139; «οὐ τῷ ἐξαιρέτῳ τῆς δωρεᾶς τιθεὶς αὐτούς, εtc., sorte οὐ μόνον τῷ. Εἰ πρὸ τιθεὶς αὐτούς πuto rectius legi posse δοθεῖσης αὐτοῖς, εtc. Talis locutionis exemplum est Act. 11, 17, τὴν ισην δωρεὰν ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς, εtc. » Sine mss. auctoritate nihil ausim mutare: et si locus non vacet suspicione mendi.

^g Morel. male Χωραζί. Reg. et Savil. ut in textu. Infra vero Savilius legendum opinatur οὐ τὴν γέννησιν αὐτῶν, οὐ γένεσιν. Sed hæc voces saepè inter se mutantur; γένεσιν statè posse puto.

^a Sic recte Bavanicus. Edili εἰ γάρ ἀν... πάλιν.

^b Legendum forte προτίθησι.

^c Hic levī mutatione series melius est sic: τὸν λόγον ἐστραψε, vel, ut Bavanicus. ἐτρεψ.

^d Sic recte Bavanicus. In Edili τὸ decretat.

εἰληφότων νόμου οὐδὲν ἄμεινον διακείμενοι. Ἀλλὰ τῆς προσιρέσεως τὴν διαφορὰν δηλοῖ. Ἐγκατελίπετε τὸν Κύριον, καὶ παρωργίσατε. Ἐμφανικῶς τοῦτο εἰρηκε. Καὶ γάρ ἤρκει τὸ δόνομα τοῦ Θεοῦ εἰς κατηγορίαν· ὅπερ Ἱερεμίας ἐγκαλεῖ λέγων, "Οτι καὶ αὐτοῦ ἀπέστησαρ, καὶ δαίμοσι προσηλώθησαν. Τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ τοῦτο κατηγορίας ἐπίτασις, ὅτι κοινὸς ὁν ἀπάντων Δεσπότης, αὐτοῖς ἐγνωρίζετο τότε. Ἀπηλλοτριώθησαρ εἰς τὰ στίσω. Τι ἔτι πληρήτε προστιθέντες ἀροματας; Μεγίστη κατάγνωσις, ὅταν μηδὲ ταῖς τιμωρίαις γίνωνται βελτίους. Καὶ τοῦτο δὲ εἶδος εὑεργεσίας, τὸ κολάζειν. Οὐδὲ γάρ ἀν ἔχοιεν εἰπεῖν, ὅτι ἐτίμησε καὶ εὐηργέτησε μόνον, ἀμαρτάνοντας δὲ ἡφίσι· ἀλλὰ καὶ τιμαῖς ἐφείλκετο, καὶ φόβῳ τῶν κολάτεων ἐσωφρόνισε, καὶ ἐν ἑκατέροις ἔμειναν ἀνίata νοσοῦντες. Πᾶν εἶδος ἰατρείας ἐπεδεξατο, τέμνων, καίων· τὰ δὲ τῆς νόσου οὐδὲ οὕτως εἰξε, δι μάλιστα τοῦ νοσεῖν ἀνίata σημεῖον ἔστι, τὸ μηδὲ δύνασθαι δέξασθαι θεραπείαν. Πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόνον, καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην. Ἀπὸ ποδῶν ἥως κεφαλῆς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ δλοκιηρίᾳ, οὔτε τραῦμα, οὔτε μώλωψ, οὔτε πληγὴ φλεγμαίνουσα. Είτα λέγει τὰς κολάσεις καὶ τὰς τιμωρίας· οὐκ ἔλαττον γάρ τοῦτο εἶδος εὑεργεσίας ἔστι καὶ τῆς τιμῆς τῆς εἰς αὐτοὺς γεγενημένης. Πάντας γάρ, φησὶν, ἐκάκωσα, καὶ εἰς λύπην αὐτοὺς ἐνέβαλον. Εἰ πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόνον, πῶς οὐκ ἔστιν οὔτε τραῦμα, οὔτε μώλωψ; Τὸ τραῦμα, τοῦ λοιποῦ σώματος ὑγιαίνοντος, τότε φαίνεται τραῦμα δυν· εἰ δὲ δλον ἡλκωμένον τύχοι, οὐκέτι ἀν φανεῖ τὸ ἔλκος. Τοῦτο οὖν ἐνδεξασθαι βούλεται, δι τὸ δλον τὸ σῶμα ἡλκωτο, καὶ οὐχὶ τὸ μὲν ὑγίαινε, τὸ δὲ ἔξιφδηκτος ἦν, ἀλλ' ἀπαν φλεγμονεῖ, ἀπαν μώλωψ εῖς. Οὐκ ἔστι μάλαγμα ἐπιθεῖναι. Τοῦτο τοῦ προτέρου βαρύτερον. Οὐ γάρ τὸ νοσεῖν οὕτω χαλεπὸν, ως τὸ νοσοῦντα μηδὲ θεραπεύεσθαι δύνασθαι, καὶ μάλιστα ὅταν δὲ ιατρὸς τοιούτος ἦν. Οὔτε ἔλαιον, οὔτε καταδέσμους. Ωστε ποιῆσαι τὸν λόγον ἐμφατικὸν ^a, ἐπέμεινε τῇ μεταφορᾷ· τοῦτο γάρ αὐτῆς τὸ ἔξαίρετον. Ἡ γῆ ύμῶν δρημος. Ταῦτα οὐχ ὡς γεγενημένα ἀπαγγέλλει, ἀλλ' ως ἐσδμενα προαναφωνεῖ. Κέχρηνται δὲ τῷ ξθειοῖς προφῆταις τούτῳ, δικοῦ τε φοδοῦντες τὸν ἀκροατήν, καὶ τῆς οἰκείας ἀληθείας τὴν δύναμιν ἐνδειχνύμενοι. Ως γάρ τὰ παρελθόντα οὐκ ἔνι μὴ γεγενησθαι, οὕτω τὰ μέλλοντα ὑπὸ τῶν προφητῶν λέγεσθαι ^b, οὐκ ἔνι [8] μὴ συμβῆναι, πλὴν εἰ μὴ ποτε μετανοήσαιεν οἱ κολάζεσθαι μέλλοντες. Αἱ πόλεις ύμῶν πυρίκανστοι. Οὐ γάρ τῷ θάνατον αὐτὰς παντελῶς, ἀλλ' ἀφῆκεν ἔστανται τὰ λείψαντα τοῦ ἐμπρησμοῦ τοῦ βαρβαρικοῦ, μᾶλλον δυγάμενα καθικέσθαι τῆς τῶν δρώντων δψεως. Τὴν χώραν ύμῶν ἐρώπιον ύμῶν ἀλλότριοι κατεσθίουσιν αὐτὴν, καὶ ἡρήμωται κατεστραμμένη ύπο διανομῆς τοῦτον.

^a M. Reg. et Savil. in textu hic et infra σικυηλάτῳ, Morel. et Savil. in marg. σικυηλάτῳ, alque ita legitur in Bibliis. Mox Sav. legendum putat παράστασιν, sed cui bono?

^b Allenus vult hic legi ἐμφατικώτερον, vel ἐμφατικόν. Postremum lectio est Cod. Bavariæ. Editi ἐμφατικῶς. Paulo post Boisius in notis Savili, p. 137, legendum putat: ταῦτα ως γεγενημένα ἀπαγγέλλει, ἀλλ' οὐχ ως ἐσόρενα.

^c Reg. et Savil. in textu hic et infra σικυηλάτῳ, Morel. et Savil. in marg. σικυηλάτῳ, alque ita legitur in Bibliis. Mox Sav. legendum putat παράστασιν, sed cui bono?

δὲ καλεῖ θυγατέρα Σιών, δικὰ τὸ ὑποκείσθαι τῷ δρει. Ως σκηνὴ ἐν ἀμπελῷ, καὶ ως ὀπωροφυλάκιον ἐν σικυηλάτῳ. Τοῦ καρποῦ γάρ ἀνηρημένου, καὶ τῶν γεωργῶν ἀπενεχθέντων, περιττὴ λοιπὸν ἡ τῆς πόλεως οἰκοδομή. Ως πόλις πολιορκουμένη. Τοῦτο τῆς ἀσθενείας αὐτῶν καὶ τῆς ἐγκαταλείψεως αἰνιγμα. "Οταν γάρ μηδεὶς δι βοηθῶν ἦ, τότε ἀνάγκη συγχεκλεῖσθαι, τὴν ἀπὸ τῶν τειχῶν ἀσφάλειαν μόνην ἐκδεχομένους. Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ως Σόδομα ἀν ἐγενήθημεν, καὶ ως Γόμορρα ἀν ώμοιώθημεν. "Εθος δεὶ τοῖς προφήταις μὴ μόνον ἔκεινα προλέγειν, ἀ μέλλουσι πάσχειν εἰ πλημμελοῦντες δεινά, ἀλλὰ καὶ ἀ παθεῖν ἥσαν ἄξιοι, ἵνα καὶ ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ τῆς τιμωρίας πολλὰς ἴδωσι τῷ Θεῷ χάριτας, οὐ τὴν ἀξίαν ἀ τῶν πλημμελημάτων, ἀλλὰ ἐλάττονα πολλῷ τὴν δίκην τίνοντες. Τοῦτο γοῦν καὶ ἐνταῦθα φησιν, ὅτι τὰ μὲν ἀμαρτήματα αὐτῶν οὐ ταῦτα τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ πανωλεθρίαν ἀπήτει, καὶ δλοκλήρου τοῦ γένους ἀφανισμὸν παντελῆ· ἀ δὴ καὶ ἐπὶ Σοδόμων συνέδη. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία οὐκ ἀφῆκε τοῦτο γενέσθαι, πολλῷ τῆς ἀμαρτίας ἐλάττονα τὴν τιμωρίαν ἐπάγουσα. Ἐπειδὴ δὲ πολλὴ τῆς Παλαιᾶς πρὸς τὴν Καινήν ἔστι συγγένεια, εἰκότως τούτῳ καὶ δι Παῦλος ἀπεχρήσατο· καὶ ἐπιτηδειότερον εἴπεν ἢ δι προφήτης ^c. "Ωσπερ γάρ ἐν ἔκεινῳ τῷ καιρῷ, εἰ μὴ πολὺς δι τοῦ Θεοῦ γέγονεν ἔλεος, πάντες δὲ ἀνηρπάσθησαν, οὕτω καὶ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, εἰ μὴ τὰ τῆς χάριτος ἐφάνη, χαλεπώτερα τούτων πάντες δὲν ἐπαθον. Ἐγκατέλιπε δὲ ἡμὲν σπέρμα· τοὺς σωθέντας ἀπὸ τῆς αιγυμαλωσίας λέγει. Ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἀρχογετες Σοδόμων, προσέχετε τῷ Θεῷ ημῶν, λαὸς Γομορρᾶς. Ἐπειδὴ εἴπεν, ὅτι τὰ Σοδόμων ἥσαν ἄξιοι παθεῖν, δείκνυσιν ὅτι καὶ τὰ Σοδόμων ἐτόλμων. Λιδ καὶ ἀπὸ τῆς κοινῆς αὐτοὺς δινομάζει προσηγορίας. Ἐπειδὴ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐδὲ καιρὸν εἶχεν δι λόγος. "Οτι γάρ οὐ πρὸς Σοδομηνοὺς διποτείνεται νῦν, ἀλλὰ πρὸς Ιουδαίους, καὶ ὡν αὐτοὺς τῇ τῆς προσηγορίας κοινωνίᾳ, δείκνυσι τὰ μετὰ ταῦτα λεγόμενα. Θυσιῶν γάρ μέμνηται καὶ προσφορῶν καὶ τῆς ἀλλής τῆς νομικῆς [9] λατρείας, ἥς οὐδὲ ἔχνος ἦν παρὰ Σοδομίταις. Νόμῳ Θεοῦ ημῶν, τῷ ἐλέγχῳ φησι.

^d Τι μοι πλῆθος, φησί, τῶν θυσιῶν ύμῶν; λέγει Κύριος. Πλήρης εἰμὶ δλοκαυτωμάτων κρίων, καὶ στέαρ ἀρτῶν, καὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι. Ο φαλμὸς δι τεσσαρακοστὸς ἔννατος ἀπας τῷ χωρίῳ τούτῳ προσέσωκε, δι' ἐτέρων μὲν ῥημάτων, διὰ τῶν αὐτῶν δὲ ὑφαινόμενος νοημάτων. Τῷ γάρ ἐν τῷ φαλμῷ, Προσκαλέσται τὸν οὐρανὸν ἀνταντὴν τὴν γῆν, τοῦ διακρίναι τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἵσον ἐστὶ τὸ, "Ακούε, οὐρανὲ, καὶ ἐρωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησε· καὶ τὰ ἔξης δὲ τοιαῦτα. "Ωσπερ γάρ δι Δαυΐδ φησιν, Οὐκ ἐπὶ ταῖς θυσίαις σου ἐλέγησα σε, τὰ δὲ δλοκαυτώματά σου ἐρώπιστον μου ἐστὶ διαπαντός· οὕτω καὶ δι Ησαίας φησι, Τι μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ύμῶν; λέγει Κύριος. Καὶ πάλιν δι μὲν Δαυΐδ φησιν, Οὐ δέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου τράγους· δι δὲ Ησαίας, Ολοκαυτώματα κρίων, καὶ στέαρ ἀρτῶν, καὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι. Ἐπειδὴ γάρ ἐγκαλούμενοι συνεχῶς ἐπὶ τῷ τῆς

^e d Legendula puto οὐ κατὰ τὴν ἀξίαν.

^f Sic notat Allenus in notis Savil. p. 139: «Senatus Iovi mihi videtur flagitare ut legatus ἐπιτηδειότερον εἴπεν ἢ δι προφήτης. Sic in sequentibus, δι Παῦλος εὐτονώτερον τῷ λόγῳ χειρομένος. » Recet notatum: nam Bavarius, ἐπιτηδειότερον ἢ δι προφήτης. (Eudebat εἴπεν δι προφήτης.)

*Facite igitur fructus dignos pœnitentiae (Ibid. v. 8), si ex natura et ab ortu tales fuissent : sic et hoc loco cum dicit : *Semini nequam, non ortum prebro dat illis. Filiis exlegibus.* Non dixit, Prævaricatoribus, sed, *Exlegibus*, qui non meliori essent affectu, quam si legem numquam exceperint. Sed propositi differentiam significat¹. *Dereliquistis Dominum, et ad iracundiam provocastis.* Per emphasis hoc dixit. Sufficiebat enim nomen Dei ad accusationem : qua de re Jeremias expostulat dicens : *Quia ab illo defecerunt, et dæmonibus adhæserunt. Sanctum Israel (Baruch. 4. 7. 8).* Haec quoque criminacionis accessio est, quia cum communis omnium Dominus sit, ipsis tunc (proprie) notus erat. *Ab alienati sunt retrorsum.* 5. *Quid ultra percutiemini addentes prævaricationes?* Maxima damnatio, cum ne ex suppliciis quidem meliores flunt. Illudque species beneficij erat, quod punirentur. Neque enim dicere possent Deum honorasse tantum et beneficiis affecisse, peccantes autem dimisisse ; sed ille honoribus attrahebat, et suppliciorum timore ad meliorem frugem revocabat, et inter utraque illi incurabili morbo detenti manebant. Omne genus medicinæ exhibuit, secans, urens : morbus tamen non cessit, quod maxime signum est incurabilis ægritudinis, cum non potest quis remedium accipere. *Omne caput ad laborem, et omne cor ad tristitiam.* 6. *A pedibus usque ad caput non est in eo integritas, neque vulnus, neque vibex, neque plaga tumens.* Deinde narrat cruciatus et supplicia : neque enim minor hæc est species beneficij et honoris ipsis collati. Omnes enim, inquit, afflxi, eosque in dolorem conjeci. Si omne caput in laborem, quomodo non est vulnus, neque vibex? Vulnus, reliquo corpore sano, tunc appetet vulnus : quod si totum exulceratum fuerit, non ultra vulnus apparebit. Hoc igitur significat, totum corpus fuisse ulceribus plenum : neque aliud sanum, aliud ulceratum fuisse ; sed totum intumuisse, totum uleus unum fuisse. *Non est malagma apponere.* Hoc priore gravius est. Morbo enim laborare non ita grave est, ut ægrum non posse sanari : præsertim cum talis sit medicus. *Neque oleum, neque ligamina.* Ut cum emphasi loquatur, perstat in eadem metaphora : in hoc enim sita est metaphoræ præstantia. 7. *Terra vestra deserta.* Hæc non ut jam facta annuntiat, sed ut futura prædictit². Hoc utuntur more prophetæ, simul auditorem terrentes, et suæ veritatis vim ostendentes. Ut enim quæ præterierunt, non possunt non facta esse, sic quæ futura a prophetis prænuntiata sunt, fieri nequit ut non contingent, nisi pœnitentiam agant illi qui suppicio sunt plectendi. *Civitates vestræ succensæ igni.* Non enim illas omnino delevit, sed permisit ut incendii barbarici reliquiae superessent, quæ magis ad intuentum aspectum pertingere possent. *Regionem vestram coram vobis alieni devorant, et desolata est sub-**

versa a populis alienis. Calamitatis accessio est, cum propriæ misericordie spectatores sunt, nec solo auditu illam discunt. 8. *Derelinquetur filia Sion, quasi tentorium in vinea, et sicut tugurium in cucumerario.*

4. Magnum quidpiam in se continent illæ imagines, maximeque in Scriptura, ad amplificationem sermonis. Jerusalem autem vocat filiam Sion, quod ei monte subjecta sit. *Sicut tentorium in vinea, et sicut tugurium in cucumerario.* Sublatæ namque fructu, summotisque colonis, superflua deinceps fuerit structura urbis. *Sicut urbs quæ obsidetur.* Hoc ænigmatice dicitur ad infirmitatem et derelictionem ejus declarandam. Cum enim nullus est qui auxilietur, tunc necesse est obserdi eos, quibus una superest murorum tutela. 9. *Et nisi Dominus Sabaoth dereliqueret nobis semen, quasi Sodoma fuissimus, et quasi Gomorrha similes essemus.* Mos est semper prophetis non illa solum prædicere mala, quæ passi sunt prævaricatores, sed etiam ea quæ digni sunt perpeti, ut in ipso supplicii tempore multas habeant Deo gratias, quod non pro merito scelerum, sed multo leviores iuant pœnas. Hoc etiam dicit hoc loco, peccata nempe eorum non ea solum quæ dicta sunt, sed etiam interencionem expetiisse, universæque gentis exitium : quæ etiam in Sodomitis contigerunt. Dei autem benignitas hæc fieri non savit, sed pœnam peccato longe leviorem inflxit. Quia vero multa est affinitas Vetus inter et Novum Testamentum, jure illo Paulus est usus : et convenientius quam propheta dixit. Quemadmodum enim illo tempore, nisi magna fuisset Dei misericordia, omnes abrepti fuissent (Rom. 9. 29) : sic in tempore Christi adventus, nisi gratia apparueret, graviora his omnes passi essent. Dereliquit autem nobis semen : de iis qui a captivitate servati sunt loquitur. 10. *Audite verbum Domini, principes Sodomorum, attendite legem Dei nostri, populus Gomorrhæ.* Quando dixit illos esse dignos qui eadem paterentur, quæ Sodomitæ, ostendit eos eadem ausos esse quæ Sodomitas. Ideo illos a communi appellatione nominat. Nisi enim hoc esset, non opportuna fuisset loquutus. Quod enim nunc non in Sodomitas invehatur, sed in Judæos, illos sic appellans ob nominis convenientiam, quæ sequuntur indicant. Nam sacrificia commemorat, oblationes aliumque legalem cultum, cuius ne vestigium quidem erat apud Sodomitas. *Legem Dei nostri* in argumentum profert.

Sacrificia veteris Testamenti Deo per se non placebant ; cur fuere instituta. Repudium in veteri lege cur permisum. — 11. *Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum ? dicit Dominus. Plenus sum holocaustis arietum, et adipem agnorum, sanguinemque taurorum et hircorum nolo.* Psalmus quadragesimus nonus totus huic loco similis est, aliis quidem verbis, eadem vero contextus sententia. Illis enim, *Advocabit cælum desursum et terram discernere populum suum (Psal. 49. 4),* simile est hoc dictum : *Audi, cælum, et auribus percipe, terra, quia Dominus loquutus est ; et cælera cum his consentient.* Quemadmodum enim David dicit : *Non in sacrificiis tuis arguam te, holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper (Ibid. v. 8) : sic et Isaías ait :*

¹ In GRÆCO, προαιρέσεις τὴν διαρρόην δηλοτ. Legendum suspicimur, διαρρόην : tunc enim sensus optime quadraret, siquidem esset, significat volumatis corruptionem.

² Boissius in notis Savilii, p. 137, legendum putat : *Hæc non jam facta annuntiat, at non ut futura prædictit. Sed exstimo locum, ut est, optime habere.*

Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum? dicit Dominus. Ac rursus David dicit: Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos (Ibid. v. 9); Isaias vero: Holocausta arietum, et adipem agnorum, et sanguinem taurorum et hircorum nolo. Nam quia accusati frequenter, quod ceteris virtutibus vacui essent, pro maxima defensione sacrificia obtendebant, ut quae frequenter persolvebant, merito uterque propheta, imo potius ceteri omnes ab hac defensione illos exturbant. Unde planum est ea non esse per se præcipue constituta, sed ut ad rectum vitæ institutum ceterasque virtutes illos deducerent. Quia vero illi, ceteris quæ necessaria erant neglectis, his incumbebant, se illa demum non admittere dicit Deus. 12. Neque veneritis ut appareatis mihi. Si accesseritis, inquit, ad templum. Quis enim quæsivit hæc de manibus vestris? Certe totus ille liber qui Leviticus dicitur, de sacrificiorum accuratione leges exhibit. In Deuteronomio quoque et in aliis plurimis locis multæ de sacrificiis sparsæ sunt leges. Quare igitur dicit: Quis requisivit hæc de manibus vestris? Ut diseas illam non fuisse præcipuum Dei voluntatem, ut talia sancirentur, sed ab eorum infirmitate initium illas leges duxisse. Quemadmodum enim nolebat mulierem semel viro conjunctam repudiari; graviora tamen mala succidens, ne repudiare vetiti, illas invisas uxores intus jugularent, minus malum permisit: sic et circa rem hanc fecit, ut dæmonibus immolare prohiberet, id quod minime volebat admisit, ut quod volebat assequeretur. Hoc ipsum rursus Amos propheta declarans dicebat: Num victimas et hostias obtulisti mihi quadraginta annis? dicit Dominus (Amos 5. 25). Jeremias quoque ait: Non sunt hæc quæ mandavi patribus vestris (Jer. 7. 22).

5. Quoniam enim dæmones hoc culti sunt modo, ipse, ne quæpiam hinc infirmioribus perniciei occasio oriatur, hæc frequenter per prophetas omnes denuntiat. Hæc cum non darentur, illi indignabantur, ac frequenter instabant, nidorem et sumum exigentes, dicentesque :

Tὸ τὰς λέχοπεις γέρας ἔμεις (a).
(Homer.)

Ipse vero id neque ab initio petiit, et quando jussit, ostendit se non libentem hæc permittere; neque hoc tantum hinc patet, sed etiam quia cito solvit, et quia cum illa persolverent non admisit: atque uno verbo per omnia significavit, hujusmodi cultum et ritum majestate sua longe indignum esse. Hoc itaque ait: Propter vos hæc toleravi, neque his opus habui. Calcare atrium meum non apponetis. Aut captivitatem prædictit, aut etiam hoc vetat, quia non cum recto animo ingrediebantur. 13. Si offeratis mihi similam, vanum. Mandatorum enim alia propter se ipsa, alia aliam ob causam constituebantur; ut Deum nosse, non occidere, non mœchari, et quæcumque talia,

(a) *Hunc enim honorem nos sortiti sumus. Hoc ait Jupiter Iunouem alloquens, Iliad. a. 49, itemque Jupiter deorum cœtum alloquens, Iliad. n. 70, cum de restituendo Hectoris cœdavere ageretur. Hoc hemistichio utitur alibi Chrysostomus, ut supra, in Psalmo 49.*

propter utilitatem inde provenientem sanciebantur; sacrificare autem, incensum offerre, sabbatum servare, et similia rursum, non ut hæc fierent simpliciter, sed ut ex corum exercitio a dæmonum cultu abducerentur. Quia igitur hæc quidem persolvebant, sed nullam inde utilitatem percipiebant, sed adhuc dæmonibus addicti erant, jure hæc quoque ejiciuntur: quandoquidem merito quis arborem excidat, foliis et ramis ornatam, sed fructu vacuam. Nam colonus omnem curam circa arborem adhibet, non corticis aut trunci causa, sed ut fructum decerpatur. *Incensum abominationis mihi est.* Viden' eum non de natura eorum quæ sibi offerebantur gavisum esse, sed offerentium mentem exploravisse? Ideo sumum et nidorem ex sacrificio Noe surgentem odorem suavitatis vocavit, incensum vero abominationem (Gen. 8. 21). Nam, ut dicebam, non naturam donorum, sed affectum offerentium requirit. 14. *Neomenias vestras et sabbata.* Observandum est eum nihil eorum quæ necessaria sunt excludere, sed hæc, quæ etiam Christus adveniens abrogavit. Quamobrem Paulus vehementiore usus sermone, cum contra Judæos pugnaret, non hæc solum, sed et alia his plurima afferens, eos, qui nihil ex se (virtutis) exhiberent, nihil inde lucri referre dixit, his verbis: Si autem tu Judæus cognominaris, et requiescis in lege, et gloriaris in Deo, et nosti voluntatem ejus, et probas utiliora, instructus per legem (Rom. 2. 17. 18). Et rursus: Circumcisio quidem prodest, si legem observes; si autem prævaricatoris, circumcisio tua præputium facta est (Ibid. v. 25). Nec quidpiam fructus eos inde percipere dixit, quod lex eis concredita sit, quia non crediderunt: id quod alio modo David subindicans dicebat: Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justicias meas (Psal. 49. 16)? Quia enim de audita lectione legis supra modum alte sentiebant cum operibus vacui esse, ex hac jactantia etiam Paulus illos deturbavit dicens: Qui ergo alium doces, te ipsum non doces? qui prædicas non furandum, furaris (Rom. 2. 21)? Et David similiter dicens: Si videbas surem, currebas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas (Psal. 49. 18). Et diem magnum non adnitto. Pentecosten dicit, Scenopegiam, Pascha, et reliquas celebritates. Jejunium et vacationem ab opere, et festivitates vestras odit anima mea. Humano more ipsos alloquitur. Facti estis mihi ad salietatem: ad fastidium, ad odium. Id ejus ineffabilem patientiam ostendit, quod sæpe peccantes tulerit, nec prius vindictam sumpserit, quam nequitæ magnitudine ipsum scelesti evocarint. Non ultra remittam peccata vestra. Non ultra patiar. Id ipsum est id quod ait David: Hæc fecisti, et tacui (Psal. 49. 21).

Oratio inutilis est cum quis perseverat in peccatis. — 5. Cum extenderitis manus vestras ad me, avertam oculos meos a vobis: et si multiplicaveritis deprecationem, non exaudium. Inde liquet nullam esse orationis utilitatem, quantumlibet longa sit quando is qui precatur, in peccatis perseverat. Nihil enim virtuti par est, neconon voci quæ per opera comprobatur. Manus

δλλης ἀρετῆς εἶναι Ἐρημοι, ἀντὶ μεγίστης ἀπολογίας τὰς θυσίας προεβάλλοντο, ὡς συνεχῶς αὐτὰς ἐπιτελοῦντες, εἰκότως ἔκάτερος δὲ προφήτης, μᾶλλον δὲ καὶ οἱ ἄλλοι πάντες, ταύτης ἔκβάλλουσιν αὐτοὺς τῆς ἀπολογίας. "Οὐεν δῆλον, ὅτι οὐ προηγουμένως αὐταὶ ἐδόθησαν, ἀλλ' ὥστε παιδαγωγίαν γενέσθαι τῆς ἀλλης ἐντεῦθεν αὐτοῖς πολιτείας. Ἐπεὶ δὲ τῶν ἀναγκαίων κατεπειγόντων ἀμελοῦντες, ἐν τούτοις ἡσχόληντο, οὐδὲ ταύτας λοιπὸν προσεσθαὶ^a φησιν δὲ Θεός. Οὐδὲ ἀν δρχησθε δρθῆται μοι. Ἐὰν παραγένησθε, φησιν, εἰς τὸν ναόν. Τίς γάρ ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; Καὶ μὴν ὀλόκληρον σύγκειται βιβλίον τὸ Λευιτικὸν λεγόμενον, περὶ τῆς τῶν θυσιῶν ἀκριβείας νομοθετοῦν. Καὶ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ δὲ καὶ ἐν ἑτέροις πλείστοις πολλοὶ περὶ τούτων εἰσὶ διεσπαρμένοι νόμοι. Πῶς οὖν φησι, Τίς ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; "Ινα μάθης, ὅτι οὐ πρηγούμενον ἦν Θεοῦ θέλημα, τὸ τὰ τοιαῦτα νομοθετεῖν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς αὐτῶν ἀσθενείας τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν τὴν περὶ τούτων νομοθεσία. "Ωσπερ γάρ οὐκ ἐδούλετο γυναικαὶ ἔκβαλέσθαι τὴν ἄπαξ ἀνδρὶ συναφθεῖσαν, μειζόνων δὲ ἔκκοπτων κακῶν^b, τὸ μὴ κωλυομένους ἔκβαλεν, ἀναγκάζεσθαι σφάττειν ἔνδον οὗσας καὶ μισουμένας, τὸ ἔλαττον συνεχώρησεν. οὗτω δὴ καὶ ἐνταῦθα, κωλύων τὸ δαίμονι θύειν, κατεδέξατο δπερ οὐκ ἐδούλετο, ἵν' ὅπερ ἐδούλετο κατορθώσῃ. Τοῦτο γοῦν αὐτὸν πάλιν Ἀμὼς ὁ προφήτης ἐνδεικνύμενος ἐλεγε. Μή σφάγια καὶ θυσίας προσηγέρχατε μοι ἐτῇ τεσσαράκοντα; λέγει Κύριος. Καὶ ὁ Ἱερεμίας δέ φησιν. Οὐ ταῦτα ἐστιν, ἀλλετελάμητο τοῖς πατράσιν ὑμῶν.

ε'. Ἐπειδὴ γάρ καὶ δαίμονες τοῦτον ἐθεραπεύθησαν τὴν τρόπον, καὶ αὐτὸς οὗτος, ἵνα μηδεμίᾳ τοῖς ἀσθενεστέροις ἐντεῦθεν ἀπυιλείας γένηται πρόφασις, συνεχῶς διὰ πάντων ταῦτα φησι τῶν προφητῶν. Ἐκεῖνοι μὲν γάρ καὶ μὴ διδομένων ἡγανάκτουν, καὶ συνεχῶς [10] ἐπέκειντο τὴν κνίσταν καὶ τὸν καπνὸν ἀπαιτοῦντες καὶ λέγοντες.

Τὸ γάρ λάχομεν γέρας ήμεῖς.

Αὐτὸς δὲ οὔτε ἐξ ἀρχῆς ἥτησε, καὶ ἡνίκα ἐκέλευσεν, ἔδειξεν, ὅτι οὐχὶ βουλόμενος τοῦτο ἐπέτρεψεν· οὐ ταύτη δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ καταλῦσαι ταχέως αὐτὰς, καὶ ἡνίκα ἐπετελοῦντο, μὴ^c προσίεσθαι^d καὶ διὰ πάντων ἀπαξιπλῶς ἐδῆλου ὅτι πολλῷ τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ τῆς λατρείας οὗτος δὲ τρόπος ἀνάξιος. Τοῦτο οὖν φησι γῦν, ὅτι Δι^e ἴμᾶς τοῦτο ἡνειχόμην, οὐκ αὐτὸς τούτων ἐδεόμην. Πατεῖν μου τὴν αὐλὴν οὐ προσθήσετε. "Η τὴν αἰχμαλωσίαν προλέγει, η ἀπαγορεύει τοῦτο αὐτοῖς, ἐπειδὴ οὐ μετ' ὀρθῆς εἰσῆσαν γνώμης. Ἐάν φέρητέ μοι σεμιδαίν, μάταιον. Τῶν γάρ ἐπιταγμάτων τὰ μὲν δι' ξαντά, τὰ δὲ δι' ἔτερα γίνεσθαι^f ἐκελεύετο· οἷον τὸ τὸν Θεὸν εἰδέναι, τὸ μὴ φονεύειν, μὴ μοιχεύειν, καὶ ὅσα τοιαῦτα, διὰ τὴν ἐξ αὐτῆς ὀφέλειαν ἐνομοθετεῖτο· τὸ μέντοι θῦσαι, καὶ θυμίαμα προσενεγκεῖν, καὶ τηρῆσαι σάνθατον, καὶ ὅσα τοιαῦτα πάλιν, οὐχ ἵνα αὐτὰ ταῦτα γίνηται ἀπλῶς, ἀλλ' ἵνα ἐκ τῆς τούτων μελέτης τῆς τῶν δαιμόνων ἀπάγωνται θεραπείας. Ἐπεὶ οὖν οὐτ' οι ταῦτα

^a Reg προεισθαι.

^b Hic omnino aliquid desiderari videtur, verbi gratia, μειζόνων δὲ ἔκκοπτων κακῶν [ὑπόθεσιν], aut aliqua vox similis. Infra locus qui quasi ex Michæla assumptus proferebatur in Editis, est Amosi, et Bavanicus Ἀμὼς habet, ut nos restituimus.

^c Savilius καὶ ἡνίκα ἐπετέλουν τὸ μῆν, male. Morel. τῷ, sed vera lectio est ἐπετελοῦντο, ut habet Bavanicus. Ibidem quae^d voce ἀνάξιος, usque ad πατεῖν habentur, ex Bavario deampta sunt.

μὲν ἐπετέλουν, τὸ δὲ ἐξ αὐτῶν οὐκ ἐκαρποῦντο κέρδος, ἀλλ' ἔτι τοῖς δαίμοσιν ἥσαν προσηλωμένοι, εἰκότως καὶ ταῦτα ἔκβαλλεται· ἐπεὶ καὶ δένδρον εἰκότως τις ἐκτέμνοι, φύλλα μὲν ἔχον καὶ κλάδους, καρπῶν δὲ ἔρημον δν. Καὶ γάρ τῷ γηπόνῳ πᾶσα περὶ τὸ φυτὸν ἡ ἐπιμέλεια, οὐ διὰ τὸν φλοιὸν καὶ τὸ στέλεχος, ἀλλ' ἵνα τῶν καρπῶν ἀπολαύῃ. Θυμίαμα βδέλυγμά μοι ἐστιν. Ὁρᾶς δτι οὐ τῇ φύσει τῶν προσφερομένων ἔχαιρεν, ἀλλὰ τὴν γνώμην τῶν προσαγόντων ἐξήταξε; Διὰ δὴ τοῦτο τὸν μὲν καπνὸν καὶ τὴν κνίσσαν τὴν ἀπὸ τῆς θυσίας τοῦ Νῦε ὀσμὴν εύωδίας ἔκάλεσε, τὸ δὲ θυμίαμα βδέλυγμα. "Οπερ γάρ ἔφην, οὐ τὴν οὐσίαν^e τῶν δώρων, ἀλλὰ τὴν διάθεσιν τῶν προσφερόντων ἐπιζητεῖ. Τὰς γεομηρίας ὑμῶν, καὶ τὰ σάββατα. Παρατηρητέον ὡς οὐδὲν τῶν ἀναγκαίων ἔκβαλλει, ἀλλὰ ταῦτα δὲ καὶ παραγενόμενος δὲ Χριστὸς κατέλυσε. Διὸ καὶ δὲ Παῦλος εὐτονώτερον τῷ λόγῳ κεχρημένος, ἡνίκα πρὸς Ιουδαίους ἐμάχετο, οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔτερα πλείστα τούτων θείς, τοὺς οὐδὲν οἰκοθεν ἐπιδεικνυμένους οὐδὲν ἐκεῖθεν κερδαίνειν ἔφησεν, οὐτε λέγων· Εἰ δὲ σὺ Ιουδαῖος ἐπορομάζῃ, καὶ ἐπαγαπαύῃ τῷ νόμῳ, καὶ καυχᾶσαι ἐν Θεῷ, καὶ τιτώσκεις τὸ θέλημα, καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα, κατηχούμενος ἐκ τοῦ νόμου. Καὶ πάλιν· Περιτομὴ μὲν γάρ ὠφελεῖ, ἐὰν νόμον πράσσῃ^f ἐὰν δὲ παραβάτης γίνεται, η περιτομὴ σου ἀκροβυστία γέγονε. Καὶ οὐδὲ ἀπὸ τοῦ πιστευθῆναι αὐτοὺς^g τὸν νόμον ἔφησε τι τοὺς πιστευθέντας καρπώσασθαι, ἐπειδὴ ἡ πίστησαν· δπερ οὖν καὶ δὲ Δαυΐδ ἑτέρως αινιττόμενος ἐλεγε· Τῷ δὲ ἀμαρτωλῷ εἰπερ δὲ Θεός· "Ιτα τὸ σὺ ἐκδιηγῇ τὰ δικαιώματά μου; Ἐπειδὴ γάρ ἄνω καὶ κάτω^h τῇ ἀκροάσει τοῦ νόμου μέγα ἐφρόνουν, τῆς πράξεως δυντες Ἐρημοι, καὶ [11] δὲ Παῦλος αὐτοὺς ἐξέβαλλε τοῦ καυχήματος εἰπών· Ο οὖν διδάσκων ἐτερος, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις; καὶ δὲ κηρύσσων μὴ κλέπτειν, κλέπτεις; Καὶ δὲ Δαυΐδ δόμοίως λέγων· Εἰ ἐθεώρεις κλέπτην, συνέτρεχες αὐτῷ, καὶ μετὰ μοιχῶν τὴν μερίδα σου ἐτίθης. Καὶ ημέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι. Τὴν πεντηκοστὴν λέγει, τὴν σκηνοπηγίαν, τὸ Πάσχα, καὶ τὰς λοιπὰς ἑορτάς. Νηστελαν, καὶ ἀργίαν, καὶ τὰς ἑορτὰς ὑμῶν μισεῖ η ψυχὴ μου. Ἀνθρωπινώτερον πρὸς αὐτοὺς διαλέγεται· Ἐγενήθητε μοι εἰς πλησμογήριⁱ εἰς κόρον, εἰς μίσος. Τοῦτο γάρ αὐτοῦ δείχνυσι τὴν ἀφατὸν μακροθυμίαν, καὶ τὸ πολλάκις ἀμαρτύντας ἐνεγκείν, καὶ μὴ πρότερον ἐπεξελθεῖν, ἔως αὐτὸν αὐτὸν οἱ πεπλημμεληχτες τῇ ὑπερβολῇ τῆς πονηρίας ἐξεκαλέσαντο. Οὐκέτι ἀνήσω τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν. Οὐκέτι μακροθυμήσω. Ταῦτον ἔστι τὸ ὑπὸ τοῦ Δαυΐδ ειρημένον. Ταῦτα ἀποιησας, καὶ ἐσέγησα.

"Οταν τὰς χειρας ὑμῶν ἐκτείνητε πρὸς με, ἀποστρέψω τοὺς δφθαλμούς μου ἀφ' ὑμῶν καὶ ἐάν πληθύνητε τὴν δέσμην, οὐκ εἰσακούσομαι. "Οὐεν δῆλον, ὅτι εύχης ὄφελος οὐδὲν, καὶ μακρᾶς γινομένης. οταν ἐπιμελητη τοῖς ἀμαρτήμασιν δὲ εύχομενος. Οὐδὲν γάρ ἀρετῆς ίσον, καὶ τῆς ἀπὸ τῶν Ἐργων φωνῆς. Αἱ γάρ χειρες ὑμῶν αἴματος πλήρεις· τοιτέστι, φονικαί· ἀλλ' οὐκ εἶπε φονικατ, ἀλλὰ, Πλήρεις αἴματος^j, δεικνὺς

^d Sic Bavanicus recte. Editi θυσίαν et mox προσφερομένων, male.

^e Savil. in textu αὐτόν, male. Morel. in textu et Savil. in margine αὐτούς. Reg. et Bavanicus αὐτούς.

^f Loquendi modus Patribus familiaris. "Ανω καὶ κάτω, συρτην deorsum ad litteram interpretamur, aut sus deique; sed apud Chrysostomum aliosque Patres, ut frequentiam aut vehementiam exprimat, usurpatur, ut hoc loco.

^g Sic Bavar.: αἴματος deerat in Editis.

ὅτι μελέτην ἐποιοῦντο τὴν ἀμαρτίαν, καὶ πανταχοῦ μετ' ἐπιτάσεως.

ζ'. Καὶ τοῦτο δὲ τῆς ἡμερότητος αὐτοῦ, τὸ ἀπειλοῦντα ἀπολογεῖσθαι. Τίθησι γάρ τὰς αἰτίας, ὅτι οὐ προσέτας τὴν εύχην. Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε. Πῶς, εἶπὼν, Οὐκέτι ἀτήσω τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν, συμβουλεύει, καὶ δεῖξας ἀνίστα νοσοῦντας, διδρθωσιν εἰσάγει; Ἐθος τῷ Θεῷ, καὶ ἡνίκα ἀν ἀπειλῇ, ἀπαγορεύειν τὴν σωτηρίαν, ὥστε αὐξῆσαι τὸν φόβον, καὶ μὴ ἐνταῦθα καταλύειν τὸν λόγον, ὥστε χρηστὰς ὑποτείναι τὰς ἐλπίδας, καὶ ταύτη πάλιν εἰς μετάνοιαν ἐπανάγειν. Καὶ τοῦτο πανταχοῦ γινόμενον ἔσοι τις ἄν. Ἐπὶ μέντοι τῶν Νινευιτῶν οὐ διὰ φημάτων, ἀλλὰ διὰ πραγμάτων αὐτὸς πεποίηκεν. Ἐν γάρ τοῖς λόγοις οὐδὲν χρηστὸν ὑποσχόμενος, ἀλλὰ γυμνὴν ἐπὶ τῆς ἀπειλῆς κείσθαι τὴν τιμωρίαν ἀφεῖς, ἐπειδὴ τὰ παρ' ἑαυτῶν ἐπεδείξαντο πάντες οἱ βάρβαροι, ταχέως ἐλυσε τὴν δργήν. Οὕτω καὶ ἐν τῷ φαλμῷ πάλιν δὲ Δαυΐδ· Ἐφθην γάρ εἰπὼν, ὅτι δλωις δι' ὅλου τῷ προοιμίῳ τοῦτο προσέοικε· καὶ ὥσπερ οὗτος φησι· Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε, μετὰ τὰς ἀπειλάς· οὕτω καὶ ἐκεῖνος μετὰ τὸ εἰπεῖν, Ἐλέγξω σε, καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἀγομίας σου, ἐπήγαγε· Θυσίαν αἰρέσεως δοξάσει με, καὶ ἐκεῖ δόδος, γῆ δεῖξω αὐτοῖς τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ· αἴνεσιν λέγων τὴν διὰ τῶν ἔργων δοξολογίαν, καὶ τὴν ἐπίγνωσιν τὴν εἰς αὐτόν.

"Ινα δὲ, Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε, ἀκούσατες, μὴ τοὺς εἰωθότας [12] νομίσωσι καθαρούς, ἐπήγαγεν· Ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέραντι τῶν δικαιολημάτων μου, παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηρῶν ὑμῶν. Τὸ τῆς ἀρετῆς εὔκολον ἔδειξε, καὶ τὴν τῆς ἔξουσίας ἐλευθερίαν, ὅτι ἐν αὐτοῖς ἦν τὸ μεταβαλέσθαι. Μάθετε καλὸν ποιεῖν. Οὕτως ὑπὸ τῆς πολλῆς πονηρίας καὶ τὴν ἐπιστήμην τῆς ἀρετῆς ἥσαν ἐκβεβληκότες. Οὕτω καὶ δὲ προφήτης Δαυΐδ φησι· Δεῦτε, τέκνα, ἀκούσατέ μου· φόβον Κυρίου εἰδάξω ὑμᾶς. Πασῶν γάρ ἐπιστημῶν αὕτη ἀνωτέρα, καὶ πλείονος δεομένη σπουδῆς, δισψ ων καὶ πλείονα ἔχει τὰ διακωλύοντα, φύσεως τυραννίδα, καὶ προαιρέσεως φρεθυμίαν, καὶ δαιμόνων ἐπιθουλάς, καὶ πραγμάτων δχλον. Οὕτω δὴ καὶ Βαρούχ· Οὗτος δὲ Θεὸς ἡμῶν οὐ λογισθήσεται ἔτερος πρὸς αὐτὸν· ἔξενρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης. Ἐκζητήσατε κρίσιν. Τουτέστι, τὸ ἐκδικεῖν τοὺς ἀδικούμενους, διπέρ πολλοῦ πόνου δεῖται καὶ νηφούσης ψυχῆς. Διὸ καὶ Ἐκζητήσατε εἰπε. Πολλὰ γάρ ἔστι τὰ συσκιάζοντα τὴ δίκαιον, καὶ δωροδοκία, καὶ ἀγνοία, καὶ δυναστεία, καὶ αἰδώς, καὶ φόβος, καὶ θεραπεία προσώπων· καὶ δεῖ πολλῆς τῆς ἀγρυπνίας. Ρύσασθαι· ἀδικούμενον. Τοῦτο πλέον τοῦ προτέρου· οὐ γάρ ἀπαιτεῖ τὸ ψηφίζειν τὰ δίκαια, ἀλλὰ καὶ τὸ εἰς πέρας ἀγεῖν. Κρίνατε δρψανόν, καὶ δικαιώσατε χίραρ. Πολὺς τῷ Θεῷ λόγος τοῦ μηδένα πάσχειν κακῶς, πλείων δὲ, διταν μετὰ τοῦ πάσχειν κακῶς καὶ ἐτέρῳ τινὲς ὕσιν ἐνδεδυμένοι συμφορᾷ. Ἡ γάρ χηρανεία ^a καὶ δρφανία καὶ καθ' ἑαυτὸν ἀφέρητον· διταν δὲ καὶ παρ' ἐτέρων ἐπηρεάζωνται, διπλοῦν τὸ ναυάγιον. Καὶ δεῦτε, καὶ διαλεχθῶμεν, λέγει Κύριος. Παρατηρητέον ὅτι πανταχοῦ τῶν προφητῶν οὐδὲν οὕτως δὲ Θεὸς ἐπιζητεῖ, ὡς τὸ τοῖς ἀδικούμενοις ἐπαμύνειν. Οὕτω γοῦν καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς ἐν τῷ Μιχαήλ

λεγόντων τῶν Ἰουδαίων ^c. Εἰ δώσω πρωτότοκά μου ὑπὲρ ἀσεβείας μου, καρπὸν κοιλίας μου ὑπὲρ ἀμαρτίας ψυχῆς μου, ἐπήγαγε λέγων· Ἀπαγγελῶ σοι, ἄνθρωπε, τί καλόν, καὶ τί Κύριος ἐκῆτε παρὰ σοῦ, ἀλλ' ἡ τοῦ ποιεῖν κρίμα καὶ ἀγαπᾶν ἔλεον, καὶ ἐτομοεῖται τοῦ πορεύεσθαι σε διπλῶ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου. Καὶ πάλιν δὲ προφήτης Δαυΐδ ἔλεγεν· Ἐλεον καὶ κρίσιν ἄσομι σοι, Κύριε. Καὶ δεῦτε δὴ. Πρότερον τοῖς δικαιώμασιν ὀπλίσας, τότε ἐπὶ τὸ δικαστήριον Ἐλκει, καὶ διδάξας ὅπως ἀν ἀποδύσαιντο τὰ ἐγκλήματα, τότε ἀπαιτεῖ τὰς εὐθύνας, ἵνα μὴ γυμνοὺς αὐτοὺς τῆς ἀπολογίας λαβῶν κατακρίνῃ. Καὶ διελεγχθῶμεν. Δικασώμεθα, φησίν. Ο δικαζόμενος συνήγορος γίνεται καὶ Ιατρός. Εἴτα δεικνύεις, ὅτι καὶ μεγάλα ἐργασώμεθα, Εἴτι τῆς αὐτοῦ δεόμεθα φιλανθρωπίας εἰς τὸ τῶν ἀμαρτημάτων ἀπαλλαγῆναι, φησίν· Εάρ ὥστε ὑμῶν αἱ ἀμαρτίαι ως φοιτηκοῦν, ως χιόνα λευκαρῶ· τὰς ἐκ διαμέτρου ποιότητας ἐναντίας λαβῶν, καὶ ὑποσχόμενος πρὸς τὸ ἐναντίον μεταστήσειν αὐτό ^d. Εάρ δὲ ὥστε ὡς κόκκινον, ως ξριον λευκαρῶ. Πολλὴ τῆς τῶν χηρῶν προστασίας ἡ δύναμις, [13] εἰ γε τὴν οὕτω καταρρυπωθεῖσαν ψυχὴν, ὡς καὶ αὐτὸς βαφῆν δέξασθαι πονηρίας, μὴ μόνον ἀπαλλάσσει τῆς κακίας, ἀλλὰ καὶ λαμπρὸν οὕτως ἐργάζοιτο. Καὶ ἔαρ θέλητε, καὶ εἰσακούσητε μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε. Εάρ δὲ μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσητε μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται. Τὸ γάρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. Ἐπειδὴ γάρ τοῖς παχυτέροις οὐχ οὕτως ἀμαρτημάτων ἀπαλλαγὴ ποθεινόν καὶ εύσύνοπτον, ὡς τῶν ἐν τῷ παρόντι βίᾳ δοκούντων εἶναι καλῶν ἡ ἀπόλαυσις, μετ' ἐκείνων καὶ ταῦτα ἐπαγγέλλεται· καὶ γάρ καὶ τοῦτο ἐξ ἐκείνου.

ζ'. Εἴτα δεικνύεις ὅτι εὔκολον ἡ ἀρετὴ, ἐν τῷ θέλειν αὐτὴν τίθησι μόνον. "Ωστε δὲ μὴ τοῖς χρηστοῖς ἐκλῦσαι, πάλιν εἰς τὰ φοβερὰ κατακλείσας τὸν λόγον, ἀξιόπιστον ποιεῖ τῇ δυνάμει τοῦ ταῦτα ἀποφηναμένου. Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών; Καὶ τῆς δδύνης τοῦ λέγοντος, καὶ τῆς πολλῆς τῶν Ἰουδαίων ἀναισθησίας ἡ διαπόρησις, καὶ τοῦ παρ' ἐλπίδα γενέσθαι τὸ γεγενημένον. Τοιαῦτα καὶ Παῦλος ἐπὶ Γαλατῶν διαπορεῖ λέγων· Θαυμάζω δτε οὕτω ταχέως μετατίθεσθε· ὅπερ ἐν ἐγχλημάτων τάξει καὶ προτροπῆς εἰδός ἔστι, πρὸς ἀρετὴν ἀνακαλουμένου. Εἰ γάρ καὶ θαυμαστὸν τὸ λεγόμενον, καὶ ἐγχωμάτων ^e ἀναμέμικται, τῇ κατηγορίᾳ τὴν κατηγορίαν χαλεπωτέραν ποιεῖν. Οὐ γάρ οὕτω κακίζομεν τοὺς οὐδὲν ἔντας, καὶ φαῦλον μετιόντας βίον, ὡς τοὺς σπουδαίους μὲν εἰναι δέξαντας ἔμπροσθεν, τὰ δὲ τῶν πονηρῶν διτερον ἐπιδεικνυμένους. Πόρνην δὲ ἐνταῦθα καλεῖ, οὐ σωματικὴν ἀσέλγειαν αινιττόμενος, ἀλλὰ τὴν περὶ Θεὸν ἀγνωμοσύνην, ὃ πορνεῖας ἐκείνης ἔστι χαλεπώτερον. Ἐκεῖ μὲν γάρ ἄνθρωπος ὑδριζόμενος, ἐνταῦθα δὲ Θεὸς δὲ ἀθετούμενος. Ποιεῖ δὲ καὶ αὐτὸς οὗτος καὶ οἱ ἄλλοι πάντες προσῆται· ἐπειδὴ καὶ δὲ Θεὸς κατηξίωσεν ἐν ἀνδρὸς τάξει τῇ

^c Edebatur λέγων τῶν Ἰουδαίων. Hic legendum putat Allenus λέγων ἐκ προσώπου τῶν Ἰουδαίων, fortasse melius περὶ τῶν Ἰουδαίων, vel κατὰ τῶν, quam lectionem secutus est Tilmanus. Puto veram esse lectionem Bavarii λεγόντων τῶν.

^d Allenus legendum putat αὐτάς, quae vox melius quadrat ad seriem. Bavarius αὐτός, quae lectio non ita placet.

^e Hoc loco notat Savilius: « καὶ ἐγχωμάτων. Locus mendens, qui ex conjectura sic restitui potest, καὶ ἐγχωμάτων ἀναμιχθὲν τῇ κατηγορίᾳ τὴν κατηγορίαν χαλεπωτέραν ποιεῖ. Saltem hic est hujus loci sensus, in quo, ut in plurimis, hallucinatus est Interpres. Boisius sic, καὶ ἐγχωμάτων ἀναμέμικται τῇ κατηγορίᾳ τὴν κατηγορίαν χαλεπωτέραν ποιοῦν. » Hic certe est auctoris sensus, et hanc postremam lectionem habet Bavarius codex, quam sequimus. Editi ἀναμέμικται.

^a Legendum δύσασθε, liberate, ut legitur in Bibliis.

^b Χηρανεία, viduitas, vox apud alium nullum scriptorem nulli adhuc observata.

enim vestræ sanguine plenæ sunt : hoc est, homicidæ : at non dixit, Homicidæ, sed, Plenæ sanguine, indicans illos meditate peccatis addictos fuisse, et ubique cum vehementia.

6. Estque illud mansuetudinis ejus indicium, quod cum comminatur, rationem afferat. Causas enim addit, cur non admittat orationem. 16. *Lavamini, mundi estote. Cur, cum dixerit, Non ultra remittam peccata vestra, consilium dat, et cum ostenderit ipsos incurabili morbo laborare, emendationem inducit ? Mos est Deo, etiam cum comminatur, de salute desperationem efferre, ut augeat metum, neque hic loquendi finem facere, ut bonam spem subjiciat, et sic rursum ad pœnitentiam revocet. Idque ubique fieri videre est. Erga Ninivitas certe id non verbis, sed operibus fecit. Verbis enim nihil boni pollicitus, sed solum supplicium post comminationem adesse monstrans, quia barbari omnes, quæ suarum partium erant, præstiterunt, iram cito sedavit. Sic et rursus in Psalmo David : jam enim dixi ipsum iis prorsus similia loqui, quæ in hoc proœmio habentur¹ : ac sicut hic ait : *Lavamini, mundi estote, post comminationes : sic et ille postquam dixerat, Arguam te et statuam contra faciem tuam iniquitates tuas, addidit : Sacrificium laudis honorificabit me, et istic iter, quo ostendam eis salutare Dei* (Psal. 49. 21. 23) ; laudem vocans eam, qua per opera gloria Deo refertur, et cognitionem divinorum.*

Liberi arbitrii potestas. Virtutis exercendæ difficultates. — Ut vero cum audirent, *Lavamini, mundi estote, non solitas illas purificationes cogitarent, subjecit : Auferte malitias ab animabus vestris a conspectu oculorum meorum, cessate a nequitii vestris.* Virtutis facilitatem ostendit, et potestatis arbitrium, quia penes ipsos erat ut mutarentur. 17. *Discite bonum facere.* Usque adeo ex ingenti malitia virtutis cognitionem abjecerant. Sic et propheta David dicit : *Venite, filii, audite me : timorem Domini docebo vos* (Psal. 33. 12). Omni quippe scientia hæc superior est, quæ eo majori eget studio, quod plura habeat impedimenta, naturæ nempe tyrannidem, liberi arbitrii ignaviam, dæmonum insidias, negotiorum turbam. Sic et Baruch : *Hic Deus noster ; non reputabitur alius ad eum : invenit omnem viam scientiae. Exquirite judicium* (Baruch. 3. 56. 57). Hoc est, injuriis affectos ulcisci, qua in re multo labore et vigili animo est opus. Ideo dixit, *Exquirite.* Multa enim sunt, quæ justitiam obscurent, nempe dona, ignorantia, potentia, pudor, timor, personarum cultus ; ac multa opus est vigilantia. *Liberate eum qui injuria afficiuntur.* Hoc majus est priore : non enim exigit ut justa decernantur, sed ut ad exitum etiam perducantur. *Judicate pupillum, et justificate viduam.* Multam habet rationem Deus, ne quispiam male patiatur ; majorem vero, cum ii qui male patiunt-

¹ In Graeco, ἔτιν τὰς δικαίους, οὐδὲ δικαιούμενούς τούτους προσέλθουσι. Porro, juxta Boisium, legendum est, δικαίους pro, δικαιούμενούς, pro, τούτους, et sic sensus evadit clarior, siquidem talis est : *Jam enim dixi quod totus Psalmus, nempe XLIX de quo supra locutus est, huic proœmio similis sit : nempe proœmio Isaiae.*

tur, alia circumdati sunt calamitate. Viduitas enim et pupillaris ætas per se sunt intolerabiles : cum autem ab aliis damno afficiantur, tunc duplex est naufragium. 18. *Et venite, et disceptemus, dicit Dominus.* Observandum est ubique apud prophetas nihil Deum ita requirere, quam ut injuria affecti vindicentur. Si et alibi, ut apud Michæam dicentibus Judæis : *Si dabo primogenita mea pro impietate mea, fructum uteri mei pro peccato animæ meæ* (Mich. 6. 7. 8), subjunxit : *Annuntiabo tibi, homo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te, nisi ut facias judicium, et diligas misericordiam, et paratus sis ad ambulandum post Dominum Deum tuum.* Ac rursus propheta David dicebat : *Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine* (Psal. 100. 1). *Et venite.* Postquam justificationibus communivit, tunc ad tribunal trahit ; et postquam docuit quomodo crimina exuant, tunc rationes exposuit, ne illos defensione destitutos reprehendens condemnet. *Et disceptemus.* Judicio contendamus, ait¹. Qui judicio contendit fit patronus et medicus. Deinde cum declarasset nos etiamsi magna opera fecerimus, adhuc ejus clementia opus habere, ut a peccatis liberemur, ait : *Si fuerint peccata vestra sicut verniculus, quasi nivem dealbabo : ex diametro oppositas qualitates assumens, pollicitusque se in contrarium id mutaturum. Si autem ut coccinum, quasi lanam dealbabo. Magna vis præsidii erga viduas exhibiti, siquidem animam ita sordidam, ut nequitæ tintetur amaceperit, non modo liberat a malitia, sed etiam ita splendidam efficit.* 19. *Et si volueritis, et exaudi eritis me, bona terræ comedetis.* 20. *Si autem nolueritis, nec exaudi eritis me, gladius devorabit vos.* Os enim Domini loquutum est hæc. Quia enim crassioribus non ita optabile et jucundum videtur liberari a peccatis, quam iis frui bonis, quæ in præsenti vita talia esse videntur, cum illis hæc etiam promittit : nam hoc ex illo pendet.

7. Deinde ostendens quam facilis sit virtus, in voluntate tantum illam ponit. Ut ne autem ex bonorum commemoratione animos solveret, rursus in terribilibus sermonem concludens, fidem facit ejus virtuti, qui hæc pronuntiavit. 21. *Quomodo facta est meretrice civitas fidelis Sion ?* Hujusmodi questio et dicentis dolorem, et ingentem Judæorum stupiditatem declarat, reimque præter spem accidisse innuit. Similiter Paulus circa Galatas dubius exquirit : *Miror quod tam cito transferimini* (Galat. 1. 6) : id quod accusandi et hortandi species est ut ad virtutem revocet. Etiam si enim mirum est id quod dicitur, laude tamen mixtum est, sic accusationem accusatione graviorem faciens. Non enim ita exagitamus eos qui nullius sunt pretii, vitamque ignave agunt, ut eos qui prius virtutis studiosi videbantur, et improborum deinceps morem sequuti sunt. Meretricem autem hic vocat, non corpo-

¹ In Reg. post graeca verba δικαστώμεθα, φησίν, addit : *Kαὶ ἔτιν ωστιν αἱ ἀμφοτεῖαι, ως σοινικοῦν, ως χιόνα λευκανῶν.* Verum nec in Savil. nec in Morel. habentur, et supervacanea hic esse ex serie videntur.

ream subindicans lasciviam, sed ingratum erga Deum animum, quæ fornicatio gravior est illa. Illic enim homo contumelia afficitur, hic Deus contemnitur. Id autem et hic et alii omnes prophete faciunt : quia Deus mariti loco huic civitati dignatus est haberi, ineffabilem suam erga illos dilectionem commonstrans : illique ut de viro et uxore sæpe loquebantur, non ut in humanam crassitiem sermonem deprimerent, sed ut illos per res sibi familiares ad cognitionem amoris Dei ducerent ; simul vero turpitudinis appellatione illos incessere volebant. *Fidelis* ; hoc est pia, et omni virtute plena, unde etiam palam est cum non de fornicatione corporea loqui ; alias enim dixisset, *Civitas casta* ; id enim suisset meretrici oppositum : nunc autem ostendens se per fornicationem subindicare impietatem, fidem ipsi adversariam posuit. *Plena judicii* ; id est, plena justitiae. Rursus maximum crimen, non quod ad universam nequitiam defecissent, sed quod universam virtutem prodidissent, et omnes bonorum divitias consertim e manibus abjecissent, ad extremam malorum paupertatem dejecti. *In qua justitia requievit in ea*. Mansit, inquit, habitavit, id est, plantata est, radices posuit, cum alacritate ab omnibus civibus exercebatur. In prioribus laudibus immoratur, simul augens accusationem de mutatione, et bonam spem subjiciens, ostendensque facile ipsos posse in pristinum statum restitui. *Nunc autem interfactores*. Homicidæ, ait. 22. *Argentum vestrum reprobum*. Id est, male signatum, illegitimum, falsum. *Caupones tui miscent vinum aqua*. Quia in exordio eorum nequitiam non speciatim recensuit ; sed ait illos contempsisse, semen improbum esse, et filios iniquos, quod convicium videbatur esse potius quam accusatio : hic accusations speciatim enuntiat, et primo, quod est et primum malorum et medium et extreum, avaritiam, et circa pacta cauponariam artem. At quidam ineffabilem Dei sapientiam non intelligentes, hoc per anagogen dictum acceperunt. Neque enim, aiunt, magnus ille et sublimis Isaias de nummulariorum vafritie, et de cauponum corruptela loquutus suisset : sed argentum hic dicit eloquia Dei, et vinum doctrinam, quam permiscebant suas addentes disciplinas. Ego vero hanc explicacionem non improbo, sed aliam veriorem esse dico. Non modo enim non indignum propheta et de talibus loqui, sed valde dignum et illo et Dei benignitate. Et quid opus est multa dicere ? Cum enim unigenitus Dei Filius sublimem afferens doctrinam advenit, cumque angelicum vitæ institutum disseminaturus esset, non pauca et ipse de mensuris disseruit, deque iis quæ viliora videbantur esse, de salutationibus, de medio loco (a), de primo accubitu. Nam haec quæ exigua videntur esse, si negligantur, magni peccatorum somites sunt. Quod si in Novo Testamento haec

(a) In Graeco, παραμετρον. Haec recte notat Savilius hoc loco : « παραμετρον medius incessus significat : qui locus est inter ambulandum honoratissimus : inde illud Imperatoris ad libertum suum inter duos senatores medium ambularent : non te prædet inter eos medium incedere, quorum servus esse poteris ? »

dirigenda erant, multo magis in Veteri, quando crassiores auditores erant, et tota illorum vitæ ratio hinc regebatur, cum populus his magis eruditetur, ut procul omni nequitia esset, et in nullo proximum fraudaret, neque per malam illam cauponariam pauperiores oppimeret.

8. His namque neglectis sæpe civitates subversæ, et principes de solo deturbati sunt, bellaque inexplicabilia suscitata : quemadmodum his observatis pax multa et tranquillitas fuit, neconon securitas ad virtutem ducens. 23. *Principes tui inobsequentes sunt*. Maximæ ægritudinis et perversitatis signum est, quando medici morbos adaugent (a). Principum enim est populi dissolutos mores compescere, recte ordinare, ipsumque legibus obtemperantem reddere : cum autem ipsi primi leges transgrediuntur, quomodo aliis doctores fuerint ? Illud enim, *Inobsequentes sunt*, id est, Non obsequuntur legi, præcepta non servant : id quod etiam Paulus ipsis crimini dat dicens : *Qui ergo alium doces, te ipsum non doces (Rom. 2. 21)* ? Quando ergo radix corrupta fuerit, de ramis quid boni coniicias ? *Socii furum*. Accessio criminis, quod non solum mala non coerceant, sed conatus in contrarium vertant, non modo fures non oppugnant, sed et ipsis jungantur, ex diametro oppositam virtuti principum nequitiam adeuntes. *Diligentes munera*. Altera gravis species famis auri, quæ fucatum quidem habet argumentum, sed benevolentiae obtentu extremam avaritiam prodit. *Persequentes retributionem*. Memoriam injuriarum erga inimicos servantes, mala retribuere conantur iis qui se injuria affecerunt, quæ est ingens malitiae species : quamobrem non in Novo tantum Testamento, sed etiam in Veteri, magno studio coactetur. *Malitiam enim*, inquit, *proximi sui ne revoget quisque vestrum in corde suo (Zach. 7. 10)*. Ab hoc enim nequitiae genere purum esse oportet populum, multoque magis principem, qui subditis in judicio præcipere debet, ut ponant inimicitias, ne portus in scopulum vertatur. *Pupillis non judicantes*. Id est, iis non patrocinantes, ut jus suum obtineant. *Et judicio viduarum non attendentes*.

Non modo malum perpetrare, sed etiam bonum non agere criminis datur. — Observandum, non modo malum perpetrare, sed etiam bonum non agere, criminis dari, quemadmodum etiam in Novo Testamento. Nam qui esurientem non alunt, non quia aliena rapuerunt, sed quia sua egenis non erogarunt, in gehennæ ignem mittuntur : sic igitur hi nunc incusantur, non quod alienis bouis inhient, non quod injuste potentia utantur, sed quod egenis officiosam manum non tendant. 24. *Propter hoc haec dicit Dominator Dominus Sabaoth, potens Israel* : id est, populi. Non sine causa illud, *Potens*, posuit, sed in memoriam revocans illis

(a) In Graeco, παραμετρον. Tilmannus vertit, *inferunt morbos*. Sed melius intelligitur, ni fallor, *morbos adaugent*, ut in diuturnius tempus extrahant ; vel forte sic possit intelligi, *in morbis ipsi versantur* ; quæ interpretatio melius quadrare videtur ad ea quæ sequuntur. Sed si sic intelligendum esset, aliquid seriei Graecæ addendum videretur, verbi gratia, ε; τας νοσους ιαπεισθαι.

πόλει γενέσθαι, τὴν ἄφατον ἀγάπην τὴν περὶ αὐτοὺς ἡ ἐνδεικνύμενος· καὶ ὡς περὶ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς πολλαχοῦ διαλέγονται, οὐχ ἵνα εἰς ἀνθρωπίνην παχύτητα κατενέγκωτι τὸν λόγον, ἀλλ' ἵνα διὰ τῶν συντρόφων αὐτοῖς πραγμάτων ἐπὶ τὴν γνῶσιν τῆς τοῦ Θεοῦ χειραγωγήσωσιν αὐτοὺς φιλοστοργίας· δομοῦ δὲ καὶ τῷ αἰσχρῷ τῆς προσηγορίας καθάψασθαι βούλονται. Πιστή τουτέστιν, ἡ εὔσεβής καὶ πάσης ἀρετῆς γέμουσα· ὥστε κάντεῦθεν δῆλον, ὅτι πορνεῖαν οὐ τὴν τῶν σωμάτων λέγει· ἐπει εἶπεν ἄν, πόλις ἡ σώφρων· οὕτω γάρ ἦν τὸ ἀντιδιαστελλόμενον τῇ πόρνῃ· νῦν δὲ δειχνὺς, ὅτι τὴν ἀσέβειαν αἰνίττεται διὰ τῆς πορνείας, τὸ ἀντικείμενον αὐτῇ τέθεικε, τὴν πίστιν.^b Ηλήρης κρίσεως· τουτέστι, πλήρης δικαιοσύνης. Πάλιν μέγιστον ἔγκλημα, οὐχ ὅτι πρὸς δλόκληρον τὴν κακίαν ηύτομοδησαν, ἀλλ' ὅτι καὶ δλόκληρον προέδωκαν τὴν ἀρετὴν, καὶ τὸν πλοῦτον ἀπαντὰ τῶν ἀγαθῶν ἀερίσον ἀπὸ τῶν χειρῶν [14] ρίψαντες, καὶ πρὸς ἐσχάτην τῶν κακῶν κατενεγχθέντες πενίαν. Ἐν ἣ δικαιοσύνῃ ἐκοιμήθη ἐν αὐτῇ. Ήὐλισθη, φησί, κατεσκήνωσε, τουτέστι, πεφύτευται, ἐρρίξωτο, μετὰ προθυμίας ὑπὸ πάντων κατωρθοῦτο τὸν πολιτῶν. Ἐνδιατρίβει τοῖς ἔγκωμοις τοῖς προτέροις, δομοῦ μὲν αὖτων τὴν κατηγορίαν τὴν ἐκ τῆς μεταβολῆς, δομοῦ δὲ χρηστὰς ὑποτείνουν τὰς ἐλπίδας, καὶ δειχνύς, ὅτι ῥάδιον αὐτοὺς ἀνακτήσασθαι πάλιν. Νῦν δὲ φορευται· Ἀνδροφόνοι, φησί. Τὸ ἀργύριον ὑμῶν ἀδόκιμον. Τουτέστι, παράτημον, νόθον, κίβδηλον. Οἱ κάτηλοι σου μιστούσι τὸν οἰκτονὸν ὑδατι. Ἐπειδὴ προοιμιαζόμενος οὐ κατ' εἶδος εἶπεν αὐτῶν τὴν κακίαν, ἀλλ' ὅτι ἡθέτησαν, καὶ ὅτι σπέρμα πονηρὸν ἦσαν, καὶ υἱοί ἀνομοί, δὲ λοιδορίας ἐδόκει μᾶλλον, ἡ κατηγορίας εἶναι· ἐνταῦθα καὶ αὐτὰ τίθησι κατ' εἶδος τὰ ἔγκληματα, καὶ πρῶτον, δὲ πρῶτον ἐστι καὶ μέσον καὶ τελευταῖον τῶν κακῶν, τὴν φιλαργυρίαν, καὶ τὴν περὶ τὰ συμβόλαια καπηλείαν. Ἀλλά τινες οὐ συνιέντες εἰς τὴν ἄφατον τοῦ Θεοῦ σοφίαν, κατ' ἀναγωγὴν τὸ εἰρημένον ἐξέλαβον. Οὐ γάρ ἄν, φησὶν, δὲ μέγας καὶ ὑψηλὸς Ἡσαΐας ὑπὲρ τραπεζῶν κακουργίας, καὶ καπήλων διαφθορᾶς διελέχθη· ἀλλὰ ἀργύριον ἐνταῦθα τὰ λόγια φησι τοῦ Θεοῦ, καὶ οἶνον τὴν διδασκαλίαν, ἢν ἐθόλουν ἐπεισάγοντες αὐτῶν τὰ διδάγματα. Ἔγὼ δὲ οὗτε ταύτην ἀτιμάζω τὴν ἐξήγησιν, καὶ τὴν ἐτέραν ἀληθεστέραν εἰναὶ φημι. Οὐ γάρ μόνον οὐκ ἀνάξιον τοῦ προφήτου τὸ περὶ τούτων διαλέγεσθαι, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἀξιον καὶ αὐτοῦ καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας. Καὶ τί δεῖ τὰ πολλὰ λέγειν; "Οτε δὲ γοῦν τὰ ὑψηλὰ διδάγματα φέρων ἥλθεν δὲ μονογενῆς τοῦ Θεοῦ Παῖς, καὶ τὴν τῶν ἀγγέλων καταφυτεύειν ἔμελλε πολιτείαν, οὐκ ὀλίγα περὶ μέτρων καὶ αὐτὸς διείλεκται, καὶ τῶν τούτων εὐτελεστέρων εἶναι δοκούντων, ἀσπασμῶν, καὶ μεσασμῶν, καὶ πρωτοκλισιῶν. Τὰ γάρ μικρὰ ταῦτα εἶναι δοκοῦντα παραμελούμενα μεγάλα ἀμαρτημάτων ὑπεκκαύματα γίνεται. Εἰ δὲ ἐπὶ τῆς Καινῆς ταῦτα διωρθοῦσθαι ἔδει, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς, ὅτε καὶ παχύτεροι οἱ ἀκροαταί, καὶ πᾶς αὐτῶν ὁ βίος ἐντεῦθεν ὑρθοῦτο, τοῦ δῆμου οὕτω πλέον ἐν τουτοῖς παιδευομένου, πόρρω πάσης ἀδικίας γίνεσθαι, καὶ ἐν μηδενὶ

^a Reg. περὶ αὐτοῦ, male: περὶ αὐτῆς melius esset: nam hic de civitate loquitur. Sed περὶ αὐτούς bene habet, possetque hanc construcțio exemplis confirmari.

^b Editi male τῇ πίστει. Bavarius optime τὴν πίστιν.

^c Οὐ συνιέντες. Sic Bavarius. Edebatur omisso οὐ.

^d Hoc loco sic legendum putat Boissius in notis Savili, p. 137: ὅτε γοῦν δὲ τὰ ὑψηλὰ δόγματα φέρων, δὲ μονογενῆς τοῦ Θεοῦ Παῖς, καὶ τὴν τῶν ἀγγέλων καταφυτεύειν μέλλων πολιτείαν, εἰς, vel ὅτε γοῦν δὲ τὰ ὑψηλὰ διδάγματα φέρων ἥλθεν δὲ μονογενῆς τοῦ Θεοῦ Παῖς, et sic deinceps, ut in libris legitur. At locus, ut in Edito est, non male habere videtur.

τῶν πληγῶν πλεονεκτεῖν, μηδὲ τὰς τῶν καταδεεστέρων ἐπιτρίβειν πενίας τῇ κακουργίᾳ τῆς καπηλείας.

τῇ. Τούτων γοῦν ἀμελουμένων καὶ πόλεις πολλάκις ἀνετράπησαν, καὶ ἀπὸ θρόνων ἀρχοντες κατηνέχθησαν, καὶ πόλεμος ἀσπονδος γέγονεν· ὥσπερ κατορθουμένων εἰρήνη πολλή καὶ εὐνομία καὶ ἀτρομεία πρὸς ἀρετὴν χειραγωγοῦσα. Οἱ ἀρχοτέρες σου ἀπειθοῦσι. Μεγιστῆς νόσου καὶ διατροφῆς σημείον, ὅταν οἱ ιατροὶ τὰς νόσους ἐπιτρίβωσιν. Ἀρχόντων γάρ τοῦ δῆμου τὰς ἀταξίας καταστέλλειν, καὶ πρὸς τὸ δέον ρυθμίζειν, [15] καὶ τῷ νόμῳ ποιεῖν καταπειθεῖς· ὅταν δὲ αὐτοὶ πρῶτοι τοὺς νόμους παραβαίνωσι, πῶς ἀν ἑτέροις γένοιντο διδάσκαλοι; Τὸ γάρ, Ἀπειθοῦσι, τουτέστιν, οὐ πείθονται τῷ νόμῳ, οὐκ ἀνέχονται τῶν ἐντολῶν· δὲ καὶ Παῦλος ἐγκαλεῖ λέγων· Ὁ οὗρ διδάσκων ἔτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις; Ὅταν οὖν ἡ ρίζα διεφθαρμένη ἦ, τὸ χρηστὸν ἐστι περὶ τῶν κλάδων ὑποπτεύειν; Κοινωνοὶ κλεπτῶν. Προτιθήκη κατηγορίας, ὅτι οὐ μόνον οὐ καταστέλλουσι· τὰ δεινά, ἀλλὰ καὶ ἀντιτείνουσιν· οὐ μόνον οὐ πολεμοῦσι τοῖς κλέπταις, ἀλλὰ καὶ συμπράττουσιν, ἐκ διαμέτρου τῆς προτηκούσης ἀρετῆς ἀρχοντι τὴν κακίαν μετιόντες. Ἀγαπῶτες δῶρα. Ἐτερον φιλοχρυσίας ἐίδος χαλεπὸν, εὐπρόσωπον μὲν ὑπόθεσιν ἔχον, ἐν προσχήματι δὲ φιλοφροσύνης τὴν ἐσχάτην πλεονεξίαν ἐπιδεικνύμενον. Διώκοντες ἀνταπόδομα. Μνησικακοῦντες τοῖς ἔχθροῖς, ἀνταποδοῦνται σπουδάζοντες τοῖς λελυπηκόσιν, ὅπερ μέγιστον κακίας εἶδος. Δι' δὲ οὐκ ἐν τῇ Καινῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ μετὰ πολλῆς εἰργεται τῆς σπουδῆς. Κακῶν γάρ ἐκαστος, φησί, τοῦ πλησίον αὐτοῦ μὴ μητοικακεῖται ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. Μάλιστα μὲν γάρ καὶ τὸ δημοτικὸν, πολλῷ δὲ μᾶλλον τὸν ἀρχοντα ταύτης δεῖ καθαρεύειν τῆς κακίας, καὶ τοῦ πρὸς ἀπέχθεταιν ψηφίζεσθαι τοῖς κρινομένοις ἀπηλλάχθαι, ἵνα μὴ διεμήν σκόπελος γένηται. Ὁρφανοῖς οὐ κρίοντες. Τουτέστιν, οὐ προϊστάμενοι, ὡς καὶ τῶν δικαίων τυχεῖν. Καὶ κρίσει χηρῶν οὐ προσέχοντες.

Παρατηρήσον ὅτι οὐ τὸ κακοποιεῖν, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸ ἀγαθὸν μὴ ἐργάζεσθαι ἐνταξεις κεῖται πονηρίας, καθάπερ οὖν καὶ ἐν τῇ Καινῇ. Οἱ γάρ παινῶντα μὴ θρέψαντες, οὐχ ὅτι τὰ ἀλλοτρια ἡρπασαν, ἀλλ' ὅτι τὰ αὐτῶν οὐ προήκαντο τοῖς δεομένοις, εἰς τὸ τῆς γεέννης πέμπονται πῦρ· ὥσπερ οὖν καὶ οὗτοι νῦν ἐγκαλοῦνται, οὐχ ὅτι πλεονεκτοῦσιν, οὐδὲ ὅτι καταδυναστεύουσιν, ἀλλ' ὅτι καὶ τοῖς δεομένοις τῆς αὐτῶν βοηθείας οὐκ δρέγουσι χείρα. Διά τοῦτο τάδε λέγει δὲ Δεσπότης Κύριος Σαβαὼθ, διδυνάστης τοῦ Ἰσραὴλ· τουτέστι, τοῦ λαοῦ. Οὐχ ἀπλῶς δὲ τέθεικεν, Ὁ διδυνάστης, ἀλλὰ ἀναμιμήσκων αὐτοὺς καὶ τὸν παρ' ἐλπίδας εὐεργεσιῶν, καὶ τῶν χαλεπῶν κολάσεων δὲ δημειεναν. Ἐπειδὴ γάρ πολλὰ καὶ δι πολλάκις ἀμαρτάνοντες, καὶ πολλῆς ἀπολαύοντες τῆς μακροθυμίας, εἰς ῥαθυμίαν ἐπιπτον, τοῦτο ἐνδειξασθαι βούλεται, ὅτι δυνατὸν ὅτε βούλεται ἐπεξελθεῖν, καὶ οὐ δεῖται καιρῶν, οὐδὲ χρόνων, ἀλλ' ἐτοιμα αὐτῷ πάντα καὶ παρεσκευασμένα. Οὐαὶ τοῖς ἴσχυουσιν ἐν Ἰσραὴλ· οὐ παύσεται γάρ μου διθυμὸς ἐν τοῖς ὑπεραρτλοῖς μου. Τί γάρ ἀθλιώτερον τῶν τὸν Θεὸν πολέμιον ἔχόντων; Οὐ παύσεται δὲ ἔλεγεν, οὐχ

^a Reg. οὐκ ἀποστέλλουσι, πον male. Ibidem Savil. pro αντιτείνουσι legendum putat ἐπιτείνουσι. Paulo post Allenus in notis Savili, p. 139, hunc locum ἐκ διαμέτρου εἰς., sic legendum putat, ἐκ διαμέτρου ἐναντίων τῆς προσ., vel τὴν ἐκ διαμέτρου τῆς προσηγορίας ἀρ. ἀρχ. κακ. μετ. ἐναντίων, certe hic aliquid subintelligendum est. At multas habet Chrysostomus huiusmodi ἀποτιωπήσεις, Homiliis maxime in Genesim.

^b Bavarius φιλοχρημάτις.

^c Sic Bavarius (Omittebatur γάρ πολλὰ καὶ.)

ἴνα εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβάλλῃ, ἀλλ' ίνα αὐξήσας τὸν φόρον εἰς μετάνοιαν καλέσῃ. [16] Τοῦ γάρ ^a, Οὐ παύσεται διημίδες, φοβερώτερον τὸ, Ἐν τοῖς ὑπεραντίοις μου. Οὐδὲν γάρ οὕτω τὸν Θεὸν παροξύνειν εἴωθεν, ὡς ἡ κατὰ τῶν πενήτων ἀδικία κατ' αὐτοὺς γινομένη. Οὐαὶ δὲ τοῖς ισχύουσι ἔλεγεν, οὐχ ἀπλῶς τὴν δύναμιν διαβάλλων, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ κακῷ δύναμιν. Ἰσχὺν δὲ ἐνταῦθα οὐ τὴν τοῦ σώματός φησιν, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τῆς τῶν πραγμάτων περιβολῆς δυναστείαν. Καὶ κρίσιν ποιήσω ἐκ τῶν ἔχθρῶν μου. Κολάσω τοὺς ἔχθρους μου, ἔχθρους αὐτοῦ λέγων τοὺς τῶν πενήτων ἔχθρους διὰ τὸ ἐπηρεάζειν δύνας· τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ίνα μάθης τῆς ἀδικίας τὸ μέγεθος. Καὶ ἐπάξω τὴν γεῖρά μου ἐπὶ σέ, καὶ πυρώσω στελέχουσαν καθαρόν. "Ινα μάθης, ὅτι οὐαὶ ἀνὴρ ἡ δργὴ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ τιμωρία, οὐχ ἐπὶ κακῷ ^b καὶ τὸ δοῦναι δίκην γίνεται μόνον, ἀλλ' ἐπὶ τῷ βελτίους γενέσθαι καὶ αὐτοὺς τοὺς κολαζομένους. Καὶ πυρώσω σε, φησίν, εἰς καθαρόν. Οὐ τοίνυν ὅταν κολαζώμεθα, ἀλλ' ὅταν ἀμαρτάνωμεν, τότε ἀλγεῖν δίκαιον· τὸ μὲν γάρ δύπον, τὸ δὲ καθαρὸν ἐργάζεται. Τί δέ ἐστιν, Εἰς καθαρόν; "Ως μηδὲ ἔχνος εἶναι παρὰ σοὶ κηλεῖδος. "Οπερ γάρ ἐστι τῷ χρυσίῳ τὸ πῦρ, τοῦτο τοῖς ρᾳθύμοις ἡ τιμωρία. Τοὺς δὲ ἀπειθοῦτας ἀπολέσω, καὶ ἀφελῶ πάντας ἀρόμους ἀπὸ σοῦ, καὶ πάντας ὑπερηφάρους ταπεινώσω. Οἱ γάρ ἀνίστα νοσοῦντες, φησί, καὶ οὐδὲ τιμωρίαις εἰκοντες, ἀπολοῦνται. Τί γάρ δψελος τῆς τούτων ζωῆς. ὅταν καὶ ἑαυτοῖς καὶ ἑτέροις ἐπιβουλεύωσιν ἐν τῷ ζῆν; Οἱ δὲ ἐκ τῆς ἑκείνων τιμωρίας δυνάμενοι βελτίους γενέσθαι, μενοῦσι. Δοκεῖ δέ μοι ἐνταῦθα καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν αἰνίττεσθαι. Καὶ ἐπιστήσω τοὺς κριτάς σου, ὡς τὸ πρότερον, καὶ τοὺς συμβούλους σου, ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς.

Θ'. Ἐνταῦθα τὴν ἐπάνοδόν φησι. Τῶν τε γάρ ἀνίστα νοσοῦντων ἀναιρεθέντων, τῶν τε ἐπιμέλειαν ἐνδείξασθαι· δυνάμενων διορθωθέντων, εὐχαίρως καὶ τὸ λοιπὸν τῆς θεραπείας εἶδος προστίθεται, δοκίμων ἀρχόντων ἐπιστασία, καὶ συμβούλων ἀγαθῶν φορὰ, ίνα καὶ τοῦ σώματος εἰκοντος τοῖς φαρμάκοις, καὶ τῶν Ιατρῶν ἀρίστων ἦντων, πανταχόθεν πρὸς ὑγίειαν ἐπανίη τὰ τῆς πόλεως μέρη. Οὐ γάρ μικρὸν εὐεργεσίας εἶδος, ἀρχόντων ἐπιτυγχάνειν ἀγαθῶν. Καὶ μετὰ ταῦτα κληθῆση πόλις δικαιοσύνης, μητρόπολις Σιών πιστή. Καίτιο γε οὐδαμοῦ τοῦτο εὑρίσκομεν τὸ δνοματῆρ πόλει τῶν Ιεροσολύμων ἐπιτεθέν. Τί οὖν ἀν εἴποιμεν; "Οτι τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων προσηγορίαν ἐνταῦθα φησι. Τοῦτο δὲ ἡμῖν οὐ μικρὸν συμβαλεῖται ^c, ὅταν ἀπαιτῶσιν ἡμᾶς Ίουδαῖοι τοῦ Ἐμμανουὴλ τὴν ἔρμηνειαν. Ἐπειδὴ γάρ Ἡσαΐας ἔφησε τὸν Χριστὸν οὗτως δνομασθῆσθαι, οὐδαμοῦ δὲ ὠνδρασται, εἴποιμεν δὲν πρὸς αὐτοὺς, ὅτι τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων σημασίαν ἔφησεν δνομα εἶναι· ὥσπερ οὖν καὶ ἐνταῦθα. Μετὰ γάρ κρίματος σωθῆσται ἡ αἰχμαλωσία αὐτῆς, καὶ μετὰ ἐλεημοσύνης. Μετὰ κρίματος, τουτέστι, [17] μετὰ δίκης καὶ κολά-

^a Legendum putat Allenus τοῦ δέ. Infra κατ' αὐτούς post ἀδικία deest in Bavario.

^b Οὐκ ἐπικαλῶ Sav. et Morel. Series multa vel vitiata est. Locum sic vult restitui Savil., sed ex conjectura tantum: καὶ ἡ τιμωρία ἐπὶ καλῷ, καὶ οὐ τῷ δοῦναι δίκην γίνεται μόνον, ἀλλ' ἐπὶ τῷ βελτίους. Boisius: οὐκ ἐπὶ κολάσει, καὶ τῷ δοῦναι δίκην, etc. Allenus: οὐκ ἐπὶ κακῷ, καὶ τῷ δοῦναι δίκην γίνεται μόνον, ἀλλ' ἐπὶ τῷ. Boisius multa congerit, ut conjecturam confirmet suam. Sed hæc omnia divinando dicuntur, nec potest sine aliorum mss ope locus restitui. Si qua ex aliatis conjecturis admitti possit, οὐκ ἐπὶ κακῷ mallem, ac cum sic habeat Bavarius, sic lego.

^c Bavarius δέξασθαι.

^d Reg. et Savilius συμβάλληται. Sed Bavarius συμβάλλεται. Quia mox sequuntur tantillum intricata videlicet.

σεως καὶ τιμωρίας τῶν πολεμίων. Μετὰ ἐλεημοσύνης, τουτέστι, πολλῆς τῆς φιλανθρωπίας. Δύο ἐνταῦθα ἐπαγγέλλεται μέγιστα αὐτοῖς δῶρα, τό τε δίκην δοῦναι τοὺς ἐπαγαγόντας, τό τε αὐτοὺς πολλῆς ἀπολαῦσαι τῆς εὐημερίας, ὃν ἔκαστον καὶ καθ' ἐκυρτό μεγίστην Ικανὸν παρασχεῖν ἡδονήν· δταν δὲ καὶ ἀμφότερα συνδράμη, ἀφατος γένοιτ' ἀν τῇ εὐφροσύνῃ. "Αλλως τε καὶ δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι καὶ μετὰ τὴν μακρὰν αἰχμαλωσίαν, οὐ διὰ τὸ δοῦναι δίκην ἀξίαν, καὶ τὸ ἀμαρτήματα ἀποκείρασθαι ^e, ἀλλὰ διὰ τὴν φιλανθρωπίαν τὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν οἰκείαν ἐπινάγονται, καὶ ἐλέου μᾶλλον ἐστιν ἡ σωτηρία, ἡ ἀντιδόσεως καὶ ἀμοιβῆς, ἐπήγαγε, Καὶ μετ' ἐλεημοσύνης. Καὶ συντριβήσονται οἱ ἄνομοι καὶ οἱ ἀμαρτωλοί ἄμα. Τρίτον καὶ τοῦτο εὐεργεσίας εἶδος, τὸ μηδένα εἶναι τὸν παρασύροντα καὶ πρὸς ἀπάτην ἔλκοντα, ἀλλ' ἐκποδῶν γίνεσθαι τοὺς τῆς ποντικίας ἀδεσκάλους. Καὶ οἱ ἐγκαταλελποτες τὸν Κύριον συντελεσθήσονται. Οἱ δὲ ἀσεβεῖς, φησίν, ἀπολοῦνται.

Διότι νῦν αἰσχυνθήσονται ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, ἐφ' οἷς αὐτοὶ ἔσούλορτο. Τινὲς μὲν καὶ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν τὰ εἰρημένα ἀρμόζειν ἐπιχειροῦσιν· ἀλλ' ἡμεῖς οὔτε ἐκείνους αἰτιασόμεθα, καὶ τῇ ἀκολουθίᾳ ἐψόμεθα. Ταῦτα γάρ ἐστιν, ἢ συμβήσεσθαι φησιν ἐπὶ τῆς τῶν πολεμίων ἐφόδου. "Οταν γάρ τοῦ βαρβάρου τὴν χώραν κατατρέχοντος, καὶ τὴν πόλιν περικαθημένου, καὶ πάντας ὡς ἐν δικτύοις μέσους ἔχοντος, μηδεὶς ὁ ἀμύνων ἡ καὶ τὸ νέφος ἐκείνο διακρουόμενος διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ Θεοῦ, εἰκότες καὶ ἐξ αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς πείρας πολλὴ κατασκεδασθήσεται· τῶν τὰ εἰδώλα θεραπεύοντων ἡ αἰσχύνη. Ἐφ' οἷς ἔσούλορτο, περὶ δὲ σπουδάκεισαν, φησί. Καὶ αἰσχυνθήσονται ἐπὶ τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν, ἐφ' οἷς ἐποίησαν. Ἐν τάξει διηγήσεως κατηγορίαν τίθησιν. "Ηρκει γάρ καὶ πρὸ τῆς τῶν τραυμάτων ἐκβάσεως, καὶ αὐτὸς τῆς τοιαύτης εἰδωλοποιίας δὲ τρόπος αὐτοὺς καταισχύνει.. Τί γάρ αἰσχρότερον τοῦ Θεοῦ τινα ἐαυτῷ ποιεῖν; Καὶ αἰσχυνθήσονται ἐπὶ τοῖς κήποις αὐτῶν, ἐφ' οἷς ἐπεθύμησαρ. Οὐ γάρ δὴ ξόανα προσεκύνουν μόνον, ἀλλὰ καὶ δένδρα ἐν κήποις ἐθεράπευον. "Εσορται γάρ ὡς τερέδινος ἀποθεοληκτικαὶ αὐτῆς τὰ φύλλα. "Ητοι τὰ εἰδώλα ^f, ἡ αὐτοὶ οἱ τὴν πόλιν οἰκοῦντες. Τὴν δὲ εἰκόνα τοῦ δένδρου τούτου παρήγαγε, διά τε τὸ ἐγχώριον εἶναι μάλιστα τὸ φυτὸν καὶ πολὺ παρ' αὐτοῖς, καὶ διὰ τὸ σφέδρα ἀνθεῖν καὶ τεθηλέναι, ἡνίκα ἀν ἀκμάζῃ, καὶ ἐσχάτην ἀμορρίαν ἐνδείχνυσθαι, ἐπειδάν ἀποβάλλῃ τὰ φύλλα. Καὶ ὡς παράδεισος ὑδωρ μή ἔχων. Καὶ ἡ δευτέρα εἰκὼν τῆς προτέρας σαφεστέρα, καὶ πιστουμένη τῶν ἐπὶ τῇ προτέρᾳ λόγῳν εἰρημένων ^g. Οὔτε γάρ παραδέσου θάλλοντος τερπνότερον, οὔτε ἐρημωθέντος ἀτερπέστερον, ἀπέρι ἀμφότερα γέγονεν ἐπὶ τῆς μητροπόλεως ἐκείνης. Πάντοτε γάρ ἡν ἀμείνων καὶ λαμπροτέρα, μιρίοις καλλωπιζόμενη κόσμοις· καὶ πάντων εύτελεστέρα γέγονε καὶ αἰσχροτέρα, τοσοῦτον ἀθρόου εύκοσμίας ἀπολαβοῦσα πλρῦτον. Καὶ ἔσται ἡ ισχὺς αὐτῶν ὡς καλάμη στυππίου. Αἱ πρότεραι μὲν εἰκόνες [18] εἰς τὸ ἀτερπές παρελήφθησαν, αὐτη δὲ εἰς τὸ ἀσθενές· πᾶσαι δὲ σφέδρα ἐναργεῖς, καὶ πολὺ τὸ σαφὲς καὶ ἐμφαντικὸν ἔχουσαι. Ήσει καλάμη στυππίου, τουτέστιν, ἀσθενεῖς. Καὶ αἱ

^e Καὶ τὸ τὰ ἀμαρτήματα ἀποκείρασθαι. Nescio an unquam talem usum vocis ἀποκείρασθαι viderim.

^f Hæc, ητοι τὰ εἰδώλα, desunt in Savil. et Reg., sed habentur in Bavario.

^g Post εἰρημένων Boisius addi vult ἐλήθειαν. (Savil. Ισ. ἐργασίαιν.) Ibidem post τερπνότερον deest τι. quod etiam ante possum fuisse poluit. Paulo post πρὸ πάντων Allenus legendum putat πάντων τε. Sed πάντοτε, nī fallor, ferri potest.

ea, quæ præter spem consequuti sunt, beneficia, gravesque, quas passi sunt, pœnas. Quia enim cum sape et multa peccassent, et magnam Dei patientiam experti essent, in ignaviam inciderunt, id certe vult declarare, quod videlicet possit, quando vult, vindictam sumere, sine ulla servata temporis vel opportunitatis occasione, sed omnia sibi semper parata et ad manum esse. *Væ fortibus Israel : non enim cessabit furor meus contra inimicos meos.* Quid enim miserius iis, qui Deum habent inimicum? Non cessabit, inquit, non ut in desperationem conjiciat, sed ut timorem augens ad pœnitentiam vocet. Nam illo, *Non cessabit furor, terribilis est illud, Contra inimicos meos.* Nihil enim ita Deum ad iram concitare solet, ut injuria pauperibus facta. *Væ autem fortibus dicebat, non quod potentiam, sed quod potentiam ad malum adhibitam eriminaretur.* Fortitudinem vero hic non corporis dicit, sed eam potentiam quæ ex rebus circumstantibus paritur. *Et judicium faciam de inimicis meis.* Plectam inimicos meos, inimicos suos vocans inimicos pauperum, qui illis damnum inferunt: id vero dicebat ut discas injustitiae magnitudinem. 25. *Et inducam manum meam super te, et excoquam te ad purum.* Ut discas, qualiscumque sit ira Dei et vindicta, eam non in malum, et ut pœnæ inferantur solum infligi, sed ut ii qui puniuntur ad meliorem frugem revocentur. *Et excoquam te, inquit, ad purum.* Non ergo cum castigamur, sed cum peccamus, nos dolere par est: illud enim sordes, hoc purgationem parit. Quid autem est, *Ad purum?* Ut ne vestigium quidem sordis in te maneat. Quod enim auro ignis est, hoc ignavis supplicium. *Inobedientes vero perdam, et auferam omnes inimicos a te, et omnes superbos humiliabo.* Qui enim, inquit, insanabiliter ægrotant, nec suppliis cedunt, hi peribunt. Nam quæ utilitas ex eorum vita, quando, dum vivunt, et sibi et aliis insidiantur? Qui autem ex eorum suppicio meliores fieri possunt, ii manebunt. Hic porro mihi videtur captivitatem subindicare. 26. *Et præficiam judices tuos, sicut prius, et consiliarios tuos, sicut ab initio.*

9. Hic redditum annuntiat. Iis enim qui insanabiliter ægrotabant sublatis, et iis qui resipiscentiam exhibere poterant emendatis, opportune reliquam curationis speciem adhibet: ea est probatorum principum dominatus, et consiliariorum bonorum copia; ut corpore remediis cedente, medicisque optimis adstantibus, urbis partes undique ad sanitatem revocarentur. Non enim parvum beneficium genus est, principes nancisci bonos. *Et post hæc vocaberis civitas justitiae, metropolis Sion fidelis.* Atqui nusquam reperimus hoc nomen urbi Jerosolymorum inditum. Quid ergo dixerimus? Ille appellationem ex rebus ipsis illi attribuit.

Judæorum objectioni respondet. — Illud vero nobis non parum utile erit, cum Judæi a nobis petent vocis Emmanuel interpretationem. Isaias namque dixit Christum sic vocandum fore, et tamen numquam sic vocatus est, respondeamus ipsis, eum dixisse, rerum significationem ipsius nomen esse (*Isai. 7. 4.*). Sic etiam hic faciendum. 27. *Cum judicio enim salvabitur*

captivitas ejus, et cum misericordia. Cum judicio, id est, cum vindicta, cruciatu et suppicio inimicorum. *Cum misericordia,* hoc est, cum multa benignitate. Duo hic ipsis maxima dona pollicetur, scilicet tunc pœnas datus eos qui se abduxerant, tuncque se multa fruituros esse felicitate, quorum utrumque seorsim magnam potest afferre voluptatem: cum autem ambo concurrerint, inenarrabilis lætitia fuerit. Aliunde vero ostendere volens, post longam captivitatem eos, non quod dignas pœnas dederint, nec quod peccata sua expiaverint, sed propter benignitatem Dei, in suam reduci terram, quæ salus magis est misericordie, quam retributionis vel præmii, ideo subjunxit, *Et cum misericordia.* 28. *Et conterentur iniqui et peccatores simul.* Tertia hæc est species beneficij, quod nemo sit qui abducatur et in fraudem trahatur, sed nequitiae doctores de medio sublati sint. *Et qui dereliquerunt Dominum, consummabuntur.* Impii autem, inquit, peribunt.

Idolatriæ turpitudine et vanitas. — 29. *Quia nunc confundentur in idolis suis, quæ ipsi voluerunt.* Quidam hæc dicta huic tempori aptare conantur: at nos non consulabimus illos, sed seriem sequemur. Hæc quippe sunt, quæ eventura dicit in hostium incurso. Cum eni, barbaro terram incursante, urbem obsidente, et omnes quasi retibus inclusos tenente, nemo fuerit qui defendat, et nubem illam depellat, eo quod a Deo derelicti fuerint, jure ex ipsa rerum experientia, tunc magno pudore suffundentur ii qui coluerunt idola. *Quæ voluerunt, inquit, in quibus studia sua colloca- runt.* Et erubescere in sculptilibus suis quæ fecerunt. Narrantis more accusationem instituit. Sufficiebat enim etiam ante inflictum vulnus, vel ipse idola conficiendi modus ad eos pudore afficiendos. Quid enim turpius, quam sibi ipsi deum facere? *Et confundentur super hortis suis, quæ concupiverunt.* Non solum enim sculptilia adorabant, sed etiam arbores in hortis colebant. 30. *Erunt enim quasi terebinthus, quæ folia sua amisit.* Scilicet idola, vel etiam eos qui urbem incolebant¹. Imaginem porro arboris hujus induxit, quia in illa regione nascebatur et frequens erat, et quia admodum floret et densa foliis est, dum viret, et extremam deformitatem præ se ferat, eum folia amiserit. *Et sicut hortus non habens aquam.* Secunda imago priore clarior est, et fidem facit iis, quæ in priore dicta sunt. Nihil enim est horto vidente jucundius, nihil horto his destituto injucundius, quæ ambo illi metropoli contigerunt. Semper enim optimæ erat et splendidissima, innumeris decorata ornamenti, et omnium vilissima turpissimaque facta est, cum tantas drepente ornamentorum divitias amisisset. 31. *Et erit fortitudo eorum quasi stipula stupæ.* Prioræ quidem imagines ad injucundum spectaculum captæ sunt, hæc vero ad infirmitatem declarandam: omnes autem admodum perspicue sunt, multaque gaudent claritate et emphasi. *Quasi stipula stupæ,* id est, imbecilles. *Et opera eorum quasi scintilla ignis.* Hic

¹ In Savil. et Reg., quibusdam omissis, sic legitur: scilicet ii qui urbem incolebant.

ostendit ex scipsis mala prodiisse, ipsosque sibi captivitatem peperisse, et fornacem succendisse. Quemadmodum enim scintillæ illapsæ ignem excitant, ita peccata eorum congesta Dei iram accenderunt. *Et igne consumentur iniqui et peccatores simul, et non erit qui extinguat.* Rursus denegat salutem ob eamdem ipsam causam, non ut desperent, sed ut hinc valido timore perculti, ingentem ignaviam excutiant. Aliud quoque hic subindicit, ipsius nempe inexpugnabilem potentiam, quodque ipso puniente, et vindictam sumente, nemo possit resistere et mala solvere.

CAPUT II.

Verbum, quod factum est ad Isaiam filium Amos.

1. Hinc liquet prophetas non uno tempore prophetias dixisse, sed diversis afflatis temporibus, partes quasdam annuntiassse, quæ demum simul collectæ, totum librum effecerunt. Ideo sic incipit. Neque hinc tantum id palam nobis est et liquidum, sed quia in sequentibus tempora significat, nunc dicens: *Anno, quo ingressus est Nathan (a) Azotum (Isai. 20. 1)*; nunc vero: *Et factum est in anno in quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum (Isai. 6. 1).* Non enim quemadmodum Pauli Epistolæ et Evangelia in unum collecta sunt, ita et prophetæ, sed quod dixi, diversis temporibus. Unde ab alio exordio præsentem¹ sermonem incipit. Neque ideo tantum, sed quia argumentum, de quo loquitorus est, longo spatio distat a præcedentibus, sublimiusque est. Agit enim de gentium vocatione, de prædicationis adventu, de cognitione per totum orbem extensa, et de pace orbem occupatura. Quod si de talibus tractaturus dogmatibus, Judæam et Jerusalem memorat, nihil mirum. Quod enim dicebatur prophætia erat, his nominum appellationibus adumbrata. Quandoquidem David Psalmum septuagesimum primum compositurus, illum Salomoni inscripsit, et progressus longe majora Salomonis dignitate, imo potius tota hominum natura vidi². Illud enim, *Ante solem permanet nomen ejus, et, Ante lunam thronus ejus (Psal. 71. 17. 5)*, similiaque, nemo etiam ex insipientioribus dixerit de humana natura pronuntiata fuisse. Jacob quoque, cum hæc, quæ nunc dicturus est Isaias, imo his plura prænuntiabat (Gen. 49); nam cum gentium vocatione mortem etiam et resurrectionem dixit, tempisque quo [Christus] adventurus erat; non tamen ille hæc nude protulit, sed persona et nomine Filii sui illa obtegens quæ dicturus erat, sic prænuntiavit, quasi ea quæ Judæ eventura erant memorans; ut autem rerum eventus testificatur, quæ Christus egregie facturus erat prædicebat. Neque enim Judas fuit exspectatio gentium, neque tunc tribus resplenduit, cum eorum respublica defecit; sed hæc omnia tunc gesta sunt, cum Christus advenit.

¹ Vox, præsentem (Gr. παρόντος), deest in Reg. et Savil., sed est in Bavario.

² Savil. in marg. notat forte legendum esse, *dixit, pro, tidit.* Allenus legendum putat, *cecinit.*

(a) Vox Hebraica est, תְּהָרֵן, *Tharhan*, in Bibliis, Ταύθαν, unde prima dempta syllaba factum, Νάθαν, *Nathan*.

Multæ prophetæ de Patriarchis editæ, non nisi in corum nepotibus impletæ sunt. — Quod si impudenter agant Judæi, hanc prophetæ legem perperam explicantes, ex iis maxime quæ dicta sunt facile confutaverit, si quis accurate prophetas explicans, et omnia verba cum debita attentione examinans, dicta factis accommodet. Ex abundanti itaque ipsorum ora obrurans, non ex iis quæ de Christo dicta sunt, sed ex iis quæ sunt de patriarchis ipsorum prænuntiata, hoc ipsum clare demonstrare conabor, ostendens ex prophetis multas dictas fuisse de tributum progenitoribus, in eorumque nepotibus impletas esse. Et exempli causa una alterave allata historia, rem propositam attingam. Etenim cum Symeonem et Levi vocasset Jacob, prænuntians ea, quæ ipsis eventura erant. sic dicebat Symeon et Levi fratres (Gen. 49. 5), et incusata illorum iniuitate, injustaque Sicemitarum cæde, in sequentibus ait: *Dividam eos in Jacob, et dispergam illos in Israel (Ibid. v. 7).* Hoc autem nemo dixerit in Levi et Symone factum esse, sed in tribubus ex eis progenitis. Nam tribus Levi dispersa est, ita ut decimam partem ejus unaquæque tribus haberet: tribus item Symeonis quæ idipsum fere experta est, per omnes illas extensa per sortem, non quemadmodum aliæ, conjunctam et simul conglobatam habuit hereditatem. Jacob etiam ex acceptis a patre benedictionibus, nullam ipse consequutus est. Pater enim ipsius longam prosperitatem ipsi prædixerat, et pérpetuum in Esaū dominatum, is vero in rerum necessiarium penuria erat, mercenariusque alebatur, tantumque aberat ut imperium haberet in fratrem, ut de vita periclitaretur, et semel illi obvius cum multo timore factus, bene secum actum putarit, quod potuerit manus ejus effugere. Quid igitur ad hæc dicamus? amendacem esse prophetiam? Absit: sed ejus morem hunc saepè esse, ut ea quæ sunt aliis eventura, aliis personis adscribat, et alia pro aliis nominibus usurpet: id quod etiam in Chanaano factum est. Neque enim videmus illum servuisse fratribus suis, neque etiam maledictionem excidisse, sed in Gabaonitis ex Chanaano ortis finem accepisse. Nam id quod dicebatur prophetia erat, maledictionis forma prolata.

2. Cum tot ergo taliaque habeamus exempla, quibus probatur, multa quæ dicuntur de aliis proferri, et in aliis accidere, et nominibus sic usos esse prophetas, quid mirum si nunc nomen Judææ et Jerusalem prophetæ usurpans, de Ecclesia vaticinetur? Nam quia ingratis loquebatur, prophetas occidentibus, libros comburentibus, aras suffodientibus, jure velamen ipsis impositum erat in lectione Veteris Testamenti, secundum beatum Paulum (2. Cor. 3. 14). Alioquin libros sustulissent, si prophetæ de Christo vim intellexissent. Cum enim præsentem ipsum miracula edentem, perfectamque potentiam suæ et consensus concordiaque cum Patre demonstrationem exhibentem, non reveriti sint, neque quieverint donec eum crucifixissent, vix pepercissent iis, qui de ipso loqui essent, quos nihilominus frequenter lapidabant. Ideo propriis et votis sibi nominibus libenter utentes, hac persona

έργασιαι αύτῶν ὡς σπινθῆρ πυρός. Ἐνταῦθα δείκνυσιν ὅτι οἶκοθεν τὰ κακά, καὶ αὐτοὶ τὴν αἰχμαλωσίαν ἔτεκον, καὶ τὴν κάμινον ἀνῆψαν. "Ωσπερ γάρ σπινθῆρες ἐμπίπτοντες πῦρ ἀνεγείρουσιν, οὕτω τὰ ἀμφτήματα τούτων συναχθέντα τοῦ Θεοῦ τὴν δργὴν ἀνῆψε. Καὶ κατακαυθήσονται οἱ ἄνομοι καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ ἄμα, καὶ οὐκ ἔσται δ σβέσων. Πάλιν ἀπαγορεύει τὴν σωτηρίαν διὰ τὴν αὐτὴν πάλιν αἰτίαν, οὐχ ἵνα ἀπογνῶσιν, ἀλλ' ἵνα ταύτη γοῦν ἀχμάζοντα τὸν φόδον δεξάμενοι, τὴν πολλὴν ἀποτινάξουνται ῥαθυμίαν. Καὶ ἔτερον δέ τι ἐνταῦθα αἰνίττεται, τὸ ἄμαχον αὐτοῦ τῆς δυνάμεως, καὶ ὅτι κολάζοντος αὐτοῦ, καὶ τιμωρουμένου, οὐδεὶς ἀντιστῆναι καὶ καταλῦσαι δυνήσεται τὰ δεινά.

ΚΕΦΑΛ. Β.

*Ο λόγος δὲ γενέμενος πρὸς Ἡσαῖαν υἱὸν Ἀμμώς^a.

α'. Ἐντεῦθεν δῆλον ὡς οὐ πᾶσας ὑφ' ἐν ταῖς προφητείαις εἰρήκασιν, ἀλλὰ κατὰ διαφόρους ἐμπνεόμενοι καιροὺς, περικοπάς τινας ἀπήγγελλον, αἱ συντεθεῖσαι ὑστερον ὑφ' ἐν, ὀλόχληρον βιβλίον ἐποίησαν. Διὸ καὶ οὕτως ἀρχεται. Οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον τοῦτο δῆλον ἔσται καὶ σαφὲς ἡμῖν, ἀλλ' ἐξ ᾧ προῶν καὶ τοὺς καιροὺς ἐπισημανεται, νῦν μὲν λέγων, Τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὐ εἰσῆλθε Νάθαν εἰς Ἀζωτον· νῦν δὲ λέγων· Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὐ ἀπέθανεν Οζίας ὁ βασιλεὺς, εἷδος τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου. Οὐ γάρ ὥσπερ αἱ Ἐπιστολαὶ αἱ Παύλου καὶ τὰ Εὐαγγέλια ὑφ' ἐν συνετέθησαν, οὕτω δὴ καὶ προφητεῖαι, ἀλλ' ὅπερ ἐψύχην εἰπὼν, ἐν διαφόροις καιροῖς. "Οὐθεν καὶ ἀπ' ἀρχῆς ἐτέρας ἀρχεται τοῦ παρόντος λόγου. Καὶ οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ τὴν ὑπόθεσιν, περὶ οἵτινες μέλλει διαλέγεσθαι, σφόδρα ἀπηρτῆσθαι τῶν προειρημένων, καὶ ὑψηλοτέραν εἰναι. Περὶ γάρ τῆς τῶν ἑθνῶν κλήσεως, καὶ τῆς τοῦ κηρύγματος περιφανείας, καὶ τῆς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐκταθείσης γνώσεως, καὶ τῆς καταληφομένης τὴν γῆν εἰρήνης ἡμῖν διαλέγεται. Εἰ δὲ μέλλων τοιούτων ἀπτεσθαι δογμάτων, Ίουδαίας μέμνηται καὶ Ἱερουσαλήμ, ξένον οὐδέν. Προφητεῖα γάρ ἡν τὸ λεγόμενον, συγεσκιασμένη τέως ταῖς τῶν ὄνομάτων προσηγορίαις^b. Ἐπεὶ καὶ τὸν φαίμλυν τὸν ἔνδομηκοστὸν πρῶτον ὁ Δαυὶδ συντιθέναι μέλλων, ἐπέγραψεν αὐτὸν τῷ Σολομῶντι, καὶ προϊὼν πολλῷ μείζονα τῆς Σολομῶντος ἀξίας, μᾶλλον δὲ καὶ τῆς ἀπάντων ἀνθρώπων φύσεως ἔδειν^c. Τὸ γάρ, Πρὸς τοῦ ἡλίου διαμένει τὸ δρομα αὐτοῦ, καὶ, Πρὸς τῆς σελήνης δὲ θρόνος αὐτοῦ, καὶ ὅσα τοιαῦτα, οὐδεὶς ἀν οὐδὲ τῶν σφόδρα ἀνοήτων περὶ ἀνθρωπίνης εἴποι λέγεσθαι φύσεως. Καὶ δὲ Ἱακὼν δὲ, ἥνικα ταῦτα, ἀ μέλλει νῦν δὲ [19] Ἡσαῖας λέγειν^d, καὶ πλείονα τούτων προσνεψώνει μετὰ γάρ τῆς τῶν ἑθνῶν κλήσεως καὶ τὸν θάνατον εἰπε καὶ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὸν καιρὸν καὶ δὲν ἔμελλε παρέσεσθαι· οὐδὲ ἔκεινος ἀπογυμνώσας αὐτὰ τέθεικεν, ἀλλὰ τῷ προσωπεῖῳ τῆς προσηγορίας τοῦ Ὑιοῦ κρύψας ἀ μελλεν ἔρειν, οὕτως αὐτὰ προσνεψώνησε, τῷ μὲν δοκεῖν τὰ συμβησμένα τῷ Ίουδᾳ λέγων· καθὼς δὲ τὸ τῶν πραγμάτων μαρτυρεῖ τέλος, ἀπερ ἔμελλε κατορθοῦν δὲ

Χριστὸς προαναψωνῶν. Οὗτε γάρ προσδικία ἐθνῶν Ίουδας γέγονεν, οὔτε τότε ἐλαμψεν ἡ φυλὴ, δὲ ἐξέλιπεν αὐτῶν ἡ πολιτεία· ἀλλὰ ταῦτα πάντα, δὲ δὲ οἱ Χριστὸς παρεγένετο, γέγονεν.

Εἰ δὲ ἀναιτιχυντοῖεν Ίουδαῖοι τοῦτον παρακρουόμενος τῆς προφητείας τὸν νόμον, μάλιστα μὲν οὖν καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν εἰρημένων ράδιως διελεγχθείεν, εἰ τις μετὰ ἀκριβείας τὰς προφητείας ἐξαπλώσας^e, καὶ πᾶσαν ῥῆσιν μετὰ τῆς προσηκούστης ἐξετάζων προσοχῆς, ἀρμόζοι τὰ εἰρημένα τοῖς γεγενημένοις. "Ωστε δὲ καὶ ἐκ περιουσίας αὐτῶν ἀπορράψαι τὰ στόματα, οὐκ ἀπὸ τῶν εἰς τὸν Χριστὸν εἰρημένων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν εἰς τοὺς αὐτῶν πατριάρχας προφητευθέντων, τοῦτο πειράστομαι ποιῆσαι φανερὸν, δεικνὺς ὅτι αἱ πολλαὶ τῶν προφητειῶν εἰρηνται μὲν εἰς τοὺς φυλάρχους, ἐξέβησαν δὲ εἰς τοὺς ἐξ ἑκείνων. Καὶ παραδείγματος ἔνεκεν μίαν ἡ καὶ δευτέραν εἰπὲν ιστορίαν, ἀφομιαὶ τῶν προκειμένων. Καὶ γάρ ὅτε τὸν Συμεὼν καὶ τὸν Λευὶ καλέσας ὁ Ἱακὼν, προαναψωνεῖ τὰ συμβησμένα αὐτοῖς, οὕτως ἔλεγε· Συμεὼν καὶ Λευὶ ἀδελφοί, καὶ κατηγορήσας αὐτῶν τῆς παρανομίας, καὶ τῆς ἀδίκου σφαγῆς τῆς εἰς τοὺς Σικημίτας γεγενημένης, προϊὼν φησι· Διαμεριῶ αὐτοὺς ἐν Ἱακὼν, καὶ διασπερῶ αὐτοὺς ἐν Ιοραῆλ. Τοῦτο δὲ ἐπὶ τοῦ Λευὶ καὶ τοῦ Συμεὼν οὐδεὶς ἀν ἔδος γεγενημένον, ἀλλ' ἐπὶ τῶν φυλῶν τῶν ἐξ αὐτῶν. Καὶ γάρ ἡ τοῦ Λευὶ φυλὴ διεσπάρη, τὸ δέκατον μέρος αὐτῆς ἐκάστης φυλῆς ἔχούσης· ἦ τε τοῦ Συμεὼν, ἃ τις τὸ αὐτὸν σχεδὸν ἔπαθε, πάσαις αὐταῖς παρεκταθεῖσα κατὰ τὸν κλῆρον, καὶ οὐχ, ὡς ἐκάστη τῶν ἀλλων, συνημμένη ἔλαβε τὴν κληρουχίαν. καὶ πρὸς ἔαυτὴν συγκεκροτημένην. Καὶ δὲ Ἱακὼν δεξάμενος εὐλογίας παρὰ τοῦ πατρὸς οὐδεμιᾶς αὐτῶν ἀπήλαυσεν αὐτός. Ο μὲν γάρ πατήρ αὐτοῦ προύλεγεν εὐτηρίαν πολλὴν, καὶ διηνεκῇ δεσποτεῖαν τοῦ Ἡσαῦ· οὗτος δὲ καὶ τῶν ἀναγκαίων ἡπόρει, καὶ θητεύων ἐτρέφετο, καὶ τοσοῦτον ἀπέσχε κρατῆσαι τάδελφού, ὅτι δὴ καὶ περὶ αὐτῶν ἐκινδύνευε τῶν ἐσχάτων, καὶ ἀπαξ αὐτῷ συντυχῶν μόνον μετὰ πολλοῦ τοῦ δέους, ἡγάπησε τὸ δυνηθῆναι διαφυγὴν αὐτὸν καὶ σωθῆναι. Τὸ οὖν ἀν εἴποιμεν πρὸς ταῦτα; ὅτι φεῦδος ἡ προφητεία; "Ἄπαγε· ἀλλ' ὅτι τοιοῦτον αὐτῆς πολλαχοῦ τὸ έθος, τὰ ἐφ' ἐτέρων τὰ ἐκβησμένα ἐτέρων ὑποκειμένων προτώπων λέγειν, καὶ ἀποκεχρῆσθαι ὄνδρας αὐτοῖς ἀνθρώπων· δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Χαναὰν γέγονεν. Οὐδὲ γάρ δρῶμεν ἐκεῖνον δουλεύσαντα τοῖς ἀδελφοῖς, οὐ μήν οὐδὲ τὴν ἀράν διαπεσοῦσαν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν Γαβαιονιτῶν λαβοῦσαν τὸ τέλος τῶν ἐκ τοῦ Χαναὰν γεγονέτων. Καὶ γάρ ἐπειδὴ πρὸς ἀγνώμονας ὁ λόγος ἦν αὐτῷ, προφήτας ἀναιροῦντας, τὰ βιβλία καίοντας, τὰ θυσιαστήρια κατασκάπτοντας, εἰκότως τὸ κάλυμμα ἔκειτο ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς παλαιᾶς Διαθήκης, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον. "ΙΙ γάρ ἀν καὶ ηφάντασαν τὰ βιβλία, εἰ συνῆκαν τῆς προφητείας τὴν δύναμιν τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ. "Οπου γάρ παρόντα αὐτὸν, καὶ θαυματουργοῦντα, καὶ ἐντελῇ τῆς οἰκείας δυνάμεως καὶ τῆς

[20]^f. Τοσοῦτων τοίνυν καὶ τοιούτων διντῶν παραδειγμάτων τῶν ἀποδεικνύντων ἡμῖν, ὅτι πολλὰ τῶν εἰρημένων λέγεται μὲν ἐφ' ἐτέρων, ἐκβαίνει δὲ ἐπ' ἀλλων, καὶ δινόμασιν ἀποκέχρησται οἱ προφῆται, τί θαυμαστὸν εἰ καὶ νῦν τὸ τῆς Ίουδαίας καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ προθεὶς ἔνομα δ προφήτης, περὶ τῆς Ἐκκλησίας προαναψωνεῖ; Καὶ γάρ ἐπειδὴ πρὸς ἀγνώμονας ὁ λόγος ἦν αὐτῷ, προφήτας ἀναιροῦντας, τὰ βιβλία καίοντας, εἰκότως τὸ κάλυμμα ἔκειτο ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς παλαιᾶς Διαθήκης, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον. "II γάρ ἀν καὶ ηφάντασαν τὰ βιβλία, εἰ συνῆκαν τῆς προφητείας τὴν δύναμιν τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ. "Οπου γάρ παρόντα αὐτὸν, καὶ θαυματουργοῦντα, καὶ ἐντελῇ τῆς οἰκείας δυνάμεως καὶ τῆς

^a Sic in omnibus exemplaribus pro Ἀμώς.
^b Reg. τῆς τῶν ὄνομάτων προσηγορίας. Allenus legendum putat ταῖς τούτων τῶν ὄνομάτων προσηγορίαις.
^c Morel. ίδεν. Sav. εἰδε : hie autem in margine notat forte legendum esse εἰπε. Allenus legendum putat ἡδε, cecinil, ab & eis.
^d Reg. et Savil. καὶ δὲ Ἱακὼν δὲ, ἥνικα ἀν δὲ Ησαῖας μέλλει νῦν ταῦτα λέγειν. Boisius vult alio modo restitui. Sed lectione Morellianae Editionis bene habere videtur, et in Bavario habetur.
^e Reg. et Savil. τὸ προσωπεῖον, minus recte.
^f Savil. et Reg. τὰς προφητείας ἀναπληρώσας, male. Bavarius ut in textu.
^g Τοῦτο ἐτέρων deest in Savil. et Reg.

πόδες τὸν Πατέρα συμφωνίας τε καὶ δμονοίας παρεχόμενον τὴν ἀπόδειξιν οὐκ ἡδέσθησαν, οὐδὲ ἀπέστησαν ἔως ἐσταύρωσαν. σχολῇ γε ἄν τῶν αὶ περὶ αὐτοῦ λεγόντων ἐφείσαντο, οὓς καὶ χωρίς τούτου κατέλευον συνεχῶς. Διὰ τοῦτο τοῖς οἰκείοις καὶ γνωρίμοις αὐτοῖς ἐμφιλογωροῦντες ὅνδρας, τὰς προφητείας τούτων συσκιάζουσι τῷ προσώπῳ. "Οὐτι γάρ οὐ περὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ Ἱερουσαλήμ ὁ λόγος, ἐκάστην παράγοντες λέξιν εἰς μέσον μετὰ ἀκριβείας εἰσόμεθα τὰ εἰρημένα.

"Οτι ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανές τὸ δρος Κυρίου. "Ορα ἀκριβειαν προφήτου, οὐ τὰ πράγματα λέγοντος μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν χρόνον ἐπισημαίνομένου. "Οπερ γάρ φησιν ὁ Παῦλος, "Οτε δὲ ἥλθε τὸ πλήρωμα τῶν καιρῶν, καὶ ἐτέρωθι πάλιν, Εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν, τοῦτο ὁ προφήτης φησὶν, Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις. "Ορος δὲ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ τῶν δογμάτων ἀκαταγώνιστον καλεῖ. Καθάπερ γάρ δρεσι καὶ μυρία προσβάλλῃ στρατόπεδα, τέξα τείνοντα, καὶ δόρατα ἀφίεντα, μηχανήματα προσάγοντα, ἐκεῖνα μὲν οὐδὲ παραβλάψαι δυνήσονται, τὴν δὲ οἰκείαν καταλύσαντα^b ισχὺν ἀπελεύσονται· οὕτω δὴ καὶ οἱ τῇ Ἐκκλησίᾳ πολεμήσαντες ἀπαντες, ταύτην μὲν οὐκ ἔσεισαν, τὴν δὲ οἰκείαν ἀπολέσαντες δύναμιν κατησχύνθησαν, ἐν τῷ παιειν διαλύσμενοι, καὶ ἐν τῷ βάλλειν ἀτθενοῦντες, καὶ ἐν τῷ ποιεῖν ὑπὸ τῶν πασχότων νικώμενοι· ὅπερ καὶ παράδειξος γίνης τρόπος ἐστί, καὶ οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλὰ Θεῷ μόνον δυνατός. Τὸ γάρ θαυμαστὸν τῆς Ἐκκλησίας, οὐχ ὅτι ἐνίκησεν, ἀλλ' ὅτι καὶ οὗτος ἐνίκησεν. Ἐλαυνομένη γάρ, διωκομένη, μυρίοις κατακοπτομένη τρόποις, οὐ μόνον οὐκ ἡλαττονοῦτο, ἀλλὰ καὶ μείζων ἐγίνετο, καὶ τοὺς ταῦτα ποιεῖν ἐπιχειροῦντας αὐτὸς τὸ πάσχειν μόνον κατέλυσεν· ὅπερ ἀδίκιας ποιεῖ περὶ τὸν σίδηρον, τῷ παιεσθαι μόνον διαλύσων τοῦ παιοντος; τὴν ισχύν· καὶ κέντρα πρὸς τοὺς λαχτίζοντας, αὐτὰ μὲν οὐδὲν ἀμβλύτερα ἐντεῦθεν γινόμενα, τοὺς δὲ λαχτίζοντας αἰμάτσοντα πόδας. Διὰ δὴ τοῦτο δρος ἐκάλεσεν. Εἰ δὲ οὐχ ἀνέχεται τῆς μεταφορᾶς ὁ Ἰουδαῖος, οἰκοθεν πάλιν δεχέσθω τὸν Ἐλεγχον. Αὐτὸς γάρ οὗτος ὁ προφήτης λύκους καὶ ἀρνας ἔφησε τῆς αὐτῆς νομῆς κοινωνήσειν, καὶ μυίαις τὸν Θεὸν συριεῖν καὶ ταῖς μελίσσαις, καὶ ποταμὸν ἀνάγειν ἐπὶ τοὺς Ἰουδαίους, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι [21] αὐτοὺς ἔχειν τὸ ὅδωρ τοῦ Σιλωάμ. "Απερ εἴ τις ἐπὶ τῶν λέξεων ἐκλάθοι, πολὺ τὸ ἀπερινόητον ἔχει· ἀλλὰ δεῖ τὰ ἐκ τούτων σημαίνομενα δεχομένους οὕτω ποικίλλειν τῶν νοημάτων τὴν ἀκολουθίαν. Τί οὖν ἔστι τὰ ἐκ τούτων σημαντόμενα; Διὰ μὲν τῶν λύκων καὶ τῶν ἀρνῶν, οἱ τῶν ἀνθρώπων τρόποι οἱ θηριώδεις καὶ ἡμεροι· διὰ δὲ τῶν μυιῶν, τὸ ἀναίσχυντον τῶν Αἰγυπτίων· διὰ δὲ τοῦ ποταμοῦ, τὸ σφοδρὸν τῆς στρατείας τοῦ βαρβάρου· διὰ δὲ τοῦ Σιλωάμ, τὸ πρᾶσον καὶ ἐπιεικὲς τοῦ τότε ἀρχοντος, τοῦ τῶν Ἰουδαίων βασιλέως. Καὶ οὐδεὶς οὐδὲ τῶν σφοδρα ἀνοήτων πρὸς ταῦτα ἥμεν ἀντερεῖ. "Ωσπερ γάρ οὖν ἐκεῖνα ἐτέροις ὅνδραις παρεδηλώθη, οὕτω καὶ τῆς Ἐκκλησίας τὸ στερβόν, τὸ ἀκίνητον^c, τὸ ὑψηλόν, τὸ ἀχειρώτον διὰ τῆς τοῦ δρους ἥντιστο προσηγορίας. Καὶ

γάρ ἔτερος προφήτης τοὺς πεποιθότας ἐπὶ τὸν Θεὸν ὅρει παραβάλλει. τὸ ἀκαταγώνιστον αὐτῶν ἐνδειχνύμενος. Ἐμφανές. Τοῦτο οὐδὲ τῆς ἀπὸ τοῦ λόγου λοιπὸν ἔρμηνείας δεῖται. Οὕτως αὐτὴ τῶν πραγμάτων ἡ φύσις σάλπιγγος λαμπροτέραν φωνὴν ἀφίησι, τὸ περιφανὲς ἐνδειχνυμένη τῆς Ἐκκλησίας. Οὐ γάρ οὕτως ἥλιος φανδεῖ, οὐδὲ τὸ ἐκ τούτου φῶς, ὡς τῆς Ἐκκλησίας τὰ πράγματα. Καὶ γάρ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἄκρων τῶν δρέων.

γ'. Πῶς ἄν τοῦτο ἔρμηνεύσειν ὁ Ἰουδαῖος; Οὐδαμοῦ γάρ ἐπ' ἄκρων τῶν δρέων ὁ ναός ἔστιν· ἡ μέντοι τῆς Ἐκκλησίας δύναμις αὐτῶν ἥψατο τῶν οὐρανῶν. Καὶ ὥστανει οἶκος ὑπὲρ κορυφῆς ὁρῶν κείμενος πᾶσιν ἐστι κατάδηλος, οὕτω καὶ πολλῷ πλέον αὐτὴ περιφανής πᾶσιν ἀνθρώποις γέγονε. Καὶ ὑψωθήσεται ὑπεράρω τῶν βουνῶν. Τὸ αὐτὸν πάλιν ἥρμηνευσεν, ὅπερ ἐπὶ τοῦ ναοῦ οὐδέποτε συνέδη, οὐδὲ ἡνίκα ἀριστα πράττειν ἐδόκει. Πῶς γάρ, ὅπου γε καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἰουδαίων πολλάκις ἡτιμάζετο, καὶ ὑπὸ βαρβαρικῶν ἡφανίζετο χειρῶν; Ἡ δὲ τῆς Ἐκκλησίας ισχὺς ἐπολεμήθη μὲν ἐκείνους χαλεπώτερον καὶ πλέον· εἰς δὲ οὐδέποτε ταῖς τῶν πολεμούντων χερσὶν, ἀλλ' ὑψηλοτέρα καὶ περιφανεστέρα μάλιστα ὑπὸ τῶν πολεμίων ἐγίνετο. Τότε γοῦν τῶν μαρτύρων οἱ δῆμοι, τότε τῶν δμολογητῶν τὰ πλήθη, τότε αἱ σιδήρου στερβότεραι ἀπεδείχνυντο ψυχαῖ, καὶ τῶν ἀστέρων αὐτῶν ἀκριβέστερον ἔλαμπον, τῶν μὲν σωμάτων αὐτοῖς κατακοπτομένων, τῆς γνώμης δὲ οὐ νικώμενης, ἀλλὰ κρατούστης καὶ στεφανουμένης. Τίς εἰδε, τίς ἤκουσε φόνον στέφανον φέροντα, καὶ σφαγὴν νίκην ἐργαζομένην, καὶ τότε τὸ στρατόπεδον λαμπρότερον γινόμενον, δτε πλείους οἱ σφαντόμενοι παρὰ τῶν πολεμίων ἐφαίνοντο;

Καὶ ἦξουσιν ἐπ' αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη. Προϊὼν σαφέστερος δι προφήτης γίνεται, καὶ μᾶλλον ἀνακαλύπτει τὸν λόγον, καὶ τραγότερον δείκνυστι τὴν προφητείαν, καὶ ἀκριβέστερον ἀπορθάπτει τῶν Ἰουδαίων τὰ στόματα. Τοῦτο γάρ, καὶ εἰ σφόδρα ἀναισχυντοί εἰν, οὐ δυνήσονται τῷ αὐτῶν ναῷ ἀρμόσαι^d. Καὶ γάρ καὶ ἀπηγόρευτο, καὶ μεθ' ὑπερβολῆς κεκώλυτο ἔθνη εἰς τὸν ναὸν εἰσιέναι. Καὶ τί λέγω εἰς τὸν ναὸν εἰσιέναι, ὅπου γε καὶ αὐτοῖς μετὰ πολλῆς τῆς ἀπειλῆς [22] δι νόμος ἀπηγόρευε τὰς τῶν ἔθνῶν ἐπιμιξίας, καὶ τὴν ἐσχάτου ὑπὲρ τούτων ἀπήτει δίκην; Ο γοῦν προφήτης Ἄγγαιος ἀπασαν εἰς τοῦτο κατηγάλωσε τὴν προφητείαν, ἐγκαλῶν, ἀπειλῶν, εὐθύνας ἀπαιτῶν τῆς οὐ προσηκούσης ἐπιγαμβρίας. Ἀλλ' οὐ τὰ ἥμέτερα τοιαῦτα, ἀλλὰ μετὰ ἀδείας ἀπάσης ἀναπτετάσσα τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίᾳ, χερσὶν ὑπτίαις ἀπαντά τὰ τῆς οἰκουμένης καθ' ἐκάστην ἥμέραν ὑποδέχεται ἔθνη. Τοῦτο γάρ καὶ οἱ πρῶτοι τῶν δογμάτων διδάσκαλοι παρὰ τοῦ Μονογενοῦς ἐκελεύσθησαν, ταύτην εὐθέως ἀκούσαντες τὴν φωνὴν· Πυρευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. Σκόπει δέ μοι πῶς οὐ τὴν κλῆσιν τῶν ἔθνῶν ἤνιξατο μόνον δι προφήτης, ἀλλὰ καὶ τὴν μετὰ προθυμίας αὐτῶν ὑπακοήν. Οὐ γάρ εἰπεν, ἀγθήσονται, ἀλλὰ, Ἡξουσιν· ὅπερ ἔτερος προφήτης σαφέστερον ἐνδειχνύμενος ἔλεγε· Καὶ οὐ μὴ διδάξωσιν ἔκαστος τὸν πολίτην αὐτοῦ, καὶ ἔκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, λέγων, Γνῶθι τὸν Κύριον, δτε πάντες εἰδήσουσι με ἀπὸ μικροῦ ἔως μεγάλου αὐτῶν. Ἐπιμένει γάρ τῶν Ἰουδαίων καὶ ἡ κτίσις ἀνεστοιχείοντο, καὶ

^a Reg. σχολῇ γάρ τῶν. Savil. σχολῇ γε τῶν. Praeslat lectio Morellianæ Editionis, et est in Bavario.

^b Reg. εἰ Savil. τείνοντες... ἀφίεντες... προσάγοντες.. καταλύσαντες, quæ etiam lectio quadral, et innumeris firmatur exemplis; sed cum Morel. etiam lectio bene habeat, τείνοντα... ἀφίεντα etc., et Cod. Bavario firmetur, eam religere visum est.

^c Ita Reg. εἰ Savil. In Morel. τὸ ἀκίνητον decretal.

^d Reg. οὐ δυνήσονται τῶν αἰτῶν Ἰουδαίων ἀρμόσαι, μετρεται Savil. τῷ ναῷ τῶν Ἰουδαίων ἀρμόσαι.

prophetias adumbrabant. Quod enim nou de Judea et de Jerusalem sermo esset, singula dicta in medium adducentes, accurate demonstrabimus.

*Quid significant verba, « in novissimis diebus ». Mons Domini Ecclesia est; Ecclesia vexata vicit et aucta est. — 2. Erit in novissimis diebus manifestus mons Domini. Vide prophetæ accusationem, qui non solum tem dicit, sed tempus etiam significat. Quod enim dicit Paulus, *Cum autem venit plenitudo temporum* (*Gal. 4. 4*), et alibi rursum, *In dispensationem plenitudinis temporum* (*Ephes. 1. 10*), hoc sic exprimit propheta, *In novissimis diebus*. Montem autem vocat Ecclesiam, et inexpugnabilia dogmata. Quemadmodum enim si quis adversus montes innumeros objiciat exercitus, arcus tendentes, hastas vibrantes, machinas admoveentes, illos quidem nullo damno afficere poterunt, sed consumpta propria fortitudine recedent: sic et quicunque Ecclesiam impugnaverunt, hanc quidem non laeserunt, sed sua amissa potentia pudore sunt affecti, dum ferirent soluti, dum telis impeterent infirmati, dum agerent a patientibus devici: qui est sane inopinatus victorij modus, quem non homines assequi, sed Deus solus potest. Nam certe in Ecclesia mirabile est, non quod vicerit, sed quod ita vicerit. Impulsa enim, vexata, innumeris concussa modis, non modo non minucbatur, sed major evadet, et eos qui id facere tentabant patiendo tantum profligabat; id quod adamas ferro impetus facit, dum percussus tantum solvit percutientis robur; stimuli que calcitrantibus objecti, non obtusiores inde redundunt, sed calcitrantium pedes cruentant. Ideo sane montem vocavit. Quod si metaphoram non admittat Judæus, domesticam accipiat confutationem. Ipse propheta dicit lupos et agnos communia pascua habitos, et muscis apibusque Deum sibilaturum, fluviumque vehementem adducturum in Judæos, eo quod ipsi habere noluerint aquam Siloam (*Isai. 11. 6. et 65. 25; 7. 18; 8. 6. 7*). Quæ si quis ad verbum acceperit, sane intelligibilia non sunt: verum oportet ea quæ his significantur accipere, sive sententiarum seriem varie intelligere. Quænam igitur his significantur? Per lupos et agnos, hominum mores cum ferinos tum mansuetos indicat; per muscas, impudentiam Aegyptiorum; per fluvium, violentiam exercitus barbari; per Siloam, mansuetudinem moderationemque ejus, qui tunc imperabat, regis Judæorum. Nemoque vel ex insipientioribus circa hæc nobis contradicet. Quemadmodum igitur illa aliis sunt expressa nominibus, sic ille Ecclesia firmitatem, immobilitatem, sublimitatem, inexpugnabile robur, montis nomine subindicavit. Et alias propheta illos qui confidunt in Domino monti comparat, invictam eorum fortitudinem ostendens (*Psal. 424. 1*). *Manifestus*. Id nulla deinceps interpretatione indiget. Sic ipsa rerum natura tuba clariorem emittit vocem, splendorem ostendens Ecclesiæ. Etenim neque sol ita splendens, neque ejus lux ita clara est, ut sunt res ad Ecclesiæ spectantes. *Nam Dominus Dei supra verticem montium*.*

3. *Quomodo hæc interpretatus fuerit Judæus?* Tempulum enim non est supra verticem montium: Ecclesiæ autem potestas ipsos attingit cælos. Et quasi domus supra verticem montium posita omnibus est manifesta, sic et multo magis omnibus conspicua hominibus illa evasit. *Et exaltabitur super colles*. Hoc ipsum rursus interpretatus est, quod templo illo numquam contigit, neque cum maxime florere videretur. Quomodo enim de templo intelligeretur, quod ab ipsis Judæis saepe inhonorabatur, barbarorumque manibus diruebatur? Ecclesiæ autem fortitudo vehementius sœpiusque quam templum impugnata fuit: numquam vero cessit se oppugnantium manibus, sed excelsior illustriorque maxime ab hostibus facta est. Tunc martyrum coetus, tunc confessorum multitudo, tunc ferro firmiores animæ ostendebantur, ipsisque stellis splendidiores erant, concisis corporibus, animis minime viciis, sed vincentibus et coronatis. Quis vidit, quis audivit cædem gestare coronam, jugulationem victoriæ reportantem, tuncque exercitum splendidiorem effectum, cum plures visi sunt ab hostibus jugulari?

Validum contra Judæos telum. — Et venient ad eam omnes gentes. Progressu clarior efficitur propheta, sermonem magis retegit, dilucidiorumque exhibet prophetiam, accuratiusque Judæorum consult ora. Hoc enim, etiamsi admodum impudentes sint, non poterunt ad templum suum referre. At enim prohibatum erat, idque accuratissime observabatur, ne gentes in templum introirent. Ecquid dico in templum introire, quando ipsis lex cum gravi interminatione prohibebat ne cum gentibus commiserentur, et extemas de his exigebat poenas? Certe propheta Agæus totam hac in re suam consumpsit prophetiam, incusans, comminans, poenas repetens de illicita affinitate. At nostra talia non sunt, sed Ecclesia cum omni facilitate sinum suum expandens, supinis manibus omnes orbis totius gentes quotidie suscipit. Hoc enim primi illi dogmatum doctores ab Unigenito mandatum acceperunt, hac statim auditâ voce: *Euntes docete omnes gentes* (*Malh. 28. 19*). Adverte autem quomodo non tantum vocationem gentium subindicavit propheta, sed etiam earum promptam et alacrem obsequentiam. Non enim dixit, Adducentur, sed, *Venient*: id quod aliis propheta clarius ostendens dicebat: *Et non decebunt unusquisque concivem suum, et unusquisque fratrem suum dicens, Cognosce Dominum, quia omnes scient me a parvo usque ad magnum* (*Jer. 31. 34*). Quod ad Judæos enim spectabat creaturæ ordinem suum mutabant (*a*), aderant frequentes minæ, supplicia assidua, cerebra miracula, prophetarum discursus, legislatoris timor, interminations bello-

(a) In Graeco, *ἀνατρέπεσθαι*. Obscura vocis significatio. Tillmannus vertit: *creatura etiam ipsa in primaria elementa resoluta est*. Hic autem sermo est de signis, castigationibus, aliisque ad Judæos prævaricatores perterrefaciendos immisis; ut, exempli causa, cum terræ hiatu Core et asseclæ absorpti sunt, aliqui igne absupti, cum serpentes immissi, cum Samuele concionante voces et pluviae datae sunt, quæ populum exterruerunt; uno verbo cum natureæ elementa ordinem suum mutabant; et hoc modo vocem, *ἀνατρέπεσθαι*, reddendam esse visum nobis est.

rum, barbarorum incursions, a Deo immissæ vindictæ, castigationes ex cælis invectæ: manebantque illi dura cervice et incircumcisi, ut ait Stephanus, præfracti, et difficile cedentes (*Act. 7. 51*); ad gentium vero [vocationem] satis fuit unicum tenueque verbum audivisse, et omnes confestim accurrerunt. Quod subiudicans David dicebat: *Populus, quem non cognovi, servivit mihi* (*Psal. 47. 45*); et modum obedientiæ admirans subjiciebat: *In auditu auris obedivit mihi*. Hoc ipsum et Jacob ænigmatio more declarans aiebat: *Ligans ad vineam pullum suum, et ad surculum pullum asinæ suæ* (*Gen. 49. 11*). At quis vidit pullum asinæ sureculo alligatum et vineæ adstantem, et fructum non pessumdantem? In brutis quidem minime, in hominibus autem id vere et re ipsa contingit. Judæi namque innumeris colligati vinculis, jugum confrerunt, vinculum disruperunt, ut ait propheta (*Jer. 5. 5*); gentes autem nulla simili colligatae necessitate, prompte obedierunt, quasi pullus surculo alligatus, et ex præceptis nihil pessum dederunt, sed adsisterunt multam exhibentes obsequientiam. 3. *Et ibunt populi multi, et dicent: Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob*. Vide choreas agentes, et festa celebrantes, et alter alterum hortantes, omnesque in doctores conversos: neque unam, vel duas, vel tres, sed multis gentes concurrentes. Venient enim, inquit, populi multi et ex diversis locis, quod apud Judæos numquam contigit: sed si qui accesserunt, hi pauci erant proselyti, et hi cum multo negotio, et numquam gentes vocati sunt, sed proselyti. *Proselyti enim ad te transibunt, et erunt tibi servi* (*Isai. 54. 15*), inquit. Quod si in metaphora persistat propheta, montem appellans et domum Dei Jacob, ne mireris. Quod enim jam dixi, modo fere aperit, modo adumbrat prophetiam; illud quidem, quo prudentioribus occasionem præbeat, ut que dicuntur intelligent; hoc autem, ut ingratorum tumultuosum impetum coerceat: et ubique sermonem variat.

4. Si autem dixit, *Domum Dei Jacob*, ne turberis, dilekte: etenim unigenitus Dei filius Deus Jacob erat. Ipse enim et legem dedit, et omnia apud eos miracula edidit: id quod ex ipso maxime Veteri Testamento vide est: Novi quippe Testamenti nulla ratio est apud Judæos. Jeremias igitur ait: *Disponam vobis testamentum novum, non secundum testamentum, quod disposui patribus vestris* (*Jer. 31. 31. 32*); ostendens ipsum esse utriusque leglatorem. Quia vero ipse ex Aegypto illos eripuit, addidit: *In die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Aegypti* (*Ibidem*). Quod si ipse eduxit, etiam ipse illa omnia in Aegypto et in deserto miracula patravit. *Et annuntiabit nobis viam suam, et ambulabimus in ea*. Viden' ut aliam requirunt legem? Viam enim Scriptura præcepta Dei solet appellare; si de priore Testamento loqueretur, non dixisset, *Annuntiabit nobis*: illud enim erat omnibus manifestum, planum et notum.

Aliud insigne contra Judæos argumentum. — Quod autem haec non captiose dicamus, quæ dicta sunt vel impedientioribus fidem facere possunt. Quia enim viam

tautum memoravit, dicit quanam illa sit via, ejusque multa ponit insignia. Subjungit ergo: *Nam de Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem*. Ad hæc Judæi supra modum impudentes ne hiscere quidem poterunt. Quod enim hæc de Novo Testamento dicta sint, et ex loco, et ex tempore, et ex iis qui legem receperunt, et ex gestis post legem, et ex omni parte demum videre est. Primo ex loco, ex monte Sion nempe. Lex enim per Moysem lata in monte Sinai majoribus ipsorum data fuit. Cur ergo hic dicit, *De Sion?* Neque hoc satis habuit, sed etiam tempus adjecit. Non enim dixit, *Exivit lex*, sed, *Exhibit lex*, quod est futuri temporis, rei nondum gestæ. Cum autem hæc propheta diceret, a multis iam annis lex data fuerat: Novi vero Testamenti lex post plurimos annos danda erat. Ideo non dixit, *Exivit*, sed, *Exhibit*, id est postea. Ac rursum ad locum ipsum consugit dicens: *Et verbum Domini de Jerusalem*. Accurate nobis hic Novi Testamenti insigne ponit. Nam modo in monte sedens, sublimia et cælis digna præcepta lege sanctiebat, modo in Jerusalem versans idipsum agebat. Cum dixisset ergo et locum et tempus, adjicit et eos qui illam acceptori erant legem, undique contradicentium ora consuens. Quinam ergo illum suscepturi erant? num Hebræorum potius populus et Judæi? Nequaquam, sed qui ex gentibus. Ideo intulit: 4. *Et judicabit inter gentes*. Illud enim maxime ad legem pertinet¹, judicare de illis qui ipsam impugnant. Quod autem hic non sermo sit de Veteri Testamento, ex ipsis rebus palam est. Non enim sabbatum observamus, circumcisionem non admisisimus, non festa illorum, non aliud quidpiam ex veteribus. Audivimus enim Paulum dicentem: *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit* (*Gal. 5. 2*): et, *Dies observatis, et menses, et tempora, et annos? Timeo ne forte frustra laboraverim in vobis* (*Gal. 4. 10*). Unde liquet hunc sermonem de Novo esse, quia inter gentes judicavit (*a*), quemadmodum et Paulus ait: *In die quando judicabit Deus occulta hominum* (*Rom. 2. 16*). Quonodo judicabit? dic mihi, an secundum Vetus Testamentum? Nullo modo, sed Secundum Evangelium meum. Viden' verba diversa, sententias autem inter se consentientes? Isaías dicit: *Judicabit inter gentes*; Paulus ait, *Judicabit secundum Evangelium meum*. Et arguet populum multum; bella gerentes et transgressores. Et hoc declarans Christus dicebat: *Non ego judicabo vos, sed sermo, quem loquutus sum, ipse vos judicabit*. Et concident gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces. Et non accipiet gens contra gentem gladium, et non ultra discent præliari (*Joan. 12. 48*). Non satis fuere prophetæ priora signa. Multa quippe est veritatis facultas. Ideo aliud posuit Novi Testamenti indicium per totum orbem resurgens. Quodnam

¹ Juxta Savilium, melius legetur, *ad judicem pertinet*, quam, *ad legem pertinet*, sed in nullis sive MSS. sive Edit. prior assertur lectio.

(a) hic forte videatur legendum, quia inter gentes judicabit; nam quæ sequuntur ad horum explicacionem attuta, futurum tempus indicant; sed sine auctoritate exemplarium nihil mutare audemus.

ἀπειλαὶ συνεχεῖς, καὶ κολάσεις διηγεκεῖς, καὶ θαύματα ἐπάλληλα, καὶ προφητῶν δρόμοι, καὶ νομοθέτου φόβος, καὶ πολέμων ἀπειλαὶ, καὶ βαρβάρων ἔφοδοι, καὶ δργαὶ θεῆλατοι, καὶ κολάσεις ἐκ τῶν οὐρανῶν πεμπόμεναι· καὶ Ἐμενον σκληροτράχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι ὄντες, καθὼς ὁ Στέφανος Ἐλεγεν, ἀτενεῖς καὶ δυσένδοτοι· ἐπὶ δὲ τῶν ἑθῶν ἡρκεσε ρῆμα ψιλὸν καὶ ἀκοὴ μόνη, καὶ πάντες εὐθέως προσέδραμον. "Οπερ αὖν καὶ ὁ Δαυὶδ αἰνιττόμενος ἔλεγε· Λαδὲ, δοὐλος ἔγνων, ἐδούλευσέ μοι· καὶ τὸν τρόπον τῆς ὑπακοῆς θαυμάζων προσετίθει· Εἰς ἀκοὴν ὥτιον ἐπήκουσέ μου. Τοῦτο αὐτὸν καὶ ὁ Ἰακὼν αἰνιγματωδέστερον ἐμφαίνων ἔλεγε· Δεσμεύων πρὸς ἀμπελοὺς τὸν πῶλον αὐτοῦ, καὶ τῇ ἐλικὶ τὸν πῶλον τῆς ὄντος αὐτοῦ. Καίτοι τίς εἶδεν ἐλικὶ πῶλον δεσμούμενον, καὶ παρεστῶτα ἀμπέλῳ^a, καὶ μὴ λυμαίνομενον τὸν καρπόν; Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀλόγων οὐδεὶς, ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων μετὰ πολλῆς τοῦτο γέγονε τῆς ἀκριβείας. Οἱ μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι μυρίοις δεθέντες δεσμοῖς, συνέτριψαν τὸν ζυγὸν, διέρρηξαν τὸν δεσμὸν, καθὼς ὁ προφήτης φησί· τὰ δὲ ἔθνη οὐδεμιᾶς τοιαύτη δεθέντα ἀνάγκη^b, ἐτοίμασι ὑπήκουσαν, ως ἂν ἐλικὶ πῶλος δεσμούμενος, καὶ οὐδὲν ἐλυμήναντο τῶν ἐπιταγμάτων, ἀλλὰ παρειστήκεισαν πολλὴν ἐνδεικνύμενοι τὴν ὑπακοήν. Καὶ πορεύσοται λαοὶ πολλοὶ, καὶ ἐροῦσι· Δεῦτε, καὶ ἀγαθῶμεν εἰς τὸ δρός τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακὼβ. "Ορα χορεύοντας καὶ πανηγυρίζοντας, καὶ ἀλλήλοις ἐγκελευομένους, καὶ πάντας διδασκάλους γινομένους· καὶ οὐχ ἔν, καὶ δεύτερον, καὶ τρίτον, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἔθνη συντρέχοντα. "Ηξουσι γὰρ, φησί, λαοὶ πολλοὶ, καὶ ἐκ διαφόρων χωρῶν, ὅπερ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων οὐδέποτε γέγονεν· ἀλλ' εἰ καὶ τινες προσῆλθον, διλγοὶ ποτὲ προσῆλυτοι, μετὰ πολλῆς καὶ αὐτὸν τῆς [23] πραγματείας, καὶ οὐδέποτε ἔθνη ἐκλήθησαν, ἀλλὰ προσῆλυτοι. Προσῆλυτοι γὰρ ἐπὶ σὲ διελεύσοται, καὶ σοι ἔσοται δοῦλοι, φησίν. Εἰ δὲ ἐπιμένει τῇ μεταφορᾷ ὁ προφήτης, δρός καλῶν καὶ οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακὼβ, μὴ θαυμάσῃς. "Οπερ γὰρ ἔφθην εἰπὼν, νῦν μὲν παρανοίγει, νῦν δὲ συσκιάζει τὴν προφητείαν· τὸ μὲν, ἵνα τοῖς συνετωτέροις ἀφορμάς παράτχοι τοῦ συνιδεῖν τὰ λεγόμενα· τὸ δὲ, ἵνα τῶν ἀγνωμόνων κατάτχοι τὴν ἀτακτὸν ρύμην· καὶ πανταχόθεν ποικίλλει τὸν λόγον.

δ. Εἰ δὲ Θεοῦ Ἰακὼβ εἶπε, μὴ θορυβηθῆς, ἀγαπητέ· καὶ γὰρ ὁ μονογενῆς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Θεὸς Ἰακὼβ ἦν. Αὐτὸς γὰρ καὶ τὸν νόμον ἔδωκε, καὶ τὰ κατ' αὐτοὺς ἐθαυματούργησεν ἀπαντα· καὶ τοῦτο ἐκ τῆς Ιησοῦς αὐτῆς μάλιστα ἔστιν ίδειν, ἐπειδὴ τῆς Καινῆς οὐδὲ εἰς Ἰουδαίοις λόγος. "Οἱ οὖν Ἱερεμίας φησί· Διαθήσομαι ὅμιν διαθήκην καιρὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην, ἢν διεθέμητε τοῖς πατράσιν ὑμῶν· δειχνὺς ὅτι ἐκατέρων τῶν νόμων αὐτὸς ὁ νομοθέτης ἦν. "Οτι δὲ καὶ τῆς Αἰγύπτου αὐτὸς ἀπῆλλαξεν, ἐπήγαγεν· Ἐν ήμερῷ ἐπιλαβούμενον μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ τῆς Αἰγύπτου. Εἰ δὲ αὐτὸς ἐξῆγαγε, καὶ πάντα ἐκεῖνα τὰ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ καὶ τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ αὐτὸς ἐποίησε θαύματα. Καὶ ἀραγγελεῖ ἥμιν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ. "Ορᾶς ἔτερόν τινα ἐπιζητοῦντας νόμον; Ἔιδον γὰρ ἡ Γραφὴ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ εἴωθε λέγειν· εἰ δὲ ἐπὶ τῆς προτέρας ἔλεγε Διαθήκης, οὐκ ἐπεν, Ἀραγγελεῖ ἥμιν· δήλη γὰρ ἦν καὶ σαφῆς καὶ γνώριμος ἀπασι.

^a Reg. et Savil. παρεστῶτα ἀμπελον, male.

^b Reg. et Savil. οὐδεμιᾶς τοιαύτης δεθέντα ἀνάγκης, male, ut iuxta Savil. suspicatus est.

Καὶ δτι οὐ σοφιζόμενοι ταῦτα φαμεν, τὰ μὲν εἰρημένα καὶ τοὺς σφόδρα ἀναισχυντοῦντας Ικανὰ πείσατ. Ἐπειδὴ γὰρ ὁδοῦ μόνον ἐμνήσθη, λέγει καὶ ποίας ὁδοῦ, καὶ πολλὰ τίθησιν αὐτῆς τὰ παράστημα. Ἐπήγαγε γοῦν λέγων· Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. Πρὸς ταῦτα καὶ σφόδρα ἀναισχυντοῦντες Ἰουδαίων παῖδες οὐδὲ διάραι τὸ στόμα δυνήσονται. "Οτι γὰρ περὶ τῆς Καινῆς ταῦτα εἰρηται Διαθήκης, καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου, καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου, καὶ ἀπὸ τῶν δεξαμένων τὸν νόμον, καὶ ἀπὸ τοῦ πράγματος τοῦ μετὰ νόμου, καὶ πάντοθεν ἀπλῶς ἔστι συνιδεῖν. Καὶ πρῶτον ἀπὸ τοῦ τόπου, τοῦ Σιών δρους. Ὁ γὰρ διὰ Μωσέως νόμος ἐν τῷ Σιναϊψ δρει τοῖς προγόνοις αὐτῶν ἐδόθη. Πῶς οὖν ἐνταῦθα Ἐκ Σιών φησι; Καὶ οὐκ ἡρκέσθη τούτῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν χρόνον προστέθεικεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐξῆλθε νόμος, ἀλλ', Ἐξελεύσεται νόμος, ὅπερ ἐπὶ μέλλοντος χρόνου, καὶ πράγματος οὐδέποτε γεγνημένου. "Οτε δὲ ὁ προφήτης ταῦτα ἔλεγε, πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἦν δεδομένος ὁ νόμος· ὁ δὲ τῆς Καινῆς ἔμελλε μετὰ ἔτη πλείονα διδοσθαι. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, Ἐξῆλθεν, ἀλλ', Ἐξελεύσεται, τουτέστι, μετὰ ταῦτα. Καὶ πάλιν ἐπὶ τὸν τόπον αὐτὸν καταφεύγει λέγων· Καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. Μετὰ ἀκριβείας ἡμῖν τὸ παράστημα τῆς καινῆς Διαθήκης ἐνταῦθα τίθησι. Καὶ γὰρ νῦν μὲν ἐν τῷ ἡρει καθήμενος, τὰ ὑψηλὰ καὶ τῶν οὐρανῶν ἄξια προστάγματα ἐνομοθέτει, νῦν δὲ ἐν Ἱερουσαλήμ διατρίβων. Εἰπὼν τοῖνυν καὶ τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον, προστίθησι [24] καὶ τοὺς ὑποδέχεσθαι αὐτὸν μέλλοντας, πανταχόθεν ἀπορράπτων τῶν ἀντιλεγόντων τὰ στόματα. Τίνες οὖν οἱ μέλλοντες αὐτὸν ὑποδέχεσθαι; Ἄρα τῶν Ἐβραίων ὁ δῆμος καὶ Ἰουδαίων παῖδες; Οὐδαμῶς, ἀλλ' οἱ ἐξ ἔθνων. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· Καὶ κριτεῖ ἀρὰ μέσον ἔθνων. Τοῦτο γὰρ μάλιστα νόμου, τὸ δικάζειν τοῖς μαχομένοις αὐτόν^c. "Οτι δὲ οὐ περὶ τῆς Παλαιᾶς ὁ λόγος, δῆλον ἀπὸ τῶν πραγμάτων αὐτῶν. Οὕτε γάρ σαββατίζομεν, οὐ περιτομὴν ἐδεξάμεθα, οὐ τὰς ἐορτὰς ἐκείνων, οὐκ ἄλλο τῶν παλαιῶν οὐδέν. Πικρύσαμεν γὰρ Παύλου λέγοντος, ὅτι Ἐὰν περιέμητε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὀφελήσει· καὶ, Ημέρας παρατηρεῖσθε, καὶ μῆνας, καὶ καιροὺς, καὶ ἐτιαυτούς; Φοβοῦμαι μὴ πως εἰκῇ κεκοπίακα εἰς ὑμᾶς. "Οθεν δῆλον ὅτι περὶ τῆς Καινῆς ὁ λόγος, ὅτι ἀνὰ μέσον ἔθνων ἔχρινε^d, καθὼς καὶ ὁ Παῦλός φησιν· Ἐν ημέρᾳ, ὅτε κριτεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων. Πῶς κρινεῖ; εἰπέ μοι· κατὰ τὴν παλαιὰν Διαθήκην; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ Κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον μου. Εἰδεσ διάφορα μὲν τὰ δήματα, συμφωνοῦντα δὲ τὰ νοήματα; Ήσαῖας φησί· Κριτεῖ ἀρὰ μέσον τῶν ἔθνων· Παῦλός φησι· Κριτεῖ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον μου. Καὶ ἐλέγειται λαὸν πολύ· τοὺς μαχομένους καὶ παραβαίνοντας. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Χριστὸς Ἐλεγεν· Οὐκ ἐγὼ κριτῶ ὑμᾶς, ἀλλ' ὁ λόγος, δηλαλησα, ἐκεῖνος κριτεῖ ὑμᾶς. Καὶ συγκρύουσι τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς δρέπανα. Καὶ οὐ λήψεται ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάχωσιν ἔπειπεν. Οὐκ ἡρκέσθη σημεῖοις τοῖς προτέροις ὁ προφήτης. Πολλὴ γὰρ τῆς ἀληθείας ἡ περιουσία. Διὰ τοῦτο καὶ ἔτερον τίθησι γνώρισμα τῆς καινῆς Διαθήκης κατὰ τὴν οἰκουμένην λάμπον ἀπασαν. Τι δὲ τοῦτο ἔστιν; Εἰρήνη καὶ πολέμων ἀναι-

^c Forte melius τοῖς μαχομένοις πρὸς αὐτόν. Allenus probable punit legendum esse δεχομένοις πρὸ μαχομένοις, sed malum μαχομένοις πρὸς αὐτόν.

^d Ηερ. ὅτι γὰρ ἀνὰ μέσον ἔχρινε, male. Hic forte videatur legendum ὅτι ἀνὰ μέσον ἔθνων κρινεῖ.

ρεσις." Οταν γάρ ταῦτα γένηται, φησί, τοσαύτη λήψεται εύνομία τὴν οἰκουμένην, ώς καὶ αὐτὰ τὰ ὅπλα τὰ πολεμικὰ εἰς γεωργικὰ χαλκεύεσθαι δργανα· ὅπερ ἐπὶ τῶν καιρῶν τῶν Ἰουδαίων οὐχ ἀν τις ἔσσι γεγενημένον, ἀλλὰ τούναντίον ἄπαν. Οὐ γάρ διέλειπον ἄπαντα τῆς πολιτείας αὐτῶν τὸν καιρὸν πολεμοῦντες καὶ πολεμούμενοι, καὶ διὰ μακροῦ καὶ δι' ὀλίγου τῶν πολεμίων αὐτοῖς ἐπιδυτῶν. Καὶ γάρ οἱ ἐν αὐτῇ τῇ Παλαιστίνῃ χαλεπά πράγματα παρέσχον αὐτοῖς πολλάκις, καὶ περὶ τῶν ἐσχάτων ἐπεκρέμασαν κίνδυνον.^a

ε'. Καὶ ταῦτα δηλοῦ μὲν ἡ τῶν βασιλειῶν ἱστορία σφῶς, ὅλη δι' ὀλῆς ἔχ πολέμων ὑφαίνομένη· δηλοῦσι δὲ οἱ προφῆται πάντες, τὰ γενόμενα ἀπαγγέλλοντες ταῦτα, καὶ πρὶν ἢ γενέσθαι προαναφωνοῦντες· καὶ ἐξ αὐτῆς, ως εἰπεῖν, τῆς ἡμέρας, ἡς ἀπηλλάγησαν τῆς Αἴγυπτίων τυραννίδος, ἐν πολέμοις τὸν ἄπαντα χρόνον ἔβιώσαν.

'Ἄλλ' οὐχὶ νῦν οὕτως, ἀλλὰ πολλὴ κατὰ τὴν οἰκουμένην εἰρήνη. Εἰ δέ τινες γίνονται πόλεμοι, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ως πρότερον. Τότε μὲν γάρ καὶ πόλεις πόλεσι, καὶ χῶραι χώραις, καὶ δῆμοι συνερρήγνυντο δήμοις, καὶ Ἐθνος ἐν εἰς πολλὰ διετέμνετο μέρη. [25] Καὶ τοῦ Ἰησοῦ τὸ βεβλίον τις ἀναγνοὺς καὶ τῶν Κριτῶν, εἶσεται πόσους ἡ Παλαιστίνη ἐν βραχεῖ πολέμους τότε ἐδέξατο καιρῷ. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἦν τὸ χαλεπὸν, ἀλλ' ὅτι πάντας ὅπλα τίθεσθαι· ὃ νόμος ἐκέλευσε, καὶ οὐδεὶς ἀτελῆς ταύτης τῆς λειτουργίας ἦν. Καὶ οὐ παρὰ Ἰουδαίοις μόνον οὗτος ὃ νόμος ἐκράτει, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης· ὅπου γε καὶ ρήτορες καὶ φιλόσοφοι ἔξωμιδος πλέον οὐδὲν ἔχοντες, πολέμου καλοῦντος, καὶ ἀσπίδα μετεχειρίζοντο, καὶ ἐπὶ παρατάξεως ἴσταντο. 'Ο γοῦν παρ' Ἀθηναίοις μάλιστα λάμψας ἀπραγμασύνης ἔνεκεν καὶ φιλοσοφίας Σωκράτης διωφρονίσκου καὶ ἄπαξ καὶ διξ ἐπὶ παρατάξεως ἔστη. Καὶ τῶν ρήτόρων τῶν παρ' αὐτοῖς τὸ κεφάλαιον Δημοπθένης ἀπὸ τοῦ βήματος ἐπὶ τὸν πόλεμον ἐβίβει πολλάκις. Εἰ δὲ ρήτορας καὶ φιλόσοφος οὐδεὶς ἐξῆρητο νόμος τοῦ πολεμεῖν, σχολῆ γε ἔτερός τις τοῦ δήμου ταύτης ἀπῆλαυσε τῆς ἀτελείας. 'Άλλ' οὐχὶ τούτων οὐδὲν νῦν γενόμενον ἔδοι τις ἀν. 'Ἐπειδὴ γάρ ὃ τῆς δικαιοσύνης ἐλαμψεν ἥλιος, καὶ πόλεις καὶ δῆμοι καὶ ἔθνη πάντα τοσοῦτον ἀπέχουσι τοῦ ζῆν ἐν κινδύνοις τοιούτοις, ὅτι οὐδὲ μεταχειρίζεσθαι τι τῶν πολεμικῶν ἴσασιν, ἀλλ' εἰσω πόλεων καὶ τειχῶν καθήμενοι, πόρφω τὰ τῶν πολέμων μανθάνουσι πράγματα, καὶ δῆμος ἄπας ἐν ἐλευθερίᾳ ζῆι, καὶ ἀτελεῖᾳ τῆς πικροτάτης ταύτης λειτουργίας. Εἰ δέ που καὶ νῦν γίγνονται πόλεμοι, πόρφω που καὶ πρὸς τὰ ἐσχάτα τῆς Ρωμαίων ἀρχῆς, οὐ κατὰ πόλιν καὶ χώραν, ως ἐμπροσθεν. Τότε μὲν γάρ, ως ἐφθην εἰπών, καὶ ἐν ἐντεθνεὶ μυρίαι συνεχῶς ἐπαναστάσεις ἐγίγνοντο, καὶ πολυπρόσωποι πόλεμοι· νυνὶ δὲ ὅσην ἥλιος ἐφορᾷ γῆν ἀπὸ τοῦ Τίγρητος ἐπὶ τὰς Βρεττανικὰς νῆσους, αὐτὴ πᾶσα, καὶ μετὰ ταύτης Λιβύη, καὶ Αἴγυπτος, καὶ Παλαιστιγῶν ἔθνος, μᾶλλον δὲ ἄπαν τὸ ὑπὸ τῆς Ρωμαίων ἀρχῆν κείμενον^b. Ιστε δὲ ως αὗται αἱ πόλεις ἀδείας ἀπολαύουσι πάστης, ἀκοῇ τοὺς πολέμους μανθάνουσαι

^a Reg. περὶ τὸν ἐσχάτον ἐπεκρέμασαν κίνδυνον. Lectio non spernenda. Sed altera retineri potest. Paulo post Savil. ἐκ πολεμίων, sed melius ἐκ πολέμων, ut ipse notat in margine.

^b "Οπλα τίθεσθαι: videtur significare, arma ponere; at hic est, arma sumere, sese armis instruere, ut ex serie liquet. Ἐξωμι: insula est abolla seu pallium philosophorum.

^c Post κείμενον deest aliquid, ut ἐν εἰρήνῃ διώγει, vel quia simile, quod nos expressissimus interpretando.

μόνον. Ἡδύνατο μὲν γάρ καὶ τὰ λείψανα καθελεῖν διχριστὸς, ἀλλ' ἀφῆκε σωφρονισμοῦ τινος ὑπόθεσιν τοῖς φρεμοῦσι, καὶ ὑπὸ τῆς εἰρήνης χαυνοτέροις γινομένοις, τινὲς βαρβάρων εἶναι τὰς ἐπιδρομάς. Καὶ δι προφῆτης δὲ τοῖς δυναμένοις ἀκριβῶς συνιδεῖν αὐτὴ τοῦτο ἤνιξατο, ὅπερ ἐφθην εἰπών, τὸ μηκέτι τὰς δι' ὀλίγου γίγνεσθαι ἐπαναστάσεις. Οὐ γάρ εἶπεν, Οὐκ ἔσται πόλεμος παντελῶς, ἀλλὰ τί; Οὐ μὴ ἄρη ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν· καὶ τὴν τῶν δῆμων ἐλευθερίαν προστέθεικεν εἰπών, Οὐ μὴ μάθωσιν ἔστι πόλεμεῖν, πλὴν ὀλίγων τῶν εἰς τοῦτο τεταγμένων στρατιωτῶν. Καὶ νῦν σὺ, δι οἶκος τοῦ Ἱακώβ, δεῦτε, καὶ πορευθῶμερ ἐπ τῷ φωτὶ Κυρίου. Ἀγῆκε γάρ τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν οἶκον τοῦ Ἱακώβ. Ἀπαρτίσας τὴν περὶ τῆς Ἐκκλησίας προφητείαν, πάλιν ἐπὶ τὴν ἱστορίαν μεταβαίνει, ως δὴ τῶν [26] ἀκολούθων ἔχομενος φημάτων. Τοιοῦτον γάρ ἔθνος αὐτοῖς, μὴ τῇ τῶν εἰρημένων ἀσφαλείᾳ^d μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ σχήματι τῆς ἀκολουθίας συσχάζειν τὴν προφητείαν. Διόπερ οὐδὲ ἀπηρτισμένον ποιεῖ τὸν λόγον, ἀλλὰ ως μίαν τινὰ ἔλκων σειράν, οὗτοι πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων νουθεσίαν μεταβαίνει πάλιν, καὶ φησι· Καὶ νῦν σὺ, δι οἶκος τοῦ Ἱακώβ, δεῦτε, καὶ πορευθῶμερ ἐπ τῷ φωτὶ Κυρίου· τουτέστι, ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ, τῷ νόμῳ αὐτοῦ· Λύχνος γάρ ἐντολὴ νόμου, καὶ φῶς καὶ ζωὴ, καὶ ἐλεγχος καὶ παιδεία· καὶ ὁ Δαυΐδ πάλιν φησίν· Η ἐντολὴ Κυρίου τηλαυγής, φωτίζουσα διφαλμούς· καὶ, Λύχνος τοῖς ποσὶ μου δ νόμος σου, καὶ φῶς ταῖς τρίβοις μου. Καὶ πανταχοῦ οὗτω τὸν νόμον καλούμενον κατίδιος τις ἀν. Οὗτω καὶ Παῦλος φησι· Πέποιθάς τε σεαυτὸν διδηγήνειται τυφλῶν, φῶς τῶν ἐν σκότει, παιδευτὴν διφρεγνῶν. Οὐ γάρ οὕτως αἱ τοῦ ἥλιου ἀκτίνες χειραγωγοῦσιν τὴν τοῦ σώματος τοὺς διφαλμούς, ως αἱ τοῦ νόμου ἐντολαὶ καταυγάζουσι τὰ τῆς ψυχῆς δηματα.

ς'. Δειχνὺς τοίνυν δι προφῆτης, ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἀντιδόσεως, καὶ πρὸ τῆς ἀμοιβῆς, ἐν αὐτῷ τῷ πληροῦσθαι τὴν ἀμοιβὴν παρέχουσιν τὴν αἱ ἐντολαὶ, φῶς αὐτὰς ἐκάλεσεν. "Ωσπερ γάρ διφαλμούς ἐν αὐτῷ τῷ φωτίζεσθαι κερδαίνει, οὗτω καὶ ψυχὴ ἐν αὐτῷ τῷ πείθεσθαι τῷ νόμῳ τὰ μέγιστα καρποῦται, ἐκκαθαιρούμενη, καὶ κακίας ἀπαλλαττομένη, καὶ πρὸς αὐτὴν ἀναβάσα τὴν ἀρετὴν· ὡσπερ οὖν τούναντίον αἱ παραβαίνοντες καὶ πρὸ τῆς κολάσεως ἐν αὐτῷ τῷ παραβαίνειν δίκην διδόσασι, τῶν ἐν σκότει καθημένων ἀθλιώτερον διακείμενοι, φόβου καὶ τρόμου καὶ πονηροῦ γέμοντες συνειδότος, καὶ ἐν μεσημβρίᾳ μέσῃ δεδοικότες καὶ τρέμοντες ἀπαντας, τοὺς συνειδότας, τοὺς οὐδὲν συνειδότας. Ἀγῆκε γάρ τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν οἶκον τοῦ Ἱακώβ· τουτέστιν, εἰσαεν, ἀφῆκε, παρεῖδε, τῆς αὐτοῦ προνοίας ἐγύμνωτεν. Εἴτα φοβήσας, λέγει καὶ τὴν αἰτίαν, ὡστε αὐτοὺς διηρθῶσαι τὰ γεγενημένα. Τις οὖν ἔστιν ἡ αἰτία; "Οὐτε ἐνεπλήσθη ἡ γώρα αὐτῶν κληδονισμῶν, ως ἡ τὸν ἀλλοφύλων. "Εμπροσθεν μὲν γάρ καπηλείαν αὐτοῖς καὶ φιλαργυρίαν καὶ τῶν χηρῶν ὑπεροψίαν ἐνεκάλει· ἐνταῦθα δὲ καὶ δύγματα πονηρά, καὶ ἀσεβείας λείψανα, κατὰ μικρὸν αὐτοὺς ὑποτύροντα πρὸς τὴν τῶν δαιμόνων πλάνην. Εἴτα καθικνούμενος αὐτῶν, οὐκ εἶπεν ὅτι κληδονίζονται ἀπίως, ἀλλ' ὅτι· "Ἐνεπλήσθη ἡ χώρα αὐτῶν. Μετὰ πολλῆς ὑπερβολῆς ἡ κακία αὐτῶν πάλιν τούτη, φησίν. "Ωσπερ ἀνωτέρω ἐλεγε, Λαὸς, οὐχ ἀπλῶς

^d Reg. et Savil. ἄρη ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, τετελε. In Morel. Editione ἐπ' ἔθνος deerat.

^e Alienus legendum putat ασφείρη.

illud est? Pax et bellorum abrogatio. Quando hæc contingent, inquit, tanta orbem excipiet tranquillitas, ut etiam bellica arma in agriculturæ instrumenta cedantur: quod in Judæorum temporibus accidisse non comperies: imo res in contrarium abiit. Non cessarunt enim per totum reipublicæ suæ tempus bella inferre et bellis impati, hostibus illos modo diutius, modo remissius invadentibus. Etenim qui e vicino habitabant, imo etiam qui in Palæstina, gravia ipsis sæpe negotia facessebant, ita ut de extremis periclitarentur.

5. Et hæc perspicue declarat Regnorum historia, tota bellis contexta: ostendunt item prophetæ omnes, qui hæc gesta narrabant, et antequam fierent prænuntiabant: et ex illa, ut ita dicam, die qua crepti sunt ex Ægypti tyrannie, totam vitam in bellis transegerunt.

Imperii status cum Chrysostomus loqueretur. De bello apud populos antiquiores. — Verum nunc non ita seres habet: sed magna pax per orbem. Et si bella quædam oriuntur, non perinde ut prius. Tunc enim civitates contra civitates, regiones contra regiones, populi contra populos confligebant: gens una in multis partibus scindebatur. Ac si quis librum Josue et Iudicum legerit, sciet quot bella Palæstina brevi tempore suscepere. Neque id solum incommodi erat, sed quod lex omnes arma sumere juberet, nemoque immunis esset a tali officio. Neque tantum apud Judæos hæc lex invaluerat, sed et ubique terrarum: quandoquidem et rhetores et philosophi, qui nihil præter abollam habebant, ad bellum accersiti, clypeum tractabant, et in acie stabant. Num Socrates Sophronisci filius, qui ob vitæ tranquillitatem et philosophiam apud Athenienses maxime florebat, semel et bis in acie stetit (a). Et rhetorum apud illos princeps Demosthenes ex suggestu ad bellum sæpe prodiit. Quod si rhetores et philosophos nulla lex eximebat a bello, vix quis alius e populo tali immunitate gaudebat. At nihil horum jam conspicere est. Quoniam enim sol justitia resulsa, ac civitates, populi et gentes omnes, tantum abest ut in talibus periculis vivant, ut neque bellica arma tractare sciant, sed intra urbes et muros sedentes, bella procul gesta audiant narrari (*Malach. 4. 2*); totusque populus in libertate vivat, et in acerbi hujus ministerii immunitate. Quod si alicubi nunc bella gerantur, ea procul sunt et in extremis imperii Romani limitibus, non per singulas urbes et regiones, ut olim. Tunc enim, ut jam dixi, vel in una gente innumeræ sæpe seditiones oriebantur, et diversa bella: nunc autem quantum terræ spatium sol respicit a Tigride usque ad Britannicas insulas, ipsa tota, et cum illa Africa, Ægyptus et gens Palæstinorum, imo quodcumque Romano imperio subjacet, in pace degit.

(a) Quod hic dicitur de Socrate ad bellum exeunte habes apud Plutarchum in Alcibiade; ubi ille philosophorum princeps strenue pugnasse narratur. Vide item in Diogene Laertio, lib. 2, ubi et Amphipoli et Potidææ pugnasse dicitur. De Demosthene etiam, ut nou ad iugum adinodum strenuo, testimonium Plutarchi in ejus Vita habes, in pugna scilicet ad Chaeronæam.

Scitis autem omnes urbes plena frui tranquillitate, solo auditu bella scientes. Poterat certe Christus bellorum reliquias tollere, sed permisit ad castigationem ignavorum, qui pacis occasione seignores evaserint, ut barbarorum adhuc incursions essent. Prophetæ certe iis qui probe intelligere possent id subindicavit, ut dixi, non ultra fore illas frequentes (a) irruptiones. Non enim dixit, Non erit omnino bellum; sed quid? Non accipiet gens contra gentem gladium; et populorum libertatem adjecit dicens, Non discent amplius præliari, quibusdam exceptis militibus ad hoc destinatis. 5. Et nunc tu, domus Jacob, venite, et ambulemus in lumine Domini. 6. Dimisit enim populum suum, domum Jacob. Prophetia de Ecclesia jam absoluta, rursus ad historiam transit, quasi verborum seriem resumens. Talis enim illis mos erat, non dictorum firmitate (b) tantum, sed etiam seriei ratione prophetiam adumbrare. Quapropter non asbolutum explet sermonem, sed quasi aliquam trahat catenam, sic ad Judæorum admonitionem rursum transit, et ait: Et nunc tu, domus Jacob, venite, et ambulemus in lumine Domini; id est, in præceptis ejus, in lege ejus: nam Præceptum legis est lucerna, et lux et vita, reprehensio et disciplina (*Prov. 6. 23*); Davidque rursum ait: Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos (*Psal. 18. 9*); et, *Lucerna pedibus meis lex tua, et lumen semitis meis* (*Psal. 118. 105*). Et ubique legem ita vocari perspicias. Sic et Paulus ait: *Confidis te ipsum esse ducem cœcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium* (*Rom. 2. 19. 20*). Non enim ita solares radii corporeos nostros oculos regunt, ut præcepta legis animæ oculos illustrant.

6. Prophetæ igitur ut ostendat etiam ante præmium, et ante mercedem, præcepta, dum implentur, suam afferre mercedem, lumen ipsa vocavit. Quemadmodum enim oculus, dum illuminatur, lucrum refert: sic et anima, cum legi obtemperat, maximum fructum accipit, expurgata et a nequitia liberata, et ad ipsam ascendens virtutem: quemadmodum et contrario prævaricatores ante supplicium in ipsa transgressione poenas dant, miserioreque conditione sunt, quam ii qui sedent in tenebris, timore, tremore et mala onerati conscientia, in meridie etiam ab omnibus metuentes et trementes, sive consciis sibi, sive non consciis. Dimisit enim populum suum, domum Jacob, id est, sivit, dimisit, contempsit, suaque providentia spoliauit. Deinde iis perterrefactis, causam affert, ut illi gesta sua emendent. Quæ igitur causa est? Quia impleta est terra eorum auguris, ut terra alienigenarum. Prius illos de cauponaria, de avaritia et de viduarum contemptu accusabat: hic vero ipsis ex-

(a) In Graeco, διὰ στόματος. Porro illud, διὰ στόματος, videtur duplex modo intelligi posse, διὰ στόματος χρόνου, per brevia temporum spatia, seu frequenter; vel, διὰ στόματος, intelligatur, per parvas nationum partes, per urbes, per urbium factiones diversas, ut supra dixit. Maluimus priorem sequi sententiam. Quamquam altero forte sensu hæc possint explicari. Verum res est parvi momenti.

(b) Allenus legendum putat, obscuritate, pro, firmitate. Id certe melius esse videtur. Sed siue Codicium auctoritate nihil mutamus.

probrat prava dogmata, et impietatis reliquias, quæ paulatim ipsos ad dæmonum erroneous cultum pertrahebant. Mox illos incessens, non modo dicit eos auguriis operam dare, sed repletam iis esse terram eorum (*Isai. 1. 4*). Supra modum, inquit, accredit nequitia eorum. Quemadmodum supra dicebat, populum, non utsique peccatorem, sed plenum peccatis; sic et hoc loco, *Repleta est*. Exinde rursus probrum amplificans addidit, *Sicut a principio*. A principio, quandonam? Quando Deum nondum novabant, quando legem nondum acceperant, quando beneficiorum ejus experientiam nondum habebant, quando cum gentibus vivebant, quod extremæ damnationis erat, quod non melius tune se haberent, post tantam providentiam et tantam sollicitudinem, quam ii qui nihil eorum consequuti erant. Sed non hic stetit, verum denuo perterfaciens eos adjecit: *Quasi terra alienigenarum*: hac comparatione graviorem accusationem parans. Quod et Paulus frequenter facere solet; ut et quando dicit: *De dormientibus autem nolo vos ignorare, fratres, ut non contristemini, sicut et ceteri qui spem non habent* (*1. Thess. 4. 12*); ac rursum: *Ut sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione et honore, non in passione desiderii* (*Ibid. v. 4*). Neque hoc contentus fuit, sed adjecit: *Quemadmodum et reliquæ gentes quæ ignorant Deum* (*Ibid. v. 5*). Hie quippe modus sermonis mordere solet etiam eos qui admodum lapsi sunt. Quod si Judæi de talibus accusantur, quam nos veniam consequemur, quam defensionem, qui post tantam gratiam et ineffabilem honorem, spemque immortalem, in parem, quam illi, decidimus inopiam¹? Multi namque jam sunt, qui hoc morbo laborant, qui vitam suam labefactant, qui augurum insaniae se dedunt, Deumque offendunt, et superfluos dolores sibi lucrantur, atque in laboribus pro virtute suscipiendis dissolvuntur. Hoc enim omnino curat diabolus, ut insipientioribus suadeat, non penes se esse aut virtutem aut improbitatem adire, neque se libertate quadam arbitrii honoratos esse, hæc duo turpissima perfidere volens, ut labores pro virtute suscipiendos solvat, et maximum illud libertatis donum auferat. Hoc per auguria, hoc per omina (*a*), hoc per observationem dierum, hoc per pravum fati dogma, hunc graveum morbum per alia multa in vitam invexit,

¹ In Graeco, πρὸς τὴν αὐτὴν διάλογον κατατίθεται περὶ τούτων. Putat Alenus legendum esse τοντηπιαν, nequitiam, non περὶ τούτων, inopiam. Et vere τοντηπιαν omnino desiderari videtur. Nam hic ait Chrysostomus: *Quod si Judæi de talibus accusantur, quam nos veniam consequemur, quam defensionem, qui post tantam gratiam et ineffabilem honorem, spemque immortalem, in parem quam illi decidimus περὶ τούτων sive τοντηπιαν?* Id est inopiam, aut nequitiam. Utra vero lectio magis quadret hinc perspicietur, si advertamus hic sibi velle Chrysostomum nos in parem atque Judæi statum decidere. Quis vero ille status est? Ille haud dubie in quem supra dixit Chrysostomus delapsos Judæos esse, in cauponiam nempe, avaritiam, dogmatum perversitatem, præstigias: quibus præmissis sane videtur τοντηπιαν magis quadrare, quam περὶ τούτων. Attamen exemplarium omnium auctoritate moti, hanc postremam lectionem sequuti sumus.

(a) Quid sint illa omina, pluribus ille explicat in Catechesi secunda ad illuminandos, Tom. II. ubi totus locus cum hoc conferendus est.

nullam ad hoc non machinam movens. Quamobrem propheta vehementer instat incusans, ut morbum radicibus evellat. *Et filii multi alienigenæ nati sunt eis.*

7. Quid est, *Fili alienigenæ*? Lex illis erat olim lata propter animi fragilitatem, et mentem fraudi opportunam, ut cum nullo reliquorum hominum affinitatem contraherent, ne hujusmodi affinitates impietatis ipsis occasio essent. Quia enim non modo alios corrigere non poterant, sed neque detrimentum ab aliis, quicumque essent, sibi importatum deponere, lege ipsos vallans, et ab affinitate cum aliis abducens, seorsim illos efformabat et instituebat: optabile enim difficileque erat ut vel sic ducti, possent servare disciplinam a Deo sibi traditam. Sed quemadmodum alia præcepta transgressi sunt, sic et hoc contempto, transierunt ad affinitatem cum vicinis contrahendam, et uxoribus inde ductis, a Moabitis videlicet, ab Ammonitis, et ab aliis impiis gentibus, aliasque cognationes amplexi, doctores nequitiae admiserunt, et nobilitatis decorem labefactarunt. Hoc itaque cum aliis propheta crimen intentat. 7. *Impleta est enim regio eorum*, inquit, *argento et auro, et non erat numerus thesaurorum eorum*. 8. *Et impleta est terra eorum equis, et non erat numerus curruum eorum*. Ecquod crimen hoc, dixerit forte quispiam, divitias habere, et equos possidere, ea potissimum arte, quando non tantum erat philosophia studium? Quid ergo dixerimus? Scilicet non usum improbabat, sed animum non iis ut oportebat utentem. Quemadmodum enim cum dicit, *Vae qui potentes estis* (*Isai. 1. 24*), non utique potentiam dat criminis, sed eos qui potentia male utuntur: sic et hoc loco, non quod pecunias possiderent, sed quod cum ingenti copia, et ultra necessitatem illas congererent. *Non erat*, inquit, *numerus thesaurorum eorum*. Neque hoc solum, sed quod de divitiis et de equorum copia inflati, paulatim a spe in Deum abstraherentur, quod ipsis etiam alibi propheta dicebat: *Vae qui confidunt in virtute sua, et in multitudine divitiarum suarum gloriantur* (*Psal. 48. 7*). Ac rursum alibi: *Non salvatur rex per mulam virtutem, et gigas non salvabitur in multitudine virtutis suæ* (*Psal. 32. 16*). Iterumque in alio Psalmo: *Non in fortitudine equi voluntatem habebit, nec in tibiis viri beneplacitum erit ei. Beneplacitum est Domino super timentes eum*. Et *impleta est terra abominationibus operum manuum suarum, et adoraverunt quæ fecerunt digiti eorum* (*Psal. 140. 10*). Ut sapiens medieus, propheta morbi causam dicit, et fontem morbi. Cum enim eorum impietatem accusaturus esset, occasionses morbi prius dixit, avaritiam, arrogantium, connubiorum affinitates non licitas, declarans eos hinc paulatim supplantatos in pernicie barathrum corruisse, et idola adorasse. Deinde illorum cultum traducens, subjungit, *Operum manuum eorum*. Quid enim risu dignius fuerit quam cum homo dei creator efficitur? Abominationem vero Scriptura vocare solet idola: indeque abominationis desolationis vocatur statua in templo erecta. Cum enim videritis, inquit, abominationem desolationis stantem in loco

ἀμαρτωλὸς, ἀλλὰ, Πλήρης ἀμαρτιῶν, οὗτος καὶ ἐνταῦθα, Ἐνεπλήσθη. Εἴτα πάλιν ἐπιτείνων τὸ δινειδός προσέθηκεν, Ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς. Ἀπ' ἀρχῆς, πότε; "Οτε Θεὸν οὐκ ἐγνώκεισαν, ὅτε νόμον οὐκ εἰλήφεισαν, ὅτε τῆς εὔεργεσίας αὐτοῦ πεῖραν εἰληφότες οὐκ ἦσαν, ὅτε μετὰ τῶν έθνων ἔζων, ὅπερ ἐσχάτης καταγνώσεως ἦν, μηδὲν ἀμεινον διακεῖσθαι νῦν, μετὰ τὴν τοσαύτην πρόνοιάν τε καὶ ἐπιμέλειαν, τῶν μηδενὸς τούτων ἀπολελαυκότων. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔστη, ἀλλὰ καταπλήττων αὐτοὺς πάλιν προστέθεικεν· [27] Ὡς η τῷρ ἀλλοφύλων· τῇ συγκρίσει τοῦ προσώπου τὴν κατηγορίαν χαλεπωτέραν ποιῶν. "Ο καὶ Παῦλος εἶωθεν ἐργάζεσθαι συνεχῶς· ὡς ὅταν λέγῃ· Περὶ δὲ τῷρ κεκοιμημένων οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγροεῖν, ἀδελφοί, ἵνα μὴ λυπήσθε, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα· καὶ πάλιν· Εἰδέναι ἔκαστον τὸ ἐαυτοῦ σκεῦος κτᾶσθαι ἐν ἀγιασμῷ καὶ τιμῇ, μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας. Καὶ οὐκ ἡρκέσθη τούτῳ, ἀλλὰ προστέθεικε λέγων, Καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη τὰ μὴ εἰδότα τῷρ Θεόν. Μάλιστα γάρ οὗτος ὁ λόγος δάκνειν εἶωθε καὶ τοὺς σφόδρα ἀναπεπτωκότας. Εἰ δὲ Ίουδαῖοι ταῦτα ἐγκαλοῦνται, τίνος ἀν τύχοιμεν συγγνώμης ἡμεῖς, ποιας ἀπολογίας, οἱ μετὰ γάριν τοσαύτην, καὶ τιμὴν ἀφατον, καὶ τὰς ἀθανάτους ἐλπίδας, πρὸς τὴν αὐτὴν ἐκείνοις καταπίπτοντες πενίαν; Καὶ γάρ πολλοὶ καὶ νῦν εἰσι τῷ νοσήματι κεχρημένοι τούτῳ, καὶ τὸν ἐαυτῶν διαφθειρούντες βίον, οἱ τῇ τῶν κληδόνων ἀλογίᾳ ἐκδιδόντες ἐαυτούς, μετὰ τοῦ τῷ Θεῷ προσκρούειν, περιττὰς καρποῦνται λύπας, καὶ πρὸς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἐκλύονται πόνους. Καὶ γάρ ἐσπούδακεν ὁ διάβολος διὰ πάντων τοῦτο πεῖται· τοὺς ἀνοητοτέρους, ὅτι οὐκ ἐπ' αὐτοῖς τὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τὰ τῆς κακίας, οὐδὲ ἐλευθερίᾳ τινὶ προαιρέσεώς εἰσι τετιμημένοι, δύο δὲ ταῦτα τὰ αἰσχιστα κατορθῶσαι βιολόμενος, καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἐκλῦσαι πόνους, καὶ τὸ μέγιστον τῆς ἐλευθερίας ἀφελέσθαι δῶρον. Τοῦτο διὰ κληδόνων, τοῦτο διὰ συμβόλων, τοῦτο διὰ παρατηρήσεως ἡμερῶν, τοῦτο διὰ τοῦ πονηροῦ τῆς εἰμαρμένης δόγματος, τοῦτο δι' ἐτέρων πολλῶν εἰς τὸν βίον εἰσῆγαγε τὸ χαλεπὸν νόσημα, πάντα ἄνω καὶ κάτω ποιῶν. Δι' δὲ δὴ καὶ ὁ προφήτης σφοδρῶς ἔστη κατηγορῶν, ὥστε πρόδριξον ἀνασπάσαι τὸ πάθος. Καὶ τέκνα πυλλὰ ἀλλόφυλα ἐγεννήθη αὐτοῖς.

ζ. Τί ἐστι, Τέκνα ἀλλόφυλα; Νόμος ἦν αὐτοῖς ἄνωθεν κείμενος διὰ τὴς γνώμης ^ἢ εὐδλισθον, καὶ τὸ τῆς διανοίας εὐεξαπάτητον, μηδενὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἐπιμίγνυσθαι, ὥστε μὴ τοιαύτας συγγενείας ἀσεβείας ὑπόθεσιν γενέσθαι. Ἐπειδὴ γάρ οὐ μόνον ἐτέρους διορθῶσαι οὐκ Ισχυον, ἀλλ' οὐδὲ τὴν παρ' ἐτέρων οἷον τε ἥταν διαχρούεσθαι βλάβην, τῷ νόμῳ τειχίσας αὐτοὺς, καὶ τῆς πρὸς τοὺς λοιποὺς ἐπιμιξίας αὐτοὺς ἀποστήσας, καὶ τὸν αὐτοὺς ἔπλαττε καὶ ἐρρύθμιζεν· ἀγαπητὸν γάρ ἦν καὶ οὐτως ἀγομένους δυνηθῆναι διατηρῆσαι τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ δεδομένην πολιτείαν αὐτοῖς. Ἀλλ' ὥστε

^a Savil. et Reg. διὰ πάντων τοῦτο πεῖσαι, melius quam Morel. et Bavar. qui habet τούτων πεῖσαι. Intra δύο δὲ ταῦτα. Allenus legendum putat δύο δὴ ταῦτα. Intra διὰ συμβόλων, Id est, per omnia.

^b Reg. et Savil. τῆς γνώσεως.

τὰς ἄλλας παρέβαινον ἐντολὰς, οὕτω δὴ καὶ ταύτης ὑπεριδόντες, μετέβησαν πρὸς τὰς τῶν πλησίον ἀγχιστείας, καὶ νύμφας ἐκεῖθεν ἀγόμενοι ^c παρὰ Μωαβιτῶν, [28] παρὰ Ἀμμανητῶν, παρ' ἐτέρων ἀσεβῶν ἐθνῶν, καὶ τὰς ἄλλας ἀσπαζόμενοι συγγενείας, διδασκάλους πονηρίας ἐδέχοντο, καὶ τὸ τῆς εὐγενείας ἀκέραιον διέφθειρον. Τοῦτο τοίνυν μετὰ τῶν ὄλλων ὁ προφήτης ἐγκαλεῖ. Ἐνεπλήσθη γάρ η χώρα αὐτῶν, φησὶν, ἀργυρόν καὶ χρυσόν, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς τῶν θησαυρῶν αὐτῶν. Καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ αὐτῶν Ἱππων, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς τῶν ἀρμάτων αὐτῶν. Καὶ ποιὸν ἔγκλημα τοῦτο, Ιωας εἶποι τις δὲν, τὸ χρήματα ἔχειν, καὶ ἵππους κεκτῆσθαι, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς γενεᾶς ἐκείνης, ὅτε οὐ πολλὴ φιλοσοφίας ἦν ἀκρίβεια; Τί οὖν ἀν εἴποιμεν; "Οτι οὐ τὴν χρῆσιν διέβαλλεν, ἀλλὰ τὴν γνώμην τὴν οὐκ εἰς δέον αὐτοῖς κεχρημένην. "Ωσπερ γάρ ὅταν λέγῃ, Οὐαὶ οἱ Ισχύοντες, οὐ τὴν δυναστείᾳ αἰτιάται, ἀλλὰ τοὺς κακῶς τῇ δυναστείᾳ κεχρημένους· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα, οὐχ ὅτι χρήματα ἐκέκτηντο, ἀλλ' ὅτι μετὰ πολλῆς τῆς περιουσίας, καὶ ὑπὲρ τὴν χρείαν συνῆγον. Οὐκ ἦν, φησὶν, ἀριθμὸς τῶν θησαυρῶν αὐτῶν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ὅτι πεψυσμένοι τῷ πλούτῳ καὶ τῇ τῶν Ἱππων δυναστείᾳ κατὰ μικρὸν ἀπὸ τῆς εἰς τὸν Θεὸν ἐλπίδος παρεσύρυντο, δὲ καὶ ἐλλαχοῦ αὐτοῖς ὁ προφήτης ἐλεγεν· Οὐαὶ οἱ πεποιθότες ἐπὶ τῇ δυνάμει αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τῷ πλήθει τοῦ πλούτου αὐτῶν ἐγκαυχώμενοι. Καὶ πάλιν ἐτέρωθι· Οὐ σώζεται βασιλεὺς διὰ πολλὴν δύναμιν, καὶ τίγας οὐ σωθήσται ἐν πλήθει Ισχύος αὐτοῦ. Καὶ ἐν ἐτέρῳ δὲ πάλιν φαλμῷ φησιν· Οὐκ ἐν τῇ δυναστείᾳ τοῦ Ἱππου θελήσει, οὕτε ἐν ταῖς κτήμασι τοῦ ἀρδρός εὐδοκεῖ. Εὐδοκεῖ ^d Κύριος ἐπὶ τοὺς φοδουμένους αὐτόρ. Καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ βδελυγμάτων τῷρ ἔργων τῷρ χειρῶν αὐτῶν, καὶ προσεκύνησαρ οἵ ἐποίησαρ οἱ δάκτυλοι αὐτῶν. "Ωσπερ σοφὸς Ιατρὸς, δὲ προφήτης τοῦ νοσήματος τὴν αἰτίαν λέγει, καὶ τὴν πηγὴν τοῦ νοσήματος. Μέλλων γάρ κατηγορεῖν αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν, προλαβὼν εἰπε τὰς ἀφορμὰς τῆς ἀρρωστίας, φιλαργυρίας, ἀπόνοιαν, τὰς οὐ προστηκόύσας ἐπιμιξίας, δηλῶν ὅτι ἐντεῦθεν κατὰ μικρὸν ὑπεσκελίσθησαν εἰς τὸ τῆς ἀπωλείας βάραθρον, καὶ εἶδωλα προσεκύνησαν. Εἴτα κωμῳδῶν αὐτῶν τὴν θρησκείαν, ἐπήγαγε, Τῷρ δργῶν τῷρ χειρῶν αὐτῶν. Τί γάρ ἀν γένοιτο καταγελαστότερον ἄλλο, ἢ ὅταν ἀνθρώπος δημιουργὸς ἦ θεοῦ; Βδέλυγμα δὲ εἰωθεν ἡ Γραφὴ καλεῖν τὰ εἶδωλα· ἐντεῦθεν καὶ βδέλυγμα ἐρημώσεως λέγεται δὲ ἀνδριάς δὲπὶ τοῦ ναοῦ ἔστως. "Οταρ γάρ Ιδητε, φησὶ, τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως ἔστως ἐν τῷρ ἀγίῳ· δὲ ἀραγινώσκων νοσίτω. Ἐπισιδὴ γάρ αὐτοὺς ἀπήγαγε τοῦ πρὸς τὰ αἰσθητὰ ἐπιτοήσθαι, ἀπηγόρευσεν αὐτοῖς πᾶν ἐξειχόνισμα ποιῆσαι· καὶ βδέλυγμα τοῦτο ἐκάλεσε, πόρρωθεν αὐτοὺς ἀναστέλλων τῆς ἀσεβείας· τὸ γάρ βδέλυττεσθαι τὸ μεθ' ὑπερβολῆς ἔστι μισεῖν, ὡς ἀκάθαρτον, ὡς ἐναγές. Τὸ τοίνυν βδέλυγμα τὸ μισητὸν

^c Reg. et Savil. ἀναγόμενοι.

^d Reg. εὐδοκεῖ in futuro, quasi ab εὐδοκίᾳ.

καὶ ἀποστροφῆς ἄξιον ἐν τῇ Γραφῇ λέγεται. Πᾶν δὲ εἰδιώλον τοιοῦτον. Καὶ προσεκύρησαν οἱς ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν. Καὶ ἔκυψεν ἀνθρωπός, καὶ ἐταπεινώθη ἀνήρ. "Ωςπερ γάρ ἡ τοῦ Θεοῦ προσκύνησις εἰς ὑψος ἀνάγει, [29] οὕτως ἡ ἐκείνων ταπεινοῖ καὶ κατάγει. Τί γάρ ταπεινότερον ἀνθρώπου σωτηρίας ἐκπεπτωκτος, καὶ τὸν τῶν ὅλων Θεὸν ἐσχηκτος ἐχθρὸν, τοῖς ἀψύχοις ὑποκύπτοντος, καὶ λίθους θεραπεύοντος; Ὁ μὲν γάρ Θεὸς εἰς τοσαύτην ἡμᾶς ἀνήγαγε τιμὴν, ὡς καὶ τῶν οὐρανῶν ὑψηλοτέρους ποιῆσαι· ὁ δὲ διάβολος εἰς τοσαύτην ἐσπούδασε καταγαγεῖν εὐτέλειαν τοὺς πειθομένους, ὡς καὶ τῶν ἀναισθήτων ἀναισθητοτέρους ἐργάσασθαι. Διὸ δὴ φησιν ὁ προφήτης· Ἐταπεινώθη ἀνήρ. "Ηρκει μὲν καὶ αὐτὴ ἡ κατηγορία τὸν νοῦν ἔχοντα ἀπαγαγεῖν τοῦ νοσήματος. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων οὐχ οὕτω τὰς ἀμαρτίας ὡς τὰς τιμωρίας δεδοίκασιν, ἐπήγαγε καὶ τὴν κόλασιν, λέγων· Οὐ μὴ ἀνήσω αὐτοῖς. Οὐ συγχωρήσω, φησὶν, οὐχ ἀφήσω, οὐ παρόφοραι, ἀλλὰ ἀπαιτήσω δίκας καὶ εὐθύνας τῶν πεπλημμελημένων. Καὶ νῦν εἰσέλθετε εἰς τὰς πέτρας, καὶ κρύπτεσθε εἰς τὴν γῆν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου. Κωμῳδήσας ἵκανῶς τὴν ἀνοιαν τῶν τὰ εἰδῶλα προσκυνούντων, καὶ ἀπὸ τοῦ τρόπου τῆς δημιουργίας δειξας κάκείνων τὴν παραπληξίαν, καὶ τῶν εἰδώλων τὴν ἀσθένειαν, ἐπαγωνίζεται τῷ λόγῳ πάλιν, τῇ πείρᾳ τῶν πραγμάτων ἐπιτρέπων τῶν εἰργμένων τὴν ἔξτασιν, καὶ φησιν· "Ηρκει μοι καὶ αὐτὸ τοῦτο παρὰ ἀνθρώπων αὐτὰ γενέσθαι, δεξιᾷ τὴν ἀνοιαν τῶν ἀπατωμένων· ἐπειδὴ δὲ ὥσπερ τῇ μέσῃ ἀσεβείᾳ κεκαρωμένοι, πρὸς τὰ φανερὰ καὶ σαφῆ τῶν πραγμάτων πεπήρωνται, τοιαῦτα καταλήφονται τὴν πόλιν κακά, ὡς καὶ τοὺς σφόδρα ἀναισθήτους διδάξαι, πόσῃ ἡ ἐκείνων ἀσθένεια, καὶ πόσῃ ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις.

Τ'. Διὸ δὴ τοῦτο πρὸν ἡ τὸν πόλεμον εἰπεῖν, τὰ ἔξ αὐτοῦ συμβησόμενα λέγει, κελεύων εἰς πέτρας εἰσιέναι, καὶ ὑπ' αὐτὴν καταδῦναι τὴν γῆν, οὐχ ἵνα τοῦτο ποιήσωσιν ἀλλ' ἵνα ἐκ τούτων μάθωσιν, ὡς ἀφόρητός ἐστιν ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ τότε φερομένη δργή. Κρύπτεσθε γάρ, φησὶν, εἰς τὴν γῆν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ισχύος αὐτοῦ, διατὰ ἀραστῆ θραῦσαι τὴν γῆν. Οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, ἀπὸ τῆς ισχύος αὐτοῦ, ἀλλὰ, Ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ισχύος. Τοιαῦτα γάρ αὐτοῦ τὰ κατορθώματα, τοιαῦτα τὰ τρόπαια, πολλὴν ἔχοντα τὴν περιφάνειαν καὶ τὴν λαμπρότητα. Ἐνταῦθα μοι δοκεῖ τὴν νίκην τὴν ἐπὶ τοῦ Ἐζεκίου σημαίνειν, γῆν τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων καλῶν, καὶ θραῦσιν τὴν κατάπτωσιν, ἀνάστασιν δὲ αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τὴν ἀντίληψιν ἔξοδον. Ἐπεὶ καὶ ὁ Δαυΐδ οὕτω φησὶν, Ἀραστῆτω δ Θεός, καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἔχθροὶ αὐτοῦ· καὶ πάλιν, Ἀράστα, δ Θεός, κρίτορ τὴν γῆν· ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων καὶ σχημάτων τοῦ Θεοῦ τὰς ἐνεργείας χαρακτηρίζουν. Οἱ γάρ δρθαλμοὶ Κυρίου ὑψηλοὶ, δὲ ἀνθρώπος ταπεινός. Εἴτα ἵνα μηδεὶς τῶν ἀκουόντων τότε ἀπιστῇ τοῖς λεγομένοις (πολλοὶς γάρ περ ἐλπίδας τὸ συμβησόμενον, καὶ προσδοκίας ἀπάστης ἀνώτερον), κατέφυγεν ἐπὶ τὴν δύναμιν τοῦ ποιοῦντος, καὶ τὴν εὐτέλειαν τῶν πασχόντων. Οὔτε γάρ Θεοῦ, φησὶν, ὑψηλότερὸν τί ἐστιν, οὔτε ἀνθρώπων εὐτελέστερον. [30] Μή τοίνυν ἀπόρει, εἰ ὁ μέγας οὗτος καὶ ισχυρὸς τοὺς εὐτελεῖς ἀθρόους οὕτω ταπεινῶσαι δυνήσται. Καὶ καλῶς εἶπεν, Οἱ δρθαλμοὶ Κυρίου ὑψηλοί. Οὐκ εἶπεν, ἡ δύναμις, ἀλλ', Οἱ δρθαλμοὶ Κυρίου, ὡς ἀρχούστης καὶ τῆς

* Savil. recte κατέφυγε. Mor. κατέφυγον.

ὅψεως μόνης ἀπαντα τὰ ἐναντιούμενα καθελεῖν· ὅπερ καὶ ὁ Δαυΐδ ἐτέρωθι ἔλεγεν· Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν· καὶ ἔτερος πάλιν προφήτης· Ἐπιβλέψομαι πρὸς αὐτὸν, καὶ δυνήσομαι αὐτῷ δ. Καὶ ταπεινωθήσεται τὸ ὑψός τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὑψωθήσεται Κύριος μόρος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Τῆς γάρ παραδόξου γενομένης νίκης, καὶ τῶν λαμπρῶν καὶ θαυμαστῶν τροπαίων ἐκείνων, καὶ δαίμονες ἡλέγχθησαν ε, καὶ εἰδῶλα ἡτιμώθη, φευδοπροφῆται ἐπεστομίσθησαν, καὶ τῶν βαρβάρων ἡ τυραννίς κατελύθη, καὶ πᾶν τῷ Θεῷ στόμα ἐναντιούμενον ἐνεφράγη. Διὰ τοῦτο φησιν, Ὅψωθήσεται Κύριος μόρος. Οὐδεὶς ἔσται λοιπὸν διάντερῶν, οὐδὲ ἀμφιβάλλων περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, τῆς τῶν πραγμάτων ἀποδείξεως οὕτω σαφεστάτης γεγενημένης. Τὸ μὲν γάρ τῆς φύσεως ὑψός ἔχει διηνεκὲς, οὐδέποτε ἀρξάμενον, ἀλλὰ ἀεὶ δν· ὑψοῦσθαι δὲ λέγεται ἐν τῇ διανοίᾳ τῶν ἀνθρώπων, ὅταν οἱ ἀντιλέγοντες καὶ ἐναντιούμενοι, ἀπ' αὐτῆς τῶν πραγμάτων πειτέντες τῆς ἀποδείξεως, ὑποκύψωσι, καὶ τὴν προσήκουσαν ἀνενέγκωσιν εὐφημίαν. Ἡμέρα γάρ Κυρίου Σαβαὼθ παραγίνεται ἐπὶ πάρτα ὑβριστὴν καὶ ὑπερήξαρον, καὶ ἐπὶ πάρτα ὑψηλὸν καὶ μετέωρον, καὶ ταπεινωθήσονται. Καὶ ἐπὶ πάσαν κέδρον τοῦ Λιβάρου τῶν ὑψηλῶν καὶ μετεώρων, καὶ ἐπὶ πᾶν δένδρον βαλάρου Βασᾶρ^a. Καὶ ἐπὶ πᾶν δρός ὑψηλὸν, καὶ ἐπὶ πᾶν τείχος ὑψηλόν. Καὶ ἐπὶ πάρτα πύργον ὑψηλόν. Καὶ ἐπὶ πᾶν πλοῖον θαλάσσης, καὶ ἐπὶ πᾶσαν θάλασσαν πλοῖων. Καὶ ταπεινωθήσεται τὸ ὑψός τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὑψωθήσεται Κύριος μόρος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Τείχος ἐνταῦθα καὶ κέδρον καὶ βουνὸν καὶ δρῦν τοὺς δυνάστας ἀνθρώπους φησι, τῷ ὑψει τῶν δένδρων τούτων μεταφορικῶς ε τὴν δυναστείαν αὐτῶν ἐνδειχνύμενος· καὶ πλοῖον καὶ θέαν κάλλους πλοίων λέγων, τοὺς εὐπορωτέρους αὐτῶν αἰνίσσεται.

θ'. "Ο δὲ βούλεται εἰπεῖν, τοῦτο ἔστιν· ὅτι πᾶς Ισχυρὸς, πᾶς δυνάστης, πᾶς στρατηγὸς, πᾶς περιβεβλημένος πλοῦτον, πᾶσα, ὡς εἰπεῖν, τῶν ἀνθρώπων ἡ εὐπρέπεια καὶ ισχὺς τότε οιχήσεται καὶ διαλυθήσεται· καὶ οὐδὲν αὐτῶν ε προστήσεται πρὸς τὸ διαφυγεῖν τοῦ Θεοῦ τὴν δργήν, οὐκ Ισχὺς σώματος, οὐκ ἐμπειρία πολέμου, οὐ χρημάτων περιουσία, οὐ δυναστείας περιβολῆς, οὐ στρατοπέδου πλῆθος, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέν. Κέδρους δὲ Λιβάρου διὰ τοῦτο φησι, διὰ τὸ αὐτόθι τοῦτο μάλιστα φύεσθαι τὸ δένδρον, ἡ διὰ τὸ [31] πλησίον τὰ πράγματα γίνεσθαι^b. Θέαν δὲ κάλλους πλοίων, τὴν εὐπρέπειαν τῶν στρατηγῶν, τῶν ἀπὸ πλούτου καὶ ὅπλων καὶ δορυφόρων κεκαλλωπισμένων. Δοκεῖ δέ μοι καὶ τὴν διὰ μακροῦ γε-

^a Savil. et Reg. ἐπιβλέψομαι πρὸς αὐτὸν, καὶ δυνήσομαι αὐτόν. Sequimur Morelum et Editionem τῶν O' Romanam, qui habent καὶ δυνήσομαι αὐτῷ.

^b Familiare est Chrysostomo ἐλέγχειν usurpare pro vincere, superare.

^c Reg. δένδρον Λιβάρου Βασᾶν, quam lectionem secutus etiam est Savil. Sed in margine posuit βαλάρου, quae vera est lectio, eamque sequuntur Mor. et O'.

^d Reg. et Savil. μεταφορικῶς, male, pro μεταφορικῶς, ill habet Mor. Ibid. Reg. καὶ πλοῖον καὶ θέαν κάλλους πλοίων λέγων. Atque ita legit Tilmannus, qui sic vertit: Per navigium et speculationem pulchritudinis navigatorum eos insinuat, etc. Savil. et Morel. καὶ πλοῦτον, καὶ θέαν κάλλους πλοίων λέγων. Sed vera sinceraque lectio est illa Regii Codicis.

^e Reg. et Savil. οὐδὲν αὐτοῦ.

^f "H διὰ τὸ πλησίον τὰ πράγματα γίνεσθαι, vel quia res jam proximæ sunt. Non satis perspicio quid sibi velit Chrysostomus, cum ait ideo cedros Libani hic memorari, quia res, nempe quae prædicebantur, iam proximæ erant. An quia proximus erat Iudeæ Libanus, per cedros Libani excisas prope esse res prænuntiantas dixerit? Ne sic quidem hæc quadrare videntur.

suncio ; qui legit , intelligat (Matth. 24. 15). Quoniam enim ipsos abduxerat ne sensilia admirarentur, prohibuit ipsis ne quamvis imaginem facerent; illudque abominationem vocavit, procul illos avocans ab impietate (Dan. 9. 27). Nam abominari supra modum odisse est, quasi impurum, quasi execrandum. Abominabile igitur, perosum et aversione dignum in Scriptura dicatur. Idolum autem quodvis hujusmodi est. Et adoraverunt quæ fecerunt digiti eorum. 9. Et incurvavit se homo , et humiliatus est vir. Quemadmodum enim adoratio Dei hominem in altum evehit, sic adoratio eorum deprimit dejicitque. Quid enim abjectius homine , qui a salute decidit, universorumque Deum inimicum sibi reddidit , qui inanimatis se submittit, et lapides colit? Deus quippe in tantum nos honorem evexit, ut cælis etiam nos sublimiores redderet; diabolus eos qui sibi obsequabantur in tantam vilitatem deduxit, ut insensilibus insensiliores ficeret. Ideo ait propheta : *Humiliatus est vir.* Sufficiebat certe hæc accusatio ut mente præditum ab hoc morbo abduceat. Verum quia plerique homines non tam peccata quam supplicia formidant, ille supplicium adjunxit, dicens : *Non dimittam eos.* Non condonabo, inquit, non dimittam, non negligam, sed rationes poenasque repetam scelerum. 10. Et nunc introite in petras, et abscondimini in terra a facie timoris Domini. Postquam illorum insipientiam, qui idola adorant, satis traduxit, et a modo fabricandi eorum amentiam ostendit, nec non idolorum imbecillitatem; rursus verbis concertat, et dictorum inquisitionem rerum experientiae permittit, aitque : Sufficiebat mihi per hoc ipsum quod hæc facta sunt ab hominibus, eorum qui decepti sunt insipientiam ostendisse : quia vero impietate ceu ebrietate quadam aggravati, circa res claras et manifestas exercutiunt, tales urbem excipient calamitates, ut vel eos qui admodum stupidi sunt doceant, quanta sit illorum imbecillitas, et quanta Dei potentia.

8. Idecirco antequam de bello loquatur, quæ ex illo consequutura sint aperit, præcipiens ut in petras ingrediantur, et sub ipsa terra delitescant, non ut id agant, sed ut hinc ediscant, quam intoleranda sit ira Dei tunc illos invasura. Nam ait : *Abscondimini in terra a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit percutere terram.* Non ait tantum, A fortitudine ejus, sed, A gloria fortitudinis. Talia namque sunt ejus præclara gesta, talia tropæa, multum splendorem, multam dignitatem præ se ferentia. Hic mihi videtur victoriam illam significare quæ sub Ezechia contigit, terram vocans multitudinem hominum, et percussionem illorum ruinam, resurrectionem vero ejus egressum ad auxiliandum. Quandoquidem et David dicit : *Exsurgat Deus, et dissipentur inimici ejus (Psal. 67. 2); ac rursus : Surge, Deus, iudica terram (Psal. 81. 8); ab humanis gestis et modis Dei operationes exprimeus.* 11. *Oculi enim Domini sublimes, homo autem humilis.* Deinde ne quispiam audientium dictis negaret fidem (multis enim contra spei et exspectationem erat id quod eventuorum dicebat), confugiebat ad potentiam Opificis, et ad eorum

qui patiebantur imbecillitatem. Neque enim, ait, Deo est quidpiam sublimius, neque hominibus vilius. Ne ergo dubites, num possit ille magnus et fortis imbecilos sic confessim deprimere. Et apposite dixit, *Oculi Domini sublimes.* Non dixit, Potentia, sed, *Oculi Domini*, quasi solus aspectus possit omnia sibi reluctantia prostertere : id quod etiam David alibi dicebat : *Qui respicit terram, et facit eam tremere (Psal. 105. 52);* et alias iterum propheta : *Respiciam ad eum, et prævalebo ei.* Et humiliabitur altitudo hominum, et exaltabitur Dominus solus in die illa (Osee 11. 4). Conspecta enim illa inopinata victoria, illisque conspicuis admirandisque tropæis, dæmones devicti sunt, idola dedecore affecta, pseudoprophetarum ora obtutata, barbarorum tyrannis soluta, et os omne, quod Deo aversabatur, obstructum est. Ideo ait, *Exaltabitur Dominus solus.* Nullus erit deinceps qui contradicat, nec qui de Dei potentia dubitet, cum rerum gestarum demonstratio evidentissima fuerit. Naturæ quippe divinæ celsitudo perpetua est, ac numquam incœpit, sed semper est; exaltari autem dicitur in mente hominum, quando ii qui contradicebant et reluctabantur, ipsa rerum demonstratione suadente, cedunt, ac competentem benedictionem referunt. 12. *Dies enim Domini Sabaoth advenit super omnem contumeliosum et superbum, et super omnem excelsum et sublimem, et humiliabitur.* 13. *Et super omnem cedrum Libani excelsam et sublimem, et super omnem arborem glandis Bussan (a).* 14. *Et super omnem montem excelsum, et super omnem murum sublimem.* 15. *Et super omnem turrim sublimem.* 16. *Et super omne navigium maris, et super omnem aspectum pulchritudinis navium.* 17. *Et humiliabitur altitudo hominum, et exaltabitur Dominus solus in die illa.* Murum hic, cedrum, collem, quercum potentes homines vocat, altitudine hujusmodi arborum eorum potentiam metaphorice significans : ac cum navigium et aspectum pulchritudinis¹ navium dicit, eos subindicat, qui sunt opulentiores.

9. Hoc autem vult significare, nempe fortem quemlibet, potentem, ducem exercitus, quemque divitiis circumfluentem, totumque, ut ita dicam, hominum decorum ac totam fortitudinem, tunc abituram et solvendam esse ; nihilque patrocinii profuturum esse ad effugiendam iram Dei, non virtutem corporis, non experientiam belli, non pecuniarum copiam, non potentiae clientelam, non exercitus magnitudinem, non aliud quidpiam simile. Cedros autem Libani memorat, quia ibi maxime nascitur hæc arbor, vel quia res jam proximæ sunt (b) ; aspectum vero ait pulchritudinis navium, decorum ducum exercitus, qui divitiis, armis et satellitibus stipandi forent. Videtur autem

¹ Juxta Savil. et Morel. legendum esset :.... eorum potentiam et divitias metaphorice significans ; et cum aspectum pulchritudinis, etc.; minus recte.

(a) Hebraicus textus נְבוּנֵה בְּשָׁמֶן.

(b) Non satis perspicio quid sibi velit Chrysostomus, cum ait ideo cedros Libani hic memorari, quia res, nempe quæ prædicebantur, jam proximæ erant. An quia proximus erat iudææ Libanus, per cedros Libani excisas prope esse res prænuntiatas dixerit? Ne sic quidem hæc quadrare videatur.

mihi subindicare longinquam barbarorum expeditiō-
nem. 18. *Et manufacta omnia abscondent,* 19. *Inseren-*
tes ea in cavernas ac scissuras petrarum, et in soveas
terræ, a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis
ejus, cum surrexerit ad percutiendam terram. Tantum,
inquit, aberit, ut eorum dii aliquid opis afferre pos-
sint, ut illi hominum auxilio opus habituri sint, nec
non locorum tutela, ut ne capiantur, *A facie timoris*
Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit
percutere terram. Ne quis enim barbarorum irruptioni
haec imputet, neve existimet timorem ex eorum po-
tentia provenire, sermonem refert ad universorum
Deum, dicens, eum belli hujusce ducem futurum, et
ab eo potestate esse in tanto periculo vindicandi
seclera jam admissa. 20. *Die enim illa ejicit homo*
abominationes suas argenteas et aureas, quas fecerunt
sibi ipsis ut adorarent inania sua et vespertilio-
nes, 21. ad ingrediendum in solidas petras, et in scissuras petra-
rum a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus,
cum resurrexerit ad percutiendam terram. Satis tra-
duxit eos, ostendens ipsis cum diis suis delituisse, et
in terram se abdidisse, neque materie pretium ali-
quid opis conferre potuisse imminentे calamitate.
Idola porro vespertilioes vocavit, sive ob imbecilli-
tatem, sive ob erroris tenebras, et quia omnia a dœ-
monibus clam geruntur. Quemadmodum enim ve-
spertilionibus sol inimicus est et lux quoque, nox au-
tem et tenebrae amicæ sunt : sic et demonibus, et iis
quos in errorem deduxerunt, nequitia et iniqua omnia
familiaria sunt et amica, virtus autem et opera lucis
inimica sunt, iisque splendentibus, statim illi obtene-
brantur, cum contra is qui virtute prædictus vivit nullo
labore vel sudore egeat. Sufficit enim ut ille appa-
reat, omniaque illa dissolvuntur. 22. *Quiescite vobis*
ab homine, cuius est respiratio in naribus ejus : quia in
quo ipsis reputatus est hic ? Hic mihi videtur Ezechiam
subindicare, qui præ timore et angore extremos ha-
litus afflabat. Quia igitur barbari cum quasi retibus
interceptum habentes, paratam sibi prædam tenere
putabant, neque sibi labore opus esse ad urbem ca-
piendam, et eum captivum abducendum, contrarium
barbaris accidit. Ideo ait, *Quiescite ab homine, cuius*
est respiratio in naribus ejus : quia in quo ipsis repute-
tus est hic ? Id est, in nullo reputatus est. Etenim
quasi per excursionem se omnia sublaturos esse spe-
rabant ; sed contrarium prorsus accidit ; et qui a vo-
bis pro nibilo reputabatur expugnatique facilis, Dei
auxilio fretus, omnium splendidissimus apparebit.

CAPUT III.

1. *Ecce Dominator Dominus Sabaoth auferet de Iudea*
et de Jerusalem validum et validam.

1. Quemadmodum optimus medicus, modo urens,
modo secans, modo amara afferens remedia, ægrotot-
rum sanitati arte prospicit ; sic et benignus Deus,
variis et diversis suppliciis, quod diffuebat et lapsum
erat apud Iudeos constringens, modo barbarorum
incursione ingratos terrefacit, modo ante illorum
invasionem aliis illos interminationibus reprimit, mi-

narum varietate imminentि formidine continuo per-
cellens. Nunc itaque infirmitatem ipsis interminatur,
et famem et siccitatem, non quidem rerum necessa-
riarum, sed earum quæ non minus aptæ sunt ad vi-
tam conservandam. Non enim famæ solum gravis
est, sed grave etiam est cum nullus adest qui rempu-
blicam administret ; id quod rerum copiam fame mo-
lestiore reddere solet. Quid enim utilitatis est cum
ceu ex fontibus omnia fluunt, si civilia bella oriuntur,
et mare intumescat, insanientibusque fluctibus neque
governator, neque ad proram sedens, neque alius
quispiam adsit qui possit negotiorum tempestatem
dirigere, et tranquillitatem conciliare ? Quando au-
tem cum his famæ etiam adest, cogita quanta sit
malorum moles. Haec itaque omnia comminatur Deus :
primumque est omnium gravissimum. Ecce enim, in-
quit, *Dominator Dominus Sabaoth.* Hac voce, Ecce,
sæpe prophete utuntur, quando auditorem de rebus
quæ dicunt, certiore facere volunt. Non hic tantum,
sed etiam superius et a principio videre est, peccata
corpoream infirmitatem sæpe præcessisse, ut in
Cain : quia enim robore corporis non recte usus est,
jure in paralysim incidit. Sic etiam ei qui ad pisci-
nam sedebat : quia paralysis origo peccata erant, ait
Christus : *Ecce sanus factus es, noli amplius peccare* (*Joan. 5. 14*). Paulus quoque ait : *Ideo apud vos mul-
ti infirmi* (*1. Cor. 11. 30*) ; quia peccabant, quod non
pura conscientia mysteriorum participes essent. For-
nicarium quoque infirmitati corporis tradit, has de
peccatis pœnas repetens. Neque tamen semper infir-
mitas est peccatorum ultiō, sed aliquando coronæ
materia est, ut in Lazaro et in Jobo. Nec infirmi-
tates tantum, sed et alia corporis incommoda a pec-
catis orta sunt, ut Oziae lepra, ob animi impuden-
tiā, ut Jeroboami regis manus ariditatem perpessa
est, ob arrogantiā et superbiam ejus. Lingua
quoque Zachariæ non aliunde ligata est¹, quam ob
animæ peccatum. Quoniam igitur Judæis bona vale-
tudo et robur corporis, resque prosperæ, arro-
gantiæ occasio fuerant, arrogantiæ radicem subtra-
xit Deus, commonefaciens illos et ad meliorem
frugem reducens, majoraque dans, quam ipsis aufe-
rebat. Quid enim detrimenti erat corpore ægrotare,
si hinc institueretur anima ? Deinde ne putarent id
ex naturæ infirmitate procedere, id eventurum pro-
pheta prædixit, neque viros tantum minis terruit,
sed pœnam mulieribus quoque transmisit, quia eter-
que sexus corruptus erat, et in progressu ad ipsas
mulieres sermonem dirigit, et, ob absurdâ admodum
gesta, crimina ipsis offert, quæ urbem ipsam a funda-
mentis diruerunt. Ideo illas pestilentia affigit : pe-
stilentiam enim mihi subindicare videtur cum dicit :

Auferam robustum et robustam ; vel alium corporeum
morbum medicorum arti non cedentem. Tales enim
sunt Dei plaga. *Robur panis et robur aquæ.* Gravis-
sima hæc vindicta est, quando non ipsam tollit sub-
stantiam, sed vim ex ea auferit innatam, ita ut vel ex

¹ Juxta Reg. et Sav. legitur, educta est, pro, ligata est.

νομένην ἀπιδημίαν τῶν βαρβάρων αἰνίττεσθαι. Καὶ τὰ κειροποίητα πάρτα κατακρύψουσιν, εἰσερέγκυτες εἰς τὰ σπήλαια καὶ εἰς τὰς σχισμάς τῶν πετρῶν, καὶ εἰς τὰς τρώγλας τῆς γῆς, ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης της Ισχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀραστῇ θραῦσαι τὴν γῆν. Τοσοῦτον γάρ ἀφέζουσιν αὐτῶν, φησίν, οἱ θεοὶ παρασχεῖν τινα συμμαχίαν, ὅτι τῆς παρὰ τῶν ἀνθρώπων δεήσονται βοηθείας, καὶ τόπων ἀσφαλείας, ὥστε μή ἀλῶναι, ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς Ισχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀραστῇ θραῦσαι τὴν γῆν. "Ινα γάρ μή τις τῇ τῶν βαρβάρων ἐφίδω ταῦτα λογίζηται, μηδὲ τῆς Ισχύος τῆς ἔκεινων εἶναι νομίζῃ τὸν φόβον, ἀνάγει τὸν λόγον ἐπὶ τὸν τῶν ὅλων Θεὸν, λέγων, ὅτι αὐτὸς τοῦ πολέμου στρατηγεῖ τούτου, καὶ παρ' ἔκεινου δύναμις ἐν τοσούτῳ κινδύνῳ τῶν ἡδη πεπλημμελημένων^a. Τῇ γάρ ήμέρᾳ ἔκεινῃ ἐκβαλεῖ ἀνθρώπος τὰ βδελύγματα αὐτοῦ, τὰ ἀργυρᾶ καὶ τὰ χρυσᾶ, ἀπὸ τοῖς αὐτοῖς εἰς τὸ προσκυνεῖν τοῖς ματαίοις αὐτῶν καὶ ταῖς νυκτερίσι, τοῦ εἰσελθεῖν εἰς τὰς στερεὰς πέτρας καὶ εἰς τὰς σχισμάς τῶν πετρῶν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς Ισχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀραστῇ θραῦσαι τὴν γῆν. Ἰκανῶς αὐτοὺς ἔκωμψδησε, δεικνὺς μετὰ τῶν θεῶν κρυπτομένους, καὶ εἰς τὴν γῆν καταδυομένους, καὶ οὕτε τὴν πολυτέλειαν τῆς ὑλῆς ἀρκέσαι τι δυναμένην πρὸς τὴν ἐπικειμένην συμφοράν. Νυκτερίδας δὲ ἔκάλεσε τὰ εἴδωλα, ἢ διὰ τὴν ἀσθένειαν, ἢ διὰ τὸ τῆς πλάνης ἐσκοτισμένον, καὶ τὸ πάντα λάθρα παρὰ τῶν δαιμόνων πράττεσθαι. "Οὐπερ γάρ ταῖς νυκτερίσιν ὁ μὲν ἡλιος πολέμιος καὶ τὸ φῶς, ἢ δὲ νῦν καὶ τὸ σκότος φίλον· οὕτω καὶ τοῖς δαιμοσι καὶ τοῖς^b ὑπ' ἔκεινων πλανωμένοις ἡ πονηρία μὲν καὶ τὰ παράνομα ἀπαντασυνήθη καὶ φίλα, ἐχθρὸς δὲ τὴν ἀρετὴν καὶ τὰ τοῦ φωτὸς Ἔργα, καὶ λαμψάντων αὐτῶν, εὐθέως σκοτίζονται, οὐ διομένου τοῦ ἐν ἀρετῇ ζῶντος πόνου τινὸς καὶ καράτου. Ἀρκεῖ γάρ φανῆναι μόνον, καὶ πάντα καταλύσει^c ἔκεινα. Παύσασθε ὑμῖν ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, οὐ ἔστιν ἀραπτοῇ ἐν μυκτῆρι αὐτοῦ· ὅτι ἐν τίνι ἐλογίσθη αὐτοῖς οὗτος; Ἐνταῦθα μοι δοκεῖ τὸν Ἐξεκίαν αἰνίττεσθαι, ἐκ τοῦ δέους καὶ τῆς πολλῆς σγωνίας πρὸς ἐσχάτας ὅντα ἀναπνοάς. Ἐπει οὖν ὥσπερ ἐν δικτύοις αὐτὸν λαδόντες οἱ βάρβαροι, ἔτοιμον ἐνόμιζον θήραν ἔχειν, καὶ οὐδὲ πόνου δεῖσθαι εἰς τὴν τῆς πόλεως ἄλωσιν, καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τὴν ἔκεινου, συνέδη τούναντίον τοῖς βαρβάροις. Διὰ τοῦτο φησί· Παύσασθε ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, οὐ ἔστιν ἀραπτοῇ ἐν μυκτῇρι αὐτοῦ· ὅτι ἐν τίνι ἐλογίσθη αὐτοῖς [32] οὗτος; Τουτέστιν, ἐν οὐδενὶ ἐλογίσθη. Καὶ γάρ ως ἐξ ἐπιδρομῆς πάντα ἡλπισαν ἀναιρήσεσθαι· ἔξεδη δὲ τούναντίον ἀπαν· καὶ διηδένειναι νομίζομενος παρ' ὑμῖν, ἀλλ' εὐκαταγώνιστος, οὗτος λαμπρότερος πάντων φανεῖται, τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀπολαύων ρόπτης.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Ίδον δὲ Δεσπότης Κύριος Σαλαῶθ ἀφελεῖ ἀπὸ τῆς Ιουδαίας καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλήμ Ισχύοργα καὶ Ισχύουσαν.

α'. Καθάπερ ἰατρὸς δριστος, νῦν μὲν καίων, νῦν δὲ

^a Locus ut videtur corruptus, cui medicam manum admovere ientur in nolis Savili Boisius sic locum restituens: καὶ ἡ παρ' ἔκεινου δύναμις καταπλήττει τοὺς ἐν τοσούτῳ κινδύνῳ καθεστῶτας, καὶ τῶν ἡδη πεπλημμελημένων αὐτοῖς δεδωκότας δίκην. Verum hoc divinare est.

^b Ήσε, ἀγιος: καὶ τοῖς, deerant in Mor. Sed ex Reg. et Savil. restituta sunt.

^c Reg. καταλύσαι, quae lectio non spernenda.

ΠΑΤΡΟΣ. GR. LVI.

τέμνων, νῦν δὲ πικρὰ διδοὺς φάρμακα. μεθοδεύει τῶν ἀρρωστούντων τὴν ὑγίειαν· οὕτω δὴ καὶ διφλάνθρωπος Θεὸς, ποικίλης καὶ διαφόροις τιμωρίαις τὸ διαρρέον καὶ ἀναπεπτωκὸς τῶν Ιουδαίων ἐπισφίγγων, νῦν μὲν τῇ τῶν βαρβάρων ἐφόδῳ φοβεῖ τοὺς ἀγνώμονας, νῦν δὲ καὶ πρὸ τῆς ἔκεινων ἐπιθέσεως ἑτέραις αὐτοὺς ἀπειλαῖς καταστέλλει, τῇ ποικίλῃ τῶν ἀπειλῶν ἀκμάζοντα διατηρῶν ἐν αὐτοῖς τὸν φόδον. Νῦν γοῦν ἀσθένειαν αὐτοὺς ἀπειλεῖ^d, καὶ λιμὸν, καὶ αὐχμὸν, οὐχὶ τῶν ἀναγκαίων, ἀλλὰ καὶ ἔκεινων τῶν οὐδὲν ἔλαττον τῶν ἐπιτηδείων τὴν ἡμετέραν συνεχόντων ζωῆν. Οὐ γάρ δὴ λιμὸς χαλεπὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν ἐρημῷ καθεστάναι τῶν κυβερνώντων τὰ πράγματα· δὲ καὶ τὴν εὐθηνίαν λιμοῦ χαλεπώτεραν ἀποφαίνειν εἶωθε. Τί γάρ διφελος ἐκ πηγῶν ἀπαντα ἐπιρρέειν^e, δταν ἐμφύλιοι τίκτωνται πόλεμοι, καὶ ἡ θάλασσα διεγείρηται, καὶ τῶν κυμάτων μαινόμενων μήτε κυβερνήτης, μήτε πρωρεὺς, μήτε ἄλλος τις ἡ δυνάμενος διαθεῖναι τὸν τῶν πραγμάτων χειμῶνα, καὶ καταστῆσαι γαλήνην; "Οταν δὲ μετὰ τούτων καὶ λιμὸς ἦ, ἐννόησον τῶν κακῶν τὴν ὑπερβολήν. Ταῦτα οὖν ἀπαντα ἀπειλεῖ δὲ Θεὸς, καὶ πρῶτον τὸ πάντων χαλεπώτερον. Ίδον γάρ, φησίν, δὲ Δεσπότης Κύριος Σαλαώθ. Τῇ λέξει ταύτῃ, Ίδον, συνεχῶς οἱ προφῆται κέχρηνται, δταν πληροφορῆσαι τὸν ἀκροατὴν βούλωνται περὶ τῶν λεγομένων. Οὐχ ἐνταῦθα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ δινωθεν, καὶ ἐξ ἀρχῆς ἔστιν ίδειν, ὅτι τῆς σωματικῆς ἀσθενείας αἱ ἀμαρτίαι προηγήσαντο πολλάκις, ὡς ἐπὶ τοῦ Κάιν· ἐπειδὴ γάρ οὐ καλῶς ἐχρήσατο τῇ Ισχύι, παρελύθη καλῶς. Οὔτω καὶ δὲ περὶ τῆς κολυμβήθρας ὅτι γάρ ἡ πηγὴ τῆς παρέτεως τὰ ἀμαρτήματα ἦν, φησίν δὲ Χριστός· "Ίδε, ψυτῆς τρέγοντας, μηκέτι ἀμάρτανε. Καὶ δὲ Παῦλος δέ φησι· Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθετεῖς· ἐπειδὴ ἡμάρτανον οὐ καθαρῷ συνειδότες τῶν μυστηρίων μεταλαμβάνοντες. Καὶ τὸν πεπορνευκότα δὲ ἀσθενείᾳ σώματος παραδίδωσι, ταύτην ὑπὲρ ἀμαρτημάτων ἀπαιτῶν δίκην. Οὐ μή πανταχοῦ ἀμαρτημάτων ἐπιτίμειον τοῦτο, ἀλλ' ἔστιν διπο καὶ στεφάνων ὑπόδεστις τὸ πρᾶγμα γίνεται, ὡς ἐπὶ τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ Ιών. Οὐκ ἀσθενεῖαι δὲ μόνον, [33] ἀλλὰ καὶ λῶναι ἔτεραι σώματος ἐξ ἀμαρτημάτων ἐγίνοντο, ὡς ἡ λέπρα τοῦ Οζία διὰ τὴν ἀναισχυντίαν τῆς γνώμης, ὡς ἡ χεὶρ τοῦ βασιλέως Ιεροβοάτη τὴν Ἑρρότητα ὑπομείνασα διὰ τὴν ἀπόνοιαν αὐτοῦ καὶ ἀλαζούειαν. Καὶ τοῦ Ζαχαρίου δὲ ἡ γλῶττα οὐχ ἐτέρωθεν ἐπεδήθη^f, ἀλλ' ἡ διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἀμαρτίαν. Ἐπει οὖν καὶ τοῖς Ιουδαίοις εὐσιματεῖν καὶ σφριγᾶν καὶ τούτοις κομῆν τοῖς πλεονεκτήμασιν ἀπονοίας ὑπόδεστις ἐγίνετο, ὑπέσυρε τῆς ἀλαζούειας τὴν φίλαν, νουθετῶν αὐτοὺς καὶ βελτίους ποιῶν, καὶ μείζονα διδούς, ἢ ἀφαιρούμενος ἐξ αὐτῶν. Ποιὸν γάρ φλάδος τὸ σῶμα ἀσθενεῖν, δταν ἐντεῦθεν πατεύηται ἡ ψυχή; Εἴτα ἵνα μή νομίζωσι φύσεως ἀσθενείας εἶναι τὸ γενόμενον, προανεψώνησεν αὐτὰ δὲ προφῆτης, καὶ οὐ μέχρι τῶν ἀνδρῶν ἐστησε τὴν ἀπειλὴν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸ γυναικεῖον γένος διεβίβασε τὴν τιμωρίαν, ἐπειδὴ καὶ ἐκατέρα ἡ φύσις διέφθαρτο, καὶ προῖν διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀτοπίας καὶ πρὸς αὐτὰς ἀποτείνεται τὰς γυναικας, ἐγκαλῶν αὐταῖς ἐγκλήματα, ἢ τὴν πόλιν αὐτὴν ἐκ βάθρων ἀνέτρεπον. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ αὐτὰς τῷ λοιμῷ περιβάλλει· καὶ γάρ λοιμὸν αἰνίττεσθαι μοι δοκεῖ λέγων· "Ἄγε, Ιω-

^d Legendum videtur αὐτοῖς ἀπειλεῖ.

^e Hic longe variant Reg. et Savil. qui habent ἐκ πηγῶν ἀπαντα ἐπιτηδεῖν. Sed veram lectionem habet Morelius ἐκ πηγῶν ἀπαντα ἐπιρρέειν, quam seculitus est Tilmanus interpres.

^f Reg. et Savilius ἐπαιδεύθη, Morel. et Bavarius ἐπειδὴν. Irraque lectio ferri p̄test, sed postrema melior.

ινχύντα καὶ ισχύουσαν· ἢ ἀλλην τινὰ σωματικὴν ἀσθένειαν, οὐδὲ λιτρῶν εἴκουσαν τέχναις. Τοιαῦται γάρ αἱ τοῦ Θεοῦ πληγαί. Ισχὺν ἄρτου καὶ ισχὺν ὕδατος. Χαλεπωτάτη ἡ τιμωρία, ὅταν μὴ αὐτὴν ἀναιρῇ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ τὴν ἐξ αὐτῆς ἐγγινομένην δύναμιν, ὥστε καὶ τῇ ὄψει κολάζεσθαι μηδέποτε ἐμπιπλαμένους, καὶ αὐτῷεν συνορᾶν, ὅτι θεήλατος ἦν ὁργή. Γίγαντα καὶ ισχύοτα. Γίγαντα ἀεὶ ἡ Γραφή τὸν ισχυρὸν λέγειν εἴωθεν, ἢ τὸν ὑπερέχοντα τῶν πολλῶν τῇ τῶν μελῶν ἀναλογίᾳ. Καὶ γάρ ἐν τῇ κτίσει ὅταν λέγῃ. Οὗτοι ἡσαν οἱ γίγαντες, οἱ ἄνθρωποι οἱ ὄντοι πολιτοί, οὐκ ἀλλο τι γένος γεγενῆθαι διηγουμένη ταῦτά φησιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ισχυροὺς καὶ εὐρώστους^a καὶ σφριγῶντας ἡμῖν αἰνίττεται. Καὶ ἄνθρωποι πολεμιστὴν καὶ δικαστὴν.

Ἄφρητος ἡ τιμωρία, καὶ ἐσχάτης ἀπωλείας ἀπόδειξις τὰ εἰρημένα, καὶ, τῶν τειχῶν ἔστωτων καὶ τῶν πύργων, αὐτανδρον τοῖς πολεμίοις τὴν πόλιν παραδίδονται δύναται· ἄν. Ἀσφάλεια γάρ πόλεων οὐκ ἐν λίθοις καὶ ἔλασις καὶ περιβόλοις, ἀλλ' ἐν τῇ συνέσει τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων, οἵ ἡνίκα μὲν ἀν ωσι, καὶ πολεμίων δυτῶν, ἀσφαλέστερον ἀπάντων αὐτὴν τειχίζουσιν· ἡνίκα δὲ ἀπῶσι, καὶ μηδενὸς ἐνοχλοῦντος, τῆς πολιορκουμένης ἀθλιωτέραν αὐτὴν ἀποφαίνουσιν.

β'. "Ωστε κάκεινους καὶ τοὺς ἀκούοντας ἀπαντάς οὐ μικρὸν φιλοσοφίας δόγμα διὰ τούτων ὁ προφήτης ἐπαιδεύει, πείθων μηδέποτε μεγέθει πόλεως θαρρεῖν, μηδὲ τάφροις καὶ μηχανήμασιν, ἀλλὰ ἀνδρῶν ἐπιεικῶν ἀρετῇ. Φοβῶν τούνυν αὐτούς φησιν, ὅτι ἐρημώσει τῆς ἀσφαλείας αὐτὴν, οὐ τοὺς πολεμεῖν εἰδότας ἀναρπάζων μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς δικάζειν ἐπισταμένους, οἵ τῶν πολεμούντων οὐκ ἔλαττον συντελοῦσι ταῖς πόλεσιν, εἰρήνην τε εὖ διατιθέντες, καὶ πολέμους^b πολλάκις ἐπιδόντας ἀποκρουόμενοι. Ἐπειδὴ γάρ οὗτοι συνεχῶς ἀπὸ τῆς τῶν ἀμαρτημάτων φύονται [31] βίζης, δυνατὸν τοὺς τῶν νόμων φύλακας, καὶ τοῦ δικαίου μετὰ ἀκριβείας προϊσταμένους, τὰ πλεοντα τῶν ἀμαρτημάτων ἀναστέλλοντας ἀναιρεῖν καὶ τοῦ πολέμου τὴν ὑπόθεσιν. Τίνος οὖν ἔνεκεν ὁ Θεὸς αὐτοὺς ἀνασπῆ; Ἐπειδὴ παροῦσιν αὐτοῖς οὐκ εἰς δέοντα ἐκέχρηντο. "Ωσπερ γάρ τὰ σωτήρια αὐτοῦ διδάγματα πολλὴν ἔφερον τοῖς ἀκροωμένοις τὴν ὥρελειαν, ἐπὶ δὲ τῶν Ἰουδαίων δημηγορῶν, ἀσαφεῖς^c τὰ λεγόμενα ἔκρυπτεν, ἐπειδὴ μὴ προσεῖχον τοῖς λεγομένοις· οὕτω δὴ καὶ τὰ δῶρα αὐτοῦ τὰ μεγάλα ταῦτα, καὶ σωτῆριαν ἡμίν πολλὴν κομίζοντα, ἐκ μέσου πολλάκις ἀναιρεῖ, ὅταν οἱ λαμβάνοντες μηδὲν ἀπὸ αὐτῶν βουληθῶσι καρπώσασθαι. Καὶ προφήτην καὶ στοχαστὴν. Οὐ μικρὸν δὲ ὁργῆς εἶδος καὶ τὸ τὰς προφητείας ἐπιλεπτεῖν. "Οτε γοῦν τὸν τῶν Ἰουδαίων δῆμον διὰ τὰ ἀμαρτήματα τῶν τοῦ Ἡλί πατῶν ὁ Θεὸς ἀπεστράφη, καὶ τὴν πολλὴν τοῦ πλήθους κακίαν, ἐπέλιπεν ἡ προφητεία· Ἄργια γάρ τίμιον, φησιν, ἡν, καὶ οὐκ ἡν διαστέλλουσα. Τίμιον, τουτέστι, σπάνιον. Καὶ ἐπὶ τοῦ Ὁζία τὸν αὐτὸν τοῦτο γέγονεν· οὐ γάρ μικρὰ καὶ ἐντεῦθεν ἐκαρπούντο, εἴ γε ἐβούλοντο. Τὸ γάρ μανθάνειν τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα παρασκευάζεσθαι δεινά, καὶ ὑπὲρ τῶν ἀδήλων πυνθάνεσθαι, καὶ πότε μὲν ἐπιθέσθαι δεῖ πολεμίοις, πότε δὲ ἡρυχάζειν, καὶ πῶς ἀπαντα τὰ λυπτῆρὰ διακρούεσθαι δέοι, πολλὴν ἔφερεν αὐτοῖς σωτη-

^a Εὐρώστους. Hæc vox deerat in Morel. Sed. ex Reg. et Savil. inserta fuit.

^b Πολεμίους. Reg. et Sav. et ita legit Tilmannus. Morel. vero et Bavag. πολέμους. Quæ postrema lectione melius quadrare videtur.

^c Reg. ἀσαφεῖς, et ita videtur leguisse Tilmannus, qui versit, mutu cautione quæ a se dicebantur tegebant. Sed ἀσαφεῖς, ut habent Morel. et Sav., melius quadrat ad seriem.

ρίας εὔκολαν. 'Αλλ' ἐπειδὴ μανθάνοντες οὐκ ἐποιεῦν, διὰ τοῦτο καὶ τὸ μανθάνειν αὐτῶν ἀφεῖλεν· ὃ πολλῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας δείγμα ἦν, τὸ καὶ προειδότα τὰ μέλλοντα, καὶ ως οὐ χρήσονται εἰς δέον τοῖς παρ' αὐτοῦ δώροις, τὰ γοῦν παρ' αὐτοῦ ἀπαντα παρασχεῖν. Μετὰ δὲ τοῦ προφήτου καὶ στοχαστὴν φησιν ἀναιρεῖν.

'Ἐνταῦθα μοι δοκεῖ λέγειν στοχαστὴν τὸν ἀπὸ συνέσεως πολλῆς τῶν μελλόντων στοχάζεσθαι^d, καὶ ἀπὸ αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς πείρας. "Ἐτερον μὲν γάρ στοχασμὸς, καὶ προφητεία ἀλλο· ὃ μὲν γάρ Πνεύματι Θείῳ φθέγγεται, οὐδὲν οἶκοθεν εἰσφέρων· ὃ δὲ τὰς ἀφορμὰς ἀπὸ τῶν ἡδη γεγενημένων λαμβάνων, καὶ τὴν οἰκείαν σύνεσιν διεγείρων, πολλὰ τῶν μελλόντων προορᾶ, ως εἰκδεῖς ἀνθρωπον θυτα συνετὸν προϊδεῖν. 'Αλλὰ πολὺ τὸ μέσον τούτου κάκεινου, καὶ τοσοῦτον, οσσον συνέσεως ἀνθρωπίνης καὶ θείας χάριτος τὸ διάφορον. "Ιγα δὲ καὶ ἐπὶ ὑποδείγματος τὸν λόγον ποιήσω φανερὸν, ἐννοήσωμεν τὸν Σολομῶντα καὶ τὸν Ἐλισσαῖον· ἀμφότεροι γάρ κεκρυμμένα πράγματα εἰς μέσον ἥγαγον, καὶ κεκρυμμένα ἀνεκάλυψαν· ἀμφότεροι δὲ οὐ τῇ αὐτῇ δυνάμει· ἀλλ' ὃ μὲν ἀπὸ συνέσεως ἀνθρωπίνης παρὰ τῆς φύσεως λαβὼν ἀφορμὰς ἐπὶ τῶν πόρνων γυναικῶν ἐκείνων· ὃ δὲ λογισμῷ μὲν οὐδενὶ χρητάμενος (ποῖος γάρ λογισμὸς ἀνακαλύψαι δυνατὸς ἦν τοῦ Γιεζῆ τὴν κλοπὴν;) θείᾳ δὲ χάριτι τὰ πόρρωθεν γεγενημένα προειδύς. Καὶ πρεσβύτερον [35] καὶ πεντηκόνταρχον. Μετὰ δὲ τούτων καὶ πρεσβύτερον καὶ πεντηκόνταρχόν φησιν ἀναιρεῖν· πρεσβύτερον οὐχ ἀπλῶς γεγηρακότα λέγων, ἀλλὰ τὸν μετὰ τῆς πολιάς τὴν προσήκουσαν τῇ πολιάδι διατηροῦντα σύνεσιν. Καὶ πεντηκόνταρχον δὲ ὅταν λέγῃ, οὐχ ἔνα τινὰ πεντηκόνταρχόν φησιν, ἀλλὰ τῷ δύνοματι τούτῳ τοὺς ἀρχοντας πάντας αἰνίττεται. Οὐδὲν γάρ, οὐδὲν ἀναρχίας χαλεπώτερον, ὡσπερ οὐδὲ πλοίοι τι σφαλερώτερον γένοιται ἀν κυβερνήτην οὐκ ἔχοντος. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἵσταται, ἀλλὰ καὶ ἐτέραν μεγάλην ἀσφάλειαν ἀναιρήσειν ἀπειλεῖ, τοὺς τὰ ἀριστὰ βουλεύειν εἰδότας, οἵ των ὅπλων οὐκ ἔλαττον εἰσφέρουσιν εὑεργεσίαν ταῖς πόλεσιν. Ἄφελῶ γάρ, φησι, καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον, καὶ συστὸν ἀρχιτέκτονα· οὐχὶ τὸν οἰκοδόμον λέγων, ἀλλὰ τῶν πραγμάτων ἔμπειρον, καὶ πολλὰ ἐπιστάμενον, καὶ μετὰ συνέσεως ἀπαντα τὰ τῆς πόλεως διατιθέντα πράγματα εἰδότα.

γ'. Καὶ μετὰ τούτων, Καὶ συνετὸν ἀκροατήν. "Αν γάρ τοῦτο ἀπῆ, καὶ τὰλλα ἀπαντα παρῇ, πλέον οὐδὲν ἐστι· ταῖς πόλεσι, καὶ προφῆταις ὡσι, καὶ σύμβουλοι, καὶ δυνάσταις, ὃ δὲ ἀκούσμενος μηδεὶς ἦ, πάντα εἰκῇ καὶ μάτην. 'Εμοὶ δοκεῖ ἐνταῦθα τὸ Ἀφελῶ λέγειν, τὸ ἔασω καὶ ἀφῆσω, ὡσπερ δὲ Παῦλος φησι· Παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς ἀδόκιμον τοῦ· οὐ τοῦτο δεικνὺς, ὅτι ἐγένετο εἰς ἀνοιαν, ἀλλ' ὅτι ἀφῆκε καὶ εἰσεν ἀνοήτους δύτας.

Καὶ ἐπιστήσω νεαρίσκους ἀρχοτας αὐτῶν. Τοῦτο ἀναρχίας χείρον καὶ πολλῷ χαλεπώτερον. 'Ο μὲν γάρ οὐκ ἔχων ἀρχοντα, ἀπεστέρηται τοῦ χειραγωγοῦντος· ὃ δὲ πονηρὸν ἔχων, τὸν ἐμβάλλοντα εἰς κρημνοὺς ἔχει. Νεανίσκους δὲ ἐνταῦθα οὐχὶ ἀπλῶς τὴν ἡλικίαν διαβάλλων ἔφησεν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πλεονάζοντος τὴν ἀνοιαν αὐτῶν ἐπιδείκνυται. "Εστι γάρ καὶ νέους είναι συνετοὺς, καὶ γεγηρακότας ἀνοίχ συζῆν· ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο μὲν σπανιάκις συμβαίνειν εἴωθε, τὸ δὲ πλεονάζον τούναντίον ἐστιν, ἐξ ἀνοίτους ώνδραςσεν. 'Ἐπει-

^d Τὸν ἀπὸ συνέσεως πολλῆς τῶν μελλόντων στοχάζεσθαι. Savilius putat legendum esse στοχάζομενον vel στοχάζεσθαι δυνάμενον.

ipso aspectu crucientur numquam satiali, et hinc intelligent a Deo immissam fuisse iram. 2. *Gigantem et potentem.* Gigantem semper Scriptura fortis solet vocare, vel eum qui proportione membrorum multis antecellat. Etenim in creatione, cum dicit, *Hic erant gigantes, homines nominati* (*Gen. 6. 4*), non aliud genus fuisse dicit, sed fortes, robustos, et vegetos nobis subindicat. *Et hominem bellatorem et judicem.* Intolerabile supplicium, et illa quae dicta sunt extremæ perniciei sunt argumentum, quae, stantibus muris et turribus, urbem possint cum civibus inimicis dedere. Tamen quippe urbium non in lapidibus, lignis et septis situm est, sed in prudentia civium, qui cum tales adsunt, etiam præsente hoste, tutius quam cetera omnia ipsam muniunt: cum autem ii absint, etiam nemine urgente, miseriorem illam exhibent quam si obsideretur.

2. Itaque et illos et auditores omnes non parvo philosophiae documento imbuit propheta, suadens ut ne umquam in magnitudine urbis spem ponant, nec in vallis et machinis, sed in frugi virorum virtute. Illos igitur territans ait, ipsum eam tutela omni destituturum esse, non modo bellicæ rei peritos auferendo, sed etiam judices, qui non minus juvant civitates quam bellatores, dum pacem curant, imo saepe imminentia bella ¹ propulsant. Hic enim cum frequenter a radice peccatorum oriuntur, fieri potest ut legum custodes, eosque qui juri dicundo cum aequitate præsident, plurima peccata reprimentes, belli causam auferant. Cur ergo Deus eos amovet? Quia illis præsentibus non ut oportebat usi sunt. Quemadmodum enim salutaria ejus dogmata multam afferebant audientibus utilitatem, Judæis autem concionans, dicta sua obscuritate multa involvebat, quia illi dictis non attendebant: ita haec dona sua magna, quae multam nobis salutem conferunt, de medio saepe tollit, cum ii qui accipiunt nihil hinc fructus percipere volunt. *Et prophetam et conjectorem.* Non parvum autem iræ genus est cum prophetæ deficiunt. Quando igitur Judaicum populum Deus ob peccata filiorum Iheri aversatus est, obque multitudinis nequitiam, defecit prophetia: *Verbum enim, inquit, pretiosum erat, et non erat visio distinguens* (*1. Reg. 3. 4*). *Pretiosum,* id est, rarum erat. Et sub Ozia idipsum accidit: neque enim hinc exiguum fructum cepissent, si voluissent. Nam divina ediscere, et ad futura mala præparari, de incertis rebus responsa accipere, quandonam inimicos invadere oporteat, quando quiescere, quomodo tristia omnia depellere, multam ipsis ad salutem afferebat facilitatem. Verum quia quæ didicerant non explebant, ideo disciplinam hanc ipsis ademit: quod erat ingentis Dei clementiae argumentum, quod cum futura prævideret, sciretque eos non recte donis usuros, tamen quæ sua erant omnia exhiberet. Cum propheta vero conjectorem se dicit ablaturum esse.

Conjector quis sit. — Conjectorem hic mihi videtur

dicere cum, qui ex multa intelligentia, et ex ipsa rerum experientia futura conjicere poterat. Aliud enim est conjectura, aliud prophœtia: prophœta enim ex divino Spiritu loquitur, ex se nihil afferens; ille vero occasione capta ex iis quæ jam contigerunt, intelligentiam exercens suam, futurorum multa prospicit, ut par est virum prudentem prospicere. At multum hunc inter et illum discriben; tantumque, quantum est intervallum inter prudentiam humanam et divinam gratiam. Ut autem exemplo sermonem dilucidiorum reddam, cogitemus Salomonem et Eliseum: ambo enim res occultas in medium adducebant, et abscondita revelabant: sed non ambo eadem virtute; sed ille quidem ex prudentia humana, a natura sensus occasionem circa meretrices illas mulieres (^a); hic vero ratiocinio nullo usus, (quod enim ratiocinium Giezi furtum revelare potuisset?) sed ex divina gratia ea quæ procul facta erant previdit. *Et senem, 3. et principem super quinquaginta.* Cum iis etiam senem et principem super quinquaginta se sublaturum esse dicit: senem non simpliciter cum qui consenserit dicit, sed eum qui cum canitie prudentiam canitiei consentaneam servat. Cum vero dicit principem super quinquaginta, non quempiam hujusmodi principem memorat, sed hoc nomine principes omnes subindicat. Nihil enim, nihil certe miserabilius, quam nullo magistratu regi, ut nihil periculosius navi suo destituta gubernatore. Neque hic gradum sistit, sed et aliam magnam tutelam se ablaturum comminatur, eos qui bona dare consilia possint, qui non minus quam arma civitatibus afferunt auxilium. Nam ait: *Außeram admirabilem consiliarium, et sapientem architectum;* non structorem dicens, sed in negotiis peritum, multa doctum, et cum prudentia omnia civitatis negotia administrare scientem.

3. Cum his etiam, *Et prudentem auditorem.* Si enim hoc absuerit, etsi alia omnia adsint, nihil plus accedit civitatibus, etsi prophetæ, etsi consiliarii, etsi magistratus adsint, si nullus sit qui audiat, omnia frustra et in nihil abeunt. Videtur autem mihi hic *Außeram* dici, quasi *Sinam, Permittam,* quemadmodum Paulus ait: *Tradidit eos in reprobum sensum* (*Rom. 1. 28*); non hoc sensu, quasi in amittiam ipsos conjecerit, sed quia insipientes cum essent, ipsos dimisit et reliquit.

Præstat nullum quam malum ducem habere. — 4. Et instituam adolescentulos principes eorum. Hoc defectu etiam magistratum pejus et multo gravius est. Nam qui principem non habet, duce privatur; qui vero malum nactus est ducem, habet qui se in præcipitia conjiciat. Adolescentulos autem hic memorat non ut

(a) Haec respiciunt caput quintum libri Proverbiorum, ubi contra meretricum illecebras fallaciasque adolescentes communis. Quod autem hic ait comparando Salomonem cum Eliseo, illum ex prudentia humana loquutum esse, hunc vero ex gratia divina, sic intelligas, non quasi Solomon, dum Proverbiorum librum scriberet, gratia divina destitutus esset; sed quod ea, quæ experientia et sagacitate sua noverat, dirigente Spiritu sancto, literis moudaret; cum contra Eliseus illa tantum scriberet, quæ a filio lumine disciebat.

¹ Reg. et Savil. habent, *hostes imminentes, pro, bella in imminentia.* Que postrema lectio melius quadrare videtur.

ætatem culpet, sed ut illorum insipientiam aptius ostendat. Contingit enim juvenes esse prudentes, et senes in insipientia vixisse : verum quia id rarius accidere solet, sed contrarium plerumque contingit ; ideo illos insipientes nominavit. Nam et Timotheus juvenis erat : is tamen sapientius, quam innumeri senes, Ecclesias administravit ; et Salomon annos natus duodecim (*a*), eum Deo loquebatur, multaque erat dicendi fiducia instructus, ac rex declaratus coronatusque est, barbarosque habuit sapientiae suæ spectatores ; neque viri solum, sed et mulieres ex longinquis regionibus venientes, hanc solam peregrinationis causam habebant, nempe ut ex ejus voce quidpiam ediscerent et audirent : sed ut ad senium pervenit, multum de virtute detraxit. Hujus vero pater beatus David grave illud peccatum non cum juvenis et puer esset, sed cum illam ætatem prætergressus esset, tunc peccavit. Cum autem puerulos esset, mirabile tropæum erexit, barbarum prostravit, omnemque exhibuit philosophiam, neque impedimento juventus fuit, quominus hæc præclara gesta ederet. Jeremiam quoque qui ætatis obicem objiciebat ut recusaret, non admisit Deus, sed eduxit ad populum Judaicum, ipsum nihil inde impediri dicens, si mente firma prædictus esset. Ilac, imo multo minore ætate, senes Daniel judicavit. Et Josias ne decem quidem annos natus, in solium regni ascendit, tuncque florebat ; sed postea tantillum delapsus in ignaviam, virtutem animi labefactavit. Quid vero Joseph? Annon juvenis, et admodum juvenis, grave illud bellum suscepit, non adversus homines, sed adversus ipsam naturæ tyrannidem decertans, et ex media fornace flammaque multo, quam illa Persica (*b*), graviore, illæsus exsiliit, non minus, quam tres illi pueri, sine damno manens? Quemadmodum enim illi corpora cum ipsis capillis illæsa tunc egressi ostenderunt, ex fonte potius quam ex fornace exeuntes : sic et iste in certamine, ex Ægyptiæ manibus elapsus¹, exiit, neque a tactu, neque a verbis, neque ab aspectu, neque a vestimentis, neque ab unguentis, quæ sarmentis et pice ardentiorem concupiscentiæ flammam accendebat ; neque ab ætate ejusmodi quidpiam passus est, quale ut homo pati posse videbatur. Ac tres illi pueri, in ipso juventutis flore et ventrem superarunt, et mortis formidinem calcabant, tantumque exercitum furoremque regis ipsa fornace ardentiorem vicerunt, nihilque illos exterriunt, sed constanter manserunt animo minime servili instructi. Non igitur ætatem traducens hæc dicit :

¹ Boisius legit, *impuris Ægyptiæ manibus elapsus*.

(*a*) Ea est quorundam chronologorum sententia, Salomonem duodenennem regnare cœpisse, eaque sapientiæ argumenta exhibuisse, quæ in Scriptura narrantur : verum peritiores chronologi jam tum virum fuisse censem. Certe si duodennis solum erat cum regnare cœpit, et quadrigiata annis regnaverit, ut ait Scriptura, annosque natus quinquaginta duos obierit, quomodo stabit illud Scripturæ, Regum lib. 3, c. 11, v. 4 : *Cumque jam senex esset, depravatum est cor ejus per mulieres?*

(*b*) Fornacem vocat Persicam illam Babyloniam in quam tres pueri conjecti sunt. Jam saepè vidimus, Assyriam et Babyloniam Persidem a Chrysostomo vocari.

quandoquidem et Paulus cum ait : *Non neophytum, ne in superbiam elatus, in judicium incidat diaboli* (1. Tim. 5. 6), non ætate juvenem dicit, sed recens plantatum, id est, institutum ; plantare quippe dicit catechesi instituere, et docere ; ut cum ait : *Ego plantavi, Apollo rigavit* (1. Cor. 3. 6). Christus quoque id plantationem vocat dicens : *Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus cælestis, eradicabitur* (Matth. 15. 13). Nam si neophytum dixisset juvenem, Timotheum certe, qui juvenis erat, et ita juvenis, ut ille diceret, *Nemo juventutem tuam contemnat* (1. Tim. 4. 12), ad tantum culmen dignitatis non evexisset, nec tot Ecclesiarum ferre curam permisisset. *Et illusores dominabuntur eis.* Vides ipsum non simpliciter ætatem traducere, sed corruptum animum? Hac enim additione id clarius efficit. Illusores enim hic vocat deceptores, cavillatores, adulatores, eos qui verbis gratiam captantes ipsos diabolo propinarent. 5. *Et corruet populus, homo ad hominem, et homo ad proximum suum.* Quemadmodum enim lignis quæ ædificia continebant corruptis, aut sublati, necesse est etiam muros perrumpi, nullo ultra retinente : sie illis sublati, qui supra dicti sunt, principibus, consiliariis, judicibus, prophetis, nihil prohibebat, quin populus in factiones se scinderet, et magna perturbatio oriretur.

4. *Irruet puerulus adversus senem, et ignobilis adversus nobilem.* Adversabitur, inquit, juvenis seni, despiciet, contemnet illum. Hæc etiam antequam bellum instaret quovis bello graviora erant. Quando enim senectus a juventute inhonoratur, vilesque et abjecti homines honorabiles prius viros caleant, non meliori in statu versatur hujusmodi civitas, quam si harioles haberet. 6. *Quia apprehendet homo fratrem suum aut domesticum patris sui dicens : Vestimentum habes, princeps noster esto, et cibus meus sub te sit.* 7. *Et respondens in die illa dicet : Non ero princeps : non enim est in domo mea panis neque vestimentum. Non ero princeps populi hujus.* Hic mibi videtur aut obsidionem aliquam gravissimam subindicare, quæ ipsos in extremam necessitatem redegerit ; aut sine obsidione famem quamdam intolerabilem, multaque rerum necessariarum penuriam. Usus est autem communio loquendi consuetudine : et sicut multi dicunt : Si contingeret urbem totam obolo venundari, non possem illam emere, extremam sic paupertatem ostendens : sic et propheta dicit : Si principatus veneat vestimento uno, aut pane solo, nemo erit qui emat : tanta rerum necessariarum penuria erit. 8. *Quia dissoluta est Jerusalem : hoc est, derelicta et deserta est, Dei providentia denudata.* *Et Iudea concidit : perturbatione, inquit, et tumultu repleta est, confusione et seditione.* *Et linguæ eorum cum iniuritate his quæ Domini sunt non obtemperant.* Deinde causa malorum subnectitur, linguæ intemperantia. Id quod Osee coarguit dicens : *Ephraim in interitum abierunt in diebus redargutionis ; in tribubus Israel ostendi fide digna* (Osee 5. 9) ; et Malachias eadem iterum dicit : *Prophetæ reprobrantes iis qui provocaverunt Deum in iherosolima*

καὶ Τιμόθεος νέος ἦν, καὶ μυρίων γεγηρακέτων συζώτερον τὰς Ἐκκλησίας διώρθωσε· καὶ Σολομῶν ἡγίκα μὲν διαδεκαέτης ἦν, τῷ Θεῷ διελέγετο, καὶ πολλῆς ἀπῆλαυ παρήρησίας, καὶ ἀνεκηρύττετο, καὶ ἐστεφανοῦτο, καὶ θέατρον ἀπό τῶν βαρβάρων τῆς αὐτοῦ σεφίας ἐκάθιζε, καὶ οὐκ ἀνδρες μόνοι, ἀλλὰ κῆδη καὶ γυναικες πόρρωθεν ἐπιοῦσαι, ταύτην μόνην τῆς ἀποδημίας τὴν ὑπόθεσιν εἶχον, τὸ μαθεῖν τι καὶ ἀκοῦσαι παρὰ τῆς ἐκείνου φινῆς· ἐπειδὴ δὲ εἰς γῆρας ἥλθε, πολλῷ τῆς ἀρετῆς καθηρίκε. Καὶ ὁ τούτου δὲ πατὴρ ὁ μακάριος Δαυΐδος τὴν χαλεπὴν ἀμαρτίαν ἐκείνην οὐχ ἡγίκα παῖς καὶ μειράκιον ἦν, ἀλλ' ἡγίκα τὴν ἡλικίαν ὑπερέβη ταύτην, τότε ἡμαρτεν. "Οτε δὲ παιδίον μικρὸν ἐτύγχανεν θυ, καὶ τρόπαιον ἀνέστησε θαυμαστὸν, καὶ τὸν [36] βάρβαρον κατήνεγκε, καὶ πᾶσαν ἐπεδεξατὸ φιλοσοφίαν, καὶ οὐδὲν ἡ νεότης αὐτῷ πρὸς τὰ κατορθώματα ταῦτα κώλυμα γέγονε. Καὶ τὸν Ἱερεμίαν δὲ τὴν ἀπὸ τῆς ἡλικίας προβαλλόμενον παραίτησιν οὐκ ἀπεδεξατὸ ὁ Θεός, ἀλλ' ἐξήγαγεν ἐπὶ τὸν τῶν Ἰουδαίων δῆμον, οὐδὲν ἐντεῦθεν αὐτὸν κωλύεσθαι λέγων, εἰ τὰ τῆς διανοίας ἐρδωμένα εἴη. Ταῦτην ἀγῶν τὴν ἡλικίαν, μᾶλλον δὲ καὶ ταύτης ἔλαττον πολλῷ, τοὺς πρεσβυτέρους ἔκρινεν διὰ Δανιήλ. Καὶ Ἰωσήλας δὲ οὐδὲ δέκα ἔτη γεγονὼς ὅλα, ἐπὶ τὸν τῆς βασιλείας ἀνέβη Ορόνον· καὶ τότε μὲν εὔδοκίμει, μετὰ δὲ ταῦτα κατολιγωρήσας μικρὸν, ἐλυμήνατο τὴν τῆς ψυχῆς ἀρετὴν. Τί δὲ ὁ Ἰωσήφ; Οὐχὶ νέος ὅν, καὶ σφόδρα νέος, τὸν γαλεπὸν ἐκείνον ἀνείλετο πόλεμον, οὐχὶ πρὸς ἀνθρώπους, ἀλλὰ πρὸς αὐτὴν τῆς φύσεως τὴν τυραννίδα μαχύμενος, καὶ ἐκ μέσου καμίνου καὶ φλογῆς πολὺ τῆς Περσικῆς χαλεπωτέρας ἐξεπήδησεν ἀσινής, τῶν τριῶν παιῶν οὐκ ἔλαττον ἀβλαβῆς διαμείνας; "Ωσπερ γάρ ἐκείνοις τὰ σώματα μετ' αὐτῶν τῶν τριῶν ἀκέραια τότε ἔξαγαγόντες ἔδειξαν, ὡς ἀπὸ πηγῆς μᾶλλον ἢ καμίνου ἔξιδυτες· οὕτω δὴ καὶ οὗτος τῶν ἐν ἀγῶνι τῆς Αἰγυπτίας χειρῶν ἀπαλλαγεὶς ^α, ἐξῆσει, μήτε ἀπὸ τῆς ἀφῆς, μήτε ἀπὸ τῶν ὀρημάτων, μήτε ἀπὸ τῆς ὄψεως, μήτε ἀπὸ τῶν ἴματῶν, μήτε ἀπὸ τῶν μύρων, ἀ κληματίδος καὶ πίσσης χαλεπωτέραν ἀγῆπτε τῆς ἐπιθυμίας τὴν φλόγα, μήτε ἀπ' αὐτῆς τῆς ἡλικίας παθών τι τοιοῦτον, οἷον εἰκὸς ἀνθρωπὸν δντα παθεῖν. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ παιδεῖς οἱ τρεῖς οὗτοι ἐν αὐτῷ τῆς ἡλικίας δντες τῷ ἀνθει, καὶ γαστρὸς ἐκράτησαν, καὶ θανάτου φόνον ἐπάτησαν, καὶ στρατοπέδου τοσούτου καὶ βασιλέως αὐτῆς τῆς καμίνου σφραδρύτερον ἀφίέντος θυμὸν περιεγένοντο, καὶ οὐδὲν κύτους κατέπληξεν, ἀλλ' ἔμειναν διηνεκῶς ἀδούλωτον τὸ φρόνημα ἔχοντες. Οὐ τοίνυν τὴν ἡλικίαν διαβάλλων ταῦτα φησιν· ἐπεὶ καὶ ὁ Παῦλος, ὅταν λέγῃ, Μὴ νεόφυτον, ίνα μὴ τυφωθεὶς εἰς κρῖμα ἐμπέσῃ τοῦ διαδόλου, οὐ τὸν νέον τὴν ἡλικίαν φησιν, ἀλλὰ τὸν νεωτερὸν φυτευθέντα, τουτέστι, κατηχθέντα· φυτεῦσαι γάρ τὸ κατηχῆσαι φησι καὶ διδάξαι, ὥσπερ ὅταν λέγῃ· Ἐγώ ἐγύτευσα, Ἀπολλώς ἐπότισε. Καὶ Χριστὸς φυτείαν τὸ τοιοῦτο καλεῖ λέγων· Πᾶσα φυτεῖα, ήν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατὴρ μου ὁ οὐρανίος, ἐκριζωθῆσεται. Ἐπεὶ εἰ νεόφυτον τὸν νέον ἔλεγεν, οὐχ ἀν Τιμόθεον σφόδρα νέον, καὶ οὕτω νέον, ὡς λέγειν, Μηδείς σου τῆς νεότητος καταφρονείτω, πρὸς τοσοῦτον δγκον ἀργῆς ἀνήγα-

⁴ Hic videtur aliquod vitium subesse. Boisius legendum putat τῶν ἐναγῶν τῆς Αἰγυπτίας χειρῶν ἀπαλλαγείς, impuris seu exsecrandis Αἴγυπτιαι manibus elapsus. Ego levi transpositione sic ex conjectura restituo, ἐν ἀγῶν τῶν, in certumime ex Αἴγυπτιαι manibus elapsus. Nam ἐναγῶν γειρῶν non placet, nee scio an Chrysostomo in usu sit.

γεν ἀν, καὶ τοιαύτας φέρειν ἐπέτρεψεν Ἐκκλησίας.
Καὶ ἐμπαίκται κυριεύσυνσιν αὐτῶν. Ορᾶς, ως οὐ τὴν
ἡλικίαν διατίθεται ἀπλῶς. ἀλλὰ τὴν διεφύαρμένην γνω-
μην; Τῇ γὰρ ἐπαγωγῇ τοῦτο σαφέστερον ἐποίησεν.
Ἐμπαίκτας δὲ ἐνταῦθα φησι τοὺς ἀπατεῶντας, τοὺς
εἰρωνατας, τοὺς κόλακας, τοὺς διὰ τῆς τῶν δημάτων χρή-
ματος προπίνοντας αὐτοὺς τῷ διαβόλῳ. Καὶ συμπεσεῖται
ὁ λαὸς, ἀνθρωπος πρὸς ἀνθρωπον, καὶ ἀνθρωπος
πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ. "Ωσπερ γὰρ τῶν τὰς οἰκοδο-
μὰς συνεχόντων ξύλων διαφύαρεντων [37], ή καὶ ἀναι-
ρεθέντων, τοὺς τοίχους ἀνάγκη συρρήγνυσθαι, οὐδενὸς
ὅντος τοῦ κατέχοντος· οὕτω καὶ τούτων τῶν ἐμπροσθεν
εἰρημένων ἀναιρεθέντων, ἀρχόντων, συμβούλων, δικα-
στῶν, προφητῶν, οὐδὲν τὸ κωλύον ἦν τὸν δῆμον ἔχυτῷ
συρράγηναι, καὶ πολλὴν γενέσθαι τὴν σύγχυσιν.

δ'. Προσκύψει τὸ παιδάριον πρὸς τὸν πρεσβύτην,
καὶ ὁ ἄτιμος πρὸς τὸν ἑντίμον. Ἐναντιώσεται, φησὶν,
ὁ νέος τῷ γεγηρακότι, ὑπερόψεται, καταφρονήσει. Ταῦτα
καὶ πρὸ τῆς τῶν πολεμίων ἐφόδου πολέμου παντὸς ἦν
χαλεπώτερα. "Οταν γάρ ἀτιμάζῃται μὲν γῆρας καὶ
νεότητος, οἱ δὲ εὔτελεῖς καὶ ἀπερδιμμένοι τοὺς πρότερους
αἰδεσίμους καταπατῶσιν, οὐδενὸς Ἐλαττον κληρονιζομέ-
νης ἢ τοιαύτη διακείσεται πόλις. "Οτι ἐπιλήψεται
ἄνθρωπος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ή τοῦ οἰκείου τοῦ
πατρὸς αὐτοῦ, λέγω· Ἰμάτιον ἔχεις, ἀρχηγὸς ίμιῶν
γεροῦ, καὶ τὸ βρῶμα τὸ ἐμὸν ὑπὸ σὲ ἔστω. Καὶ ἀπο-
κριθεὶς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔρει· Οὐκ ἔσομαι ἀρχη-
γός· οὐ γάρ ἔστιν ἐν τῷ οἴκῳ μου ἄρτος, εὐδὲ Ἰμά-
τιον. Οὐκ ἔσομαι ἀρχηγὸς τοῦ λαοῦ τούτου. Ἐνταῦθα
μοι δοκεῖ ἡ πολιορκίαν τινὰ χαλεπωτάτην αἰνίττεσθαι,
εἰς τὴν ἐσχάτην στενοχωρίαν αὐτοὺς κατενεγκοῦσαν, ή
χωρὶς πολιορκίας λιμόν τινα ἀφόρητον, καὶ πολλὴν τῶν
ἀναγκαίων σπάνιν. Κέχρηται δὲ κοινῇ συγηθείᾳ· καὶ
ῶσπερ πολλοὶ φασιν· Εἰ συνένη τὴν πόλιν ἀπασσαν
ὄβολοῦ πωλεῖσθαι, οὐκ ἀν σχοῖην αὐτὴν προστίθαι, τὴν
ἐσχάτην πενίαν ἐνδειχνύμενος· οὕτω καὶ ὁ προφήτης
φησὶν, ὅτι εἰ Ἰματίου ἐνδεῖ καὶ ἄρτου μόνου γένοιντεν
αἱ ἀρχαὶ ὥνηται, οὐδεὶς ἔσται ὁ ὥνοϋμενος· τοιαύτη
σπάνις ἔσται τῶν ἀναγκαίων. "Οτι ἀνεῖται Ἱερουσα-
λήμ· τουτέστιν ἐγκαταλέλειπται. ἥρημαται, τῆς τοῦ
Θεοῦ προνοίας γεγύμνωται. Καὶ ἡ Ἰουδαία συμπέπτω-
κε· ταραχῆς, φησὶν, ἐμπέπλησται καὶ θορύβου, συγχύ-
σεως καὶ ἀταξίας. Καὶ αἱ γλῶσσαι αὐτῶν μετὰ ἀρο-
μίας τὰ πρὸς τὸν Κύριον ἀπειθοῦσιν. Εἶτα καὶ τι, αἵτια
τῶν κακῶν, τῆς γλώττης ἡ ἀκρασία. "Ο καὶ Ἰστὶ
ἐγκαλεῖ λέγων· Ἐσραελὶ μετέξαντος μόνοντος ἐγέροντο ἐν
ἡμέραις ἐλέγχου· ἐν ταῖς φυλαῖς τοῦ Ἰσραὴλ
ἔδειξα πιστά· καὶ ὁ Μαλαχίας τὰ αὐτὰ πάλιν λέγων·
Οἱ προφῆται ὀνειδίζοντες τοὺς παροξύνυματας τὸν
Θεόν ἐν λόγοις. Καὶ εἶπατε· Ἐν τίνι παρωξύναμεν
αὐτόν; Ἐν τῷ λέγειν ὑμᾶς· Πάς ποιῶν πονηρὸν,
καὶ δὲ ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ἐν αὐτοῖς αὐτὸς εὐδύ-
κησε. Καὶ ποῦ ἔστιν ὁ Θεός τῆς δικαιοσύνης; Τοῦτο
δὴ καὶ αὐτὸς αἰτιάται, διπλοῦν προφέρων ἐγκλημα, ὅτι
οὐ μόνον ἀπειθοῦσιν, οὐδὲ οὐ μόνον παραβαίνουσι τὸν

¶ Οὐδενὸς Ἑλαττον κληρονιζομένης. Hie suspicatur Allenus legendum esse οὐδὲν ἄμεινον κλυδωνιζομένης. Sed sine miss. auctoritate nihil mutandum censeo. Infra in Morel. tantum mendose legebatur ὑπὲρ σὲ ἔστω προ ὑπὸ σὲ ἔστω.

^c Sic omnes, præter Morel, qui habet καὶ πολλοῖ φασιν. Infra putat Allenus legendum esse πενίαν ἐνδεικνύμενοι, non ἐνδεικνύμενος, nec animal vertere videtur ἐνδεικνύμενος referri possit ad γένεσιν, quia vox præcedit et est in singulari.

νέμον· διφεύλοντες γοῦν αἰσχύνεσθαι· ἐπὶ τούτῳ καὶ ἔρυθριῷ, ἐγκαλύπτεσθαι καὶ κάτω κύπτειν, οἱ δὲ καὶ ἐπαγωνίζονται τοῖς προτέροις, μετὰ τοῦ μὴ ποιεῖν τὰ ἐπιτεταγμένα καὶ φορτικὰ [38] φθεγγόμενοι φήματα· ωσανὲι οἰκέτης τις ἀγνώμων, ἐγκαταλιμπάνων τὰ ἐπιτάγματα τοῦ δεσπότου, ἔτι καὶ θρασύνοιτο. Διὸ νῦν ἀταπειρώθη δόξα αὐτοῦ, καὶ η̄ αἰσχύνη τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἀρτέστη αὐτοῖς. Πάλιν τὰ μέλλοντα ὡς παρεληλυθτα λέγει, τῷ συνήθει κεχρημένος νόμῳ τῆς προφητείας. Ταπείνωσιν δὲ δόξης τὴν αἰχμαλωσίαν καλεῖ. Οὐ γάρ τῆς τυχούσης αἰσχύνης ἦν, τοὺς ἐν τάξει τῶν βασιλευόντων τῆς οἰκουμένης δυτας, τούτους ἀνθρώπους βεβήλοις καὶ βαρβάροις ὑποτετάχθαι. Αἰσχύνην δὲ τροσώπου ἐνταῦθα τὴν ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας ἐγγινομένην φησι. Τοιοῦτος γάρ ἦν αὐτῶν ὁ βίος. Ἐπει οὖν προλαβόντες ἐκυρίους κατήσχυναν, δι' ὧν Ἐπραττον, διὸ δὴ τοῦτο δΘεὸς τῆς δόξης αὐτοὺς ἐξέβαλεν, ἐλάττονι παραδιδοὺς τιμωρίᾳ τῆς ὑπ' αὐτῶν ἐπενεχθείσης αὐτοῖς. Οὐ γάρ οὕτως ἦσαν ἐπονεδίστοι τὴν ἀλλοτρίαν οἰκοῦντες, ὡς δὲ τὴν μητρόπολεν ἔχοντες παρηνόμουν. Τότε μὲν γάρ καὶ ἐνεκόπτετο αὐτοῖς τὰ τῆς κακίας· ἐπὶ δὲ τῆς πατρίδος καὶ πρὸς τὸ μετένον ἥρετο. Μέγα τοίνυν αὐτοὺς δὲ προφήτης ἐπαίδευε δόγμα, πανταχοῦ πείθων πρὸ τῆς κοιλάτεως τὴν πονηρίαν φεύγειν, καὶ ἐγκαλύπτεσθαι καὶ αἰσχύνεσθαι· οὐχ δταν βάρβαροι λαβόντες δούλους ἀπάγωσιν, ἀλλ' δταν ἡ τῆς ἀμαρτίας τυραννίς αἰχμαλώτους ἔχῃ. Τὴν δὲ ἀμαρτίαν αὐτῶν, ὡς Σοδόμων, ἀνήγγειλαν καὶ ἐνεφάρισαν ^a. "Ο πολλάκις εἶπον, λέγω καὶ νῦν· δτι δεικνὺς τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν δὲ προφήτης, οὐχ ἀ μέλλουσι πάσχειν προλέγει, ἀλλὰ καὶ ἀ παθεῖν ἦσαν ἔξιοι. Τὰ μὲν γάρ ἡμαρτημένα αὐτοῖς ἵσα Σοδόμοις ἦν, τὰ δὲ τῆς τιμωρίας καταδέστερα. Οὐ γάρ προρρίζους αὐτοὺς ἀνήρπασεν, οὐδὲ ἐκ βάθρων τὴν πόλιν ἀνέσπασεν ^b, οὐδὲ λείψανα τοῦ γένους τρανισε. Τὸ δὲ, Ἀνήγγειλαν καὶ ἐνεφάρισαν, ἀνθρωπινώτερον εἴρηται. Οὐ γάρ τότε μανθάνει δΘεὸς τὰ γεγενημένα, δταν γένηται (πῶς γάρ, ὁ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως αὐτῶν;), ἀλλ' ἵνα δείξῃ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς οὕτως εἶπεν.

ε'. "Ωσπερ γάρ ἀλλαχοῦ φησιν, Ἀνέβη ἡ κραυγὴ τῆς κακίας αὐτῶν πρὸς με, οὐχὶ τὸν Θεὸν ἀποικίζων που πόρρω, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν περικλείων, ταῦτα υησιν, ἀλλὰ τὸ μέγεθος τῆς ἀμαρτίας δηλῶν· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα, Ἀνήγγειλαν, τὴν ὑπερβολὴν τῆς πονηρίας δεικνύμενος λέγει. Τὰ μὲν γάρ " καταδέστερα τῶν ἀμαρτημάτων καὶ λαθεῖν δύναται" ἀν· τὰ δὲ ὑπερβάλλοντα καὶ μεγάλα πᾶσιν ἔστι γνώριμα καὶ καταρανῆ, καὶ μηδεὶς δὲ κατηγορῶν ἦ, μηδὲ ἐλέγχων. Λύτα γάρ ἐαυτὰ καταγγέλλει καὶ δηλα ποιεῖ. Βουλδρενος ^c δὲ προφήτης ἐνταῦθα δείχαθαι τὸ μέγεθος τῶν κακῶν, φησιν, Ἀνήγγειλαν καὶ ἐνεφάρισαν, τουτέστι, μετὰ πολλῆς τῆς ὑπερβολῆς, μετὰ πολλῆς τῆς ὑπερηφανίας τὰ κακὰ ἐπραττον, οὐδὲ αἰσχυνόμενοι, οὐδὲ ἐγκαλυπτόμενοι, ἀλλὰ μελέτην τὴν πονηρίαν ποιούμενοι.

Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, διστι βεβούλευται βουλὴ πονηρὰ καθ' ἐαυτῶν, εἰπόντες· Δίσωμεν τὸν δίκαιον, δτι δύσχρηστος ήμιν ἐστιν. Ἐπίτασις πονη-

^a Reg. ἐνεφάνησαν hic et infra, Savil. et Morel. ἐνεφάνησαν.

^b Ήτε, οὐδὲ ἐκ βάθρων τὴν πόλιν ἀνέσπασεν, desunt in Reg. et Savil.

^c In Reg. γάρ post μὲν deest. Ibid. Sav. λαθεῖν δύναται. Mor. μαθεῖν δύναται, minus recte.

^d Post βουλόμενος videtur deesse οὐν, aut quid simile: ita censet Savilius.

ρίας [39], δταν μὴ μόνον ἀμαρτάνωσι, μηδὲ μὴ μόνοι μετὰ παρόησίας ἀμαρτάνωσιν, ἀλλ' δταν καὶ τοὺς δυναμένους τὰ τοιαῦτα διορθοῦν ἀπελαύνωσιν. "Ωσπερ γάρ οἱ φρενίτιδι κατεχόμενοι τὸν ιατρὸν πολλάκις συνέκοψαν, οὗτο δὴ καὶ οὗτοι τοῦ νοσεῖν ἀνίata μέγιστον δείγμα τοῦτο ἔξεφερον, τὸ τοὺς δικαίους ἐκβάλλειν. Τοιοῦτον γάρ η ἀρετὴ· καὶ φαινομένη μόνον, ἀρκεῖ λυπῆσαι τὸν ἐν κακίᾳ ζῶντα. Τοιοῦτον ἡ κακία· οὐδὲ ἐλεγχομένη πολλάκις, καὶ τὴν παρουσίαν αὐτὴν βαρύνεται τῶν ἐν ἐπιεικεῖᾳ προαιρουμένη. Διπλῆ δὲ ἐνταῦθα ἡ κατηγορία, καὶ τὸ δεσμεῖν τὸν δίκαιον, καὶ τὸ ὡς ἀχρηστὸν δεσμεῖν. "Οταν οὖν τις τὰ ὡφελοῦντα μὴ μόνον οὐ προσέται, ἀλλὰ καὶ βλαβερὰ αὐτὰ νομίζῃ εἶναι, ποιὰ λείπεται λοιπὸν διορθώσεως πρόφασις; Διὸ καὶ δὲ προφήτης Ιδὼν εἰς ἔσχατον ἐξοκείλαντας, ἀπὸ θρήνων ἀρχεται πάλιν, οὐκ ἀπὸ κατηγορίας καὶ ἐγκλημάτων, λέγων· Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν· καὶ τὸ ἔξης μετὰ πολλῆς συνέσεως· "Οτι βεβούλευται βουλὴ πονηρὰ καθ' ἐαυτῶν. Καίτοι τὰ γενόμενα δοκεῖ κατὰ τοῦ δικαίου τολμᾶσθαι· ἀλλ' εἰ τις ἀκριβῶς ἐξετάσειεν, οὐ κατὰ τοῦ πάσχοντος, ἀλλὰ τῶν ποιούντων ἡ βουλὴ τρέπεται. Ἐνταῦθα μανθάνομεν, δτι δὲ μὲν καλδῆ, καὶ μυρία πάσχῃ δεινὰ, οὐδὲν βεβλάφεται παρὰ τῶν ποιούντων· οἱ δὲ ἐπιβουλεύοντες, οὗτοι μᾶλλον εἰσιν οἱ καθ' ἐαυτῶν τὸ ξίφος ὡθοῦντες, καθάπερ καὶ οὗτοι. Τὸν μὲν γάρ δίκαιον οὐδὲν ἔβλαπτον δεσμοῦντες, ἐαυτοὺς δὲ ἐν πλεονὶ ζόρφῳ καὶ ἐρημίᾳ καθίστων, τὸν λύχνον ἐκποδῶν ἀρπάζοντες. Tolvur τὰ γεννήματα τῶν Εργῶν αὐτῶν φάγεται. Τοιοῦτον γάρ ἡ κακία· αὐτὴ ἐν ἐαυτῇ τὴν τιμωρίαν ἔχει. Καὶ δὲ ἐνταῦθα φησι, τοῦτ' ἐστιν· Ἀπολαύσονται τῶν καρπῶν αὐτῶν, ἐν πλείσιν καθιστῶντες αὐτοὺς ἐρημίᾳ, καὶ πολλοὺς κατασκευάζοντες τοὺς κρημνούς. Οὐαὶ τῷ ἀνόμῳ πονηρὰ γάρ συμβίσεται αὐτῷ κατὰ τὰ ἔργα τῶν γειρῶν αὐτοῦ. Ὁρᾶς παρὴμῶν τὰ μέτρα τῆς τιμωρίας δεῖ καὶ τὰς ἀρχὰς γινομένας; Διὸ δὲ τοῦτο πάλιν δὲ προφήτης θρηνεῖ καὶ δύσπεται καὶ διακόπτεται, δτι αὐτοὶ ἐαυτοὺς ἐπεβούλευον οἱ Ίουδαῖοι, καὶ πολεμίου παντὸς καλεπώτερον τὴν ἐκυρίαν ἐλυμήνατο σωτηρίαν· οὗ τί γένοιται ἀν ἀθλιώτερον; Λαδὲ μου, οἱ πράκτορες θμῶν καλαμῶνται θμᾶς. Τοῦτο ἀρίστου διδασκάλου, ποιεῖται τὸν λόγον, καὶ μήτε τραχύνειν μόνον, μήτε προσηνῆ ποιεῖν, ἀλλὰ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο μεταχειρίζειν τὸ εἶδος, ὥστε πολλὴν ἐκ τῆς μίξεως γενέσθαι τὴν ὡφέλειαν. Διὸ δὲ τοῦτο καὶ δὲ προφήτης οὐκ ἐγκαλεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ θρηνεῖ, δὲ βαρύτερον μέν εστι τῶν ἐγκλημάτων, ἐλάττονα δὲ παρέχει τὴν δύσην· καὶ τὸ θαυμαστὸν τοῦτο, δτι ἐν βαθυτέρᾳ τῇ τομῇ προσηνεστέρα ἡ ἀλγηδών. Καὶ οὐ θρηνεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ θεραπεύει, καὶ ἔτερον πάλιν θαυμαστὸν διδασκαλίας ἀνακινεῖ τρόπον. Ποίον δὲ τοῦτο; Τὸ μὴ πᾶσιν ὑφ' ἐπιτιμᾷν, ἀλλὰ ἀποσχίσαι τὸν δῆμον τῶν ἀρχόντων, καὶ εἰς τὴν ἐκείνων ἐπιτρέψαι κεφαλὴν τὰς ἐγκλημάτα. Τοσοῦτον γάρ ἐστι [40] τούτου τοῦ εἰδους τὸ κέρδος, ὡς τὸν Μωϋσέα καὶ μετὰ πλείσιν αὐτὸν ποιῆσαι τῆς ὑπερβολῆς. Οὗτος μὲν γάρ, πάντων δυτιῶν τοῖς ἐγκλήμασιν, ἐπὶ τοὺς ἀρχοντας τρέπει τὸν λόγον· δὲ δὲ Μωϋσῆς εύρων τὸν

e Ως ἀχρηστὸν, id est, quasi inutilē; sed quia hæc verba referuntur ad illa supra allata versiculi 9 Isaiae, δτι δύσηρος ήμιν ἐστι, quia noxius nobis est, et quia noxiū potius, quam inutilē, conuenit alligari, quasi noxiū iussumus. Infra Boisius legi: οὐ προσίκειται.

nibus (a). *Et dixistis : In quo provocavimus eum ? In eo quod dicitis : Omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et in eis ipse sibi bene complacuit. Et ubi est Deus justitiae (Mat. 2. 17) ? De hoc certe et ipse accusat , duplex proferens crimen , quod non solum non obtemperent , nec solum transgrediantur legem ; cum debeant hac de re pudore suffundi atque erubescere , sese abdere et caput inclinare ; illi priora accumulare contendunt , nec satis habentes praecepta transgredi , onerosa quoque proferunt verba : velut famulus quispiam improbus , qui heri mandata praetermittens , ad haec etiam insolenter agit. 9. Idecirco nunc humiliata est gloria ejus , et confusio faciei ejus resistit eis. Rursus futura quasi praeterita dixit, consueta usus prophetice lege. Humiliationem autem gloriae captivitatem vocat. Non enim vulgaris infamiae erat , eos qui regum orbis ordinem tenerent, hominibus profanis et barbaris subjici. Confusionem vero vultus hic vocat eam , quae a peccatis oritur. Talis quippe erat eorum vita. Cum enim se prius dedecorassent per gesta sua, ideo Deus a gloria sua illos dejecit , leviori tradens supplicio , quam id quod ipsi sibi inflixerant. Non enim ita vituperabiles erant cum alienam terram incolerent, quam cum metropolim suam habentes prævaricarentur. Tunc enim eorum nequitia comprimebatur : in patria vero magis ac magis augebatur. Magnum igitur illis propheta documentum tradit, ubique suadens ut ante supplicium nequitiam fugiant , ac pudore ruboreque coerceant : non postquam barbari illos captos abducent, sed cum peccati tyrannis illos captivos tenebit. Peccatum autem suum, ut in Sodomis, annuntiarunt et ostenderunt. Quod semper dixi , nunc etiam dico : quod propheta nempe Dei clementiam ostendens, non ea quae passuri sunt prædicat, sed ea quae digni fuerant ut paterneretur. Peccata quippe ipsorum Sodomitarum flagitiis paria erant, supplicium autem levius. Non enim ipsos radicitus evulsit , neque a fundamentis urbem diruit¹, neque reliquias generis delevit. Illud autem , Annuntiarunt et ostenderunt , humaniori more dictum fuit. Neque enim Deus quae facta sunt tunc discit, cum illa sint, (quomodo enim, cum omnia sciat antequam siant ?) sed ut calamitatis magnitudinem ostendat , ita loquutus est.*

5. Quenadmodum enim alibi dicit: *Ascendit clamor malitiae eorum ad me (Gen. 18. 20)*, non Deum procul habitantem constituens , et in celo circumscribens , haec dicit , sed peccati magnitudinem declarans : sic et hoc loco , *Annuntiarunt*, nequitiae gravitatem ostendens dicit. Leviora enim peccata latere possunt ; gravissima autem et maxima omnibus sunt nota et conspicua , etsi nemo accuset vel arguat. Ipsa enim sese annuntiant et declarant. Volens ergo propheta magnitudinem malorum ostendere , dixit , *Annuntiarunt et declararunt*, id est , Cum audacia , cum super-

¹ Haec voces , neque a fundamentis urbem diruit . desunt in Reg. et Savil., sed habentur in Morel. et Bavar.

(a) In Malachia legitur : οἱ παρολύγαντες τὸν Θεόν εὐ τῷ λόγῳ ὑπῶν, qui protocavisit Deum in sermonibus vestris

bia magna , mala perpetrabant sine ullo pudore vel rubore; sed de industria nequitiam operabantur.

Improbi virtuti sunt insensi, ipsiusque vel præsentiam ægre ferunt ; nequitia in seipsa supplicium habet. — Væ animæ eorum, quia inierunt consilium malignum contra semetipsos, dicentes : 10. *Alligemus justum quia noxius est nobis.* Exsuperantia nequitiae, cum non solum peccant , neque solum cum audacia peccant , sed etiam eos qui talia emendare possunt, rejiciunt. Quemadmodum enim phrenitide correpti sæpe medicum verberrunt, sic et hi incurabilis morbi maximum hoc argumentum exhibebant , quod justos ejicerent. Talis quippe virtus est : vel solum se monstrans, in nequitia viventem dolore afficit. Talis est nequitia : ne reprehensa quidem sæpe , vel præsentiam eorum qui in æquitate vivunt moleste fert. Duplex autem hic est accusatio, et quod justum alligent, et quod eum quasi noxiū alligent. Quando igitur quis utilia non modo non admittit , sed noxia sibi putat , quænam demum relinquitur emendationis occasio ? Quamobrem propheta videns eos ad extrema prorupisse , a lamentatione iterum incipit , non ab accusatione et increpatione , dicens : Væ animæ eorum ; quod sequitur cum multa prudentia additur , *Quia inierunt consilium malignum contra semetipsos.* Atqui ea quæ facta sunt , videntur contra justum suscepta esse : sed si quis accurate exploraverit, non contra patientem, sed contra eos qui id aggrediebantur consilium vertitur. Ille discimus virum probum, etsi sexcenta mala patiatur , in nullo ab iis qui se adoriuntur kedendum esse ; sed eos qui ipsi insidiantur potius in seipsos gladium impulsiros sese ; ut et hi faciebant. Justum enim nihil lædebant, cum alligarent, sed scipios in majori caligine et solitudine constituebant, dum lucernam ab se removerent. *Igitur fructus operum suorum comedent.* Talis quippe est nequitia : in seipsa supplicium habet. Quod autem hic dicit, hoc sibi vult : Fructibus suis donabuntur, in majori se solitudine constituentes, multaque sibi præcipitia adornantes. 11. *Væ iniquo : mala enim contingit ei secundum opera manuum ejus.* Viden' a nobis semper mensuram et initia supplicii oriri ? Ideo propheta rursum luget, lamentatur seseque macerat, quia Judæi sibimetipsis insidiabantur , et atrocis quam quilibet hostis salutem suam pessumdabant, quo quid misericordius fuerit ? 12. *Popule mi , exactores vestri demetunt vos.* Optimi doctoris est , sermonis varietatem afferre , neque exasperare tantum , neque etiam semper mansuetum reddere; sed nunc illud , nunc aliud tractare loquendi genus , ut ex hæ mixtione multa exsurgat utilitas. Idecirco propheta non modo incusat, sed etiam luget, quod gravius est ipsa criminatione, sed minorem parit dolorem : quodque mirabile est , in graviore incisione moderatior est dolor. Neque solum luget, sed etiam sanat, aliquique rursum mirabilem doctrinæ ingerit modum. Quis ille est ? Quod non simul omnes increpet, sed populum a principibus dividat, et in illorum caput crimina convertat. Tantum enim est in hæ arguendi specie lucrum, ut id Moyses maxime frequentarit. Is enim cum om-

nes essent criminibus obnoxii, ad principes sermonem vertit: ipse vero Moyses cum vidi populum maxime prævaricationis fuisse auctorem, Aaronem vero non tanta increpatione dignum esse, dimissis iis qui admodum rei erant, ad minus reum accusationem vertit, per crimina ipsi objecta conscientiae ipsorum relinques, ut se majore suppicio dignos judicarent: quod etiam evenit. Neque enim opus habuit aliis deinceps sermonibus populum alloqui; sed satis fuerunt pauca illa verba Aaroni dicta, ut tot millia, quasi unum hominem comprimerent; et a tali ferocitate audaciaque in extremum timorem angoremque deducerent. Quod cum prævideret Moyses, statim descendens tabulas projecit, et Aaroni dixit: *Quid fecit tibi populus hic, quia fecisti eum gaudium inimicis (Exod. 32. 21)?*

6. Hoc et hic propheta facit, sanctumque illum dupli modo imitatur. Non enim solum tunc accusavit Moyses, imo etiam dolentis personam assumpsit, sicque accusationem instituit. Ita et hic utrumque imitatus est diens: *Popule mi, exactores vestri demetunt ros.* Nam et illos incusavit, et quasi cum populo dolens hæc dixit. Exactores autem hic vocare videtur, eos qui repetunt: ego vero puto ipsum raptiores et avaros eorum subindicare; sin minus hoc, certe tributorum collectores. Hic ejus vide prudentiam. Non enim rem improbat, sed immoderatam rationem. Non quippe dixit, *Exigunt, sed, Demetunt;* id est, Vos a facultatibus denudant, exactionis obtentu vos omnibus spoliant. Hoe autem protulit verbum ex metaphora demetentium. Demetere enim dicitur post messem lapsas e manibus metentium spicas colligere, et nihil omnino in arvo relinquere: quod hi tunc faciebant, universas facultates abripientes, ac nudos ipsos relinquentes. *Et exactores dominantur vestri.* Quodque gravius erat, neque hic avaritiae termini erant, sed tyrannidem ultra promovebant, servituti subjicientes eos qui liberi erant. *Popule mi, qui vos dicunt beatos, decipiunt vos.* Hic mihi videtur pseudoprophetas sub-indicare, vel eos qui ad gratiam ipsis loquebantur, quod extrema corruptelæ ubique causa est. Nomentum igitur inde proveniens ut declararet subjunxit: *Et semitam pedum vestrorum turbant:* hoc est, Non simunt recte progredi, subvertentes, dissolventes, segniores vos reddentes.

Deus jus dicens ab Isaia inducitur. Stupidis accusari non grave, plecti terrible. Peccata principum et seniorum majora privatorum peccatis.—13. Sed nunc constituetur in judicium Dominus, et statuet populum suum ad judicium: 14. ipse Dominus ad judicium veniet cum senioribus populi, et cum principibus ipsorum. Adhuc in eadem perstat correctionis specie, a populo ad seniores et ad principes increpationem vertens, ac sermonem reddens terribiliorum; ipsum vero Deum inducit jus dicentem et condemnantem: ac de peccatis contra populum perpetratis accusantem eos qui populum lædebant¹. Quamobrem dicebat: Et nunc con-

stituetur ad judicium Dominus. Quia enim accusando sermonem consumpsit, iis vero qui animo sunt stupido accusari non admodum grave est, puniri vera terrible, ait, Res non in accusatione tantum consistet, sed ultio peccata sequetur, illo qui damnaturus est poenas demum exigente, et adversus prævaricatores jus dicente. Quod certe attemperationem Dei multam ostendit, qui velit etiam cum iis subire judicium, ac sermonem vertit ad excitandum pudorem, id quod certe intelligentia præditos in summum angorem conjicere solet. Neque solum ob eam, quam supra dixi, causam ad principes et seniores sermonem convertit: sed ut omnes doceat, graviores datus esse poenas principes, quam subditos. Subditus enim pro se tantum, princeps vero pro seipso et pro populo, in quem ipsi imperium traditum est, dat rationem: et a senioribus quoque non immerito tanta requiritur diligentia. Quod enim illis est imperium, id ipsum istis ætas. Dignus enim est etiam junior corruptione si graviter peccet; sed ille qui per ætatem immunitatem est adeptus, neque tot affectuum fluctibus obsidetur, cui temperate vivere facilius est, et ab aliis sacerdotalibus rebus nullo negotio abstinere potest, et rerum experientia majorem adeptus prudentialiam; jure maiore quam alii omnes damnatione dignus est, utpote qui juvenum lasciviam in proiecta ætate exhibuerit. *Vos autem cur incendistis vineam meam, et rapina pauperis est in domibus vestris?* Ubiqve Deo magna providentia est erga eos qui injuria afficiuntur: ac non minus, imo aliquando plus indignatur de peccatis erga conservos, quam de peccatis in ipsum. Etenim permisit ut is qui fornicariam haberet uxorem, illam expelleret (*Math. 5. 32*), gentilem vero uxorem secus; licet hoc peccatum contra ipsum esset, aliud (*1. Cor. 7. 12*) vero contra hominem. Et hostia præsente, jussit relinquere munus, nec ante illud offerre, quam cum fratre reconciliaretur is, qui proximum offenderat (*Math. 5. 23. 24*). Et cum de illo judicavit qui decies mille talenta devoraverat, cum de peccatis contra se commissis illum accusaret, non ipsum nequam appellavit, sed cito cum illo reconciliatus est, totumque debitum dimisit ei; at cum de centum denariis ageretur, et servum nequam vocat, et torturibus tradit: nec prius eum se dimissurum dixit, quam totum redderet debitum (*Math. 25*):

7. Ipse quoque Christus cum colaphis cœderetur, nihil servo percutienti malum retulit, sed etiam mansuete respondit: *Si male loquutus sum, testimonium perhibe de malo; si autem bene, quid me cœdis (Joun. 18. 23)?* Cum autem Jeroboam manum extendens prophetam qui se tunc arguebat apprehendere conabatur, manum ejus aridam reddidit (*3. Reg. 13. 4*), te erudiens, ut injurias tibi illatas mansuete feras, eas vero quæ Domino inferuntur vehementissime ulciscaris. Ideo etsi cum legem ferret, secundo loco posuerit amorem erga proximum, tamen similem dixit priori: ac sicut illum accuratissime exigit, sic et hunc quoque. De illo enim ait, *Ex toto corde tuo, et ex tota anima tua;* de hoc autem, *Sicut te ipsum*

¹ Pro verbo, *lædebant*, Savil. in textu effert, *affligebant*, in nota autem profitetur se male, *gubernabant*.

δῆμον τότε μάλιστα δύτα τὸν τὴν παρανομίαν ἐργαζόμενον ἔκεινην, τὸν δὲ Ἀαρὼν οὐ τοσαύτης δύτα κατηγορίας ἀξιον, ἀφεὶς τοὺς σφόδρα ὑπευθύνους, ἐπὶ τὸν οὐχ οὕτως ὑπεύθυνον τρέπει τὴν κατηγορίαν, τοῖς ἐγκλήμασι τοῖς κατ' ἔκεινου διδοὺς τῷ συνειδότι τούτων μείζονα ἑαυτῶν καταψήφισασθαι τιμωρίαν· ὁ δὴ καὶ ἐγένετο. Οὐ γάρ ἐδεήθη λοιπὸν λόγων πρὸς τὸν δῆμον ἑτέρων, ἀλλ' ἤρχεσε τὰ φιλά ἔκεινα φίματα τὰ πρὸς τὸν Ἀαρὼν εἰρημένα χιλιάδας τοσαύτας, ὡς ἔνα ἄνθρωπον, καταστεῖλαι, καὶ ἀπὸ τοσαύτης θραυστήτος εἰς δειλίαν καὶ ἀγωνίαν κατενεγκεῖν τὴν ἐσχάτην. Ἡ δὴ προσρῶν ὁ Μωϋσῆς, καταβήξεις εὐθέως, τὰς τε πλάκας ἔριψε, καὶ πρὸς τὸν Ἀαρὼν ἔλεγε· *Tί ἐποίησέ σοι ὁ λαὸς οὗτος, ὅτι ἐποίησας αὐτὸν ἐπίχαρμα τοῖς ἔχθροῖς;*

ζ'. Τοῦτο καὶ ὁ προφήτης οὗτος ποιεῖ, τὸν ἄγιον ἔκεινον μιμούμενος διπλῷ τῷ τρόπῳ. Οὐ γάρ δὴ μόνον ἐνεκάλεσε τότε ὁ Μωϋσῆς, ἀλλὰ καὶ συναλγοῦντος προσωπεῖον λαβών, οὕτως ἐποιεῖτο τὴν κατηγορίαν ἔκεινην. Οὔτω καὶ οὗτος ἀμφότερα ἐμιμήσατο λέγων· *Λαὸς μου, οἱ πράκτορες ὑμῶν καλαμώται ὑμᾶς.* Καὶ γάρ κατηγόρησεν ἔκεινων, καὶ ὡς συναλγῶν τῷ δῆμῳ ταῦτα ἔλεγε. Πράκτορας δὲ ἐνταῦθα δοκεῖ μὲν τοὺς ἀπαιτοῦντας λέγειν· ἔγὼ δὲ οἵμαι τοὺς ἀρπαγας, τοὺς πλεονέκτας αὐτῶν αἰνίττεσθαι· εἰ δὲ μὴ τοῦτο, ἀλλὰ τοὺς φορολογοῦντας. *Ορα αὐτοῦ κάνταῦθα τὴν σύνεσιν.* Οὐ γάρ τὸ πρᾶγμα ἐκβάλλει, ἀλλὰ τὴν ἀμετρίαν. Οὐ γάρ εἶπεν, ἀπαιτοῦσιν, ἀλλὰ, *Καλαμώται, τουτέστι, γυμνοῦσι τῶν δυτῶν, ἀποστεροῦσιν ἀπάντων προσχήματι τῆς ἀπαιτήσεως.* Ταύτην δὲ εἴρηκε τὴν λέξιν ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν καλαμώντων. *Καλαμᾶσθα:* γάρ λέγεται τὸ μετὰ τὸν ἀμητὸν τοὺς ἐκπεσόντας ἐκ τῶν θεριζόντων ἀστάχυας ἀναλέγεσθαι, καὶ μηδὲν ὅλως· ἀ ἐπὶ τῆς ἀρούρας ἀφιέναι· δὴ καὶ τότε οὗτοι ἐποίουν, ὀλόχληρα τὰ δύτα ἀρπάζοντες, καὶ γυμνοὺς ἀφιέντες αὐτούς. *Καὶ οἱ ἀπαιτοῦτες πυριεύουσιν ὑμῶν.* Καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον, διτὶ οὐδὲ ἐνταῦθα τῆς πλεονεξίας ἴσταντο, ἀλλὰ καὶ περαιτέρω πρῆγμα τὴν τυραννίδα, δούλους τοὺς ἐλευθέρους ποιοῦντες. *Λαὸς μου, οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς, πλινῶσιν ὑμᾶς.* Ἐνταῦθά μοι τοὺς φευδοπροφήτας αἰνίττεσθαι δοκεῖ, ἢ τοὺς πρὸς χάριν αὐτοῖς διαλεγομένους, ὁ τῆς ἐσχάτης διαφθορᾶς αἴτιον γίνεται πανταχοῦ. Τὴν γοῦν ἐκ τούτου βλάβην δηλῶν ἐπήγαγε, *Καὶ τὴν τρίτον τῶν ποδῶν ὑμῶν ταρδοσσουσι· τουτέστιν, οὐκ ἔωσιν δρυὰς βαδίζειν, διαστρέφοντες, ἐκλύοντες, ράθυμοτέρους ποιοῦντες.*

Ἄλλὰ νῦν καταστήσεται εἰς κρίσιν Κύριος, καὶ στήσει εἰς κρίσιν τὸν λαὸν αὐτοῦ· αὐτὸς Κύριος εἰς κρίσιν ἥξει μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ, καὶ μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν. *Ἐτι τῷ αὐτῷ εἶδει ἐπιμένει τῆς διορθώσεως, ἀπὸ τοῦ δῆμου πρὸς τοὺς γεγηράκτας καὶ τοὺς ἀρχοντας τρέπων τὴν ἐπιτίμησιν, καὶ φοβερώτερον μεταχειρίζων τὸν λόγον.* [41] αὐτὸν δὲ εἰσάγει τὸν Θεὸν δικαζόμενον καὶ καταδικάζοντα, καὶ ὑπὲρ τῶν εἰς τὸν δῆμον ἀμαρτημάτων ἐγκαλοῦντα τοῖς τὸν δῆμον ἀδικοῦσι· διὸ καὶ ἔλεγεν· *Άλλὰ νῦν καταστήσεται εἰς κρίσιν Κύριος.* Ἐπειδὴ γάρ εἰς ἐγκλήματα τὸν λόγον ἀνήλωσε, τοῖς δὲ ἀναισθήτως διακειμένοις τὸ μὲν ἐγκαλεῖσθαι οὐ σφόδρα βαρὺ, τὸ δὲ κολάζεσθαι φοβερὸν,

^a Reg. et Savil. καὶ μηδὲν οὕτως.

^b Morel. τοῖς τὸν δῆμον ἀδικοῦσι, recte. Reg. et Savil. τοῖς τὸν δῆμον ἀλγοῦσι· in quas verba hæc notat Savilius: "Bo-sius legit algidūnos, hoc est lutoos. Malo ἀγοῦσι, hoc est δημαρχοῦσι. Sed malo lectionem Morelli, quam habet eliam Baratricus codex.

φτσιν, ὅτι οὐ μέχρι κατηγορίας τὰ πράγματα στήσεται, ἀλλὰ καὶ δίκη τοῖς ἀμαρτήμασιν ἔφεται, αὐτοῦ τοῦ μέλοντος καταδικάζειν εὐθύνας λοιπὸν ἀπαιτοῦντος, καὶ κρινομένου πρὸς τοὺς πεπλημμεληκότας. *"Ο καὶ τὴν συγκατάβασιν τοῦ Θεοῦ πολλὴν δείκνυστιν, ἀνεχομένου δικάζεσθαι μετ' ἔκεινων, καὶ ἐντρεπτικὸν ποιεῖ τὸν λόγον, ὁ καὶ τοὺς νοῦν ἔχοντας εἰς μεγάλην ἀγωνίαν ἐμβαλεῖν εἴωθεν.* Οὐκ ἔκεινης δὲ ἔνεκεν τῆς αἰτίας, ἡς ἔμπροσθεν εἶπον, πρὸς τοὺς ἀρχοντας καὶ τοὺς γεγηράκτας τρέπει τὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ διδάσκων ἀπαντας, ὅτι βαρύτεραι τῶν ἀρχομένων τοῖς ἀρχουσιν αἱ εὐθύναι. *Ο μὲν γάρ ὑπὲρ ἑαυτοῦ μόνον, ὁ δὲ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ δῆμου, οὐ τὴν ἀρχὴν ἐγκεχειρισμένος τυγχάνει, παρέχει τὸν λόγον· καὶ οἱ πρεσβύτεροι δὲ οὐκ ἀπεικότως τοσαύτην ἀπαιτοῦνται τὴν ἀκρίβειαν.* *"Οπερ γάρ ἔκεινοις ἡ ἀρχὴ, τοῦτο τούτοις ἡ ἡλικία.* *"Αξιος μὲν γάρ καὶ ὁ νέος ἐπιτιμήσεως δεινὰ ἀμαρτάνων· ὁ δὲ τὴν ἀπὸ τῆς τίλικλας ἀτέλειαν ἔχων, καὶ τοσούτοις παθῶν οὐ πολιορκούμενος κύμασιν, ἀλλὰ καὶ σωφρονεῖν εὔκολώτερον, καὶ τῶν ἀλλῶν ἀνέχεσθαι τῶν βιωτικῶν βδον δυνάμενος, καὶ πλείστα κεκτημένος σύνεσιν ἀπὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἐμπειρίας, δικαίως ἀν μᾶλλον ἀπάντων καταδικάζοιτο, τὰ τῶν ἀκολάτιων νέων ἐν γήρᾳ ἐπιδεικνύμενος.* *Τιμεῖς δὲ τὶ ἐνεπυρίσατε τὸν ἀμπελῶνά μυν, καὶ ή ἀρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἰκοτες ὑμῶν;* Πανταχοῦ τῷ Θεῷ πολλὴ τῶν ἀδικουμένων ἡ πρόνοια· καὶ τῶν εἰς αὐτὸν ἀμαρτημάτων οὐκ ἔλαττον, ἀλλ' ἔστιν ὅπου καὶ πλέον παροξύνεται ὑπὲρ τῶν εἰς τοὺς ὁμοδούλους πλημμελημάτων. Καὶ γάρ τὸν μὲν πόρνην ἔχοντα γυναῖκα ἐκβάλλειν ἐπέτρεψε, τὸν δὲ Ἑλληνίδα οὐκέτι· καίτοι τὸ μὲν εἰς αὐτὸν, τὸ δὲ εἰς ἄνθρωπον τὸ ἀμάρτημα. Καὶ τῆς θυσίας προκειμένης, καταλιμπάγειν τὸ δῶρον ἐκέλευτε, καὶ μὴ πρότερον αὐτὸν προσάγειν, ἔως ὃν τὰ πρὸς τὸν ἀδελφὸν εὖ διαθῆναι δ τὸν πλησίον λελυπηκώς. Καὶ ἡνίκα τὸν τὰ μύρια τάλαντα κατεδησκότα ἔκρινεν, ὑπὲρ μὲν τῶν εἰς αὐτὸν ἐγκαλῶν ἀμαρτημάτων, οὐτε πονηρὸν ἐκάλεσεν, ἀλλὰ καὶ κατηλλάγη ταχέως, καὶ τὸ δάνειον ἀπαν ἀφῆκεν· ὑπὲρ δὲ τῶν ἐκατὸν δηγαρίων, καὶ πονηρὸν δοῦλον καλεῖ, καὶ τοῖς βασανισταῖς παραδίδωσι, καὶ οὐ πρότερον ἔφησεν ἀνήσειν, ἔως ἀπαν ἀποδῷ τὸ χρέος.

ζ'. Καὶ ἡνίκα μὲν αὐτὸς ἐφέραπίζετο ὁ Χριστὸς, οὐδὲν τὸν δοῦλον εἰργάσατο τὸν τὴν πληγὴν ἐπαγαγόντα, ἀλλὰ καὶ πράως ἀπεκρίνατο λέγων· *Εἰ μὲν κακῶς [42] ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τὶ με δέρεις;* *"Οτε δὲ ὁ Ἱεροδοξός τὴν χεῖρα ἐκτείνας ἐπιλαβέσθαι τοῦ προφήτου τοῦ τότε ἐλέγξαντος αὐτὸν ἐπεχείρησε, ἔηράν τὴν χεῖρα εἰργάσατο, παιδεύων καὶ σὲ τὰ μὲν ἑαυτοῦ πράως φέρειν, τὰ δὲ εἰς τὸν πλησίον ἀγάπην εἶναι, ἀλλ' δμοίαν τῇ προτέρᾳ· καὶ ὥσπερ ἐκείνην μετὰ πάσης ἀπαιτεῖ τῆς ὑπερβολῆς, οὐτω καὶ ταύτην. Ἐπ' ἔκεινου μὲρος γάρ φησιν, *"Εξ ὀλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὀλης τῆς ψυχῆς σου· ἐπὶ δὲ ταύτης, οὓς ἔκεινός είναι, ἀλλήλους ἡμᾶς ἀπαιτεῖ δικαίων ὁ Θεός.* *"Ορα γοῦν αὐτὸν καὶ ἐνταῦθα σφοδρῶς ἐπικείμενον καὶ αὖξοντα τὴν κατηγορίαν βαρυτάτους ῥήματαν.* *Τιμεῖς δὲ, φησί, τὶ ἐνεπυρίσατε τὸν ἀμπε-**

^c Τὴν δὲ Ἑλληνίδα οὐκέτι, gen ille rero secus. Hic per Ἑλληνίδα intelligit eam quia idolorum cultui dedita esset, ut quod ex serie liquet.

λώρα μου; "Ωσπερ ἀν εἰργάζαντο πολέμιοι βάρβαροι α τινες ἀπηνεῖς, ταῦτα ὑμεῖς τοὺς οἰκείους διεθήκατε. Ἀμπελῶνα δὲ καλεῖ τὸν λαὸν, διὰ τὴν πολλὴν περὶ αὐτὸν σπουδὴν καὶ τὴν ἀνωθεν ἐπιμέλειαν. Καὶ αὖξαν τὸ ἔγκλημα, οὐκ εἶπε, Τί τοὺς ὅμοδούλους, τοὺς πλησίους, τοὺς ἀδελφοὺς, ἀλλὰ, Τὰ ἐμὰ, φησίν, ἀπωλέσατε, τὰ ἐμὰ διεφθείρατε; Εἴτα δηλῶν τοῦ ἐμπρησμοῦ τὸ εἶδος, φησίν· Ἡ ἀρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἰκοις ὑμῶν. Οὐ γάρ οὕτω λυμαίνεσθαι τὰς ἀμπέλους εἰνιθε χάλαζα, ὡς ἡ ἀδικία τοῦ πτωχοῦ καὶ πένητος ἐμπι πρᾶν πέφυκε τὴν ψυχὴν, θανάτου παντὸς χαλεπω τέρᾳ κατατείνουσα αὐτὴν ἀθυμίᾳ. Πανταχοῦ μὲν οὖν τὸ ἀρπάζειν κακὸν· μάλιστα δὲ ὅταν ὁ ἐπηρεαζόμε νος ἐν ἐσχάτῃ πτωχείᾳ ἦ. Οὐκ ἐπιτιμᾷ δὲ τοῦτο μόνον λέγων, ἀλλὰ καὶ διορθοῦται, πρὸς τὴν Θεωρίαν αὐτοὺς παραπέμπων τῆς ἀρπαγῆς. Ικανὴ μὲν γάρ μετὰ τὴν ῥῆσιν αὐτὴν ἡ ὕψις πρὸ τῶν δφθαλμῶν κειμένη κατα νύξαι τὸν μὴ σφόδρα ἀναισθήτως διακείμενον. Τί ὑμεῖς ἀδικεῖτε τὸν λαὸν μου; Τῷ αὐτῷ πάλιν ἐπέμεινε τρόπῳ, ὥσπερ ἐκεῖ, Τὸν ἀμπελῶνα μου, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Τὸν λαόν μου, λέγων. Καὶ τὰ πρόσωπα τῶν ταπεινῶν καταισχύνετε; οὓς δρῦσιν ἔδει, τούτους ὀθοῦντες, οὓς ἀνιστάν, τούτους καταρρήγνυντες. Μετὰ γάρ τῆς ἀρπα γῆς, καὶ διέπτυνον τοὺς εὔτελεστέρους, καὶ ἀνδραπόδων χαλεπώτερον αὐτοῖς ἐκέχρηντο, πρὸς τῇ πλεονεξίᾳ καὶ τὴν ἀλαζονείαν ἐπιτείνοντες, καὶ ἀπὸ τῆς ἀδικίας τοῦ πλούτου τούτου πολλὴν τὴν ἀπόνοιαν κτώμενοι. Συνέευ κται γὰρ τῇ πλεονεξίᾳ τὸ τῆς ὑπερηφανίας νόσημα· καὶ ὡς ἀν τις ἐπιτείνῃ τὸν πλοῦτον, τοσοῦτον καὶ τὸ νόσημα τοῦτο ἐπιτρίβει. Τοῦτο φησὶ Κύριος, Κύριος, Κύριος στρατιῶν. Τί δέ ἐστι, Στρατιῶν; Τῶν ἀγγέλων λέγει, τῶν ἀρχαγγέλων, τῶν ἄνω δυνάμεων, ἀπὸ τῆς γῆς ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τὸν ἀκροατὴν ἀνάγων, εἰς ἔννοιαν τῆς μεγά λης αὐτοῦ βασιλείας αὐτὸν ἐμβάλλων, ἵνα τούτῳ γοῦν καταπλήξας, σιωφρονέστερον ἐργάσηται, καὶ [43] δεξῆ τὴν τοσαύτην ἀνοχὴν οὐκ ἀσθενείας, ἀλλὰ μακροθυμίας οὔταν. Τάδε λέγει Κύριος· Ἄρο ὡς ὑψώθησαν αἱ θυγα τέρες Σιών, καὶ ἔξεπορεύθησαν ὑψηλῷ τραχιῇ, καὶ τεύμασιν ἢ δφθαλμῶν, καὶ τῇ πορείᾳ τῶν ποδῶν σύρουσιν ἄμα τοὺς χιτῶνας, καὶ τοῖς ποσὶν ἄμα πιάζουσαι. Καὶ ταπεινώσει ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγα τέρας Σιών, καὶ Κύριος ἀρακαλύψει τὸ σχῆμα αὐτῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Καὶ ἀφελεῖ Κύριος τὴν δόξαν τοῦ ἴματισμοῦ αὐτῶν, καὶ τὸν ιδόμοντα αὐτῶν ε, καὶ τὰ ἐμπλόκια, καὶ τοὺς ιορύμβους, καὶ τοὺς μηρί σκους, καὶ τὸ κάθεμα, καὶ τὸν ιόσμον τοῦ πρυσώπου αὐτῶν, καὶ τὴν σύρθεσιν τοῦ ιδόμοντος τῆς δύξης, καὶ τοὺς χλιδῶνας, καὶ τὰ ψέλλια, καὶ τὸ ἐμπλόκιον, καὶ τοὺς δακτυλίους, καὶ τὰ περιθέρια ^δ, καὶ τὰ ἐν ώτια, καὶ τὰ περιπόρφυρα, καὶ τὰ ἐπιβλίματα τὰ κατὰ τὴν οἰκλαρ, καὶ τὰ διαφανῆ λακωνικά, καὶ τὰ βύσ σινα, καὶ τὰ υακτριθύρα, καὶ τὰ ιόκκινα, καὶ τὴν βύσσον σὺν χρυσῷ καὶ υακτριθῷ συγκαθιφασμένην, καὶ θέριστρα κατάληπτα τοῦ χρυσίου. Καὶ ἔσται ἀντὶ δομῆς ἡδεῖας ιορύορτδος, καὶ ἀντὶ ζώνης σχοι

^a Reg. et Savil. πολέμιοι καὶ βάρβαροι. Ibid. ταῦτα διεῖς τοὺς οἰκείους διεθήκατε: hic viliū aliquod in constructione suspicor. Mox Reg. et Sav. περὶ αὐτῶν.

^b In Bibliis legitur καὶ ἐν νεῦμασιν.

^c Ήασ, καὶ τὸν κοσμὸν αὐτῶν, desunt in Bibliis. Mox Biblia κοσύμβους. Ibid. Reg. et Savil. κάθεσμα, Morel. κάθεμα, et sic legitur in Bibliis.

^d Biblia περιδέξια. Ibid. τὰ περιπόρφυρα esse vestem purpura prætextam ostendimus in Διηγήσιτε, Tom. 3, lib. 1, c. 8 Ialra pro θέριστρα κατάληπτα, Biblia habent θέριστρα κα τακλίτα.

τιῷ ζώσῃ, καὶ ἀντὶ τοῦ ιδόμοντος τῆς κεχαλῆς σου φαλάρωμα ἔξεις διὰ τὰ ἔργα σου, καὶ ἀντὶ τοῦ χιτῶνος τοῦ μεσοπορφύρου ^ε περιζώσῃ σάκκον. Ταῦτα σοι ἀντὶ καλλωπισμοῦ. Καὶ ὁ νίδες σου σ οὐλιστος, δράγαπας, μαχαίρα πεσεῖται· καὶ οἱ λογύοι τες ὑμῶν μαχαίρα πεσοῦνται, καὶ ταπειρωθήσονται. Καὶ περιθήσουσιν αἱ θῆκαι τοῦ ιδόμοντος ὑμῶν, καὶ καταλειφθήσῃ μόνη, καὶ εἰς τὴν γῆν ἐδαφισθήσῃ. Ξένον τοῦτο ὁ προφήτης αὐτὸς πεποίηκε, μακρὸν πρὸς τὰς γυναικας ἀποτείνας λόγον, ὅπερ οὐδαμοῦ τῶν Γρα φῶν ὀρῶμεν γεγενημένον οὕτω. Τί οὖν τὸ αἴτιον τοῦ ξένου;

η'. Ἐμοὶ δοκεῖ πολλὴν τότε τὴν βλακείαν τῶν γυναι κῶν γεγενηζθαι, καὶ τὸ πλέον εἰς τὴν τῶν ἀνδρῶν κα κίαν εἰσφέρειν μέρος αὐτάς. Διὸ δὴ καὶ ιδιαίδοντας πρὸς αὐτὰς ἀποτείνεται, τὰ χαλεπώτερα αὐταῖς ἐγκαλῶν ἐγκλήματα, καὶ εἰς ἀρχὴν ἀνάγει τὸν λόγον, ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ πάλιν φθεγγόμενος. Τύδε λέγει Κύριος· Ἅρο ὡς ὑψώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών, καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῷ τραχιῇ λφ. Τὸ κεφάλαιον τῶν κακῶν αὐταῖς ἐγκαλεῖ, ἀπόνοιαν καὶ ἀλαζονείαν. Τοῦτο γάρ πανταχοῦ μὲν χαλεπὸν, μάλιστα δὲ ἐπὶ τῆς γυναικείας τικτόμενον φύσεως. Φρονήματος γάρ ἐμπλησθεῖσα γυνὴ, ἀτε κου φοτέρα καὶ ἀλογωτέρα οὖσα, εὐχόλως περιτρέπεται, καὶ βαπτίζεται, καὶ ναυάγιον ὑπομένει παντὸς πονηροῦ πνεύ ματος, τοῦ τύφου ^ι καὶ τῆς ἀλαζονείας αὐτὴν βαπτιζού στης. Δοκεῖ δὲ πρὸς τὰς ἐν Ἱεροσολύμοις ἀποτείνεσθαι· διὸ καὶ θυγατέρες Σιών ἐκάλεσε. Καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῷ τραχιῇ λφ. Ἐνταῦθα αὐτάς καὶ κωμῳδεῖ, καὶ τὸ γυναικείον δείκνυσι φρόνημα, οὐδὲ ἐν διαγοίαις τε γε νέσθαι σ δυνάμενον, ἀλλ' ἐκρηγνύμενον, καὶ διὰ τῶν τοῦ σώματος ἐπιδεικνύμενον κινήσεων. Οὐκ εἰς ἀπόνοιαν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀσέλγειαν αὐτάς διαβάλλει, τοῦτο λέγων καὶ δηλῶν ἐκ τῶν ἔξης. Ἐπήγαγεν οὖν· Καὶ τεύ μασιν δφθαλμῶν δ τῶν ἑταιριζομένων ἐστὶ γυναικῶν, διαστρέφειν τὰς κόρας, καὶ τὴν πολλὴν βλακείαν καὶ τὸν μαλακισμὸν [44] ἐντεῦθεν ἐμφαίνειν· τοῦ δὲ θρύπτεσθαι καὶ μαλακίζεσθαι οὐδὲν οὕτω σημείδην ἐστιν, ὡς τοῦτο. Καὶ τῇ πορείᾳ τῶν ποδῶν σύρουσι ἄμα τοὺς χιτῶ νας. Οὐ μικρὸν τοῦτο ἐγκλημα, καν μικρὸν εἶναι δοκῆ, ἀλλ' ἔξωλείας τῆς ἐσχάτης ἔλεγχος, καὶ τοῦ μαλακίζεσθαι, καὶ κατακλᾶσθαι, καὶ διαλύεσθαι, τὸ τοὺς χιτῶνας σύ ρειν. Τοῦτο γοῦν τις καὶ τῶν ἔξωθεν κωμῳδῶν τὸν ἀντί δικον τὸν αὐτοῦ τέθεικε λέγων· Θοιμάτιον ^κ καθεὶς ἄχρι τῶν σφυρῶν. Καὶ τοῖς ποσὶν ἄμα παίζουσαι. Καὶ τοῦτο τῆς αὐτῆς πάλιν ἀσχημοσύνης ἀπόδειξις. Διὰ γάρ πάν των, δι' δφθαλμῶν, δι' ιματίων, διὰ ποδῶν, διὰ βαδίσεως, ἡ τε σωφροσύνη καὶ ἡ ἀσέλγεια φαίνεται. Τῆς γάρ ἐνδον καθημένης ψυχῆς ὥσπερ κήρυκές τινές εἰσι τῶν αἰσθητηρίων αἱ κινήσεις. Καὶ καθάπερ οἱ ζωγράφοι τὰ χρώματα κεραννύντες, τὰς εἰκόνας δις βούλονται χαρακτη ρίζουσιν· οὕτω δὴ καὶ τὰ κινήματα τῶν μελῶν τοῦ σώ ματος τοὺς χαρακτῆρας ἔξω τῆς ψυχῆς ἀγει, καὶ πρὸ τῶν δφθαλμῶν τίθησι τῶν ἡμετέρων. Διὸ καὶ ἐτερός τις σοφὸς ἔλεγε· Στολισμὸς ἀνδρὸς, καὶ γέλως ὀδεύτων,

ⁱ Χιτὼν μεσοπόρφυρος, est tunica clavata, de qua vide in Antiquitate nostra, Tom. 3, l. 1, c. 8.

^κ Παντὸς πονηροῦ πνεύματος, τοῦ τύφου. Hic locus mancus esse videtur. Bōsius apud Savilium legem dū παντὸς πονηροῦ πνεύματος μᾶλλον, τοῦ τύφου.

^ι Savil. in marg. Ιο. στέγεσθαι.

^κ Θοιμάτιον καθεὶς ἄχρι τῶν σφυρῶν locus est haud du bie εγγειδωμανικότερος. Οὐράτιον Attice pro τὸ ιμά τιν.

(*Matth. 22. 37. 39*). Et alibi quoque sœpe videre quisque possit quantam Deus a nobis exigat diligentiam circa ea quæ nobis mutuo debemus officia. Observa igitur hic acriter instantem, et accusationem acerrimis verbis augentem, cum dicit : *Vos autem cur incendistis vineam meam?* Quod immanes quidam hostes et barbari fecerint, hoc vos erga familiares vestros admittitis. Vineam porro vocat populum, quod eum multo studio et superna providentia conservet. Et augens accusationem, non dixit, *Cur conservos, proximos, fratres;* sed, *Quid mea, inquit, perdidistis, mea labefactasti?* Deinde incendi speciem ostendens, ait : *Rapina pauperis est in domibus vestris.* Non enim ita solet grando vineas vastare, ut iniqüitas pauperis et inopis animum succendere, morte graviorem ipsi mœrorem inferens. Ubique igitur rapina malum est; maxime vero cum is cui damnum infertur in extremam redactus est paupertatem. Neque tantum increpat hæc dicendo, sed etiam corrigit, mittens eos ad rapinæ spectaculum. Post hujusmodi dictum enim, aspectus rei sub oculis positæ compungere potest eum, qui non impudentissimo fuerit animo. 15. *Cur vos injuria afficitis populum meum?* In eodem rursus perseverat dicendi genere : sicut illic, *Vineam meam,* ita hic, *Populum meum*, dicit. *Et facies humilium confunditis?* Quos corrigere oportebat, hos impellitis; quos erigere, hos constringitis. Nam post rapinam, viliores respuebant, et indignus quam mancipiis ilitis utebantur, præter avaritiam arrogantiam quoque audentes, et per divitias inique partas multa insuper sese efferentes arrogantia. Avaritiae enim superbiae morbus adjungitur : et quanto plus divitias quis cumularit, tanto magis morbus hic increverit. *Hoc dicit Dominus, Dominus, Dominus exercituum.* Quid est, *Exercituum?* Angelorum dicit, archangelorum, supernarum virtutum, a terra ad cælum auditorem adducens, ut ipsi cogitationem magni illius regni iniciat, ut illum sic stupefactum temperatiorem redderet, ostenderetque tantam patientiam non infirmitatis, sed maximi anithi esse. 16. *Hæc dicit Dominus. Pro eo quod exaltatæ sunt filiæ Sion, et egressæ sunt elato collo, et nutibus oculorum, et incessu pedum trahentes simul tunicas, simulque pedibus ludentes.* 17. *Et humiliabit Deus dominatrices filias Sion, et Dominus revelabit habitum earum in die illa.* 18. *Et auferet Dominus gloriam vestimenti earum, et ornatum earum (a), et cincnos earum, et corymbos, et lunulas, 19. et monile earum, et ornatum faciei earum, et compositionem ornamenti gloriæ, et armillas, et torques, 20. et reticulum, et annulos, et collaria, et inaures, 21. et purpura prætextas, et pannos per domum, et perspicua Laconica, 22. et byssina, et hyacinthina; 23. coccinea, et byssum cum auro et hyacintho contextam, et theristra auro adstricta. 24. Et erit pro suavi odore pulvis, et pro zona funiculo cingeris, et pro ornamento capitis tui calvitiem habebis propter opera tua, et pro tunica purpura clavata (b) circumgingeris sacco.* *Hæc tibi pro ornatu.*

(a) Hæc voces, et ornatum earum, desunt in Bibliis.

(b) Vide Antiquitatis nostræ Tom. 3, lib. 1, c. 8.

25. *Et filius tuus pulcherrimus, quem diligis, gladio cadet; et sortes vestri gladio cadent, et humiliabuntur.* 26. *Et lugebunt theca ornatus vestri, et relinquens sola, et in terram prosterneris (a).* Insolitam rem propheta fecit, longum ad mulieres dirigens sermonem, quod nusquam in Scripturis factum videmus. Quæ igitur causa est insolite rei?

8. Videtur mihi tune temporis magnam fuisse mulierum mollitiem, multumque contulisse illas ad viorum nequitiam. Ideo illas speciatim redarguit, gravissima illis offerens crimina, sermonemque ad principium revocat, ex persona Dei iterum loquens. *Hæc dicit Dominus: Pro eo quod exaltatæ sunt filiæ Sion, et ambulaverunt elato collo.* Caput malorum ipsis erimi dat, superbiam et arrogantiam. Hoc enim ubique grave est, maxime vero cum in muliebri sexu exoritur. Alto enim spiritu plena mulier, utpote levior et irrationabilior, facile pervertitur, submergitur, naufragium patitur, ab omni maligno spiritu impulsa, fastu et arrogantia ipsam submergente. Videtur porro Jerosolymitanas mulieres alloqui : id eoque filias Sion vocavit. *Et ambulaverunt elato collo.* Hic illas traducit, ac muliebrem ostendit fastum, qui non potest in animo se continere, sed erumpit, ac per corporeos motus sese prodit. Nec in arrogantiam modo, sed etiam in lasciviam illas dejicit ; hoc in sequentibus dicit et declarat. Pergit igitur : *Et nutibus oculorum, id quod amasiarum proprium est, pupillas vertere, mollitiemque multam et lasciviam hinc exprimere; mollitiei autem ac lasciviae nullum hoc majus indicium habetur.* *Et incessu pedum trahentes simul tunicas.* Non exigua hæc est criminatio, etiam si parva videatur esse, sed extremæ est corruptionis argumentum, mollitiei nempe, lascivæ, dissolutionis, tunica disfluens. *Hoc exterorum quispiam adversariam suum traducens sic expressit: Pallium demittens usque ad talos (b).* *Simulque pedibus ludentes.* Et hoc rursum ejusdem turpitudinis demonstratio est. Per hæc enī oīnnia, per oculos, per vestimenta, per pedes, per incessum, seu castitas seu lascivia sese prodit. Nam intus sedentis animæ sensuum motus quasi præcones quidam sunt. Ac quemadmodum pictores colores quosdam miscentes, imagines quas volunt exprimunt : sic et motus membrorum corporis, animi characteres foras expromunt, et ante oculos nostros ponunt. Quamobrem aliis quispiam sapiens dicebat : *Amictus viri, et risus dentium, et incessus pedis annuntiant quæ ad ipsum spectant.* (*Ecli. 19. 27.*)

(a) Hic Reg. subiungit totum caput quartum Isaiae.

(b) In hunc locum notat Boisius apud Savilium : « Ipse locus nondum occurrit, nec vacat nunc querere : simillima tamen sunt et ejusdem plane monetæ, quæ in unum collegit doctissimus Casaubonus noster Commentario suo ad Theophrasti Characteres capite cui Graecus titulus est, *περὶ μαρτυρίας*, ubi sic scribit : *Quemadmodum vestis brevitas est sordium argumentum, sic vestis ad talos demissa, vitæ delicatæ et dissolutæ, ut apud Platonem in Aleibiade priore tunicæ protractio indicium mollitiei.* Inde Horat. Epodon Od. 4 : *Sacram metiente te viam cum bis ter ulturum toga.* Apud Dionem Calenus objicit Ciceroni quod usque ad talos vestem demitteret. » His adjiciam Ciceronem ipsum Catilinæ osseclis reprobare quod incederent, matricis et talaribus tunicis, velis omnictos, non logis. In Catil. 2.

Et humiliabit Deus dominatrices filias Sion : et Dominus revelabit habuum earum in die illa. Et auferet Dominus gloriam vestimenti earum. Duobus positis criminibus, arrogantia et lascivia, singulis congruentem adhibet medicinam, primo primam, secundo sequentem : arrogantiae, humiliationem ; ornatui habitus, ipsius abreptionem. Bello, inquit, tunc urgente, omnia auferentur. Quae enim tumebant et superbiebant, metu compressae, ab hoc morbo liberabuntur : quae mollitie et luxu omnino diffuebant, in captivitatis jugum incidentes, ab omni illa mollitie eruentur.

Mulierum luxus. — Ut autem onerosiorem ipsis texeret sermonem, et auditorum mentem perstringeret, ornamenti vestium mulierum illarum minutatim recenset, puta aurorum ; quid in oculis, quid in reliquo corpore : hinc procedit ad domus ornatum. Non solum enim corpora ornamenti decorabant, sed hanc contumeliam usque ad parietes extendebant, superfluis sumptibus ; et calamistro capillos torquentes, alas¹ hujusmodi fallacie ubique extendebant. Hanc itaque intentat accusationem cum dicit : *Auferet gloriam vestimenti earum, et ornatum earum, et cincinnos earum, et corymbos.* Corymbos autem dicit, vel ornatum quempiam capitum, vel vittae caput stringentis formam. *Et lunulas :* ornamentum scilicet circa collum lunari forma. *Et cathema.* Forte theristrum dicit. *Et ornatum faciei earum.* Hic mihi videtur fucum et pigmenta subindicare. *Et compositionem ornamenti gloriae.* Hoc auro circumdata dicit. *Et armillas :* aurei nempe ornatus circa brachia. *Et dextrocheria :* circa manuum juncturas. *Et reticulum :* ornamentum aureum circa caput. *Et annulos, dextrocheria, et praetexta purpura, et clavata purpura, et pannos per domum, et pellucida Laconica.* Tantum enim ipsis inerat lasciviae studium, ut non modo iis uterentur, quae in sua regione erant, sed etiam ex aliena terra procul illas advehi curarent per transmarinos commeatus. Multum enim spatium et pelagus immensum est Palæstinam inter et Lacedæmonem.

9. Non sine causa igitur regionem posuit, misso vestimentorum nomine, sed ut ingentem earum lumen demonstraret. *Et byssina et hyacinthina, et coccinea, et byssum cum auro et hyacintho contextam, et theristra auro adstricta.* Nullam enim speciem vel in vestimentis vel in alio ornatu reliquerunt ; sed omnem luxus viam tentarunt, ex lascivæ tyrannide lymphatis similes.

Mulierum lascivia tempore Chrysostomi. — Porro si haec tunc criminationes offerebantur ante gratiam, et ante tantam philosophiam, quam veniam consequantur illæ, quæ nunc in cælum vocantur, et ad longiora certamina, quæque ad angelorum imitationem trahuntur, et longe magis hanc superare possunt lasciviam, et tamen eas quæ in scenis et theatris versantur lascivia vincunt ? Quodque gravius est, ne peccare qui-

¹ Juxta notam ad oram libri Lutetiæ anno 1588 excusam, legendum est, *indagines* (περιπτέσματα), pro, *alas* (τὰ πτερά). Sed haec mutatio minime necessaria videtur. Boissius vocem πτερά retinet : est enim, inquit ille, elegans allusio ad penas pavonis erectas et expansas.

dem se putant. Ideo adversus illas vox prophetæ opponenda est. Non solum enim adversus illas olim, sed etiam adversus has pronuntiabitur id quod sequitur : *Erit pro suavi odore pulvis.* Viden' quomodo unctiones etiam unguentorum reprobet, magnumque ipsi adscribat supplicium ? Pulverem enim hic dicit eum qui excitatur post urbem eversam et barbarorum incursionem. Nam illam igni et ferro tunc diruerunt, aliud diruentes, aliud igni tradentes. Hæc itaque prænuntians dicebat : *Pro suavi odore pulvis erit, et pro zona funiculo cingeris* ; sub oculos ponens captivitatis formam, et abductionem in barbarorum terram. *Et pro ornamento capitis tui calvitiem habebis* ; sive capillis ob miseriam defluentibus, sive id agentibus hostibus, sive ipsis seipsas tondentibus. Mos enim erat olim in luctu et calamitate sese tondere et radere. Etenim Job, audita liberorum calamitate, caput totondit (*Job 1. 20*). Et in sequentibus ait propheta, cum sacco et luctu etiam tonsionem futuram (*Isai. 22. 12*). Aliusque rursum ait : *Et radere et tondere super filios tuos delicatos.* *Et pro tunica purpura clavata præcingeris sacco* (*Mich. 1. 16*). Annon haec terribilia et intoleranda esse videntur ? Verum apud nos non hic gradum sistet ultio, sed vermis venenatus, sed tenebræ interminabiles excipient. Si enim illos captivitas, servitus, et extrema mala exceperunt, idque pro ornatu : quod enim hujus poenas exigeret, et hoc proprie peccatum puniret, audi quomodo his enumeratis, causam subjunxit : *Hæc tibi pro ornatu* (a) : si igitur Judææ mulieres ob tales ornatum tantas subiere poenas, patria a fundamentis excisa, et post tantam voluptatem servæ, captivæ et extores, in alienam regionem abducentur sunt, ac fami, pesti milleque mortibus traditæ ; annon perspicuum est, nos graviora passuros esse, qui in eadem peccata incidimus ? Quemadmodum enim honores majores, ita graviora supplicia.

Deus non semper similia peccantes similiter castigat. — Quod si nulla mulier tales ornatum affectans hactenus aliquid tale passa est, ne ideo confidat. Mos enim est Deo poenas definire uni et alteri, et per illos commonefacere cæteros omnes de poenis quæ ipsos exceptores sunt. Ut autem id clarius evadat, peccatum grave admiserunt olim ii qui Sodoma incolebant, extremas dederunt poenas, iis immissis fulminibus, et urbibus, populis terraque ipsa cum corporibus simul combustis. Quid igitur nullusne post illos similia ausus est ? Multi certe, et in multis per orbem locis. Cur ergo nihil hujuscemodi passi sunt ? Quia longe graviori reservantur suppicio. Ideo namque Deus postquam id semel fecit, desistit, ut qui talia auderent, etiamsi hic poenas non darent, certo scirent se numquam effugituros esse. Quomodo enim consentaneum rationi fuerit, ante gratiam et ante legem, eos qui neque prophetas, neque alium quempiam audivissent, pro admissis peccatis talia passos esse ; eos autem qui post

(a) Ait Chrysostomus Isaiam post enumerationem illam muliebrium ornamentorum bis verbis recensionem suam claudere. Verum haec non reperio in Bibliis LXX. Sed magna olim erat exemplarium varietas, ut in Præliminaribus ad Hexapla alibique diximus.

καὶ βῆμα ποδὸς ἀραιγγελεῖ τὰ περὶ αὐτοῦ. Καὶ ταπεινώσει ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιων, καὶ Κύριος ἀρακαλύψει τὸ σχῆμα αὐτῶν ἐν τῇ ημέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἀφελεῖ Κύριος τὴν δόξαν τοῦ Ιματισμοῦ αὐτῶν. Δύο θεῖς ἔγκληματα, ἀπόνοιαν καὶ ἀσέλγειαν, ἐκάστῳ κατάλληλον ἐπάγει φάρμακον, καὶ προτέρῳ τὸ πρότερον, τῷ δευτέρῳ τὸ ἔχομενον· τῇ μὲν ἀπονοᾷ, τὴν ταπεινωσιν, τῷ δὲ καλλωπισμῷ τοῦ σχήματος, τὴν ἀναιρεσιν ἔκείνου. Πολέμου γάρ καταλαβόντος τότε, τὰ πάντα οἰχήσεται, φησίν. Λᾶς τε γάρ φλεγμαίνουσαι καὶ ἀπονενογμέναι, τῷ φθειρῷ κατασταλεῖσαι^a, τοῦ νοσήματος ἀπαλλαγήσονται· αἱ τε μαλακιζόμεναι καὶ διὰ πάντων θρυπτόμεναι, εἰς τὸν τῆς αἰχμαλωσίας ἐμπεσοῦσαι ζυγδν, πάσης ἔκείνης ἐλευθερωθήσονται τῆς βλακείας.

Ωστε δὲ ποιῆσαι τὸν λόγον αὐτοῖς φυρτικώτερον, καὶ καθάψασθαι τῆς τῶν ἀκροωμένων διανοίας, καὶ κατεἰδος διηγεῖται τὸν καλλωπισμὸν τῶν Ιματίων τῶν γυναικῶν ἔκείνων^b, τῶν χρυσίων, τὸν ἐπὶ τῆς ὅψεως, τὸν ἐπὶ τοῦ λοιποῦ σώματος, καὶ πρέσι ταῖς τὸν τῆς οἰκίας κόσμον. Οὐ γάρ δὴ μόνον τὰ σώματα ἐνεκαλλωπιζον, ἀλλὰ τὴν ὕβριν ταύτην καὶ μέχρι τῶν τοίχων ἔκῆγον, εἰς οὐδὲν δέον δεπανώμεναι· καὶ τὰς τρίχας δὲ στρεβλοῦσαι, τὰ πτερά τῆς τοικύτης ἀπάτης πάντοθεν ἐτάνυον. Καὶ τοῦτο γοῦν ἔγκαλεῖ λέγων, ὅτι Ἀφελεῖ τὴν δόξαν τοῦ Ιματισμοῦ αὐτῶν, καὶ τὸν κόσμον αὐτῶν, καὶ τὰ ἐμπλόκια αὐτῶν, καὶ τὸν κορύμβους. Κορύμβους δὲ λέγει, ἢ κόσμον τινὰ περὶ τὴν κεφαλὴν, ἢ αὐτοῦ τοῦ κεφαλοδέσμου τὸ σχῆμα. Καὶ τοὺς μηνίσκους· κόσμον περὶ τὸν τράχηλον σεληνοειδῆ. Καὶ τὸ κάθεμα. Τάχα^c τὸ θέριστρον λέγει. Καὶ τὸν κόσμον τοῦ προσώπου αὐτῶν. [45] Ἐνταῦθά μοι δοκεῖ ἐπιτρίμματα καὶ ὑπογραφὰς αἰνίττεσθαι. Καὶ τὴν σύνθεσιν τοῦ κόσμου τῆς δόξης. Τοῦτο περιχρύσιὸν φησί. Καὶ τοὺς γλιδῶντας· τὰ περὶ τοὺς βραχίονας χρυσία. Καὶ τὰ ψέλλια· τὰ περὶ τοὺς καρπούς. Καὶ τὸ ἐμπλόκιον· κόσμον χρυσοῦν περὶ τὴν κεφαλὴν. Καὶ τοὺς δακτύλους, καὶ τὰ περιδέξια· ἀλέγουσι δεξιάρια. Καὶ τὰ ἔρωτα, καὶ τὰ περιπόρφυρα, καὶ τὰ μεσοπέρφυρα, καὶ τὰ ἐπιβλήματα τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν, καὶ τὰ διαφανῆ Λακωνικά. Τοσαύτη γάρ ἡν αὐτῶν ἡ περὶ τὴν ἀσέλγειαν σπουδὴ, ὡς μὴ μόνον τοῖς ἔγχωρίοις κεχρῆσθαι, ἀλλὰ καὶ πόρρωθεν ἐκ τῆς ἀλλοτρίας αὐτὰς συλλέγειν, καὶ διαποντίους ἀποδημίας ὑπὲρ αὐτῶν στέλλεσθαι. Πολὺ γάρ τὸ μέσον τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Λακεδαίμονος, καὶ πέλαγος ἀπειρον.

Θ'. Οὐχ ἀπλῶς τοῖνυν τὴν πατρίδα τέθεικεν, ἀφεῖς τὰ ἐσθήματα, ἀλλ' ὥστε τὴν ὑπερβάλλουσαν αὐτῶν ἀκολασίαν ἐμφῆναι, Καὶ τὰ βύσσια, καὶ τὰ ὑακίνθινα, καὶ τὰ κόκκινα, καὶ τὴν βύσσον σὺν χρυσῷ καὶ ὑακίνθῳ συγκαθυσασμένην, καὶ θέριστρα κατάκλειστα^d τοῦ χρυσίου. Οὐδὲν γάρ εἶδος, οὐκ ἐν Ιματίοις, οὐκ ἐν τῷ λοιπῷ κόσμῳ κατέλιπον, ἀλλὰ πᾶσαν ἐπῆλθον πολυτελεῖας δόδην, τῇ τῆς ἀσέλγειας ἐκβαχευθεῖσαι τυραννίδι.

Ταῦτα δὲ εἰ τότε ἔγκληματα ἦν πρὸ τῆς χάριτος καὶ τῆς τοσαύτης φιλοσοφίας, ποίας ἀν τύχοιεν συγγνώμης αἱ πρὸς τὸν οὐρανὸν κληθεῖσαι νῦν, καὶ εἰς μακρότερα σκάμματα, καὶ πρὸς τὸν τῶν ἀγγέλων ἐλκύμεναι ζῆλον, καὶ μετὰ πλείονος τῆς ὑπερβολῆς ταύτην νικῶσαι τὴν ἀσέλγειαν, καὶ τὰς ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀποκρύπτουσαι; Καὶ

^a Reg. et Savilius καταστεῖλασαι male. Ibidem ἀπαλλάσσονται.

^b Hæc, τῶν γυναικῶν ἔκείνων, desunt in Reg. et Savil.

^c Tāχa abest a Reg. et Savil.

^d Quæ κατάληπτα supra dixerat, hic κατάκλειστα vocat; alterutro in loco mendum esse puto: in Bibliis κατάκλιτα.

τὸ δὴ χαλεπώτερον, ὅτι οὐδὲ ἀμαρτάνειν ηγούνται. Διὸ καὶ πρὸς αὐτὰς ἀνάγκη τὴν τοῦ προφήτου φωνὴν ὄπλισαι. Οὐ γάρ δὴ μόνον πρὸς ἔκεινας, ἀλλὰ καὶ πρὸς ταύτας εἰρήσεται τὸ ἐπαγόμενον, ὅτι "Εσται ἀρτὶ ὁ σμῆς ἡδείας κονιορτός. Όρες πῶς καὶ τὴν τῶν μύρων ἀλοιφὴν ἐκβάλλει, καὶ μεγάλην αὐτῇ τίθησι τιμωρίαν; Κονιορτὸν γάρ ἐνταῦθα φησὶ τὸν αἰρόμενον μετὰ τὴν τῆς πόλεως κατασκαφὴν καὶ τὴν τῶν βαρβάρων ἔφοδον. Καὶ γάρ καὶ πυρὶ καὶ σιδήρῳ τότε αὐτὴν διενείμαντο, τὸ μὲν αὐτῆς κατασκάψαντες, τὸ δὲ ἐμπρησμῷ παραδόντες^e. Ταῦτα οὖν προλέγων ἔλεγεν, ὅτι Ἀρτὶ ὁ σμῆς ἡδείας ἔσται κονιορτός, καὶ ἀρτὶ ζώης σχοινίῳ ζώσῃ· ὑπ' ὅψιν ἄγων τῆς αἰχμαλωσίας τὸ σχῆμα, καὶ τὴν ἐπὶ τὴν βάρβαρον χώραν ἀπαγωγὴν. Καὶ ἀρτὶ τοῦ κόσμου τῆς κεφαλῆς σου φαλάκρωμα ἔξεις· ἢ τῶν τριχῶν ἀπὸ τῆς ταλαιπωρίας ἀπορρίψεισῶν, ἢ τῶν πολεμίων τοῦτο ἐργαζομένων, ἢ αὐτῶν ἔσυτάς. Εθος γάρ ἡν τὸ παλαιὸν ἐν πένθει καὶ συμφορῇ ἀποκείρεσθαι καὶ ξύρεσθαι. Καὶ γάρ δὲ Ἰών ἀπεκείρατο τὴν κεφαλὴν, ἀκούσας τῶν παίδων τὴν συμφοράν. Καὶ προῖὼν δὲ προφήτης, μετὰ σάκχου καὶ κοπετοῦ καὶ ξύρτους ἔφητε γενέσθαι. Καὶ ἀλλος πάλιν φησί· Καὶ ξυρῆσαι καὶ κεῖραι ἐπὶ τὰ τέκνα σου τὰ τρυφερά. Καὶ ἀρτὶ τοῦ χιτῶνος τοῦ μεσοπορφύρου περιζώσῃ σάκκον.^f Άρα οὐ δοκεῖ φοβερὰ εἶναι ταῦτα καὶ ἀφόρητα; Ἀλλ' ἐφ' ἡμῶν οὐ μέχρι τούτων στήσεται τὰ τῆς τιμωρίας, ἀλλὰ σκώληξ ιοβόλος καὶ σκότος ἀτελεύτητον [46] διαδέξεται. Εἰ γάρ ἔκείνους αἰχμαλωσία καὶ δουλεία καὶ τὰ ἔσχατα ἀνέμενε κακά ἀντὶ τοῦ καλλωπισμοῦ· ὅτι γάρ τούτου ἀπῆτε δικτυν, καὶ ίδικῶς τὴν ἀμαρτίαν ταύτην ἐκόλαζεν, ἀκουσον πῶς καταλέξας ἔκεινα, ἐπήγαγε καὶ τὴν αἰτίαν· Ταῦτα σοι ἀντὶ καλλωπισμοῦ. εἰ τοῖνυν Ἰουδαῖοι γυναικεῖς κεκαλλωπισμέναι τοσαύτην ὑπέμειναν τιμωρίαν, τῆς πατοΐδος ἐκ βάθρων ἀνασπασθείσης, καὶ μετὰ τὴν πολλὴν τρυφὴν δοῦλαι καὶ αἰχμάλωτοις καὶ ἀπόλιθες εἰς τὴν ἀλλοτρίαν ἀπενεγχθεῖσαι χώραν, καὶ λιμῷ καὶ λοιμῷ καὶ θανάτοις παραδοθεῖσαι μυρίοις· πῶς οὐκ εῦδροιον, ὅτι χαλεπώτερα ἡμεῖς πεισθεῖται τοῖς αὐτοῖς περιπίποντες; Ωσπέρ γάρ αἱ τιμαὶ μείζους, οὕτω καὶ αἱ τιμωρίαι βαρύτεραι.

Εἰ δὲ μή τις οὐδέπω τὸ τοιοῦτον ἔπαθε γυνὴ καλλωπισμένη, μή θαρρείτω. Εθος γάρ τῷ Θεῷ τοῦτο, τὰς τιμωρίας ὄριζεν ἐφ' ἐνδές καὶ δευτέρου, καὶ δι' ἔκείνων νομοθετεῖν τοῖς λοιποῖς ἀπασι τὰ καταληφόμενα αὐτοὺς δεινά.^g Ινα δὲ καὶ σαφέστερον δὲ λέγω ποιῆσω, ἥμαρτον ἀμαρτίαν χαλεπήν οἱ τὰ Σέδομα οἰκοῦντες ποτε· ἔδοσαν δικτυν τὴν ἐσχάτην, τῶν σκηπτῶν ἔκείνων κατενεγχθέντων, καὶ τῶν πόλεων, καὶ τῶν δῆμων καὶ τῆς γῆς αὐτοῖς σώματιν ἐμπρησθέντων ἀπάντων. Τί οὖν; οὐδὲν μετ' ἔκείνους τὰ ἔκεινων ἐτόλμησε; Πολλοὶ μὲν οὖν, καὶ πολλαχοῦ τῆς οἰκουμένης. Πῶς οὖν οὐδὲν τοιοῦτον ἔπαθον; "Οτι ἐτέρᾳ χαλεπωτέρᾳ τηροῦνται τιμωρίαι. Δεὸν γάρ τοῦτο ἀπαξ αὐτὸς ποιήσας ὁ Θεὸς ἀπέστη, ίνα οἱ τὰ αὐτὰ τολμῶντες, καν μὴ δῶσιν ἐνταῦθα δίκην, εἰδότες ὡς σαφῖς, ὅτι οὐδέποτε διαφεύξονται. Πῶς γάρ ἀν ἔχοι λόγον, πρὸ μὲν τῆς χάριτος καὶ τοῦ νόμου, καὶ μήτε προφήτων, μήτε ἄλλου τινὸς ἀκτηστας, ἀμαρτόντας τοιαύτα παθεῖν, τοῖς δὲ μετ' ἔκείνους τοσαύτης ἀπολαύσαντας προνοίας, καὶ μηδὲ τῷ παραδείγματι γενομένους σωφρονεστέρους, ὃ πολλῷ χαλεπωτάτην ποιεῖ τὴν ἀμαρτίαν, διαφυγεῖν τὴν ἐπὶ τοῦτο κειμένην δίκην; Πῶς οὖν οὐδὲν

^e Reg. et Savil. παραδίδοντες.

Ἐδοσαν οὐδέπω καὶ σήμερον; "Ινα μάλις ὅτι πολὺ χαλεπωτέρᾳ τηροῦνται τιμωρίᾳ.

ι'. "Οτι γάρ ἔστι χαλεπότερα Σοδόμιων πάθειν, ἀκουσον τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· Ἀνεκτότερον ἔσται τῇ Σοδόμων καὶ Γομόρφας ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, η τῇ πόλει ταύτῃ." Ωστε καν καλλωπιζόμεναι νῦν γυναικες μὴ πάθωσιν, ἀπέρ ἔπαθον αἱ τότε καλλωπιζόμεναι, μὴ θαρρεῖτωσαν. Η γάρ ἀνοχὴ αὐτῇ καὶ ἡ μακροθυμία χαλεπώτεραν σωρεύει τοῦ πυρὸς τὴν κάμινον, καὶ μείζονα τὴν φλόγα ἐργάζεται. Τοῦτο καὶ ἐπὶ Ἀνανίου καὶ Σαπφείρας γέγονε. Καὶ γάρ ἔκεινοι ἐν ἀρχῇ καὶ προσομίῳ τοῦ κηρύγματος ὑφελόμενοι τῶν χρημάτων ἔκεινων, ἀθρόου ἀνηρπάσθησαν, μετὰ δὲ ἔκεινους πολλοὶ τοιαῦτα τολμήσαντες, οὐδὲν ἔπαθον. Πῶς οὖν ἂν ἔχοι λόγον, τὸν δίκαιον κριτὴν καὶ πᾶσι τὰ [47] ἵσα νέμοντα, τοὺς μὲν ἥττον ἡμαρτηκότας κολάσαι, τοὺς δὲ χαλεπότερα ποιήσαντας ἀφεῖναι; Οὐκ εὐδηλον, ὅτι ἐπειδὴ ἔστησεν ἡμέραν, ἐν ᾧ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην, διὰ τοῦτο ἀνεβάλλετο τὴν τιμωρίαν, ἵνα ἡ τῇ μακροθυμίᾳ γένωνται βελτίους, ἢ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένοντες χαλεπότερα πάθωσιν; "Οταν τοῖνυν ἀμαρτόντες^a τὰ αὐτὰ τοῖς ἡδῷ πεπλημμεληκότι καὶ κολασθεῖσι, μὴ τὰ αὐτὰ πάθωμεν, μὴ θαρρῶμεν, ἀλλὰ μᾶλλον φοβώμεθα." Ωστερ γάρ νόμον τὴν ἐπ' ἔκεινων τιμωρίαν ἔξηνεγκεν δ Θεός, πᾶσι παραινῶν, καὶ λέγων, ὅτι Διὰ τοῦτο τὸν ἐξ ἀρχῆς ἀμαρτόντα ἐκδλασσει, ἵνα καὶ σὺ δ μετ' ἔκεινους πλημμελῶν, τὰ αὐτὰ ἀναμένης, ἵνα μεταβάλλῃ καὶ γένῃ βελτίων. Τοῖς γάρ τοιούτοις ἀμαρτήμασι τοιαῦται κείνται τιμωρίαι, καν μὴ παραχρῆμα ἔρχωνται. Τούτοις δὲ οὐχ ἀπλῶς ἐνδιέτριψα, ἀλλ' ἐπειδὴ πονηρὸν νόσημα εἰς τὰς τῶν ἀνθρώπων εἰσῆλθεν οἰκίας διὰ τῆς τῶν γυναικῶν βλαχείας, δ τῆς φιλοκοσμίας ἔρως, δες καὶ τὴν τῶν χρημάτων ἐπέστεινε ράνιδα^b, εἰς ἀκαίρους δαπάνας τοὺς ἀνδρας ἐμβαλῶν, καὶ πολέμου καὶ στάσεως καὶ φιλονεικίας ὑπόθεσις γινόμενος καθημερινῆς, καὶ τὰς τῶν πενήτων κατατείνων γαστέρας. "Οταν γάρ ἄπασαν τὴν οὐσίαν γυνὴ, ή καὶ τὸ πλέον τῶν δυτῶν, εἰς τὴν τοῦ σώματος ὕδριν ἀναγκάζῃ τὸν ἀνδρα δαπανῶν (ὕδρις γάρ σώματος, τὸ περικείμενον χρυσίον), ἀνάγκη τὴν χεῖρα συστέλλεσθαι πρὸς τὴν τῆς ἐλεημοσύνης φιλοτιμίαν. Καὶ πολλὰ δὲ ἔτερα ἐκ τούτου τικτόμενα ἔστιν ίδειν ἀμαρτημάτων εἶδον. Ἀλλὰ ταῦτα ἀφέντες τῇ πείρᾳ τῶν πασχόντων εἰδέναι σαφῶς, τῶν ἔχομένων ἀπτώμεθα. Μετὰ γάρ τὸ παραστῆσαι τῆς αἰχμαλωσίας τὸ σχῆμα, καὶ εἰπεῖν, ὅτι Ἀντὶ τοῦ καλλωπισμοῦ ταύτην ἐπάγω, ἐπιτείνει τὴν συμφορὰν, λέγων· Καὶ δ νιδές σου δ κάλλιστος, δη ἀγαπᾶς, μαχαίρα πεσεῖται, καὶ οι λογχύοτες ὑμῶν μαχαίρα πεσοῦνται. Τοῦτο γάρ αιχμαλωσίας χαλεπότερον. Καὶ γάρ ἔστι ζωὴ θανάτου πικροτέρα." Οταν γάρ μετὰ τῆς δουλείας καὶ δωρα πένθη θρηνεῖν ἀναγκάζωνται, ἐννόησον ὃσον τῆς συμφορᾶς τὸ μέγεθος, τῶν καθ' ἐκυτά^c πικρῶν δυτῶν συναπτομένων ἀλλήλοις. Καὶ γάρ εἰ αιχμαλωσία μόνη ἦν, ἀφόρητον ἦν τὸ δεινόν· καὶ εἰ ἐν ἐλευθερίᾳ ζώντων τοιαῦτα συνέβαινε πένθη, θανάτου πικροτέρα ἦν ἡ ζωή. Ἀλλὰ νῦν ἀμφότερα ἔσται, φησί, συνηγμένα ἀλλήλοις. Μᾶλλον δὲ διπλῆν δεῖ ταύτην καλεῖν συμφορὰν, καὶ τριπλῆν, καὶ

^a Reg. ἀμαρτῶντες, et sic superius ἀμαρτῶνται, et ἀμαρτῶνται infra.

^b Savil. suspicatur legendum τυραννίδα, ita tamen ut hanc etiam vocem huic loco non prorsus aptam existimet. Boisius coniicit ἔρωτα. Sed nimia vocum diversitas. Ut ut res est, ἔρωτα hic peregrinum olet. Mox Reg. ἐμβαλῶν recte. Morel. et Savil. ἔκβαλων.

^c Reg. et Savil. καθ' ἐαυτῶν

τετραπλῆν, ὅταν καὶ νιδές, καὶ κάλλιστος, καὶ ποθούμενος, καὶ ὑπὸ βαρβάρων, ἀλλὰ μὴ τῷ κοινῷ τῆς φύσεως καταλύει νόμῳ τὸν βίον· καὶ μετὰ τούτου καὶ οἱ ἐν ἡλικίᾳ πάντες, ὡστε μηδὲ ἐλπίδα αὐτοῖς εἶναι χρηστήν, ὃσον εἰς ἀνθρωπίνην ἦκε βοήθειαν καὶ συμμαχίαν. Καὶ ταπεινωθήσεται^d· καὶ [48] πενθήσουσιν αἱ θῆκαι τοῦ κόσμου ὑμῶν, καὶ καταλειφθήση μόρη, καὶ εἰς τὴν γῆν ἐδαφισθήση. Διὰ πάντων αὗξει τὸν θρῆνον, ἐπιτείνει τὸν φόδον, ἀκμάζουσαν τὴν ἀγωνίαν ἐργάζεται, ὑπὲρ διψιν ἄγει τὰ δεινά, εὔρύνει τῆς συμφορᾶς τὴν διήγησιν, πανταχοῦ περιτρέχων, πάντοθεν συνάγων τὰ λυπηρὰ διὰ τὴν τῶν ἀκουόντων ἀναισθησίαν. Ἀγαπητὸν γάρ ἦν τοσαῦταις κατατειμένας αὐτὰς ἀπειλαῖς ἀνενεγκεῖν, καὶ λαβεῖν αἰσθησιν τῶν μελλόντων συμβήσεως λυπηρῶν. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ἐπήγαγεν, δ σφόδρα ἐλειπούν εἶναι δοκεῖ, τὸ χρυσίου θήκην δρᾶν κεκενωμένην, ὑπόμημα τῆς παλαιᾶς εὐπραγίας, διὰ τῆς διψεως ἀκμάζουσαν διατηροῦν τὴν ἀλγηδόνα. Καὶ γάρ τότε μάλιστα δάκνειν ὑμᾶς εἰώθασιν αἱ συμφοραί, διὰ ταῦτα ταῖς προτέραις παραβάλλωμεν εὐημερίαις· καὶ ἡ σύγκριτις χαλεπότερον τὸ ἔλκος ἐργάζεται. Τοῦτο γοῦν ποτε καὶ δ Ίων θρηνῶν ἐλεγει· Τίς ἀρ με θείη μετὰ μῆραι ήμερῶν τῶν ἔμπροσθεν; καὶ διηγεῖται τὸν πλοῦτον ἀπαντά, καὶ τὰ ὡστερ ἐκ πηγῶν ἐπιφέροντα ἀγαθά, τὰς τιμὰς, τὰς προσόδους, τὴν περιφάνειαν ἀπασαν, ὡστε τὴν συγκρίσει τούτων πολλῷ χαλεπότερα δεῖξαι τὰ παρόντα καὶ κατειληφότα αὐτὸν δεινά. "Ο δὴ καὶ δ προφήτης νῦν ἐποίησε, τῶν θηκῶν ἀναμνήσας, καὶ οὐδὲ τούτοις ἀρκεσθεῖς, ἀλλὰ καὶ εἰσαγαγὼν αὐτὰς πενθούσας. Ἐμφαντικώτερον γάρ τοῦτο τοῦ λόγου τὸ εἶδος, διὰ τοιαῦτας ἐργάζηται προσωποποίας. "Ηδη γοῦν καὶ ἀμπέλους θρηνούσας εἰσάγει, καὶ οἶνον, ὡστε μᾶλλον καθικέσθαι τῶν ἀκρωμένων, καὶ τῆς παχύτητος αὐτῶν καθάψασθαι. Τί δέ ἔστι, Καταλειφθήση μόρη; Καὶ συμμάχων, φησί, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας ἐργμαθεῖσα, καὶ τῆς διλῆς περιφανείας γυμνωθεῖσα πάσης. καὶ πανταχόθεν ὑπὸ τῶν πολεμίων κυκλουμένη, καὶ ἐν μέτοις ἀπειλημμένη βαρβάροις. Εἴτε τὴν ὑπερβολὴν τῆς ταπεινώσεως παραστῆσαι θέλων, φησί· Καὶ εἰς τὴν γῆν ἐδαφισθήση. Οὐδὲ, Πέσῃ, εἶπεν, οὐδὲ, Κατενεχθήσῃ, ἀλλ' ἐτέρᾳ λέξει σαφέστερον ἐνδεικνυμένη τὴν εύτελειαν αὐτῆς ἀπασαν ἀπεχρήσατο.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Καὶ ἐπιλήψονται ἐπτὰ γυναικες ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀνθρώπου ἐνδές, λέγονται· Τὸν ἄρτον ὑμῶν φαγωμένα, καὶ τὰ λιμάτια ὑμῶν περιβαλώμεθα· πλὴν τὸ δρομά σου κεκλησθω ἐφ' ὑμάς, ἀφελες τὸν διειδισμὸν ὑμῶν.

α'. Τὴν ἐκ τοῦ πολέμου συμβάτων διεγαγθρωπίαν ἐμφῆναι βούλεται, καὶ πῶς εἰς ἐλάχιστον περιέστη^e δ δῆμος τῶν Ιουδαίων. Οὐδὲ γάρ προστασίας ἔφησαν δεῖσθαι ταῖς γυναιξὶ προσηκούσης ὑπὸ ἀνδρῶν παρέχεσθαι, ἀλλὰ ἀτελῆ τῆς λειτουργίας αὐτὸν ἀφέναι ταύτης, καὶ στέργειν καὶ ἀγαπᾶν, εἰ ἀπλῶς γοῦν καὶ ως ἐτυχε τοῦ τῆς γηρείας ἀπαλλαγεῖν δύνματος. Τοῦτο γάρ ἔστιν, "Ἄφετε τὸν διειδισμὸν ὑμῶν· ἐπειδὴ τὸ παλαιὸν δνειδος τοῦτο^f εἶναι ἐδόκει. Τῇ δὲ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπιλάμψει δ Θεός ἐν βουλῇ μετὰ δόξης ἐπὶ [49] τῆς γῆς, τοῦ ὑψώσαι καὶ τοῦ δοξάσαι τὸ καταλειφθὲν τὸν Ισραὴλ.

^d Allenus legendum indicat καὶ ταπεινωθήσονται, ut supra. Sed nihil ausi sumus mutare.

^e Sic Mor. et Bavanicus; Reg. et Savil. περίεστιν, minus recte.

^f Sic Ravar. et Morel.; in Reg. et Savil. τοῦτο deest.

53
illos tantam providentiam nacti sunt, neque exemplo temperantiores evaserunt, id quod peccatum reddit longe gravius, pœnam ipsis destinatam effugere? Cur ergo hactenus pœnas non dederunt? Ut ediscas illos longe graviori reservari suppicio.

10. Quod enim possint atrociora infligi, quam Sodomitis, audi Christum dicentem: *Tolerabilius erit terra Sodomorum et Gomorrhæ in die judicii, quam civitati huic* (*Matth. 10. 15*). Ita ut etiam si quæ hoc ornatu fulgent mulieres non paria patientur iis, quæ tunc ornabantur, ne confidant. Nam tolerantia patientiaque graviorem accumulat ignis fornacem, majoremque flammarum efficit. Hoc Ananiae et Sapphiræ contigit (*Act. 5*). Nam illi in principio et exordio prædicationis, cum ex pecuniis illis quidpiam suffurati essent, confessim abrepti sunt; post illos autem multi qui talia ausi fuerant, nihil perpessi sunt. Qui igitur rationi consentaneum esse possit, justum judicem, qui paria omnibus distribuit, eos qui minus peccaverint ulcisci, eos autem qui graviora admisere scelera dimittere? Annon palam est, quia diem statuit, in qua judicaturus est orbem, ideo supplicium differre, ut aut patientia ejus meliores reddantur, aut si in iisdem persistant, atrociora patientur? Cum igitur eadem scelera admittimus, quæ admirerunt illi qui suppicio affecti sunt, nec eadem quæ illi patimur, ne confidamus, sed magis timeamus. Sicut enim legem tulit Deus per illorum supplicium, omnes admonens, dicensque: Ideo eum qui ab initio peccavit suppicio affici, ut et tu, qui post illos scelera admittis, eadem ipsa exspectes, et convertaris et melior evadas. Similibus enim criminibus similes pœnæ constitutæ sunt, etiamsi non statim veniant. In his porro non sine causa sum immoratus; sed quia noxius ille morbus in hominum ædes ingressus est ob mulierum mollitiem, amor videlicet ornamentorum, qui pecuniarum impensas auxit, in sumptus intempestivos homines conjiciens, ac belli, dissensionis, et quotidianæ litis causa est, pauperumque ventres atterit. Cum enim totas facultates, aut sepe ultra facultates, mulier in contumeliam corporis sui virum cogat impendere (nam certe contumelia corporis est aurum circumpositum), neccesse prorsus est manum retrahere ab eleemosyna eroganda. Multaque alia hinc orta peccata videre est. Verum his dimissis, ut ea experientia discant ii, qui haec patientur, ea quæ sequuntur attingamus. Postquam captivitatis formam declaravit, et dixit: Pro ornatu ipsam indueam, auget calamitatem, dicens: *Et filius tuus pulcherrimus, quem diligis, gladio cadet, et fortis vestri gladio carent.* Hoc quippe est vel captivitate gravius. Est enim vita quedam morte acerbior. Nam quando cum servitute intempestivos luctus prosequi coguntur, cogita quanta sit calamitatis magnitudo, cum continuata serie ærumnæ sibi mutuo succedunt. Nam etsi captivitas sola adisset, ea tamen esset intolerandum malum: et si in libertate viventibus tales fuctus contingerent, morte acerbior vita esset. Sed nunc haec ambo erunt, inquit, mutuo connecta. Imo potius hanc calamitatem duplicom appellare par est, etiamque triplicem et quadruplicem, quando et filius, et pulcherrimus, et dilectus, et a barbaris cæsus, sed neque ex communi naturæ lege vitam clausit; et cum illo omnes qui in ætatis flore erant, ita ut nullam spem bonam haberent, quantum attinebat ad humanum auxilium et commilitum. *Et humiliabiur: et lugebunt thecæ ornatus vestri, et derelinqueris sola, et ad terram prosterneris.* Per hæc omnia luctum amplificat, auget timorem, angorem reddit majorem. Sub aspectum dicit ærumnas, extendit calamitatis narrationem, quoquoversum circumcurrentes, undique tristia colligens ob auditorum stoliditatem. Nam optabile fuisset illas tot minis exagitatas sese erigere, et in sensum futurarum calamitatum venire. Ideo subjunxit id quod miserabile prorsus esse videbatur, quod auri thecam evacuata visuræ essent, in monumentum pristinæ prosperitatis, ut per oculos mœrem vigentem servarent. Et enim tunc nos magis angere solent calamitates, cum illas cum pristina felicitate comparamus; comparatio quippe gravius ulcus efficit. Hoc igitur et Job olim dicebat: *Quis me ponat secundum mensem dierum pristinorum* (*Job 29. 2*)? narratque divitias omnes, et bona sibi quasi ex fontibus affluentia, honores, proventus, splendorem omnem; ita ut illorum comparatione multo graviores ostendat ærumnas praesentes, quæ ipsum exceperant. Quod etiam nunc propheta fecit, thecas commemorans, neque his contentus, illas inducens lugentes. Hæc enim dicendi formula emphasi plenior est, cum tales prosopopœias efficit. Jam ergo et vineas lugentes inducit et vinum, ut auditores magis pungat, et illorum crassitiem attingat. Quid autem est, *Derelinqueris sola?* Et auxiliatoribus, inquit, et Dei providentia eris vacua, et omni alio splendore spoliata, hostibusque undique cincta, in mediisque conclusa barbaris. Sub hæc volens humiliationis magnitudinem ostendere, ait: *Et ad terram prosterneris.* Non ait, Gades, vel, Dejicieris; sed alia usus est dictione, quæ vilitatem ejus omnem clarius exprimeret.

CAPUT IV.

1. *Et apprehendent septem mulieres in die illa virum unum, dicentes: Panem nostrum comedemus, et vestimentis nostris operiemur: cæterum nomen tuum invocetur super nos, aufer opprobrium nostrum.*

1. Paucitatem virorum ex bello residuorum vult ostendere, et quomodo ad minimum numerum redactus sit populus Judæorum. Neque enim sibi subsidio opus esse dixerunt, quod mulieribus a viris ferri par est, sed se illum a tali officio immunem complecti et amare, si utcumque solum a viduitatis nomine liberentur. Id enim sibi vult illud: *Aufer opprobrium nostrum: quoniam olim id vituperio esse videbatur.* 2. *In die illa splendebit Deus in consilio cum gloria super terram, ut exaltet et glorificet quod relictum est Israëlis.* Quia ex tristiam comminatione animum illorum admodum concussit, et calamitatem satis traduxit, longoque sermone terribilia narravit, ad meliora de-

nun se convertit. Illa enim medicinæ optima ratio est, non solum secare et urere, sed dolores inde partos dulcioribus pharmaceis lenire : id ipse nunc facit. Neque enim in tristia totum desitum esse ait, sed malis de medio sublatis (*a*) meliora eventura esse : neque tantum ærumnarum solutionem fore ait, sed etiam multum splendorem magnamque claritatem. Hoc enim illustrationem Dei vocat quæ tristitiae tenebras solvat, lætamque diem pariat, ipsosque illustiores reddat. Illud autem, *In consilio*, significat eum prudenter omnia facere, et cum sapientia sibi competenti. 3. *Et erit quod residuum fuerit Israelis in Sion, et quod relictum fuerit in Jerusalem, sancti vocabuntur omnes qui scripti sunt ad vitam in Jerusalem.* Ut scias non fortuito casu salutem nactos esse eos qui periculum effugerunt, sed celestis sententiae decreto munitos, etiam in mediis malis non captos fuisse, ideo ait : *Sancti vocabuntur omnes qui scripti sunt ad vitam in Jerusalem.* Qui segregati sunt, inquit, qui probati, qui signati, ut nihil mali paterentur. Jure autem illos sanctos vocat, ostendens segregationem non temere, nec sine causa Dei decretum illos servasse : sed aliquid illi rei contulisse virtutem, sive ea præcesserit, sive post subsequuta sit. Etiamsi enim boni quidam fuerint et æqui, attamen ex iis quæ contingunt meliores ac diligentiores evaserunt. Quemadmodum enim aurum igni traditum omnem scoriam depnit, sic et probi in temptationibus probiores fiunt, omnem abluentes socordiam. 4. *Quia abluet Dominus sordem filiorum et filiarum Sion, et sanguinem expurgabit de medio eorum spiritu judicii, et spiritu ardoris.* Duplicem hic mihi videtur dicere expunctionem, et quod dent peccatorum poenas, et quod exhinc in futurum diligentiores evadant. Sanguinem vero Jerusalem cædes vocat cædesque injustas. Deinde angens accusationem ait, *De medio eorum.* Non enim clam homicidia aggressi sunt, sed pejus quam latrones, et ii qui in publicis viis insidias locant. Illi namque in tenebris latentes et in solitudinibus, consueta facinora aggrediuntur ; hi autem medio in foro, in media urbe et in ipsis tribunalibus eadem quæ illi scelera perpetrabant. Sed et maculam inde ortam bellum ingruens consumet. Etenim in tempore bonorum de ærumnis prius illatis se defendit, quod scilicet ille ideo acciderent, ut abluerentur, ac sordes ponerent, ut igne purgarentur¹, ut omnem maculam abstergerent, ut probrum ex peccatis et cædibus partum eluculent. Quid vero est quod ait, *Spiritu judicii et spiritu ardoris?* In metaphora conflatae metallicæ materie substitit. Quemadmodum enim illic spiritus in conflatoriam fornacem immissus et flammarum afflans, ardentesque prunas reddens, omnem absumit sco-

¹ Hæc, ut igne purgarentur, desunt in Reg. et Savil. Sed in Bavar. et Morel. habentur, et quadrant ad seriem.

(a) In Græco, τὸν πυρὸν ἐπί μεταβολὴν. Hæsi aliquantum an sic interpretari oportet : *improbis de medio sublatis*, au, *malis seu tristibus de medio sublatis*. Ea quippe vox πυρὸν priorem potius require versionem videbatur ; sed ex serie et connexione sequentium posteriore malum, et sic verit quoque Tilmaurus.

riam : ita et hic immissa a Deo ira, et incidens hostium incursus, instar ignis urbi factus est, ignis non perniciem inferentis, sed urentis, purgantis, punientis et emendantis. Hunc enim sensum habet illud, *Spiritu judicii* ; hoc est, punitionis, vindictæ, ultionis. 5. *Et veniet Dominus.* Adventum ejus operationem vocat. *Et erit omnis locus montis Sion, et omnia, quæ in circuitu ejus sunt, obumbrabit nubes per diem, et quasi sumo, et quasi luce ignis ardantis per noctem, omni gloria protegetur.* 6. *Et erit in umbraculum diei ab æstu, et in tegumento et in abscondito ab asperitate et pluvia.* Nubem hic vocat consolationem in malis datam : rogum (*a*) vero adventum ejus cum consolatione adjunctum. Quod enim in æstu est nubes, hoc in tenebris et profunda nocte robus splendidi ignis accensus. Illa enim æstum depellit, hic vero caliginem discutit. Adventum ergo ejus pyræ splendori, remissionem vero et recreationem umbræ nubis comparavit. Deinde ostendens non paulatim solutis tristibus hæc eventura esse, sed drepente in ipsaque ærumnarum vi fore mutationem, ut et inde discant, non ex revolutione quadam et fortuito mutationem in melius esse factam ; sed ex superna virtute totum esse consecutum, *Sicut igne ardente in nocte*, inquit, sic fiet mutatio, *Et erit in umbram per diem.* Quænam hæc umbra ? Dei auxilium, inquit, et subsidium, quasi umbra in æstu, et quasi tectum vel cavernæ latibulum, imbre vehementi cadente, in tuto servat eum qui illo confugit : sic et Dei commilitum nihil sinet pati detrimenti, tanto ingruente bello, eos quos a principio servare voluerit.

CAPUT V.

1. Cantabo dilecto canticum dilecti mei vineæ meæ.

1. Postquam tristium comminatione exterruit, et bonorum promissione exhilaravit, variisque medallam adhibuit, in aliud denuo principium sermonem reducit, principium, inquam, quod prophetæ exordium videatur. Quemadmodum enim a principio statim beneficia ipsis a Deo collata recensuit dicens, *Filios genui et exaltavi* (*Isai. 1. 2*), adductis propositione sceleribus, quæ illi patraverant, nempe, *Ipsi spreverunt me, et, Israel autem me non cognovit, et populus meus me non intellexit* (*Isai. 1. 3*) : sic et hoc loco aliis dictis, sed eadem sententia ea ipsa quæ prius exhibit. Verum qua de causa reprehensurus, reprehensionem canticum vocat ? Moyses enim id jure fecit cum Maria, utpote triumphale canticum modulaturus, meritoque sic incipit : *Cantemus Domino : gloriouse enim magnificatus est, equum et ascensorem projectit in mare* (*Exod. 15. 1*). Et Debora post illud admirabile tropæum, et insperatam victoriam, jure canticum illud triumphale contexit, laudem referens Deo (*Judic. 5*). Hic autem criminaturus, cum vehen-

(a) Gr. πυρὸν. Hic et infra πυρὸν commemorat, quasi ea vox in precedentibus Scripturæ versiculis haberetur, quæ tamen ibi non comparet. Sed puto Chrysostomum has Isaiae voces, ὡς φωτὸς πυρὸς κατομένου νυκτός, hic per vocem πυρὸν exprimere.

Ἐπειδὴ σφόδρα κατέσεισε τὴν διάνοιαν αὐτῶν τῇ τῶν λυπηρῶν ἀπειλῇ, καὶ τὴν συμφορὰν ἵκανῶς ἐτραγύδησε, καὶ μακρὸν ἀπέτεινε λόγον τὰ φοβερὰ διηγούμενος, μεταβάλλει· λοιπὸν ἐπὶ τὰ χρηστότερα. Τοῦτο γάρ Ιατρεῖας ἀρίστης τρόπος, μή τέμνειν μηδὲ καίειν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς ἔκειθεν γινομένας δδύνας προσηνέσι παραμυθεῖσθαι φαρμάκοις· τοῦτο δὴ καὶ αὐτὸς ποιεῖ. Οὐ γάρ δὴ εἰς τὰ σκυθρωπὰ καταλύσειν ἔφησε τὸ πᾶν, ἀλλὰ τῶν πονηρῶν ἐκ μέσου ληφθέντων διαδέχεσθαι τὰ χρηστότερα· καὶ οὐκ ἀπαλλαγὴν ἔσεσθαι μόνον τῶν ἀγδῶν, ἀλλὰ καὶ πολλὴν τὴν περιφάνειαν καὶ μεγάλην τὴν λαμπρότητα. Τοῦτο γάρ ἐπίλαμψιν Θεοῦ καλεῖ, τὸ σκότος τῆς ἀθυμίας λύουσαν, καὶ φαιδρὰν ποιοῦσαν ἡμέραν, καὶ περιφανεῖς καθιστῶσαν. Τὸ δὲ, Ἐν βουλῇ, ὅτι συνετῶς, φησί, πάντα ἐργάσεται, καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης αὐτῷ σοφίας. Καὶ ἔσται τὸ καταλειψθὲν τοῦ Ἰσραὴλ ἐν Σιών, καὶ τὸ καταλειψθὲν ἐν Ἱερουσαλήμ, ἄγιοι κληθήσονται πάντες οἱ γραφέντες εἰς ζωὴν ἐν Ἱερουσαλήμ. Ἰνα μάθῃς ὅτι οὐ συντυχίας τινὸς ἡ σωτηρία γέγονε τῶν διαφυγόντων τὸν κίνδυνον, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀνωθεν ψῆφου τειχισθέντες, καὶ ἐν μέσοις τοῖς δεινοῖς δυντες οὐχ ἔλωσαν, διὰ τοῦτο φησιν· "Ἄγιοι κληθήσονται πάντες οἱ γραφέντες εἰς ζωὴν ἐν Ἱερουσαλήμ. Οἱ ἀφορισθέντες, φησίν, οἱ δοκιμασθέντες, οἱ τυπωθέντες^b, μηδὲν παθεῖν δεινόν. Εἰκότως δὲ αὐτοὺς ἀγίους καλεῖ, δεικνύεις, διὰ οὐχ ἀπλῶς δὲ ἀφορισμὸς αὐτοὺς ἀπῆλλαξεν, οὐδὲ ἀπλῶς ἡ τοῦ Θεοῦ ψῆφος· ἀλλά τι καὶ ἡ τῶν τρόπων εἰσήνεγκεν ἀρετὴ, εἴτε προτέρα, εἴτε μετὰ ταῦτα. Εἰ γάρ καὶ χρηστοὶ τινες ἦσαν καὶ ἐπιεικεῖς, ἀλλ' ὅμως ὑπὸ τῶν συμβάντων βελτίους ἐγένοντο καὶ ἀκριβέστεροι. Καθάπερ γάρ τὸ χρυσίον τῷ πυρὶ παραδιδόμενον πᾶσαν ἀποτίθεται κηλίδα, οὕτω καὶ οἱ σπουδαῖοι σπουδαιότεροι καθίστανται ἐν τοῖς πειρασμοῖς, πᾶσαν ἀπονιπτόμενοι ῥαθυμίαν." Οὐτι ἐκπλυνεῖ Κύριος τὸν δύπον τῶν υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων Σιών, καὶ τὸ αἷμα ἐκκαθαριεῖ ἐκ μέσου αὐτῶν πνεύματι κρίσεως καὶ πνεύματι καύσεως. Διπλοῦν ἔνταῦθά μοι δοκεῖ λέγειν καθαρῦν, καὶ τὸ δοῦναι δίκην ὃν ἤμαρτον, καὶ τὸ σπουδαιοτέρους γενέσθαι πρὸς τὸ μέλλον ἔντεῦθεν. Αἴμα δὲ Ἱερουσαλήμ τοὺς φόνους λέγει, τὰς σφαγὰς τὰς ἀδίκους. Εἴτα αὖτον τὸ ἔγκλημά φησιν· Ἐκ μέσου αὐτῶν. Οὐδὲ γάρ λανθάνοντες καὶ κρυπτόμενοι τὰς ἀνδροφονίας ἐτόλμων, ἀλλὰ τῶν ληστῶν καὶ τῶν τὰς λεωφόρους ἐφεδρευόντων χειρον. Ἐκεῖνοι γάρ καὶ τῷ σκότῳ χρυπτόμενοι καὶ ταῖς ἐρημίαις τολμῶσι τὰ εἰωθότα· οὗτοι δὲ ἐν μέσαις ταῖς ἀγοραῖς, ἐν μέσῃ τῇ πόλει, ἐν αὐτοῖς τοῖς δικαστηρίοις τὰ ἔκεινων παρηνόμουν. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἔκειθεν, φησί, γενομένην κηλίδα ἐπελθῶν δὲ πόλεμος ἀναλώσει. Καὶ γάρ ἐν τῷ καιρῷ τῶν χρηστῶν ὑπὲρ τῶν προτέρων ἀπολογεῖται λυπηρῶν, ὅτι καὶ αὐτὰ ἔκεινα τὰ συμβάντα διὰ τοῦτο συνέδη, [50] Ἰνα ἐκπλυθῶσιν, Ἰνα καθαρθῶσιν, Ἰνα πυρωθῶσιν^c, Ἰνα πᾶσαν ἀποθῶνται κηλίδα, Ἰνα τὸ ἐκ τῶν ἀμαρτημάτων καὶ τῶν σφαγῶν ἀπονίψωνται δνειδος. Τί δέ ἔστιν ὁ φησι, Πνεύματι κρίσεως καὶ πνεύματι καύσεως; Τῇ μεταφορᾷ τῶν χωνευομένων ύλῶν ἐπέμενεν. Ωσπερ γάρ ἔκει τὸ πνεῦμα εἰς τὸ χωνευτήριον ἐμπίπτον καὶ τὴν φλόγα ἀναρριπίζον, καὶ θερμοτέρους ποιοῦν τοὺς ἀνθρακας, ἀπαντα δαπανᾶ δύπον· οὕτω καὶ ἔνταῦθα ἡ θερματος δργή, καὶ ἡ τῶν πολεμίων ἔφοδος

^a Morel. μεταβάλλει. Savil. μεταλαμβάνει, et in margine notat ίσως μεταβαῖνει.

^b Οἱ τυπωθέντες deest in Savil. et Reg.

^c Ήσε, Ἰνα πυρωθῶσιν, desunt in Reg. et Sav.

ἐμπεσοῦσα, όντι πυρὸς τῇ πόλει γέγονε, πυρὸς οὐκ ἀπολύντος, ἀλλὰ καίοντος, καὶ καθαίροντος, καὶ κολάζοντος, καὶ διορθουμένου. Τὸ γάρ, Πνεύματι κρίσεως, τουτέστι, κολάσεως, τιμωρίας, ἐκδικήσεως. Καὶ ἔξει Κύριος. Παρουσίαν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν καλεῖ. Καὶ ἔσται πᾶς τόπος τοῦ δρους Σιών, καὶ πάντα τὰ περικύκλῳ αὐτῆς σκιάσει νεφέλη ἡμέρας, καὶ ως καπνοῦ, καὶ ως φωτὸς πυρὸς καιομέρου νυκτὸς, πάσῃ τῇ δόξῃ σκεπασθήσεται. Καὶ ἔσται εἰς σκιὰν ἡμέρας ἀπὸ καύματος, καὶ ἐν σκέπῃ καὶ ἐν ἀποκρύψφῳ ἀπὸ σκληρότητος καὶ ψετοῦ. Νεφέλην ἐνταῦθα τὴν ἐκ τῶν κακῶν ἐγγινομένην παραψυχήν φησι· πυρὸν δὲ τὴν μετὰ τῆς παραμυθίας περιφάνειαν προσγινομένην. "Οπερ γάρ ἔστιν ἐν καύματι νεφέλη, τοῦτο ἐν σκότῳ καὶ νυκτὶ βαθυτάτῃ πυρὰ λαμπροῦ^d ἀναπτομένη. Ή μὲν γάρ τὸν αὐχμὸν ἀποκρούεται, ἡ δὲ διαλύει τὸν ζόφον. Τὴν μὲν οὖν περιφάνειαν τῇ λαμπρότητι τῆς πυρᾶς, τὴν δὲ ἀνεσιν τῇ σκιᾳ τῆς νεφέλης παρέβαλεν. Εἴτα δεικνύεις ως οὐ κατὰ μικρὸν τῶν δεινῶν λυομένων ταῦτα ἔσται, ἀλλὰ ἀθρόον ἐν αὐτῇ τῶν λυπηρῶν ἀκμῇ ἡ μεταβολὴ γενήτεται, ἵνα καὶ ἔντεῦθεν μάθωσιν, ὅτι οὐχὶ ἐκ περιφορᾶς τινος καὶ συντυχίας ἡ πρὸς τὸ βέλτιον γέγονε μετάστασις, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀνωθεν δυνάμεως τὸ πᾶν κατώρθωται, Ής πυρὸς καιομέρου νυκτὸς. φησὶν, οὕτως ἡ μεταβολὴ γενήσεται. Καὶ ἔσται εἰς σκιὰν ἡμέρας. Τίς ἔσται; Ή τοῦ Θεοῦ βοήθεια, φησὶ, καὶ ἡ συμμαχία, ὡςπερ σκιὰ ἐν καύματι, καὶ ὡςπερ δροφος ἢ κατάδυσίς τις σπηλαίου. διμέρου καταρρήγνυμένου σφοδροῦ, ἐν ἀσφαλείᾳ τὸν ἔκειτα καταφυγόντα διατηροῦσα^e· οὕτω δὴ καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ συμμαχία οὐκ ἀφήσει δεινὸν οὐδὲν παθεῖν, καὶ τοσούτους καταρρήγνυμένου πολέμου, οὓς ἂν ἔληται ἐξ ἀρχῆς διασῶσαι.

ΚΕΦΑΛ. Ε.

"Ἄσω δὴ τῷ ἡγαπημένῳ ἀσμα τοῦ ἀγαπητοῦ μου τῷ ἀμπελῶτῃ μου.

α'. Φοβήσας τοῖς λυπηροῖς, εὑφράνας τοῖς χρηστοῖς, ποικίλην τὴν θεραπείαν ἐργασάμενος, εἰς ἀρχὴν πάλιν ἐτέραν ἀνάγει τὸν λόγον, ἀρχὴν ἐοικοῦαν τῷ προοιμίῳ [51] τῆς προφητείας. Καθάπερ γάρ ἀρχόμενος τὰς εὐεργεσίας ἀπήγγειλε τοῦ Θεοῦ τὰς εἰς αὐτοὺς γεγενημένας, λέγων, Υἱοὺς ἐγένετοσα καὶ ὑψώσα, καὶ τὰς παρανομίας τὰς ὑπὲρ αὐτῶν τολμηθείσας ἐπάγων καὶ προτιθεὶς^f, ὅτι Αὐτοὶ με ἡθέτησαν, καὶ, ὅτι Ἰσραὴλ δέ με οὐκ ἔγνω, καὶ δ λαός μου ἐμὲ οὐ συνῆκεν· οὕτω δὴ καὶ ἔνταῦθα λέξει, μὲν ἐτέραις, νοήμασι δὲ τοῖς αὐτοῖς τὰ αὐτὰ τοῖς προτέροις ἐνδείκνυται. Άλλὰ τίνος ἐνεκεν κατηγορεῖν μέλλων, ἀσμα τὴν κατηγορίαν καλεῖ; Μωϋσῆς μὲν γάρ εἰκότως τοῦτο ἐποίησε μετὰ τῆς Μαρίας, ἀτε τὴν ἐπινίκιον μέλλων ἄδειν ψδὴν, καὶ εἰκότως οὕτως ἀρχόμενος ἐλεγεν· "Ἄσωμεν τῷ Κυριῷ· ἐνδέξως γάρ δεδέξασται, ἵππον καὶ ἀραβάτην ἐδριψεν εἰς θάλασσαν. Καὶ ἡ Δεσμόρα δὲ μετὰ τὸ θαυμαστὸν ἐκεῖνο τρόπαιον, καὶ τὴν παράδοξον νίκην, εἰκότως ψδὴν ύφαινε τὴν ἐπινίκιον ἐκείνην, εὐφημίαν ἀναφέρουσα τῷ Θεῷ. Οὗτος δὲ κατηγορεῖν μέλλων, καὶ συντόνου λόγου δεδμενος, καὶ ψυχῆς οὐκ ἀνειμένης, ἀλλὰ συντεταμένης, ἄσειν ἡμῖν ἐπαγγέλλεται, καὶ ἄσμα τὰ ἐγκλήματα καλεῖ.

^d Putat Savilius hic aliquid deesse. Boësius vult legi Λαμπρῶς. Ego puto hic ἀποσιώπατιν esse pro λαμπρῷ πυρός.

^e Savilius διατηρεῖ conj. Sed διατηροῦσα quadrat.

^f Reg. et Sav. προστίθεις.

Οὐκ αὐτὸς δὲ μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας ἐκεῖνος Μωϋσῆς τὴν ἐπινίκιον τότε ἄστας φύδην, κατηγορῶν τῶν Ἰουδαίων, μακρὸν φύδην τὰ ἔγκλήματα πεποίηκε * λέγων· Ταῦτα τῷ Κυρίῳ ἀνταποδίδοτε; Οὗτος δὲ λαὸς μωρὸς, καὶ οὐχὶ σφρός· καὶ πολλὰς συνθεὶς κατηγορίας, ἄδοντας αὐτοὺς ταῦτα λέγειν ἐνομοθέτει· καὶ ἔτι καὶ νῦν ἄδοντες ταῦτα λέγομεν καὶ ἡμεῖς.

Τίνος οὖν ἔνεκεν τὰς κατηγορίας φύδην ποιοῦσι; Σορίᾳ κεχρημένοι πνευματικῇ καὶ πολὺ τὸ κέρδος ἐνθεῖναι ταῖς τῶν ἀκουσάντων βουλόμενοι ψυχαῖς. Ἐπειδὴ γάρ οὐδὲν οὔτω χρήσιμον, ὡς τὸ πλημμελημάτων μεμνῆσθαι διηγεῖσθαι, μνήμην δὲ οὐδὲν οὕτω μόνιμον ὡς μελῳδία ποιεῖ, ἵνα μὴ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν κατηγορῶν δικούντες ἀναδυόμενοι φεύγωσι τὸ συνεχῶς μεμνῆσθαι τῶν οἰκείων ἀμαρτημάτων, τῷ μέλει τῆς φύδης ὑποκλέπτων τὴν ἀπὸ τῆς μνήμης αἰσχύνην, καὶ τὴν ἀφόρητον ἀθυμίαν παραμυθούμενος, ἄσματα αὐτὰ πεποίηκεν, ἵνα τῷ πόθῳ μελῳδίας ἀναγκαζόμενοι συνεχῶς αὐτὰ φθέγγεσθαι, συνεχῶς αὐτῶν ὅσι μεμνημένοι, καὶ διηγεῖσθαι ἢ ἔχωσι τινὰ διδασκαλίαν ἀρετῆς τὴν διηγεῖσθαι τῶν ἀμαρτημάτων μυῆμην. Ἰστε γοῦν, ὅτι καὶ νῦν τὰ μὲν ἄλλα οὐδὲν ἔξ δινόματος τοῖς πολλοῖς ἔστι Βούλια γνώριμα· τὴν δὲ τῶν Ψαλμῶν πραγματείαν ἐπὶ στόματος ἀπαντες φέρουσι, καὶ αὐτὰς ταύτας τὰς φύδας· οὔτω δι’ αὐτῶν τῶν πραγμάτων δείχνυται, πόσον ἀπὸ τῆς μελῳδίας τὸ κέρδος ἔστι. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ αὐτός φησιν· Ἄσω δὴ τῷ ἡγαπημένῳ ἄσμα τοῦ ἀγαπητοῦ μου τῷ ἀμπελῶνι μου. Ἅσμα τῷ ἡγαπημένῳ, φησὶν, ἀμπελῶνι· φῶν περὶ αὐτοῦ τοῦ ἡγαπημένου. Καὶ αὐτῷ γάρ ἄδω, φησὶ, καὶ ἡ ὑπόθεσις τῆς φύδης περὶ αὐτοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ πραγμάτων ἔστιν. Εἰ δὲ μέλλων κατηγορεῖν, ἀγαπητὸν καλεῖ καὶ ἡγαπημένον, μὴ θαυμάσῃς. Καὶ τοῦτο γάρ μέγιστον εκατηγορίας ἐφύδιον, ὅτι δὴ ἀγαπηθέντες, καὶ τοσαύτης ἀπολαύσαντες παρὰ Θεοῦ τῆς [52] εὐνοίας, οὐδὲ οὔτω βελτίους ἐγένοντο. Τοῦτο γοῦν καὶ ἔτερος προφήτης αἰνιττόμενος ἐλεγεν· Ως σταψυλὴν ἐν ἐρήμῳ φεύροι τὸν Ἰσραὴλ, ὡς σκοπὸν ἐν συκῇ πρώτην εἶδος πατέρας αὐτῶν· τὸ ποθεινὸν αὐτῶν καὶ ἐπέραστον διὰ τῶν καρπῶν τούτων ἐνδεικνύμενος· ποθεινὸν δὲ αὐτὸν καὶ ἐπέραστον οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν ἀρετὴν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητα. Οὐ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἔστιν, ὅτι Ἐγὼ μὲν οὔτως ἡγάπησα, ὡς ἂν τις σταψυλὴν εύρων ἐν ἐρήμῳ, ἦ ὡς ἂν τις σκοπὸν ἐν συκῇ. Εἰ γάρ καὶ ἀνάξια τοῦ Θεοῦ τὰ παραδείγματα, ἀλλὰ κατάλληλα τῆς ἐκείνων γαστριμαργίας. Αὐτοὶ δὲ, φησὶ, τοσαύτης ἀπολαύσαντες τῆς ἀγάπης, ἀπηλλοτριώθησαν, καὶ εἰσῆλθον πρὸς τὸν Βεελζεγάρ. Οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα ἡγαπημένον αὐτὸν καλεῖ καὶ ἀγαπητὸν, δεικνὺς ὅτι δὲ μὲν Θεὸς τὸ παρ’ ἔχυτον πάντα ἐπεδείξατο, οὐκ αὐτῶν ἀρξαμένων, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ ἡγησαμένου. Ἐκεῖνοι δὲ οὐδὲ μετὰ ταῦτα ἀξιούσιοις τῆς εὐεργεσίας ἔδειξαν, ἀλλὰ τάνατία ἐπεδείχαντο ἀπαντα. Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ, ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πλοι. Τῷ ὄνδρῳ τοῦ ἀμπελῶνος πᾶσαν ἐνέψη τὴν πρόνοιαν, καὶ τὴν περὶ αὐτῶν δὲ ἐπιμέλειαν.

β'. Οὐ μὴν ἴσταται μέχρι τούτου, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔτερα ἀπαριθμεῖται εὐεργετήματα· καὶ πρότερον ἀπὸ τῆς

* Πεποίηκε deest in Reg. et Savil. Illa autem sublata voce, locus manens esse videtur, cui restaurando vocem καλεῖ proponit Savilius. Sed cum πεποίηκε in Bavar. et Morel. legatur, locus jam integer est.

β Savil. μεμνημένοι διηγεῖσθαι. Sed hæc lectio seriem interturbat, sublata distinctione.

ε Reg. et Savil. καὶ τοῦτο μέγιστον omisso γάρ.

δ Reg. περὶ αὐτούς.

Θέσεως τοῦ τόπου τοῦτο ποιεῖ· τὸ γάρ, Ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πλοι, τὸ μὲν τὴν φύσιν τῆς γῆς ἐπαινῶν ἔλεγε, τὸ δὲ τὴν Θέσιν· ὅπερ καὶ δαυτὸς φάλλων ἐφησεν. ὅτι Ἱερουσαλήμ, Ὁρη κύκλῳ αὐτῆς, καὶ Κύριος κύκλῳ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Ἐτελχισε μὲν γάρ αὐτὴν, φησὶ, καὶ τῇ θέσει τοῦ τόπου· πλὴν οὐκ ἡρκέσθη τούτῳ, ἀλλὰ τὸ μέγιστον τεῖχος αὐτὸς αὐτῇ γέγονεν· δὸς δὲ καὶ οὗτος αινίττεται λέγων. Ἐν κέρατι, τό τε ἀχείρωτον καὶ τὸ ἀκαταγώνιστον τοῦ τόπου, καὶ πρὸ τούτου, τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ βοήθειαν δηλῶν, ἀπὸ μεταφορᾶς τοῦ κέρως τοῦ βοός. Καὶ γάρ καὶ παροιμία τοιαύτη δημώδης ἐξενήνεκται περὶ τῶν εἰς ἀσφαλές τι χωρίον καταφευγόντων. Ἐπειδὴ γάρ Ισχυρότερον πάντων ὁ ταῦρος, αὐτοῦ δὲ τοῦ ζώου τὸ ισχυρότερον τὸ κέρας· ὅπλῳ γάρ αὐτῷ κέχρηται· διὰ τὸ δυσχείρωτον, τοῦτο εἰώθασι λέγειν οἱ πολλοί· καὶ τῇ Γραφῇ δὲ πολλάκις κέρας μονοκέρωτος καλεῖτούς εἰν ἀσφαλείᾳ ὄντας. Ἐν κέρατι οὖν ἐνταῦθα φησὶν, ἐν ἀσφαλείᾳ, ἐν ὑψει, ὅπερ ἀρχόμενος ἐλεγεν· Κιενὸς διγέννησα, καὶ ὑψώσα. Ἐν τόπῳ πλοι· ὅπερ ὁ Μωυσῆς εἶπε, Γῆτρ φέουσαν γάλι καὶ μέλι. Καὶ φραγμὸν περιέβηται, καὶ ἔχαράκωσα. Φραγμὸν δὲ τὸ τεῖχος φησὶν, ἦ τὸν νόμον, ἦ τὴν αὐτοῦ πρόνοιαν. Καὶ γάρ ὁ νόμος τείχους ἀσφαλέστερον αὐτοῖς περιέκειτο. Καὶ ἔχαράκωσα, τουτέστιν, Ισχυρὰν τὴν ἀσφάλειαν ἐποιησάμην. Ἐπειδὴ γάρ πολλάκις φραγμὸς εὐεπιχείρητον, καὶ ἐτέραν, φησὶ, περιέβαλον αὐτοῖς συμμαχίαν. Καὶ ἐφύτευσα ἀμπελῶν Σωρῆχ. Ἐπιμένει τῇ μεταφορᾷ, ἦνού δεῖ κατὰ λέξιν ἐρμηνεύειν, ἀλλὰ τὸν σκοπὸν εἰδότας ἀρκεῖσθαι τούτῳ. Σωρῆχ δὲ ἐνταῦθα ἀληθινὴν φησὶν, εὐγενῆ, οὐχὶ τῶν φαύλων φυτῶν, οὐδὲ τῶν καταδεεστέρων, ἀλλὰ τῶν δοκίμων καὶ πρώτων. Πολλὰ γάρ [53] ἀμπέλων γένη. Καὶ φωδόμησα πύργον καὶ προλήνιον ἐν μέσῳ αὐτοῦ. Τινὲς δὲ τὸν ναὸν φασι, καὶ προλήνιον τὸ θυσιαστήριον, ἀτε τῶν καρπῶν ἐκεῖ συναγομένων τῆς ἀρετῆς τῆς ἐκάστου, καὶ τῶν προσφορῶν, καὶ τῶν θυσιῶν ἀπασῶν· ἐγὼ μέντοι τοῦτο, ὅπερ ἐφῆτην εἰπών, καὶ νῦν ἐρῶ, ὅτι τῷ σκοπῷ δεῖ προσέχειν τῆς μεταφορᾶς. Διὰ γάρ πάντων τοῦτο βούλεται εἰπεῖν, ὅτι Τὰ παρ’ ἐμαυτοῦ πάντα ἐπιλήρωσα, πάσαν ἐπιμέλειαν ἐπεδείξαμην. Οὐ κατέτεινα καρμάτοις, οὐ συνέτριψα πόνοις, οὐκ αὐτοὺς οἰκοδομῆσαι ἐκέλευσα, οὐκ αὐτοὺς σκάψαι, οὐκ αὐτοὺς φυτεῦσαι, ἀλλ’ ἀπηρτισμένον τὸ ἔργον παρέδωκα. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου τὰ τῆς φιλανθρωπίας ἔστητα μόνον, ἀλλὰ Καὶ ἐμεινα τοῦ ποιῆσαι σταψυλὴν, καὶ ἀνέμεινα τὸν προσήκοντα καιρὸν τῆς καρποφορίας, μακροθυμίᾳ πολλῇ χρησάμενος. Τὸ γάρ, Ἐμεινα, τοῦτο δηλοῖ. Ἐποίησε δὲ ἀκάρθας. Τὸν ἄκαρπον αὐτῶν βίον ἐνδείκνυται, τὸν τραχὺν, τὸν σκληρὸν. Τίνος οὖν ἀν εἰν συγγνώμης ἀξιοι μετὰ τοσαύτην ἐπιμέλειαν τούτους ἀποδόντες τῷ γεωργῷ τοὺς καρπούς; Καὶ νῦν, ἀρθρωπός τοῦ Ἰούδα καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλήμ, κρίνατε ἐν ἐμοὶ καὶ ἀνά μέσον τοῦ ἀμπελῶνος μου. Πολλὴ τῶν δικαιωμάτων ἡ περιουσία, ὅταν αὐτοὺς τοὺς ὑπευθύνους δικαστὰς καθίζῃ τοῖς ὑπ’ αὐτοῦ γεγενημένοις, καὶ τοῖς ὑπ’ ἐκείνων. Καὶ νῦν. Οὐ λέγω τὰ παλαιά, φησὶν, ἀλλὰ καὶ σήμερον ἔτοιμός εἰμι δικάζεσθαι. Οὕτως οὐδέποτε διαλείπω τὰ ἀμπελῶν πληρῶν, οὐδὲ οὐδεῖς τὰ ἀστῶν πληροῦτε. Τί ποιήσω ἐτι τῷ ἀμπελῶνι μου^b; διετι ἐμεινα, Ιερα ποιήσῃ σταψυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάρθας. Ἡ συγγνή

* In Reg. et Savil. τοῦτο deest.

^a Secundum Tilmanni interpretationem πύργον inserendum videtur.

^b Quæ sequuntur post ἀμπελῶνι μου, usque ad ἐπειδὴ τὴν νίκην, desiderantur in Reg. et Savil., δι’ ὄμοιοτελευτῶν, ut iudicetur, omissa.

menti sermone egeat, et animo non remisso, sed concitato, se cantaturum nobis promittit, et accusationes canticum vocat. At non ipse solus, sed et magnus ille Moyses, qui tunc triumphale illud canticum cecinerat; dum Iudeos reprehendit, longum illud canticum fecit reprehensionibus plenum, dicens: *Hæc canticum redditis? Hic populus stultus et insipiens (Deut. 32. 6)*; et multis collectis accusationibus, haec ipsos canere lege præcepit; et nos hodieque canentes haec dicimus.

Canticum cur criminaciones contineat. — Cur ergo criminaciones ut canticum concinnant? Sapientia certe usi spirituali, et multum emolumenti auditorum animis inferre volentes. Quia enim nihil sic utile est, ut scelerum assidue recordari, nihilque memoriam ita firmam parit, ut melodia, ne ob criminacionum magnitudinem træderet eos, et assiduam peccatorum memoriam subterfugerent, cantici modulatione pudorem subripiens ex memoria partum, et intolerabilem mœrorem leniens, haec cantica fecit, ut melodiæ amore coacti ad ea frequenter pronuntianda, saepe illorum recordarentur, assidueque doctrinam de collenda virtute haberent, nempe assiduam peccatorum recordationem. Scitis igitur alios Scripturæ libros multis hodieque ne de nomine quidem notos esse; Psalmorum autem opus omnes in ore ferre, et haec etiam cantica: sive ex rebus ipsis ostenditur, quantum ex cantu lucrum accedit. Idecirco ipse ait: *Cantabo dilecto meo canticum dilecti mei vineæ meæ. Canticum dilecto*, ait, *vineæ*: cantabo circa ipsum dilectum. Et ipsi canto, inquit, et argumentum cantici circa illum et res ad eum spectantes versatur. Quod si objurgaturus et dilectum vocat et amat, ne mireris. Nam et hoc magnum est ad criminacionem viaticum, quod scilicet cum diligenter, et tanta fruerentur Dei benevolentia, neque sic meliores effetti sint. Hoc et alias propheta subindicans dicebat: *Quasi uvam in deserto inveni Israel, quasi scopum in fico (a) præcocem vidi patres eorum (Osee 9. 10)*: optabiles illos amabilesque esse per hos fructus indicans: optabiles, inquam, amabilesque non ex sua virtute, sed ex Dei benignitate. Quod autem dicit, hujusmodi est: Ego ita dilexi, ut si quis uvam invenierit in deserto, aut si quis scopum repererit in fico. Etiamsi enim haec exempla indigna sint Deo, at illorum ingluvie consentanea sunt. *Ipsi vero, ait, cum tanta dilectione fruerentur, ab alienati sunt, ingressisque sunt ad Beelphægor.* Sic sane illum hic vocat dilectum et amatum, ostendens Deum omnia quæ a seipso erant exhibuisse, non quod ipsi cœperint, sed quod Deus prior amarit. Illi vero neque postea dignos sese beneficio exhibuerunt; sed opere ipso omnia exhibuere contraria. *Vinea facta est dilecta, in cornu, in loco pingui.* Vineæ nomine omnem subindicavit

(a) In Græco, *αποκριτην την συγκριτην*. Sensus est, *quasi speculatorum in fico*. Nam *συγκριτης* paulo ante in eodem capite 9 Osee, v. 8, est *speculator*. Hic autem versu 10 Vulgata habet: *quasi prima poma ficutneæ*. In Hebreo autem legitur *כְּבָכְרוֹת*, *quasi primus fructus ficutneæ, quasi primogenita ficutneæ*.

providentiam, suamque circa illos sollicitudinem.

2. Neque hic gradum sistit, sed alia etiam beneficia enumerat: primoque id præstat a situ loci; illud enim, *In cornu, in loco pingui*, tum naturam terræ, tum situm laudans dicit: id quod et David psallendo dixit de Jerusalem: *Montes in circuitu ejus, et Dominus in circuitu populi sui (Psal. 124. 2)*. Namque cinxit eam, inquit, vel ex situ loci: ceterum hoc contentus non fuit, sed maximus ipse murus illi factus est: quod hic subindicat dicens, *In cornu*, inexpugnabilem nempe esse locum; at quod majus est, Dei subsidium declarat ex metaphora bovini cornu. Et enim tale adagium in vulgus exiit de iis qui in tutum aliquem locum consigunt. Quia enim omnium fortissimus est taurus, quod vero fortius in eo, est cornu, quo ceu armis utitur, quia captu difficile est, id solent multi dicere: ac Scriptura saepe cornu unicornis vocat eos, qui in tuto positi sunt. *In cornu* itaque hic dicit, quasi in tuto, in alto loco: id quod initio dicebat: *Filios genui et exaltavi (Isai. 1. 2)*. *In loco pingui*: quod Moyses dicebat: *Terram fluentem lac et mel (Exod. 3. 8)*. 2. *Et sepem circumposui, et circumvallavi*. *Sepem* aut murum dicit, aut legem, aut providentiam suam. Etenim lex tutius quam murus ilios circumcingebat. *Et circumvallavi*; tutam posui custodiæ. Quia enim sepes solet esse superatu facilis, aliud ipsis præsidium circumposui. *Et plantavi vineam Sorec*. In metaphora persistit, quæ non est ad literam explicanda, sed cum scopum attigimus, hoc satis esse debet. Sorec autem hic significat, veram, generosam, non malis nec inferioris notæ propaginibus instructam, sed probatis et præcipuis. Multa namque vitium genera sunt. *Et ædificavi turrim, et torcular in medio ejus*. Quidam turrim interpretantur templum, et torcular altare: quia illic fructus virtutis eujusque congregabantur, necnon oblationes et hostiæ omnes: ego utique, quod dicere cœperam, nunc etiam dicam, animalium nempe metaphoræ scopo adhibendum esse. Per hæc enim omnia hoc significare vult: Quæ mea erant implevi omnia, omnem exhibui diligentiani. Non attrivi laboribus, non fregi sudoribus, non ipsis jussi ædificare, non fodere, non plantare, sed absolutum ipsis opus tradidi. Neque huc desii benignantatem exhibere, sed *Exspectavi ut faceret uvam*, et exspectavi tempus opportunum ut fructum ferret, multa usus patientia: illud enim, *Exspectavi*, id significat. *Fecit autem spinas*. Infructuosam illorum vitam ostendit, asperam, duram. Qua ergo venia digni fuerint ii, qui post tantam agricolæ curam, tales fructus ipsi redundunt? 3. *Et nunc, homo Iuda et habitantes Jerusalem, judicate inter me et vineam meam*. Magna juris copia, cum ipsis reos constituit judices inter ea quæ ipse, et inter ea quæ illi fecerunt. *Et nunc*. Non commemo vetera, inquit, sed hodie paratus sum judicium subire. Sic numquam cesso impletare mea, vos vestra non impletis. 4. *Quid faciam amplius vineæ meæ?*

¹ Quæ sequuntur post hæc verba, *Quid faciam amplius vineæ meæ?* usque ad. *Quid victoram*, bene multa certe desiderantur in Reg. et Savil.

quoniam exspectari ut saceret uam, fecit autem spinas. Orationis structura videtur esse obscurior : quo circa necesse est illam dilucidiorem reddamus. Quod dicit, hoc sibi vult : Quid oportebat facere, et non feci ? Nimis, ut talia peccata admitterent. Quid autem objicere possunt ? an quod quibusdam praetermissis, ipsi sic deliquerint ? Quid faciam ultra vineæ meæ, et non feci ipsi ? Quæ feci, inquit, hæc sunt : verum jam factis non contentus sum, neque dico me multa beneficia contulisse : sed si non omnia feci, post quæ nihil faciendum relinquebatur, id rogo dicatis mihi, vos qui hæc consequuti, et gestorum testes estis, ex experientia hæc didicistis, non alienos et peregrinos interrogo. 5. Nunc autem annuntiabo vobis, quid faciam vineæ meæ. Quia victoriam reportavit, ingratumque illorum animum demonstravit, tunc demum profert sententiam, et quæ facturus sit dicit, non ut condemnet, sed ut ex metu per minas incusso moderatores reddat. Auferam sepem ejus, et erit in direptionem : et destruam murum ejus, et erit in concusationem.

3. Auferam, inquit, auxilium meum, praesidio nudabo, tali providentia vacuos reddam, et adversorum experientia scient, quantis ante bonis fruerentur, cum fuerint omnibus ad direptionem expositi. 6. Et dimittam vineam meam, et non putabitur, neque fodietur. Rursus dico, eum metaphora uti. Si quis tamen id accuratius explorare voluerit, de doctrinæ et mandatorum sollicitudine loquitur. Non enim iisdem frumentur quibus antea, non doctores habebunt, non principes, non prophetas sicut olim, qui ipsos corrigan, qui ipsorum curam gerant. Sicut enim qui vineas colunt, fodunt, putant, sic qui animas emendant, comminantur, exterrant, docent, reprehendunt : verum iis destituti erunt, inquit, in alienam abducti terram. *Et ascendet per eam, quasi per incultam terram, spina : et nubibus mandabo, ne pluant in eam imbre.* Aut desolationem urbis menorat, aut desolationem eorum et uniuersusque animæ eorum ; nubes autem hic quidam dicunt esse prophetas, quippe qui pluviam desuper acciperent, et sibi dicta ad populum transmittenterent. Verum ne hi quidem quæ consueverant facient. Etiamsi enim unus vel alter propheta cum ipsis commigrarat, prophetarum tamen turba tunc silebat. 7. *Vinea enim Domini Sabaoth domus Israel est, et homo Juda novella plantatio dilecta.* Exspectavi, ut saceret judicium, fecit autem iniquitatem, et non justitiam, sed clamorem. Quoniam multa nominum metaphora usus est, vineam, turrim, torcular, sepem, fissionem, et putationem vineæ commemorans ; ne quis insipientium de vinea hæc diei putaret, sub finem repente totum interpretatus est. *Vinea enim Domini Sabaoth domus Israel est.* Non enim de plantis mihi sermo est, neque de natura inanimata (a), neque de lapidibus et muris ; sed de po-

pulo nostro. Ideo subjunxit, *Et homo Juda novella plantatio dilecta :* quia scilicet Juda plus obtineret quam cæteræ tribus : eratque illic e vicino situm templum, et reliquo cultus : atque illa magis quam cæteræ omnes florebat, ad regiamque magis accedens, potentior erat. Dilectum autem dixit, rursus illos perstringens, quod tales erga se valde amantem sese exhibuissent. Ea quippe lex est diligentium, ne in oblatis quidem criminationibus magnum suum amorem occultare. Hinc aliud quidpiam non spernendum ediscimus. Quale illud ? Nempe quando et quæ Scripturæ loca allegorice interpretari oporteat : neque penes nostram esse facultatem has leges pro lubito explicare, sed ipsam Scripturæ mentem sequi oportere, sive allegoria uti. Quod autem dico, sic intelligendum. Scriptura nunc vineam dixit, sepem, torcular : nec penes auditorem reliquit, ut pro lubito hæc quibusdam rebus aut personis aptaret ; sed in sequentibus sese interpretata est dicens : *Vinea enim Domini Sabaoth domus Israel est (Ezech. 17. 3).* Ezechiel vero rursum, cum aquilam magnam et magnarum alarum ingredientem in Libanum, et avellentem summum verticem cedri commemorat, non relinquit penes arbitrium auditorum hujus allegoriæ interpretationem ; sed explicat ille, quam aquilam dicat, quam cedrum. Et hic rursum in sequentibus, ubi fluvium quemdam violentum inducit in Judæam, ne licet auditori cuivis personæ pro arbitrio hæc aptare, dixit regem esse eum, quem fluvium nominasset (*Isai. 8. 7*). Hæc vero lex ubique locorum in Scriptura servatur, ut cum allegorice loquitur, allegoriæ interpretationem afferat, ut ne eorum qui allegorias amant cupidus animus temere et fortuito erret et quocumque feratur. Et quid miraris, si id prophetæ faciant ? Proverbiorum certe auctor id observat. Cum enim dixisset : *Cervus amicitiae, et pullus gratiarum tuarum conversetur tecum : et sons aquæ tuæ tibi soli sit (a)* (*Prov. 5.19*) : interpretatus est, cur hæc diceret, nempe de uxore legitima et libera, ut averteret a meretrice et aliena. Pari modo hic explicavit hoc loco, quam diceret esse vineam. Deinde cum eorum crimina enuntiasset, suppliciaque dixisset, rursus in fine defensionem parat dicens : *Exspectavi, ut saceret judicium, fecit autem iniquitatem, et non justitiam, sed clamorem.* Juste, inquit, paenam exigo. Exspectavi enim, *Ut saceret judicium*, id est, justitiam ; ipsi vero contraria exhibuerunt, iniquitatem, injustitiam et clamorem. Clamorem hic vocat acquirendi cupiditatem, injustum furorem, irrationalib[er]em iram, pugnas, contentiones. 8. *Væ qui conjungunt domum ad domum, agrum ad agrum aplantes, ut a proximo auferant aliquid.* Cum dixisset ipsum clamorem fecisse, id est acquirendi cupiditatem, et rapinas, subiect iniquitatis speciem multa plenam nequitia ; ac rursus a lamentis initium dicit, magnitudinem peccatorum ostendens, eosque insinuans qui incurabili morbo laborabant.

(a) Haec non ita leguntur in libro Proverbiorum 5. 19. sic autem sœpe solet Chrysostomus loca Scripturæ alio quam jaceant modo afferre, quia nempe memoriter afferebat.

(a) In Graeco, τοι φυξε ἀβράσου. Ad literam est, *de anima immata*, qualiter esse dicit Chrysostomus animam vegetantem in plantis.

δοκεῖ ἀσαφεστέρα εἶναι· διόπερ αὐτὴν σαφεστέραν ἀνάγκη ποιῆσαι· "Ο γάρ λέγει, τοῦτο ἔστι· Τί ἔδει ποιῆσαι, καὶ οὐκ ἐποίησα; Δῆλον, ὅτι τοιαῦτα ἡμαρτον. Τί δὲ ἔχοντες αἰτιᾶσθαι; ή ὡς τινων παραλειμμένων τοιαῦτα καὶ ἐπλημμέλησαν; Τί ποιήσω ἔτι τῷ ἀμπελῶνι μου, καὶ οὐκ ἐποίησα αὐτῷ; "Α μὲν ἐποίησα, ταῦτα ἔστι, φησί· πλὴν οὐκ ἀρκοῦμαι τοῖς γεγενημένοις, οὐδὲ λέγω, ὅτι πολλὰ εὐηργέτησα· ἀλλ' εἰ μὴ πάντα ἐποίησα, μεθ' αὶ ποιῆσαι λοιπὸν οὐδὲν ἦν, τοῦτο ὑμᾶς εἰπεῖν ἀπαιτῶ, ὑμᾶς τοὺς ἀπολελαυκότας, καὶ μάρτυρας τῶν γεγενημένων ὅντας, καὶ τῇ περὶ ταῦτα μαθόντας, οὐκ ἀλλοτρίους τινάς καὶ ἔνους. Νῦν οὖν ἀμαγγελῶ ὑμῖν, τὶ ποιήσω τῷ ἀμπελῶνι μου. Ἐπειδὴ τὴν νέκην ἥρατο, καὶ τὴν ἀγνωμοσύνην ἔδειξε τὴν ἔκεινων, τότε λοιπὸν ἐγάγει· καὶ τὴν φῆφον, καὶ λέγει ταῦτα ἀ μέλλει ποιεῖν, οὐχ ἵνα καταδικάσῃ, ἀλλ' ἵνα τῷ φόνῳ τῆς ἀπειλῆς ἐπιεικεστέρους ποιήσῃ. Ἀφειλῶ τὸν ωραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν· καὶ καθελῶ τὸν τοῖχον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα.

γ. Ἀποστήσω, φησί, τὴν ἐμὴν συμμαχίαν, γυμνώσω τῆς βιηθείας, ἐρήμους καταστήσω τῆς τοσαύτης προνοίας, καὶ εἰσονται διὰ τῶν ἐναντίων ὧν ἀπέλαυνον ἐμπροσθεν, ὅταν ὡσι πᾶσιν εἰς ἀρπαγὴν προκείμενοι. Καὶ ἀνήσω τὸν ἀμπελῶνα μου, καὶ οὐ μὴ τμηθῇ, οὐδὲ μὴ σκαψῇ. Πάλιν λέγω, ὅτι τῇ μεταφορᾷ κέχρηται. [54] Εἰ δέ τις καὶ θερμότερον ἔξετάζειν βούλοιτο, τὴν ἀπὸ τῆς διδασκαλίας, τὴν ἀπὸ τῶν ἐντολῶν ἐπιμέλειάν φησιν. Οὐ γάρ ἀπολαύσονται τῶν αὐτῶν, ὧν καὶ ἐμπροσθεν, οὐ διδασκάλους ἔξουσιν, οὐκ ἀρχοντας, οὐ προφήτας ὅμοιως τοὺς διορθουμένους αὐτούς, τοὺς ἐπιμελουμένους αὐτῶν. "Ωσπερ γάρ οἱ τὴν ἀμπελὸν θεραπεύοντες σκάπτουσι, τέμνουσιν, οὗτοις οἱ ψυχὰς διορθούμενοι ἀπειλοῦσι, φοβοῦσι, διδάσκουσιν, ἐγκαλοῦσιν· ἀλλ' ἐν ἐρημίᾳ τούτων ἔσονται, φησὶν, εἰς τὴν ἀλλοτρίαν ἀπενεχθέντες. Καὶ ἀραβήσεται εἰς αὐτὸν ὡς εἰς χέρσον ἀκαρθα· καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι, τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν ὑετόν. "Η τὴν ἐρημίαν τῆς πόλεως φησιν, ή τὴν ἐρημίαν τὴν ἑαυτῶν, καὶ τῆς ἐκάστου ψυχῆς· νεφέλας δὲ ἐνταῦθα τοὺς προφήτας τινὲς λέγουσιν, ἄτε δινώθεν τὸν ὑετὸν δεχομένους καὶ παραπέμποντας τῷ δῆμῳ τὰ λεγόμενα. Ἀλλ' οὐδὲ οὗτοι, φησὶ, τὰ συνήθη ποιήσουσιν. Εἰ γάρ καὶ εἰς που καὶ δεύτερος συναπῆλθεν, ἀλλ' δὲ δῆμος τῶν προφητῶν τότε ἔσιγα. Ο γάρ ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαὼθ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἔστι, καὶ ἀνθρωπὸς τοῦ Ἰουδαία νεδφυτον ἡγαπημένον.^c "Εμεινα, ίτα ποιήσῃ κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀροματαρ, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγὴν. Ἐπειδὴ πολλῇ τῇ μεταφορᾷ διὰ τῶν ὀνομάτων ἐχρήσατο, ἀμπελῶνα, καὶ πύργον, καὶ προλήνιον, καὶ ωραγμὸν, καὶ σκαφητὸν, καὶ τμῆσιν ἀμπέλου λέγων, ἵνα μὴ περὶ ἀμπελῶνδις τις τῶν τότε ἀνοήτως νομίσῃ εἶναι τὰ λεγόμενα, ταχέως πρὸς τῷ τέλει τὸ πᾶν ἡρμήνευσεν. Ο γάρ

^a Savilius suspicatur legendum ἐπάγει. Hæc vox certe magis in usu est; sed ἐνάγει ferri potest.

^b Ἐγκαλοῦσιν deest in Reg. et Savil., nec lectum est ab interprete. Sed habetur in Bavario et in Morel.

^c Reg. et Morel. et textus Biblicus νεόφυτον ἡγαπημένον. Morel., νεόφυτος ἡγαπημένος. Sed in Morel. infra sic legitur, νεόφυτον ἡγαπημένον.

ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαὼθ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἔστιν. Οὐ γάρ περὶ φυτῶν δὲ λόγος μοι, φησὶν, οὐδὲ περὶ φυχῆς ἀψύχου, οὐδὲ περὶ λίθων καὶ τοιχῶν, ἀλλὰ περὶ δήμου τοῦ ἡμετέρου. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· Καὶ ἀνθρωπὸς τοῦ Ἰουδαία νεδφυτον ἡγαπημένον ἐπειδὴ πλέον τι εἶχε τῶν δέκα φυλῶν, καὶ δὲ ναὸς αὐτός πλησίον ἦν, καὶ ἡ λοιπὴ θεραπεία, καὶ τῶν ἄλλων μᾶλλον ἦνθει, καὶ βασιλικωτέρα ἦν ἡ φυλὴ καὶ δυνατωτέρα. Ἡγαπημένον δὲ εἶπε, πάλιν αὐτῶν καθαπτόμενος, ὅτι περὶ τὸν σφρύδρον ἐραστὴν τοιούτοις γεγόνασι. Τοιοῦτος γάρ τῶν φιλούντων δὲ νόμος, μηδὲ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἐγκλήμασι κρύπτειν τῆς οἰκείας ἀγάπης τὴν ὑπερβολήν. Ἐντεῦθεν οὐ μικρὸν καὶ ἔτερον μανθάνομεν. Ποιῶν δὴ τοῦτο; Τὸ πότε καὶ τίνα ἀλληγορεῖν χρὴ τῶν Γραφῶν^d καὶ ως οὐκ ἐτιέν κύριος τῶν νόμων τούτων αὐτοὶ, ἀλλὰ δεῖ αὐτῇ τῇ διανοίᾳ τῆς Γραφῆς ἐπομένους, οὕτω τῷ τῆς ἀλληγορίας κεχρῆσθαι τρόπῳ. "Ο δὲ λέγω, τοιοῦτόν ἔστιν. Εἴπεν ἀμπελῶναν δὲν ἦν Γραφὴ, ωραγμὸν, προλήνιον οὐκ ἀρῆκε κύριον γενέσθαι τὸν ἀκροατὴν ἀρμόσαι τὰ εἰρημένα οἷς ἐδούλετο πράγμασιν, ή προσώποις, ἀλλὰ προϊοῦτα ἐστὴν ἡρμήνευσεν, εἰποῦσα· 'Ο γάρ ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαὼθ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἔστι. Καὶ [55] δὲ Ιεζεκιὴλ δὲ πάλιν δετὸν καλῶν μέγαν καὶ μεγαλοπτέρυγον εἰσιόντα εἰς τὸν Λίβανον, καὶ ἀποκνίζοντα τὸ ἄκρον τῆς κέντρου, οὐδὲ ἐκεῖ ἀφίησιν ἐπὶ τῇ γνώμῃ τῶν ἀκροατῶν κείσθαι τῆς ἀλληγορίας τὴν ἐρμηνείαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς λέγει, τίνα μὲν τὸν ἀετὸν φησι, τίνα δὲ τὴν κέντρον. Καὶ οὕτως δὲ πάλιν προϊοῦν, ποταμὸν τίνα σφρύδρον ἀνάγει, λέγων, ἐπὶ τὴν Ιουδαίαν, ἵνα μὴ ἐξῇ τῷ ἀκούοντι κατὰ τὴν οἰκείαν γνώμην ἀρμόζειν τὸ εἰρημένον προσώπῳ ψῆφούλεται, εἰπε καὶ τὸν βασιλέα τοῦτον, δην ποταμὸν ἐκάλεσε. Καὶ πανταχοῦ τῆς Γραφῆς οὗτος δὲ νόμος, ἐπειδὴν ἀλληγορῆ, λέγειν καὶ ἀλληγορίας τὴν ἐρμηνείαν, ώστε μὴ ἀπλῶς, μηδὲ ως ἐτυχε τὴν ἀκόλαστον ἐπιθυμίαν τῶν ἀλληγορεῖν βουλομένων πλανᾶσθαι καὶ πανταχοῦ φέρεσθαι. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ οἱ προφῆται; Καὶ δὲ Παροιμιαστῆς δὲ οὕτω ποιεῖ. Εἰπὼν γάρ, "Ἐλαφος φυλίας, καὶ πῶλος τῶν χαρίτων σμιλεῖτο σοι· καὶ ηὶ πηγὴ τοῦ ὕδατος σου ἔστω σοι μόγε φῆρμήνευσε τίνος ἐνεκεν ταῦτα Ἐλεγεν, ὅτι περὶ γυναικὸς ἐννόμου καὶ ἐλευθέρας, ἀποτρέπων πόρνης καὶ ἀλλοτρίας ἀπεισθαι. Οὕτω δὴ καὶ οὗτος ἐνταῦθα εἰπε, τίνα ἔφησε τὸν ἀμπελῶνα εἶναι. Είτα ἐπειδὴ εἰπεν αὐτῶν τὰ ἐγκλήματα, εἰπε τὰς τιμωρίας· πάλιν πρὸς τῷ τέλει τὴν ἀπολογίαν τίθησι λέγων· Ἅτε Εμεινα, ίτα ποιήσῃ κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀροματαρ, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγὴν. "Οτι δικαίωσι, φησὶν, ἀπαιτῶ δίκην. Ἀνέμεινα γάρ, "Ιτα ποιήσῃ κρίσιν, τουτέστι, δικαιοτύνην· αὐτοὶ δὲ τὰς ἐναντίας ἐπεδείξαντο, ἀνομίαν, ἀδικίαν καὶ κραυγὴν. Κραυγὴν ἐνταῦθα τὴν πλεονεξίαν λέγει. τὸν ἀδικον θυμὸν, τὴν δργήν τὴν ἀλδγίαστον, τὰς μάχας, τὰς φιλονεικίας. Οὐαὶ οἱ συνάπτοντες οἰκιαρ πρὸς οἰκιαρ, καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν ἐγγίζοντες. Ιτα τοῦ πλησίου ἀφέλωται τι. Εἰπὼν δὲτι κραυγὴν ἐποίησε, τουτέστι πλεονεξίαν, ἀρπαγὰς, λέγει καὶ τὸ εἶδος τῆς ἀδικίας. πολλῆς ἐμπεπλησμένον τῆς κακουργίας. Καὶ πάλιν ἀπὸ θρήνων ἀρχεται^e, τὸ μέγεθος τῶν ἀμαρτημάτων ἐνδεικνύμενος, καὶ τοὺς τὰ ἀγίατα γοσοῦντας ἐμφαίνων.

^d Bavarius hic adjicit ἐμεινα ἵνα ποιήσῃ καρπὸν, εἰ. Sed non video hæc apte repeti hoc loco.

^e Ἀπὸ θρήνων αρχεται, sic Bavarius recte, ut respondeat vocis οὐχί superba. Alii ἀπὸ ἀπενθρωπίνων ἀρχεται.

δ'. Ταῦτα δὲ καὶ νῦν τολμώμενα ἴδοι τις ἀν παρὰ τῶν κακῶς τῷ πλούτῳ καιρούμενων, οἱ τὰς γειτνιάσεις ἐπινοῦσιν, οὐχ εἰς ἀσφάλειαν, ἀλλ' εἰς ἐπιβουλὴν τῶν πλησίον, καθάπερ πῦρ ὁδῷ βαδίζον, οὕτω τοὺς ἐκ γειτόνων πάντας ἐπινεμέμενος. Μή οἰκήσετε μόροι ἐπὶ τῆς γῆς; Ἡκούσθη γάρ τὸν εἰς τὰ ὡτα Κυρίου Σαβαὼθ ταῦτα. Δείχνυσιν ἀνόητα κάμνοντας καὶ εἰκῇ καὶ μάτην. Ἐπειδὴ γάρ οὐχ οὕτως αἱ κολάσεις καὶ αἱ τιμωρίαι τοὺς τοιούτους ἀγαγεῖν εἰώθασιν, ὡς τὸ μαθεῖν ἀκριβῶς. ὅτι οὐχ ἀπολαύσονται τῆς ἀρπαγῆς, ταύτην αὐτοῖς ἐπάγει τὴν ἀπειλὴν, λέγων, ὅτι καμούνται μὲν καὶ ταλαιπωρήσουσι, καὶ τὴν ἀμαρτίαν καρπώσονται, τῆς δὲ ἀπολαύσεως ἐκπεσοῦνται [56]. Οὐκ ἐφησυχάζει γάρ, φησὶ, τοῖς γινομένοις ὁ ἀκούμητος διφθαλός. Τὸ δὲ, Ἡκούσθη νῦν, οὐχ ὡς τότε τῶν πραγμάτων γνωρίμων γενομένων αὐτῷ ταῦτα φησιν, ἀλλ' ὡς τῆς δίκης κατὰ πόδας ιούστης λοιπὸν, καὶ τῆς ἀνταποδόσεως γινομένης. Ἐὰν γάρ γέρωνται οἰκλαι πολλαὶ, εἰς ἔρημον ἐσονται μεγάλαι καὶ καλαὶ, καὶ οὐκ ἐσονται οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐταῖς.

Τοιοῦτον γάρ ἡ πλεονεξία· ὅταν πλείονα περιβάλλῃ τοῖς ἔχουσι, καὶ τῶν προτέρων αὐτοὺς ἑξῆγαγεν. "Ο δὴ καὶ ἐνταῦθα αἰνίττεται λέγων, ὅτι: "Οταν οἰκοδομήσῃ τα λαμπρῶς, καὶ τὰ πάνταν ὑμῶν αὐτῶν ποιήσῃς, τότε καὶ τῶν προτέρων ἀποστήσεσθε. Καὶ στήσονται αἱ οἰκίαι οἰκήτορες μὲν οὐκ ἔχουσαι, σάλπιγγος δὲ πάσης λαμπροτέραν ἀφιεῖσαι φωνὴν κατὰ τῶν παρὰ τὴν ἀρχὴν ἡρπακότων αὐτὰς, τῆς ἐργμώσεως τῆς ἐπιτεταμένης ἀντὶ τριπάλου τινὸς φαινομένης. Οὐ γάρ ἐργάζονται δέκα ζεύγη βοῶν, ποιήσει κεράμιον ἐν· καὶ ὁ σπείρων ἀρτίβιος ἔξ, ποιήσει μέτρα τρία. Ἀπὸ τῆς πόλεως ἐπὶ τὴν τῆς χώρας ἐρημίαν ἐξάγει τὸν λόγον, ὥστε πάντοιν καταπλήξαι τὸν ἀκροατὴν. Οὗτε γάρ αἱ οἰκίαι, φησὶ, καθέξουσι τοὺς ἐνοικοῦντας, οὔτε ἡ γῆ τὴν αὐτῆς ἐπιδείξεται δύναμιν. Καὶ γάρ ἐξ ἀρχῆς διὰ τὴν τοῦ Ἀδάμ ἀμαρτίαν ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἐξήγεγκε· καὶ μετ' ἐκείνους, διὰ τὴν τοῦ Καίν παρανομίαν, ἐλάττονα πολλῷ τὸν πόνον τὸν ἐκείνους καὶ τῆς οἰκείας ἰσχύος τὴν φορὰν ἐπεδίκνυτο. Καὶ πολλαχοῦ δὲ ἀλλαχοῦ ἴδοι τις ἀν διὰ τὰς τῶν ἀνθρώπων ἀμαρτίας αὐτὴν κολαζομένην. Καὶ τι! θαυμάζεις, εἰ πηροὶ τὰς γονάς αὐτῆς καὶ τὰς ὠδῖνας τῶν ἀνθρώπων ἡ παρανομία, ὅπου γε καὶ ωθαρτὴ δι' ἡμᾶς ἐγένετο, καὶ ὀφθαρτος πάλιν δι' ἡμᾶς γίνεται; Ἐπειδὴ γάρ δλῶς τὸ εἶναι δι' ἡμᾶς Ἐλαβε καὶ τὴν ἡμετέραν διακονίαν, καὶ τὸ οὕτως ἡ ἐκείνως εἶναι πάλιν ἐντεῦθεν λαμβάνει τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ρίζαν. Οὗτω γοῦν καὶ ἐπὶ τοῦ Νῶε. Ἐπειδὴ πρὸς κακίαν ἐσχάτην ἐξώκειλε τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, πάντα ἐφύρετο τὰ πράγματα, καὶ σπέρματα, καὶ φυτά, καὶ ἀλόγων γένη, καὶ ἡ γῆ, καὶ θάλαττα, καὶ ἄηρ, καὶ θρη, καὶ νάπαι, καὶ βουνοί, καὶ πόλεις, καὶ τείχη, καὶ οἰκίαι, καὶ πύργοι· καὶ πάντα ἀπλῶς ἐκείνῳ τῷ φοβερῷ τότε ἐκρύπτετο πελάγει. Καὶ ἐπειδὴ πάλιν ἐπιδοῦνται τὸ γένος ἔδει, τὴν οἰκείαν εὐταξίαν ἀπελάμβανεν ἡ γῆ, καὶ εἰς τὴν προτέραν εύμορφίαν ἐπανῆσε πάλιν. "Ιδοι δ' ἀν τις τοῦτο καὶ ἐπὶ μέρους γινόμενον διὰ τὴν εἰς ἀνθρώπους τιμήν. Καὶ γάρ πέλαγος τρανίσθη, καὶ πάλιν ἐφάνη, καὶ ἡλιος ἐχαλενώθη μετὰ σελήνης, καὶ τὸν οἰκείον δρόμον ἐπέλιπε, καὶ πῦρ τὰ ὕδατας ἐπεδεῖξατο, καὶ γῆ τὰ πελάγους, καὶ πέλαγος τὰ τῆς γῆς· καὶ πάντα, ὡς εἰπεῖν ἀπλῶς, πρὸς τὴν τῶν

ἀνθρώπων μετασχηματίζεται λυσιτέλειαν. Καὶ ἐπειδὴ πάντων τιμιώτερος ἀνθρωπος, καὶ δι' αὐτὸν τὰ γενόμενα ἄπαντα, διά τοι τοῦτο καὶ νῦν, [57] ἐπειδὴ ἡμαρτεν ὁ τῶν Ίουδαίων δῆμος, ἐπέχει τῆς γῆς τὰς ὠδῖνας ὁ Θεὸς, καὶ μετὰ πολλοὺς πόνους καὶ ἴδρωτας οὐκ ἀφίησι τὰς ἐκείνης λαγόνας τὴν εἰωθυῖαν φορὰν ἐνεγκεῖν, ἵνα κάντεῦθεν μάθωσιν, ὅτι οὐ γεωργικῶν χειρῶν τέχνη, οὐδὲ βόες καὶ δροτρον, οὐδὲ γῆς φύσις, οὐκ ἀλλο τῶν τοιούτων οὐδὲν, ἀλλ' ὁ τούτων ἀπάντων Δεσπότης οὗτός ἐστιν ὁ καὶ δαψιλεὶ τῇ χειρὶ πάντα ἐκχέων, καὶ πάλιν, ἐπειδὴν βούληται, συστέλλων ἀπαντα. Οὐαὶ οἱ ἐγειρόμενοι τὸ πρωΐ, καὶ τὸ σίκερα διώκοντες, οἱ μέροντες τὸ δύψε. Ὁ γάρ οἴρος αὐτοὺς συγκαύει. Μετὰ γάρ πιθάρας καὶ γαλτηρίου καὶ τυμπάρων καὶ αὐλῶν τὸν οἴρον πιθουσι· τὰ δέ ἔργα τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐμβλέπουσι, καὶ τὰ ἔργα τῶν καταροοῦσι. Κατηγορήσας αὐτῶν πλεονεξίαν πολλὴν, καὶ τὴν ρίζαν τοῦ κακοῦ τίθησιν. Λῦτη δὲ ἦν ἡ μέθη, μυρίων γινομένη κακῶν ὑπόθεσις, καὶ μάλιστα διταν μετὰ τοσαύτης τολμᾶται τῆς ὑπερβολῆς.

ε'. Σκόπει γοῦν πῶς μετὰ ἀκριβείας αὐτοὺς κωμῳδεῖ. Πᾶσαν γάρ τὴν ἡμέραν εἰς τοῦτο διαπαντεῖαι φησιν. Οὐ γάρ διταν ἀριστοποιεῖσθαι δέῃ, τοῦτο πράττουσι, φησὶν, ἀλλὰ πάντα τὸν καιρὸν μέθης ποιοῦντες καιρὸν, καὶ ἐκ προοιμίων τῆς ἡμέρας, ὅτε μάλιστα αὐτοῖς προσέχει, ἐχρῆν, πολλῷ τῷ ἀκράτῳ διδόντες ἐαυτοὺς, καὶ ἄκοντες λοιπὸν καὶ μέχρι τῆς ἐπέρας ἐναπομένοντες τῷ νοσήματι. Ἐπειδὲν γάρ ἀπαξ φθάσωσι καταποντεισθῆναι εἰς τὸν τῆς ἀκρατίας βυθὸν, καὶ τῶν κατὰ φύσιν ἐκπέσωσι φρενῶν, καὶ τὴν ψυχὴν αἰχμάλωτον τῇ πονηρᾳ τῆς μέθης παραδώσωσι τυραννίδι, καθάπερ πλοῖον ἀνερμάτιστον, καὶ κυβερνήτου καὶ ναυτῶν ἀπεστερημένον, ἀπλῶς καὶ εἰκῇ φέρεται, τῇ τῶν ὑδάτων ἀτάκτῳ ρύμῃ πανταχοῦ περιαγόμενον, τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ οὗτοι ὑπὸ τῆς μέθης ὑποθρύχιοι γενόμενοι. Διό φησιν· Οὐαὶ οἱ ἐγειρόμενοι τὸ πρωΐ, καὶ τὸ σίκερα διώκοντες. Οὐ γάρ τὴν χρείαν ἐπλήρουν, οὐδὲ ἀνέμενον ἐπιθυμίας γενομένης πληρῶσαι τὴν ἔνδειαν, ἀλλ' ἔργον ἐποιοῦντο τοῦτο καὶ μελέτην, τὸ διηνεκῶς μεθύειν. Διό φησιν· Οἱ διώκοντες σίκερα. Σίκερα δὲ ἐνταῦθα φησὶ τῶν φοενίκων τὸν δόπον, ὃν ἐπετήδευον, συντρίβοντες τὸν καρπὸν καὶ καταβλῶντες, εἰς οὖν μετασχηματίζειν φύσιν. Καρωτικὸν δέ ἐστι τὸ τοιοῦτον, καὶ μέθης ἐργαστικόν. Ἄλλ' οὐδὲν ὑφαρῶντο τούτων ἐκεῖνοι, τὴν ἡδονὴν πανταχοῦ διώκοντες, μένοντες τὸ δύψε. Ὁ γάρ οἴρος αὐτοὺς συγκαύει. Τοιαύτη γάρ τῆς μέθης ἡ φύσις· προϊούσα αὖξεται, καὶ χαλεπώτερον τὸ δίψος ποιεῖ. Είτα καὶ ἔτερον οὐκ Ἐλαττον ἐγκλημα τοῦ προτέρου προστίθησι, λέγων· Μετὰ γάρ πιθάρας καὶ γαλτηρίου καὶ τυμπάρων καὶ αὐλῶν τὸν οἴρον πιθουσι. Τοῦτο καὶ ἔτερος ἐγκαλεῖ προφῆτης λέγων· Οἱ πιθοντες τὸν διυλισμένον οἴρον, καὶ τὰ πρῶτα μύρα χριμένοι, οἱ κροτοῦντες πρὸς τὴν φωνὴν ἢ τῶν δργάρων. Ως ἐστῶτα ἐλογίσατο, καὶ οὐχ ὡς φεύγοντα. Καὶ γάρ ἐσχάτης ἀναλγησίας τοῦτο τὸ σημεῖον, καὶ ψυχῆς ἐκλελυμένης, τὸ θέατρον ποιεῖν τὴν οἰκίαν τὴν ἐσυτοῦ, καὶ τοιούτοις ἄσμασιν ἐσυτοῦς ἐκδιδόναι. "Οπερ καὶ ἡ μέθη ποιεῖ σκοτοῦσα, τοῦτο ἡ μουσικὴ μαλάττουσα τὸ εῦτον τῆς διανοίας, καὶ κατακλῶσα [58] τῆς ψυχῆς τὴν ἀνδρείαν, καὶ ἐπὶ μεῖζονας ἐξάγοντας ἀτελγείας. Τὰ δὲ ἔργα τοῦ

^a Hic omnino legendum videtur τῶν πόνων τῶν ἐκείνων, ut etiam animadvertisit Savilius.

^b In Bibliis legitur οἱ ἐπικεκτοῦντες πρὸς τὴν τονήν· Iōeūsque hic Amosi inversus assertur, ut supra dicebamus.

4. Hæc etiam nunc tentari videre est ab iis, qui male divitiis utuntur, qui vicina loca invadere cogitant, non ut securitatem pariant, sed ut insidias proximis moliantur, qui ut ignis grassans, ita vicinos omnes spoliant. *Numquid habitabitis soli super terram?* 9. *Audita sunt enim nunc in auribus Domini Sabaoth hæc.* Ostendit illos frustra laborare et nullo fructu. Quia enim non ita supplicia et cruciatus hujusmodi homines abducere solent, ut cum probe didicerint, se rapinæ fructum non percepturos, hanc in eos fert combinationem dicens, ipsos laboraturos, et miseriis affectos peccatum admissuros, sed ab ejus usu et fructu lapsuros esse. Non enim insomnis ille oculus talibus visis facinoribus quiescat. Illud vero, *Audita sunt nunc*, non dicit quasi tunc res gestæ nocte sibi essent, sed quasi ultio e vestigio sequeretur, retributioque instaret. *Si enim fuerint domus multæ, in solitudinem erunt magnæ et pulchræ, nec erunt qui habitent in eis.*

Avaritiae morbus. — Hujusmodi est avaritia: cum plura possessoribus addit, ipsos etiam ex prius possessis dejicit. Quod etiam hic subindicat dicens: Cum splendide ædificaveritis, et omnium bona vobis corraseritis, tunc etiam ab iis, quæ prius habebatis, excidetis. Et stabunt ædes nullos habitatores habentes, sed tuba clariorem emittentes vocem contra eos qui illas prius rapuerant, vastitate illa tanta tropæi instar exhibita. 10. *Ubi enim operantur decem jugaboum, faciet lagunculam unam: et qui seminat artabas sex, faciet mensuras tres.* Ab urbe in agri vastitatem sermonem educit, ita ut undique auditorem percellat. Neque enim domus, inquit, habitatores detinebunt, neque terra suam ostendet nativam virtutem. Etenim ab initio ob Adæ peccatum spinas et tribulos protulit; ac post illum, propter Caini iniquitatem, multo minorem quam labores ejus exigebant, et quamvis nativa terræ postulabat, proventum tult. Sepeque alibi videre est terram ob peccata hominum plena. Et quid miraris, si iniquitas terræ fertilitatem obtundat hominumque secunditatem, quando etiam propter nos corruptibilis faeta est, et propter nos rursum incorruptibilis efficitur? Quia enim propter nos omnino, et propter ministerium nostrum, existentiam accepit, hinc etiam accipit ut hac vel illa conditione sint ejus principium et radix. Sic etiam tempore Noe factum. Quia in extremam nequitiam natura hominum deslexerat, res omnes miscebantur, semina, plantæ, brutorum genera, terra, mare, aer, inontes, saltus, colles, urbes, muri, domus, turres: omniaque prorsus terribili illo pelago obruebantur. Quia vero rursum necesse erat ut humanum genus accresceret, terra nativum suum ordinem accepit, et in priorem elegantiam restituta est. Id autem videoas ex parte factum in hominum honorem. Etenim pelagus se summovit, et iterum apparuit, scilicet refrenatus est cum luna, solitumque cursum deseruit, ignis quæ ad aquam pertinebant præstitit, terra quæ ad pelagus, pelagus quæ ad terram: omniaque, ut semel dicam, in utilitatem hominum se transformant. Et quia omnia honore præcedit homo, propterque ipsum omnia

sæcta sunt; ideo et nunc, quia Judaicus populus peccavit, terræ partus Deus cohibet, ac post multos labores sudoresque non sinit ejus viscera solitum preventum referre; ut inde discant, non agriculturæ artem, nec boves et aratum, neque terræ naturam, nec aliud simile quidpiam, sed horum omnium Dominum esse, qui liberali manu omnia effundit, et iterum, cum vult, omnia cohibet. 11. *Væ qui surgunt mane, et siceram persequuntur, qui manent ad vesperam.* Vinum enim succendet eos. 12. *Nam cum cithara et psalterio et tympanis et tibiis vinum bibunt: opera autem Dei non respiciunt, et opera manuum ejus non considerant.* Postquam ingentem illorum avaritiam redarguit, mali radicem hic ponit. Hæc vero erat ebrietas, sexcentorum causa malorum: cum maxime illa modum omnem excedit.

5. *Contra ebrietatem.* — Observa igitur, quam accurate illos traducat. Totum enim diem in hæc insumi dicit. Neque enim cum prandendum est, id faciunt, inquit, sed omne tempus in ebrietatis tempus vertentes, ab ortu dicti, quando maxime sibi attendere debebant, multo mero se dedentes, vellent nolent deinceps usque ad vesperam in morbo perseverabant. Quando enim semel in voraginem intemperantiae sese demerserant, ac de naturali mentis statu deciderant, animamque captivam pravæ ebrietatis tyrannidi tradiderant; quemadmodum navis non sabburata, gubernatoreque et nautis destituta, fortuito et quoquoversus fertur, temerario aquarum impetu exagitata: eundem in modum hi ebrietate demersi feruntur. Ideo ait: *Væ qui surgunt mane, et siceram persequuntur.* Non enim necessitatem explebant, neque appetitum exspectabant, ut illi facerent satis; sed in hoc toti incumbebant, hoc curabant, ut perpetuo temulenti essent. Idecirco ait: *Qui siceram persequuntur.* Siceram enim hic dicit palmarum succum (a), quam consiciebant, fructum conterentes et contundentes, ut in vini transformarent naturam. Soporificum autem est illud, ebrietatemque parit. At illi nihil horum observabant, voluptatem ubique persequentes, et usque ad vesperam manentes. *Vinum enim succendet eos.* Talis quippe est ebrietatis natura: progressa augetur, et graviorem sitim excitat. Deinde aliud non minus priore crimen objicit dicens: *Nam cum cithara et psalterio, et tympanis et tibiis vinum bibunt.* Hanc criminationem profert alter propheta dicens: *Qui bibunt defæcatum vinum, et primis unguentis uncti, qui plaudunt ad vocem organorum. Quasi stantia reputaverunt, et non quasi fugientia (Amos 6. 6. 5).* Etenim extremae stoliditatis signum est, animique dissoluti domum suam in theatrum vertere, et hujusmodi cantieis se dedere. Quod et ebrietas

(a) Singularis certe vocis, *sicera*, interpretatio. Nemo quippe nescit, hanc vocem Hebraicam esse: ex יְמִינֵי nimirum expressum est, *sicera*. Significat autem omne potionis genus inebriandi vim habens; unde a ceteris interpretibus redditur, *ebrietas*. Hesychius interpretatur, *vinum condimentis mixtum*. Tempore fortasse Chrysostomi, liquor ex palmarum succo confectus, *sicera* vocabatur. Eam quippe interpretationem ipsum esse commentum non putavimus.

facit tenebris offundens, hoc et musica operatur vi-
gorem mentis emolliens, roburque animi frangens,
et ad maiorem alliciens lasciviam. *Opera autem Dei
non respiciunt, et opera manuum ejus non considerant.*
Vel miracula ejus dicit, vel naturae contemplationem.
Quomodo autem possint horum spectatores esse, cum
diem in noctem vertant, noctu vero nihilo melius
sint affecti, quam mortui? quomodo poterunt solem
orientem videre, cæli splendentem pulchritudinem,
vespereque varium illum stellarum chorum, cætera-
rumque creaturarum ordinem et ministerium, exte-
rioribus interioribusque oculis privati? Non parum
ergo in hoc lœsi sunt, quod numquam contemplati
Dei mirabilia ex hac vita discedant, cum omni tem-
pore ebrietatis tenebris obruti fuerint. **13.** *Igitur ca-
ptivus factus est populus meus, eo quod non cognoverint
Dominum.* Rursus quod futurum erat ut præteritum
annuntiat, et poenam infert delicto huic. Siquidem
vel ipsa ebrietas quodvis supplicium exequat, tumul-
tum in anima pariens, caligine mentem replens,
captivam ipsam constituens, innumeris illos interius
et exterius obruens morbis. Hoc noverat Paulus,
nempe malitiam pro supplicio esse; ideo ait: *Et
mercedem quam oportuit, erroris sui in semetipsis re-
cipientes* (*Rom. 1. 27*). Verum quando id etiam stolidi-
tatis corum proprium est, quod puniantur, nec se
puniri sentiant, quod agrotent, nec sciant se agro-
tare, ab exteris etiam supplicium inducit, aitque:
*Igitur captivus factus est populus meus, eo quod non
cognoverint Dominum. Et multitudo facta est mortuo-
rum propter famem et sitim aquæ.* Vide multam inser-
tam in suppicio monitionem, neque gravissinam
statim induci sectionem. Neque enim subito captivi-
tatem intulit, sed famem prius et sitim, ut domi-
nantes, meliores evaderent, neque ob incurabi-
lem morbum barbarorum exercitum attraherent. Quia
vero non cesserunt, nihilque inde lucrati sunt, extre-
num denique ipsis inducit supplicium. Attamen ante
illa, verbis extollit et amplificat famis calamitatem,
dicens: **14.** *Dilatavit infernus animam suam: non
quod infernus animam habeat: sed personæ forma-
minas intentat, ut majore cum emphasi loquatur,
ingentique timore auditorum animos percellat.* Ideo
in prosopopœia persistit dicens: *Et aperuit os suum,
ut non cesset: quasi de fera verba faciens, et imagi-
nem rerum prope ipsis adducens.* Quodque gravius
est, non modo aperuit os suum, sed hianti ore ma-
net, nec ex jam absorptis satiatur. *Et descendunt ad
eum gloriosi, et magnates, et divites, et pestes ejus.*
Exhinc, ut scias non secundum naturæ ordinem hæc
sieri, sed a Deo immissam esse plagam, et decretum
ex cælo delatum, in dignitate et potentia constitutos,
qui oīnnia miscebant, resque Judæorum subvertebant,
eo descensuros esse ait.

6. Pestes autem illos jure vocat, utpote qui ne-
quitiam non penes se servarent, sed etiam ad alios
morbum transmittenterent. Talis quippe est pestilentia
natura: cum ab uno corpore cœperit, gradatim in
multitudinem grassatur. *Et exultans in ea.* Qui deli-

ciis vacat, qui exsultat, qui putat se immobilia possi-
dere bona, ipse quoque cadet et capietur. **15.** *Et hu-
miliabitur homo, et in honorabitur vir: et oculi sublimes
humiliabuntur.* **16.** *Et exaltabitur Dominus solus Sa-
baoth in judicio.* Vide rursus Dei providentiam. Non
enim internacionem adducit, neque totum e medio
abripi populum permittit, sed quosdam relinquit, ut
ex abeuntium supplicio resipiscant. Hoc ergo subindica-
ns ait, *Humiliabuntur*, id est, qui manent, qui re-
licti sunt. *Et exaltabitur Dominus Sabaoth in judicio,*
et Deus sanctus glorificabitur in justitia. Duo ponit bona,
et illos nempe timorem deposituros esse, melioresque
futuros, et Deum admirationi fore apud omnes; id
enim sibi vult illud, *Exaltabitur et glorificabitur;* per
supplicium nempe, ac per ipsam ultionem. Quid au-
tem est¹, *In judicio?* Per ultionem. **17.** *Et pascent di-
spersi quasi tauri, et deserta eorum, qui assumpti sunt²,*
agni comedent. Relictorum paucitatem his subindicat,
et ingentem regionis solitudinem. **18.** *Væ qui attra-
hant peccata sua ut funiculo longo, et quasi jugi corri-
gia vitulæ iniquitates suas. **19.** Qui dicunt: *Cito appro-
pinquent quæ faciet Deus, ut rideamus: et veniat con-
silium sancti Israel, ut sciamus.* Prophetis frequenter
communitibus et terribilia prænuntiantibus, pseudo-
prophetæ ad gratiam loquentes, populique vigorem
dissolventes, illorum dicta falsa, sua vera esse dicti-
tabant. Multi ergo seducti illorum verbis non crede-
bant. Deinde quia prophetæ non statim atque pro-
nuntiatæ erant, eveniebant; prophetæ namque natura
erat, multo ante tempore ea pronuntiare quæ even-
tura erant; quoniam ergo frequenter prophetæ fa-
mem, pestem, bellaque prædicebant, nec tamen ea
reipsa ostendebant, interim multi ex iis, qui decepti
erant, ex cunctatione ad non credendum occasionem
accipientes, dicebant: *Veniant quæ dicuntur; si vere
dicitis, accedant res ipsæ; exhibete nolis ex operibus
ipsis consilium Dei.* Quia igitur ejus patientiam incre-
dulitatis occasionem efficiebant, et peccatis suis hoc
adjiciebant, tum quod non crederent, tum quod ob in-
credulitatem segniores evaderent, jure ipsis propheta
Iuget dicens: *Quasi funiculo longo, sic contra vos tra-
hit is iram Dei, et nequitiam vestram augetis.* Quia
enim dictis non creditis, id relinquitur demum, ut re-
rum vobis experientia afferatur. Ita ut vos ipsi mala
vobis attrahatis, qui verbis fidem non habetis. Ideo
ait: *Væ qui attrahunt peccata sua; id est, retribu-
tionem peccatorum: quasi longo funiculo e longinquo
trahitis, inquit, definitam peccatis vestris ultionem,*
et quasi jugi corrigi vitulæ subjugalis, ut exprimat
illorum studium et curam in peccando. Ut si quis loro
forti quid pertraxerit, sic vos per incredulitatem Dei
iram contra vos trahitis. Deinde dicit quomodo tra-*

¹ Haec verba, et per ipsam ultionem.... per ultionem, de-
erant in Morel, sed ex Regio desumpta sunt. Bavarius etiam
habet, sed aliquot adjectis vocibus. Illaque legerat Tilman-
nus interpres.

² In Græco, ἀπεληφθεντο, eorum qui assumpti sunt. Tilman-
nus verterat, eorum qui relieti sunt, quasi legisset, ἀπεληφθε-
ντεντο. Απεληφθεντο certe est, eorum qui assumpti sunt ab
ἀπολαβάσαντο, et tamen videtur Chrysostomus in sequentibus
eos intelligere, qui relieti sunt.

Θεοῦ οὐκ ἐμβλέπουσι, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐ κιταροῦσιν. "Η τὰ θαύματα αὐτοῦ φησιν, ἡ τῆς κτίσεως τὴν θεωρίαν. Πῶς δ' ἀν δύναιτο γενέσθαι θεάται, τὴν μὲν ἡμέραν νύκτα ἐργαζόμενοι, τὴν δὲ νύκτα τῶν νεκρῶν οὐδὲν ἀμεινον διακείμενοι; πῶς δυνήσονται ἥλιον ἰδεῖν ἀνατέλλοντα, καὶ οὐρανοῦ κάλλος λάμπον, καὶ τὸν ποικίλον τῶν ἀστρων ἐν ἐσπέρᾳ χορὸν, καὶ τὴν διλῆν τῆς κτίσεως εὔταξίαν τε καὶ διακονίαν, τῶν ἔξιθεν καὶ τῶν ἔνδοθεν διφθαλμῶν ἀπεστερημένοις; Οὐ μικρὸν οὖν τοῦτο ἡδίκηνται, τὸ ἀθέατοι ^a τῶν τοῦ Θεοῦ θαυμάτων ἐκ τοῦ παρόντος ἀπελθεῖν βίου, πάντα τὸν χρόνον ἐν τῷ σκότει τῆς μέθης κατορωρυγμένοι. *Tolrur aixmu-
άλωτος ἐγενήθη σ λαδς μου, διὰ τὸ μὴ εἰδέσαι αὐτοὺς τὸν Κύριον.* Πάλιν τὸ μέλλον ὡς γεγενημένον ἀπαγγέλλει, καὶ τιμωρίαν ἐπάγει τῇ πλημμελείᾳ ταύτῃ. 'Ικανὴ μὲν γάρ καὶ αὐτὴ ἡ μέθη ἀντὶ πάσης γενέσθαι κολάσιως, θορύβους ἐμποιοῦσα τῇ ψυχῇ, ζόφου πληροῦσα τὴν διάνοιαν, αἰχμάλωτον καθιστῶσα αὐτὴν, μυρίων αὐτοὺς ἐμπιπλῶσα νοσημάτων, τῶν ἔνδοθεν, τῶν ἔξιθεν. Οἶδε τοῦτο καὶ Παῦλος, ὅτι κακία ἀντὶ τιμωρίας γίνεται· διό φησι· *Kai τὴν ἀντιμισθίαν, ήτού ἔδει, τῆς πλάνης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες.* 'Αλλ' ἐπειδὴ καὶ τοῦτο τῆς ἀναισθησίας αὐτῶν, τὸ κολάζεσθαι, καὶ μηδὲ αἰσθάνεσθαι, τὸ νοσεῖν, καὶ μὴ εἰδέναι ὅτι νοσοῦσιν, ἐπάγει καὶ τῶν ^b ἔξιθεν τιμωρίαν, λέγων· *Tolrur aixmu-
άλωτος ἐγενήθη σ λαδς μου, διὰ τὸ μὴ εἰδέσαι αὐτοὺς τὸν Κύριον.* Καὶ πλῆθος ἐγενήθη τεκρῶν διὰ λιμὸν καὶ διψαρ ὕδατος. "Ορα καὶ ἐν τῇ τιμωρίᾳ πολλὴν τὴν νουθεσίαν, καὶ οὐκ ἀθρόον τὴν βαρυτάτην ἐναγόμενην τόλμαν ^c. Οὐ γάρ εὐθέως τὴν αἰχμαλωσίαν ἐπήγαγεν, ἀλλὰ λιμὸν πρότερον καὶ αὐχμὸν, ἵνα οἴκοι μένοντες, γένενται βελτίους, μηδὲ ἀνίστα νοσοῦντες ἐφελκύσωνται τὸ τῶν βαρβάρων στρατόπεδον. 'Επειδὴ δὲ οὐκ εἰξαν, οὐδὲ ἐκέρδαναν ἐντεῦθεν, ἐπάγει λοιπὸν τὴν ἐσχάτην τιμωρίαν αὐτοῖς. 'Αλλ' ὅμως πρὸ ἐκείνων ταύτην ἐπαΐρει καὶ ἔξογκοι τῷ λόγῳ τὴν τοῦ λιμοῦ, λέγων· 'Ἐπλάτυνεν δὲ φῆς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ· οὐχ ὡς ψυχὴν τοῦ ἄδου ἔχοντος, ἀλλὰ προσωποποεῖ τὴν ἀπειλὴν, ἐμφατικώτερον τὸν λόγον ποιῆσαι βουλόμενος, καὶ φόβον ἀκμάζοντα ἐναποθέσθαι τῇ διανοίᾳ τῶν ἀκουόντων. Διὸ καὶ ἐπιμένει λέγων· *Kai διήροιξε τὸ στόμα αὐτοῦ, τοῦ μὴ διαλιπεῖν·* ὡς περὶ θηρίου τινὸς διηγούμενος, καὶ ἐγγὺς αὐτῶν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων ἀγων. Καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον, ὅτι οὐκ ἔνοιξε τὸ στόμα μόνον, ἀλλὰ καὶ μένει κεχηνίες, καὶ κόρον οὐ λαμβάνων τῶν ἐν αὐτῷ κατορυτομένων ^d. *Kai καταβήσονται εἰς αὐτὸν οἱ ἔνδοξοι, καὶ οἱ μεγάλοι, καὶ οἱ πλούσιοι, καὶ λοιμοὶ αὐτῆς.* Εἶτα, ἵνα μάθῃς, [59] ὅτι οὐ κατὰ φύσεως ἀκολουθίαν τὸ γινόμενον ἦν, ἀλλὰ θεήλατος ἦν ἡ πληγὴ, καὶ ψῆφος ἐκ τῶν οὐρανῶν κατενεχθείσα, τοὺς ἐν περιφανείᾳ, τοὺς ἐν δυναστείᾳ, τοὺς πάντα συγχέοντας, καὶ ἄνω καὶ κάτω τὰ τῶν Ιουδαίων ποιοῦντας πράγματα, τούτους ἔχει καταβήσεσθαι ἔφησε.

ε'. Λοιμούς δὲ εἰκότως αὐτοὺς καλεῖ, ὅτε οὐ μέχρι ἔω-

^a Reg. τὸ ἀθέατον, mendose.

b Forte καὶ τῆν.

Hic apposite notat Savilius : « Boisius ἐπαγομένην τιμωρίαν, vel κόλασιν. Puto potius pro τόλμαν reponendum τομήν. Sic enim saepius loquitur Noster. Sic in his ipsis in Isaiam Commentariis infra in capitib⁹ septimi versum 14: μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος ἐπάγει τὴν τομήν. Quem locum ideo produxi, quia in *Apanthism*. (seu in *Florilegio*) idem ipse locus describitur, idemque error committitur, et pro τομήν genuino habes corruptum τόλμαν. » Hanc certissime putamus esse veram lectionem, sed sine auctoritate nihil mutare audemus. Paulo post αὐχμόν vertimus sitim, non cestum; quae est germana ejus significatio. Nam Chrysostomus hic explicans hunc locum, propter samem et sitim aquæ, hic sitim laudab hie intelligit.

ε ἡ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς.

τῶν τὴν κακίαν διατηροῦντας, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους τὴν
νόσον διαδιδάζοντας. Τοιαύτη γάρ ἡ τοῦ λοιμοῦ φύσις·
ἐπειδὰν ἀφ' ἑνὸς δρῆσηται σώματος, δῶφ βαδίζουσα τὸ
λοιπὸν ἔκνεμεται πλῆθος. Καὶ ὁ ἀγαλλιώμενος ἐν αὐ-
τῇ. Ὁ τρυφῶν, ὁ σκιρτῶν, ὁ νομίζων ἀχίητα ἔχειν τὰ
ἀγαθὰ, καὶ αὐτὸς ἐμπεσεῖται καὶ ἀλώσεται. Καὶ ταπει-
νωθήσεται ἄγρωπος, καὶ ἀτιμασθήσεται ἀνήρ. Καὶ
οἱ δρθαλμοὶ οἱ μετέωροι ταπεινωθήσονται. Καὶ ὑψω-
θήσεται Κύριος μόνος Σαβαὼθ ἐν κρίματι. "Ορα πά-
λιν Θεοῦ κηδεμονίαν. Οὐ γάρ πανωλεθρίαν ἐργάζεται,
οὐδὲ ὅλον ἐκ μέσου τὸν δῆμον αὐτῶν ἀνάρπαστον ποιεῖ,
ἀλλ' ἀφίησε τινας, ὥστε τῇ τιμωρίᾳ τῶν ἀπελθόντων γε-
νέσθαι βελτίους. Τοῦτο γοῦν αἰνιττόμενος ἔφησεν, ὅτι
Ταπεινωθήσονται, τουτέστιν, οἱ μένοντες, οἱ ὑπολιμ-
πανόμενοι. Καὶ ὑψωθήσεται Κύριος Σαβαὼθ ἐν κρί-
ματι, καὶ ὁ Θεὸς ὁ ἄγιος δοξασθήσεται ἐν δικαιοσύ-
νῃ. Δύο τίθησιν ἀγαθὰ, ὅτι κάκείνοις τῆς φλεγμονῆς ἀκ-
αλλαγήσονται, καὶ ἔσονται βελτίους, καὶ ὁ Θεὸς θαυμα-
σθήσεται παρὰ πᾶσι· τοῦτο γάρ ἔστιν, Ὅψωθήσται
καὶ δοξασθήσεται· διὰ τῆς κολάσεως αὐτῆς εἰ, διὰ τῆς
τιμωρίας. Τί δέ ἔστιν, Ἐν κρίματι; Διὰ τῆς ἐκδικήσεως.
Καὶ βοσκηθήσονται οἱ διεσπαρμένοι ὡς ταῦροι, καὶ
τὰς ἐρήμους τῶν ἀπειλημμέρων ἀρρες φάγονται.
Τὴν δλιγότητα ἐνταῦθα αἰνίττεται τῶν ὑπολειφθέντων,
καὶ τὴν ἐπιτεταμένην ἐρημίαν τῆς χώρας. Οὐαὶ οἱ ἐπι-
σπώμενοι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν ὡς σχοινίῳ μακρῷ,
καὶ ὡς ζυγοῦ ιμάντι δαμάλεως τὰς ἀρομίας αὐτῶν.
Οἱ λέγοντες· Τὸ τάχος ἐγγισάτω, ἃ ποιήσει ὁ Θεὸς,
ἴτα ἴδωμεν· καὶ ἐλθέτω ἡ βουλὴ τοῦ ἀγίου Ἰσραὴλ,
ἴτα γνῶμεν. Τῶν προφητῶν ἀπειλούντιων συνεχῶς, καὶ
τὰ φοβερὰ προαναφωνούντων, οἱ ψευδοπροφῆται πρὸς
χάριν διαλεγόμενοι, καὶ τοῦ δήμου τὸν τόνον ἐκλύοντες,
τὰ μὲν ἐκείνων ἔφασκον εἶναι ψευδῆ, τὰ δὲ αὐτῶν ἀληθῆ.
Πολλοὶ τούνυν ἀπατώμενοι· ἢ πάστοιν καὶ αὐτοῖς τοῖς
ρήμασιν. Εἴτα ἐπειδὴ αἱ προφητεῖαι οὐχ ὅμοῦ τε ἐλέ-
γοντο καὶ ἐξέβαινον· προφητείας γάρ ἦν ἡ φύσις, τὸ πρὸ^τ
πολλοῦ χρόνου τὰ μέλλοντα ἐκβήσεσθαι προαναφωνεῖν·
ἐπεὶ οὖν συνεχῶς μὲν ἔλεγον οἱ προφῆται τοὺς λιμοὺς,
τοὺς λοιμοὺς, τοὺς πολέμους, ἐπὶ δὲ τῶν ἔργων αὐτὰ
οὐκ ἐδείχνυον, τέως τὴν τοῦ χρόνου μέλλησιν ἀφορμήν εἰς
ἀπιστίαν λαμβάνοντες οἱ πολλοὶ τῶν ἡπατημένων ἔλεγον·
Ἐλθέτω τὰ λεγόμενα· εἰ ἀληθεύετε, ἐγγισάτω τὰ πρά-
γματα· δεῖξατε ἡμῖν ἐπὶ τῶν ἔργων τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ.
Ἐπεὶ οὖν τὴν αὐτοῦ μακροθυμίαν ὑπόθεσιν ἀπιστίας
ἐποιοῦντο, καὶ ἐντεῦθεν προσετίθεσαν αὐτῶν τοῖς [60]
ἀμαρτήμασι, τῷ τε ἀπιστεῖν, τῷ τε διὰ τὴν ἀπιστίαν βρύ-
θυμότεροι γίνεσθαι· εἰκότως αὐτοὺς ὁ προφήτης θρηνεῖ
λέγων, ὅτι· Καθάπερ σχοινίῳ μακρῷ, οὕτως ἔλκετε καθ'
ἔαυτῶν τὴν δργήν τοῦ Θεοῦ, καὶ αἴξετε ὑμῖν τὴν πονη-
ρίαν. Ἐπειδὴ γάρ ἀπιστεῖτε τοῖς λεγομένοις βήμασι,
λείπεται λοιπὸν τὴν διὰ τῶν ἔργων ἐπενεχθῆναι πεῖραν
ὑμῖν. "Ωστε οἱ τὰ κακὰ ἐπισπώμενοι ὑμεῖς ἔστε, οἱ τοῖς
λεγομένοις ἀπιστοῦντες. Διὰ τοῦτο φησιν· Οὐαὶ οἱ ἐπι-
σπώμενοι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν· τουτέστι, τὴν ἀντίδο-
σιν τῶν ἀμαρτημάτων. "Ως σχοινίῳ μακρῷ πόρρωθεν
ἔλκετε, φησί, τὴν ὥρασμένην τοῖς ἀμαρτήμασιν ὑμῶν
δίκην, καὶ ὡς ζυγοῦ ιμάντι δαμάλεως ὑπὸ ζυγὸν οὔσης,
ἴνα εἴπῃ τὸ εὔτονον, τὸ μετὰ σπουδῆς. "Ως ἐάν τις ιμάντι
εὔτρηψ ἐφελκύσαιτο τι, οὕτως ὑμεῖς διὰ τῆς ἀπιστίας
ἔφελκετε καθ' ὑμῶν τοῦ Θεοῦ τὴν δργήν. Εἴτα λέγει καὶ
πῶς ἐφέλκονται· Οἱ λέγοντες· Τὸ τάχος ἐγγισάτω ἀ-

* Ήσε, αὐτὴς, διὰ τῆς τιμῆς.... διὰ τῆς ἐκδικήσεως, deerant in Morel. Vide quæ ad interpretationem Latinam notata sunt.

¹ Reg. et Bavar. ἀπατώμενοι, et ita legit interpres. Morel. et Savil. ἀπαγόρευμενοι. Utroque lectio quadrat, ut vix scias cui sit humanum lumen.

ποιήσει δὲ Θεός, ἵνα ιδωμεν. "Ο καὶ ἔτερος προφήτης ἐγκαλεῖ, λέγων· Οὐαὶ οἱ ἐπιθυμοῦντες τὴν ἡμέραν Κυρίου. Καὶ ἵνα εἴ τι ὑμῖν ἡ ἡμέρα αὕτη; Καὶ αὕτη ἐστὶ σκότος καὶ οὐ φῶς, καὶ γνόφος οὐκ ἔχων φέργος αὐτῆς. Καὶ γάρ καὶ ἐκεῖνοι ἀπιστοῦντες ἐλεγον· Πότε ἥξει ἡ ἡμέρα τῆς κολάσεως καὶ τῆς τιμωρίας; Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πονηρόν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν πονηρόν· οἱ τιθέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς· οἱ τιθέντες τὸ γλυκὺ πικρόν, καὶ τὸ πικρόν γλυκύ. Πάλιν περὶ τῶν αὐτῶν διαλέγεται. Ἐπειδὴ τοὺς μὲν προφήτας ὕβριζον καὶ ἀπατεῶντας ἐλεγον, τοὺς δὲ φευδοπροφήτας ἐτίμων, καὶ ἀνέστρεφον τῶν πραγμάτων τὴν τάξιν, ταλανίζει αὐτοὺς ἐπὶ τῇ χρίσει τῇ διεφθαρμένῃ. Οὐαὶ, φησὶν, οἱ λέγοντες τὸ πονηρόν καλὸν (τούτεστι, τὴν φευδοπροφητείαν), καὶ τὸ καλὸν πονηρόν (τὴν προφητείαν)· οἱ τιθέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς· οἱ τιθέντες τὸ γλυκύ πικρόν, καὶ τὸ πικρόν γλυκύ. Εἰ γάρ καὶ φορτικὰ, φησὶ, τὰ φῆματα, ἀλλ' οὐδὲν γλυκύτερον τῶν προφητῶν, τῇ τῶν φῆμάτων ἀπειλῇ τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ἀποκρουομένων πεῖραν. Εἰ καὶ γλυκέα τὰ τῶν φευδοπροφητῶν, ἀλλ' οὐδὲν αὐτῶν πικρότερον, τῇ χάριτι τῶν λόγων τὴν διὰ τῶν ἔργων ἐπαγόντων ἀπειλήν.

ζ'. Ιδού προφήτου σοφίαν, πῶς ἀνέστρεψεν αὐτῶν τὴν ὄπόνοιαν. Ἐπειδὴ γάρ τοὶς μὲν ὡς πικρότατα φθεγγούμενοις οὐ προεῖχον, τοῖς δὲ ὡς προσηνεστάτοις καὶ γλυκύτητα πολλὴν ἔχουσιν, ἔφησεν, ὅτι τούναντίον μὲν οὖν ἔστι· πολὺ τῶν προφητῶν τὸ μέλι, πολλὴ δὲ τῶν φευδοπροφητῶν ἡ πικρία· οὗτω καὶ ἐπὶ τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ σκότους τὸν λόγον μεταχειριστέον ἡμῖν. Οἱ μὲν γάρ πρὸς τὴν πλάνην ἥγαγον, οἱ δὲ καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἔχειραγώγουν· καὶ οἱ μὲν τῷ ζόφῳ τῆς αἰχμαλωσίας μονονούχη τὰς χειρας δήσαντες παρεδίδοσαν, οἱ δὲ ὅπως ἐν τῷ φωτὶ τῆς ἐλευθερίας ἀγάγωσι, πάντα ἐπραττον. Ἐπεὶ οὖν τὰς ἐναντίας περὶ τούτων δόξας εἶχον καὶ τὰς οὐ προσηκούσας, εἰκότως αὐτοὺς διορθοῦται λέγων· Οἱ τιθέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς. Οὐαὶ οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐρώπιοι αὐτῶν ἐπιστήμονες. Οὐ μικρὸν καὶ τοῦτο ἐλάττωμα, τὸ σοφὸν τινα νομίζειν ἑαυτὸν, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ [61] λογισμοῖς τὸ πᾶν ἐπιτρέπειν. Καὶ γάρ ἐντεῦθεν ἔκεινο γίνεται [α λέγω δὴ τὸ φάσκειν τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν, καὶ τὰ ἔξῆ]. Τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος τοῖς ἔξι φιλοσόφοις ἐγκαλῶν ἐλεγεν, ὅτι Φάσκοντες εἴραι σοφοί, ἐμωράνθησαν. Καὶ ὁ παροιμιώδης λόγος πάλιν φησὶν· Εἰδορ ἀνθρώποις δοκοῦντα εἴραι σοφὸν παρ' ἑαυτῷ· ἐλπίδα δὲ ἔχει μᾶλλον ἀφρωτον αὐτοῦ. Τοῦτο καὶ Παῦλος ἐγκαλεῖ πάλιν λέγων· Μή τίνεσθε φρεστοὶ παρ' ἑαυτοῖς· καὶ πάλιν· Εἰ τις δοκεῖ σοφὸς εἴραι ἐν ὑμῖν ἐν τῷ αἰώνι τούτῳ, γενέσθω μωρός, ἵνα γένηται σοφός. Μή τῇ οἰκείᾳ σοφίᾳ, φησὶ, μηδὲ τοῖς ἑαυτοῦ ἐπιτρέπετω λογισμοῖς ^ἢ, ἀλλ' ἔκεινους κατευνάσας, ἐκδιδότω τὴν φυγὴν τῇ τοῦ Πνεύματος διδασκαλίᾳ. Ἐπεὶ οὖν καὶ παρὰ Ἰουδαίοις τοιοῦτοί τινες ἥσαν ὑπερορῶντες μὲν τῶν προφητῶν ὡς ποιμένων καὶ αἴπολων, βουλόμενοι δὲ σοφίζεσθαι οἶκοθεν, δὲ καὶ ἀπονοίας αὐτοῖς ὑπόθεσις ἐγίνετο, καὶ τοῦ καταφρονεῖν τῶν λεγομένων, εἰκότως αὐτοὺς θρηνεῖ λέγων· Οὐαὶ οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐρώπιοι αὐτῶν ἐπιστήμονες. Οὐαὶ οἱ λογχύοντες ὑμῶν, οἱ τὸν οἰνον πίνοντες, καὶ οἱ δυνάσται, οἱ κιμωντες τὸ σίκερα. Μή θαυμάσῃς, εἰ πρὸ μικροῦ τοσαῦτα κατὰ μέ-

^a Quæ uncinis clauduntur desunt in Reg. et Savil. Sed habentur in Morel. et in Bavaroico codice.

^b Reg. et Savil. ἐπιτρέπων λογισμοῖς.

θης εἰπὼν, πάλιν τὸν αὐτὸν ἐπαναλαμβάνει λόγον. Ἐπειδὴ γὰρ χαλεπὸν τὸ ἔλκος καὶ δύσεικτον ^c, διὰ τοῦτο καὶ συνεχῶς ἐπαντλεῖν ἔδει. Χαλεπὸν δὲ καὶ δύσεικτον, τῷ μή δοκεῖν παρὰ τοῖς πολλοῖς ἀμάρτημα εἶναι, πάντων ἀμαρτημάτων χαλεπώτερον δν, καὶ μυρία βλαστάνον νοσήματα. Διό φησιν· Οἱ τὸν οἰνον πίνοντες, καὶ οἱ δυνάσται, οἱ κιμωντες τὸ σίκερα. Διπλοῦς δὲ κρημνὸς, τυραννὸς μέθης, καὶ δυναστείας ὑπερβολή. Πᾶσι μὲν γάρ ἀνθρώποις λογισμοῦ χρεία, μάλιστα δὲ τοῖς ἐν ἀξιώμασι καὶ δυναστείαις οὖσιν, ὥστε μὴ, καθάπερ ἀτάκτων ὑδάτων ρύμῃ τινὶ, τῷ τῆς ἀρχῆς ἐκφερομένους ἕγκω χατακρημνίζεσθαι. Οἱ δικαιοῦντες τὸν ἀσεβῆ ἐγεκεν δώρων, καὶ τὸ δίκαιον τοῦ δικαίου αἴροντες ἀπ' αὐτοῦ. Διπλοῦν τὸ ἔγκλημα πάλιν τὸ τὸν ὑπεύθυνον ἀφίεναι, καὶ τὸν ἀνεύθυνον καταδικάζειν. Ἐκατέρου ἀμαρτήματος ἡ φίλα δωροδοκία. Διὰ τοῦτο δὲ τρόπον καυθῆσεται καλάμη υπὸ ἀνθρακος πυρὸς, καὶ συγκαυθῆσεται υπὸ φλογὸς ἀνημμένης. Τὸ τῆς τιμωρίας ταχὺ, τὸ εὔχολον τῆς κολάσεως παρίστησι, διὰ τῆς εἰκόνος τὴν πανωλεύριαν αὐτῶν δηλῶν.

η'. Ἀπαντα γάρ ταῦτα ἡ φιλοδξ καὶ οἱ ἀνθρακες, καὶ τὴν καλάμη, καὶ τὰ ἔξῆς ἡμῖν παρεδήλωσεν. Η φίλα αὐτῶν ως χροῦς ἔσται, καὶ τὸ ἀγρός αὐτῶν ως κονιορτὸς ἀκαθῆσεται. Τὰ πεπηγότα καὶ τὰ βέβαια ἀπολεῖται, καὶ διαχυθῆσεται τὰ λαμπρὰ, καὶ τὰ φαιδρὰ οἰχήσεται καὶ διαρρήσεται. Οὐ γάρ ηθέλησαν τὸν νόμον Κυρίου Σαβαὼν ποιεῖν, ἀλλὰ τὸ λόγιον τοῦ ἀγίου παρώξυνταν. Λόγιον τὸν νόμον λέγει. Καὶ ἐθυμώθη Κύριος Σαβαὼν ὄργη ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ· καὶ ἐπέβαλε τὴν χείρα αὐτοῦ ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἐπάταξεν αὐτοὺς. [62] Καὶ παρωξύνθη ἐπὶ τὰ δρη, καὶ ἐγένετο τὰ θηρησιμαῖα αὐτῶν ως κοπρία ἐν μέσῳ δδοῦ. Καὶ ἐν πᾶσι τούτοις οὐκ ἀπεστράψη ὁ βυρδὸς αὐτοῦ, ἀλλ' ἐτι τὴν χειρανύην. Ἐνταῦθα πόλεμον ἀλινίττεται χαλεπὸν, δε οὐδὲ ταφῇ τα σώματα συγχωρήσει παραδοθῆναι, οὐχ ἵνα ἔκεινοι κόλασιν δῶσιν, ἀλλ' ἵνα οἱ ζῶντες ἐν ταῖς ἀλλοτρίαις συμφοραῖς τῆς οἰκείας ἀποτέμνωνται τι κακίας. Καὶ ὅρα πῶς χαλεπώτερον τὸν λόγον ἐποίησεν. Οὐ γάρ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἐτάφησαν, ἀλλ' ὅτι κόπρου πάσης ἀτιμότερον ἔρριμμένοι ἥσαν οἱ τετελευτήκοτες, ὃ τοῖς ζῶσι φρικωδέστερον ἀπάντων εἶναι δοκεῖ, καὶ τῆς τελευτῆς αὐτῆς χαλεπώτερον. Καὶ τὸ δὴ χείρον, ὅτι οὐδὲ τούτων γινομένων, φησὶν, ἐπιεικέστεροι γεγνασιν, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένουσιν. Ἐπεὶ οὖν οὐδὲν βελτίους ἐγένοντο, ἀπειλεῖ πάλιν αὐτοῖς τὴν χαλεπωτάτην ἐκείνην πληγὴν, τὴν τῶν βαρβάρων. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· Τοιγαροῦν ἀρεῖ σύσσημον ἐν τοῖς ἔθνεσι τοῖς μακράν. Ινα μὴ τῆς ὁδοῦ τὸ μῆκος εἰς ράθυμην αὐτοὺς ἐμβάλλῃ, φησὶν ὅτι οὕτω τῷ Θεῷ ἁδίοιν ἀγαγεῖν αὐτοὺς, ως τῷ τὸ σύστημον αἴροντι, καὶ τοὺς παρεσκευασμένους καὶ ἐτοίμους ἔξαγοντι πρὸς παράταξιν, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἵππων γίνεται τῶν ἀμιλλητηρίων. Όμοῦ τε γάρ τὸ σύμβολον τῆς ἀφέσεως αἴρεται, καὶ κάκεινοι τῶν βαλβίδων ἐκπηδῶσιν εύθέως. Δύο τοίνυν ἐνταῦθα ἀ προφήτης αλινίττεται, ὅτι καὶ εὔχολον αὐτοὺς ἐλθεῖν, τοῦ Θεοῦ καλεῦντος, καὶ πάλαι ἀν ἥλθον. εἰ μὴ τὸ πολλή κατεῖχεν αὐτοὺς μακρούμια. Είτα τῇ ἐπεξηγήσει πλείονα τὴν εὔχολαν ἐνδείκνυται λέγων· Καὶ συριεῖ αὐτοὺς ἀπ' ἀκρου τῆς γῆς. Μη-

^c Καὶ δύσεικτον. Putat Allenus legendum esse δυσίατον. Sed δύσεικτον etiam quadrat, et alioquin cum bis repelatur, hinc certe confirmatur lectio.

^d In Reg. et Savil. πόλεμον deest. Sed interpres legit. Ibidem Reg. et Savil. ως οὐδέ τίνας recte. In iisdem huc, οὐκ ἔκεινοι κόλασιν δῶσιν, desunt.

hant : *Qui dicunt, Cito appropinquent quæ facturus est Deus, ut videamus. Id quod et alius propheta eis vitio vertit dicens : Vœ desiderantibus diem Domini. Et quid vobis hæc dies ? Et hæc est tenebrae, non lux, et caligo non habens splendorem suum (Amos 5. 18. 20).* Et enim illi quoque increduli dicebant : Quando veniet dies supplicii et ultionis ? 20. *Vœ qui dicunt malum bonum, et bonum malum; qui ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem; qui ponunt dulce amarum, et amarum dulce.* Rursum de iisdem loquitur. Quoniam prophetas contumeliis onerabant et deceptores vocabant : pseudoprophetas vero honorabant, rerumque ordinem invertebant, ipsos miseros prædicat ob corruptum iudicium. *Vœ, inquit, qui dicunt malum bonum, id est, pseudoprophetiam, et bonum malum, prophetiam; qui ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem; qui ponunt dulce amarum, et amarum dulce.* Etiamsi enim molestia sint verba, inquit, sed nihil dulcior est prophetis, qui verborum interminationibus rerum experimentum depellunt. Etsi dulcia sint verba pseudoprophetarum, sed nihil illis amarius, qui per gratiam verborum minas in rem et opera vertunt.

7. En prophetæ sapientiam, quomodo illorum opinionem invertat. Quia enim illis ut acerbiora narrantibus non attendebant ; his secus ut mitioribus multamque dulcedinem exhibentibus, dixit, rem contrario se habere modo, multamque esse prophetarum dulcedinem, multam pseudoprophetarum amaritudinem : sic etiam de luce et de tenebris sermo nobis habendus est. Nam illi ad errorem, hi ad veritatem deducebant : et illi quidem captivitatis caligini manus ferme ligantes tradebant ; hi autem nihil non agebant, ut in libertatis lucem adducerent. Quoniam ergo oppositam et non consentaneam de ipsis sententiam habebant, jure illos corrigit dicens : *Qui ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem.* 21. *Vœ qui intelligentes sunt apud semetipsos, et coram se scientes.* Non parvum et hoc vitium, cum quispiam se sapientem putat, et cogitationibus suis omnia permittit. Nam hinc illud oritur ; nimis quod dicant malum bonum, et bonum malum, et cætera. Hoc etiam Paulus externis philosophis erimini dans dicebat : *Dicentes se sapientes esse, stulti facti sunt (Rom. 1. 22).* Proverbialisque sermo rursum sic habet : *Vidi hominem, qui sibi sapiens videbatur esse apud semetipsum; majorem quam ille spem habet stultus (Prov. 26. 12).* Hoc ipsum iterum arguit Paulus his verbis : *Ne sitis prudentes apud vosmetipsos (Rom. 12. 16); ac rursum : Si quis in vobis videatur sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens (1. Cor. 3. 18).* Ne propriæ sapientiæ, inquit, neque cogitationibus suis fidat, sed illas reprimens, Spiritus doctrinæ animum tradat. Quia igitur apud Judeos quidam erant hujusmodi, prophetas despicientes, quasi pastores et caprarios, volentesque sapientes in semetipsis videri, quod tum arrogantiæ ipsis occasio erat, tum ut sibi dicta contemnerent, jure illos luget dicens : *Vœ qui intelligentes sunt apud semetipsos, et in conspectu suo scientes.* 22. *Vœ qui fortes sunt inter vos, qui vinum bibunt, qui potentes sunt, qui miscent siceram.* Ne mireris si cum paulo antetanta dixerit contra ebrie-

tatem, rursus eumdem resumat sermonem. Quia enim grave ulcus erat, nec cedebat, ideo illud frequenter abstergere oportebat. Grave et curatu difficile illud est, cum id quod multis videtur non esse peccatum, gravissimum tamen omnium est peccatum, quod sexcentos ingeneret morbos. Ideo ait : *Qui vinum bibunt, et potentes, qui miscent siceram.* Duplex præcipitum, tyrannis ebrietatis, et potentiae magnitudo. Omnibus quippe hominibus ratiocino est opus, maxime vero iis qui in dignitate et in potentia sunt, ne principatus tumore, ceu inundantium aquarum impetu præcipites agantur. 23. *Qui justificant impium propter munera, et jus justi tollunt ab illo.* Duplex rursus crimen offert, quod reum dimittant, et quod innoxium condemnent. Utriusque peccati radix sunt accepta munera. 24. *Ideo quemadmodum succendetur stipula a carbone ignis, et succendetur a flamma accensa.* Celeritatem ultionis et facilitatem sumendi supplicii exhibit, extremam illorum perniciem imagine exprimens.

8. Hæc quippe omnia flamma, carbones, stipula et quæ sequuntur nobis indicant. *Radix eorum quasi pulvis erit, et flos eorum quasi pulvis ascendet.* Quæ fixa sunt et firma peribunt, quæ splendida effundentur, quæ laxa abibunt et disfluent. *Non enim voluerunt legem Domini Sabaoth facere, sed eloquium sancti exasperaverunt.* Eloquium vocat legem. 25. *Et iratus est furore Dominus Sabaoth in populum suum : et injecit manum suam in eos, et percussit eos.* Et exacerbatus est adversus montes, et facta sunt morticina eorum quasi stercus in medio viæ. *Et in omnibus his non est aversus furor ejus : sed adhuc manus ejus excelsa.* Hoc loco bellum grave¹ subindicat, in quo ne corpora quidem sepeliri poterunt, non ut illi pœnas dent², sed ut qui vivent alienis malis abducti aliquid saltu de nequitia succidant. Ac vide quomodo atrociorem reddiderit sermonem. Non enim dixit, non sepultos fuisse, sed cadavera abjectiora, quam stercus ipsum, modo projecta esse : quod viventibus omnium horribilissimum esse videtur, et ipsa morte acerbius. Quod vero pejus est, ne his quidem ita se habentibus, inquit, moderatores facti sunt ; sed in iisdem persistunt. Quia igitur non meliores evaserunt, minuter rursum illis gravissimam illam barbarorum plagam. Quamobrem pergit dicens : 26. *Igitur levabit signum in nationibus procul.* Ne viæ longitudo in segnitiem illos conjiciat, ait ita facile posse Deum illos inducere, ut facile est levare signum, et eos qui adornati parati sunt educere in aciem, quod utique fit in equis ad certandum instructis. Simul enim atque signum emissionis in sublime erigitur, ex carcerebus confessim illi exsiliunt. Propheta igitur duo hic subindicat, facile nempe esse eos accedere Deo vocante, et jam olim venturos fuisse, nisi eos ingens Dei patientia detinisset. Deinde inter narrandum majorem exhibet facilitatem dicens : *Et sibilavit eos ab extremo terræ.* Ne mireris autem de Deo loquentem ita cras-

¹ In Reg. et Savil. legitur, *aliquid grave, pro, bellum grave.*

² Hæc, non ut illi pœnas dent, desunt in Reg. et Savil.

sissimis uti verbis : nam secundum insipientiam auditorum verba attemperat, unum his omnibus declarare volens, id nempe Deo facile esse, et rem prorsus eventuram ; ideo subjunxit : *Et ecce cito velociter venient.* 27. *Non esurient, neque laborabunt, neque dormitabunt.* Hæc hyperbolice sunt dicta. Quomodo enim sieri poterat ut neque esurirent, neque dormirent, homines cum essent, communemque naturæ conditionem sortiti essent ? Sed velocitatem exercitus, facilitatem, celeritatem, ut jam dixi, his omnibus demonstrat. *Neque solvent zonas suas a lumbis suis*¹, *neque disrumpentur corrigiæ calceamentorum eorum.* 28. *Quorum sagittæ acutæ sunt, et arcus eorum extenti.* *Pedes equorum eorum ut solida petra reputati sunt, rotæ curruum eorum ut procellæ.* 29. *Impetu feruntur ut leones, et adstiterunt ut catuli leonum.* Et apprehendet, et clamabit quasi fera, et ejiciet ; et non erit qui liberet eos. 30. *Et clamabit propter eos in die illa, sicut vox maris æstuantis.* Et aspicient in cælum sursum, et in terram deorsum : et ecce tenebræ duræ, tenebræ in angustia eorum. Hisce omnibus sermonem amplificavit, et timorem auxit, minutatim singula enarrans, de decreto, de fortitudine, de armis, de equis, de curribus, ita ut dictorum multitudine magnam inferret anxietatem, et imaginum claritate res prope sub oculos ageret. Ideo leonibus illos comparat, neque in hoc exemplo substituit, sed effingit vocem et impetum feræ, inque metaphora insistit, multaque utitur figurata dictione. Hinc ad mare sermonem traducit, dicens tantum fore tumultum, tantam perturbationem, quanta fuerit insaniente et æstuante pelago : ac modis omnibus annititur ut metum augeat, ut illi non egeant ipsa rerum experientia. Quodque gravius est, nemo adsuturus est, inquit, neque ex terra, neque ex cælis ; sed destituti superno auxilio, et terrena ope, tradentur hostibus. Tenebras autem hic dicit eas, quæ ex calamitate ipsis immissæ sunt, non quod radii solis sublati essent, sed quod pro affectu patientium in meridie illi pro luce tenebras viderint : id quod illis qui dolore et ærumnis premuntur contingere solet. Et ut discas non ex natura aeris tenebras provenisse, sed ex illorum affectu, adjecit : *Tenebræ duræ in angustia eorum.*

CAPUT VI.

1. *Et factum est in anno, quo mortuus rex Ozias.*

1. Cur cætera omnia tempora a vita regum, hoc autem a morte nunc propheta notat ? Non enim ait : *Factum est in diebus Oziae, non, regnante Ozia, sed,* *Factum est cum mortuus est.* Quid ergo vult hic agere ? Non tenere, nec fortuito hic agit ; sed quid arcanum nobis subindicat. Quid illud est ? Hic Ozias ex rebus gestisque prosperis ebrius, et felicitate inflatus, majus quidpiam quam sua dignitas ferebat affectavit (*4. Reg. 15. 2; 2. Paral. 26*). Et quia rex erat, putavit sibi competere, ut sacerdotio fungeretur, in-

¹ Hæc, *a lumbis suis* (ἀπὸ τῆς ὀσφύος αὐτῶν), desunt in *Reg.* et *Savil.*; sed habentur in *Morel.* et in *textu Biblico*, et lecta sunt a *Tilmanno*.

siliit in templum, ingressus est in sancta sanctorum, et reluctantе sacerdote, atque ingressum illuc prohibente, non tulit ille, sed in amentia perseveravit, parvam sacerdotis rationem habens. Ob tantam impudentiam immisit illi Deus lepram in frontem. Cum enim majorem, quam sibi competeret, honorem asseraret, ab illo etiam quem habebat excidit. Non modo enim sacerdotium non accepit, sed immundus factus, a regno etiam expulsus est, ac per omne tempus in domo quadam occultus habitabat, quod pudorem non ferret. Populus quoque omnis in partem talis ultiōnis vocatus est, quia leges Dei despicerat, et contumelia affectum sacerdotium non vindicaverat. Quomodo igitur in partem ultiōnis vocatus est ? Quia prophetia retracta est : iratus quippe Deus circa rem quanvis nihil respondit. Hoc vero non ad omne tempus fecit, sed secundum mensuram vitæ regis, mensuram quoque ultiōnis definivit. Simul ergo atque ille vitam obiit, Deus iram solvit, et fores iterum prophetiæ aperuit. Hoc itaque subindicans propheta, memoriam nobis revocavit obitus regis.

Deus quomodo videri possit. — Quamobrem sic prophetiam orditum : *Factum est in anno, quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem.* Atqui Christus ait : *Deum nemo vidit umquam. Unigenitus qui est in sinu Patris, ille narravit (Joan. 1. 18).* Et rursum : *Non quia Patrem quis vidit, nisi qui est a Deo : ille vidit Patrem (Joan. 6. 46).* Illeque Moysi dixit : *Nemo videbit faciem meam et vivet (Exod. 33. 20).* Quomodo igitur hic ait se vidisse Dominum ? Nam ait, *Vidi Dominum :* non contraria ait vero iis, quæ Christus dixit, sed admodum consona. Nam Christus de accurata cognitione loquitur, secundum quam nemo vidit : nudam enim divinitatem parumque substantiam nemo vidit præter Unigenitum ; propheta vero eatenus se vidisse narrat, quatenus poterat. Neque enim ipse id quod Deus est videre poterat, sed sub figura quadam illum contemplabatur, qui tantum descendebat, quantum contemplantis infirmitas ascendere poterat. Quod enim neque ipse, neque quisquam alias nudam viderit divinitatem, ab iis quæ narrant perspicuum est. Vidi enim, inquit, *Dominum sedentem.* Deus autem non sedet : hæc quippe figura corporum est. At non modo, *Sedentem, sed, Super solium.* Deus vero non continetur : quomodo enim contineri possit, qui ubique adest, et omnia implet, *In cuius manu sunt fines terræ* (*Psalm. 94. 4*) ? Unde palam est id quod videbatur, ex attemperatione quadam fuisse. Sic igitur alter propheta ex persona Dei subindicans dicebat : *Ego visiones multiplicavi (Osee 12. 10), id est, Diverso modo visus sum.* Si porro ipsa substantia nuda apparebat, non diverso modo videbatur : sed quia descendens nunc illo nunc alio modo prophetis seipsum ostendebat, temporibus congruentem figuram qua videretur assumens, ideo dicit : *Visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus sum.* Non sicut eram, apparebam, inquit, sed assimilatus ei formæ, quam contemplantes videre poterant. Vides igitur ipsum nunc sedentem, nunc armatum, nunc canis capillis,

θευμάτισσης δὲ, εἰ περὶ Θεοῦ διαλεγόμενος, οὕτω παχυτάταις κέχρηται λέξεις· πρὸς γὰρ τὴν ἄνοιαν τῶν ἀκουόντων σχηματίζει τὰ ρήματα, ἐν βουλόμενος δεῖξαι διὰ πάντων, ὅτι καὶ τῷ Θεῷ φάδιον τοῦτο, καὶ ὅτι πάντως ἀπαντήσονται· διὸ καὶ ἐπῆγαγε λέγων· Καὶ ίδού ταχὺ κούφως ἔρχονται· Οὐ πειράσουσιν, οὐδὲ κοπιάσουσιν, οὐδὲ τυντάξουσιν. Ταῦτα ὑπερβολικῶς εἴρηται. Πῶς γὰρ ἐνīη μήτε πεινῆν, μήτε καθεύδειν, ἀνθρώπους δηντας, καὶ τὴν κοινὴν λαχθντας λῆξιν; Ἀλλὰ τὸ τάχος τῆς στρατιᾶς, τὴν εὔκολιαν, τὴν ταχύτηταν, διπερ ἐψθην εἰπὼν, διὰ πάντων ἐνδείκνυται. Οὐδὲ λύσουσι τὰς ζώρας αὐτῶν ἀπὸ τῆς δεσφύσεως αὐτῶν, οὐδὲ μὴ διαγῶσι οἱ ιμάντες τῷ ωραδημάτῳ αὐτῶν. Ὡν τὰ βέλη δέξαι ἔστι, καὶ τὰ τόξα αὐτῶν ἐντεταμένα. Οἱ πόδες τῷ ἵππῳ αὐτῷ ὡς στερεὰ πέτρα ἐλογίσθησαν, οἱ τροχοὶ τῷ ωραδημάτῳ αὐτῷ ὡς καταγίδες. Ὁργιώσιν ὡς λέοντες, καὶ παρεστήκασιν ὡς σκύμποι λεόντων. Καὶ ἐπιλήψεται, καὶ βοήσει ὡς θηρίον, καὶ ἐκβαλεῖ· καὶ οὐκ ἔστιν ὁ φυσμένος αὐτούς. Καὶ βοήσεται δι' αὐτοὺς τῇ ημέρᾳ ἐκείνῃ, ὡς φωνὴ θαλάσσης κυματούσης. Καὶ ἐμβλέψονται εἰς τὸν οὐρανὸν ἄρω, καὶ εἰς τὴν γῆν κάτω· καὶ ίδού σκότος σκληρὸν, σκότος ἐν τῇ ἀπορίᾳ αὐτῶν. Διὰ πάντων τὸν λόγον ἐξώγκωσε, καὶ τὸν φόβον ἐπῆρε, κατὰ μικρὸν ἔκαστα^a διηγούμενος, τὰ περὶ τῆς γνώμης, τὰ περὶ τῆς ισχύος, τὰ περὶ τῶν ὅπλων, [63] τὰ περὶ τῶν ἵππων, τὰ περὶ τῶν ἀρμάτων, ὥστε τῷ πλήθει τῶν λεγομένων πολλὴν ποιῆσαι τὴν ἄγωνίαν, καὶ τῇ σαφῆνεια τῶν εἰκόνων ἐγγὺς τὰ πράγματα αὐτοῖς ἀγαγεῖν^b. Διὸ καὶ λέουσιν αὐτοὺς παραβάλλει, καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔστη τοῦ παραδειγμάτος, ἀλλὰ καὶ φωνὴν ἀναπλάττει καὶ ὄρμην τοῦ θηρίου, καὶ ἐπιμένει τῇ μεταφορᾷ, καὶ πολλὴν ποιεῖται τὴν τροπήν. Καὶ ἐντεῦθεν ἐπὶ θάλατταν ἔξαγει τὸν λόγον, λέγων, ὅτι τοσοῦτος ἔσται δι θόρυβος, τοσαύτη δὲ ταραχή, δῆτα δὲ γένοιτο μαινομένης θαλάσσης καὶ κύματα διεγειρούσης· καὶ πάντα κινεῖ τρόπον, αὖξων τὸν φόβον, ὥστε μὴ δεηθῆναι αὐτοὺς τῆς διὰ τῶν πραγμάτων πείρας. Καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον, ὅτι οὐδὲ δι παραστησόμενος ἔσται, φησὶν, οὐκ ἀπὸ τῆς γῆς, οὐκ ἀπὸ τῶν οὐρανῶν· ἀλλ' ἔρημοι καὶ τῆς ἀνωθεν συμμαχίας, καὶ τῆς κάτωθεν βοηθείας, ἐκδοθήσονται τοῖς πολεμίοις. Σχότος δὲ ἐνταῦθα φησὶ τὸ ἀπὸ τῆς συμφορᾶς αὐτοῖς ἐγγινόμενον, οὐχ ὡς τῆς ἀκτίνος ἀφανίζομένης, ἀλλὰ τῆς διαθέσεως τῶν πασχόντων ἐν μέσῃ τῇ μεσημβρίᾳ ἀντὶ φωτὸς σκότος δρώντων· διπερ τοῖς δδυνωμένοις καὶ θλιβομένοις συμβαίνειν εἶλον. Καὶ ἵνα μάθης, ὅτι οὐ τῆς φύσεως τοῦ ἀέρος τὸ σκότος ἦν, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων διαθέσεως, ἐπῆγαγε· Σκληρὸν σκότος ἐν τῇ ἀπορίᾳ αὐτῶν.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν οὐρανὸς δι βασιλεὺς.

α'. Τί δῆποτε τοὺς μὲν ἄλλους χρόνους ἀπὸ τῆς ζωῆς τῶν βασιλέων, τοῦτον δὲ ἀπὸ τῆς τελευτῆς χαρακτηρίζει νῦν δι προφήτης; Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐγένετο ἐν ταῖς ημέραις οὐρανοῦ, οὐδὲ, Ἐν τῇ βασιλείᾳ οὐρανοῦ, ἀλλ', Ἐγένετο ήνίκα ἀπέθανε. Τί δῆποτε ἐν τούτῳ ποιεῖ; Οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ τι ἀπόβρήτον ημῖν αἰνίττεται. Τί δὲ τοῦτο ἔστιν; Οὐρανὸς οὗτος τῇ τῶν γεγενημένων εὑπραγίᾳ μεθύων, καὶ ὑπὸ τῆς εὐημερίας ὀγκούμενος,

^a Reg. ἔχαστω.

^b Sic Morel. et Reg. Savil. ἀγάγῃ. Sed minus recite, ut eliam monet Allenus.

μεῖζον τῆς ἀξίας ἐφρόνησε. Καὶ ἐπειδὴ βασιλεὺς ἦν, ἐνδιμισεν αὐτῷ προσήκειν ιερᾶσθαι, καὶ ἐπεπήδησε τῷ ναῷ, καὶ εἰς τὰ "Ἄγια τῶν ἀγίων εισῆλθε, καὶ τοῦ ιερέως κωλύοντος καὶ ἀπαγορεύοντος αὐτῷ τὴν ἐκεῖσε εἰσοδον, οὐκ ἤνεσχετο, ἀλλ' ἐνέμεινε τῇ μανίᾳ, ὀλίγον τοῦ ιερέως ποιούμενος λόγον. Ταύτης ἐνεκεν τῆς ἀναισχυντίας ἐπαφῆκεν αὐτῷ λέπραν ὁ Θεὸς κατὰ τοῦ μετώπου. Βουληθεὶς γὰρ πλείονα τῆς οὔσης τιμὴν λαβεῖν, καὶ ἡς εἶχεν ἐξέπεσεν. Οὐ γάρ δὴ μόνον ιερωσύνην οὐ προσέλαβεν, ἀλλὰ καὶ γενόμενος ἀκάθαρτος, τῶν βασιλείων ἔξεβάλλετο, καὶ τὸν ἄπαντα χρόνον ἐν οἰκῷ τινὶ κεκρυμμένος κατώκει, τὴν αἰσχύνην οὐ φέρων. Καὶ ὁ λαός δὲ συναπήλαυσεν ἀπας τῆς τοιαύτης δργῆς, ὅτι τοὺς τοῦ Θεοῦ γόμους περιεῖδον, καὶ τὴν ιερωσύνην ὑβριζομένην οὐκ ἐξεδίκησαν. Πῶς οὖν συναπήλαυσε τῆς δργῆς; Τῷ τὴν προφητείαν ἀνασταλῆναι· δργιζόμενος γὰρ αὐτοῖς δι Θεὸς περὶ οὐδενὸς [64] οὐδὲν ἀπεκρίνατο. Ἀλλ' οὐ μέχρι παντὸς τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλὰ τῷ μέτρῳ τῆς ζωῆς τοῦ βισιλέως καὶ μέτρον τῆς τιμωρίας ὥρισεν. Όμοιος γοῦν ἐκείνου καταλύσαντος τὴν ζωὴν, καὶ ὁ Θεὸς τὴν δργὴν κατέλυσε, καὶ τὰς θύρας πάλιν τῆς προφητείας ἀνέψει. Τοῦτο γοῦν αἰνιττόμενος δι προφήτης ἀνέμυνησεν τοῦ καιροῦ τῆς τελευτῆς τοῦ βασιλέως.

Διόπερ οὗτος ἄρχεται τῆς προφητείας, λέγων· Ἐγένετο τοῦ ἔτους, οὗ ἀπέθανεν οὐρανὸς δι βασιλεὺς, εἰδορ τὸν Κύριον καθήμενον. Καίτοι γε δι Χριστός φησι· Θεὸς οὐδεὶς ἐώρακε πώποτε. Ο μονογενὴς Ιηδος, δι ὃν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. Καὶ πάλιν· Οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα τις ἐώρακεν, εἰ μὴ δι ὃν παρὰ τοῦ Θεοῦ· οὗτος ἐώρακε τὸν Πατέρα. Καὶ πρὸς τὸν Μωϋσέα αὐτός φησιν· Οὐδεὶς δύψεται τὸ πρόσωπόν μου καὶ ζήσεται. Πῶς οὖν οὗτός φησιν ἐωρακέναι τὸν Κύριον; Εἰδορ γὰρ, φησὶ, τὸν Κύριον· οὐκ ἐναντία τοῖς τοῦ Χριστοῦ λέγων, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συνφιδά. Όμοιος γάρ Χριστὸς τὴν ἀκριβῆ κατανόησιν φησιν, ἢν οὐδεὶς εἶδε· γυμνὴν γὰρ τὴν θεότητα καὶ ἀκραιφνή τὴν οὐσίαν οὐδεὶς ἐθεάσατο, πλὴν τοῦ Μονογενοῦς· δὲ δι προφήτης τὴν αὐτῷ δυνατήν ίδειν ἀπαγγέλλει. Οὐδὲ γάρ αὐτὸς διπερ ἐστὶν δι Θεὸς ίδειν ἡδυντήθη, ἀλλὰ σχηματισθέντα αὐτὸν θεωρεῖ, καὶ τοσοῦτον καταβάντα, ὃσον ἀναβῆναι ἡ τοῦ θεωροῦντος ἀσθένεια ἔχωρει. "Οτι γάρ οὐ γυμνὴν εἶδε τὴν θεότητα, οὗτε αὐτὸς, οὗτε ἄλλος οὐδεὶς, ἀπ' αὐτῶν ὡν ἀπαγγέλλουσιν εῦδηλον. Εἰδορ γὰρ, φησὶ, τὸν Κύριον καθήμενον. Θεὸς δὲ οὐ κάθηται· σωμάτων γάρ δι σχηματισμός. Καὶ οὐχ ἀπλῶς, Καθήμενος, ἀλλ' Ἐπὶ θρόνου. Θεὸς δὲ οὐ περιέχεται· πῶς γάρ, δι πανταχοῦ παρῶν, καὶ τὰ πάντα πληρῶν, οὐ ἐν τῇ χειρὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς; "Οθεν δῆλον, ὅτι συγκατάβατις ἦν τὸ δρώμενον. Οὕτω γοῦν ἔτερος προφήτης αἰνιττόμενος ἐλεγεν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· Ἐγώ δράσεις ἐπλήθυνα, τουτέστι, διαφόρως ὥφθην. Εἰ δὲ αὐτὴ ἡ οὐσία γυμνὴ ἐφαίνετο, οὐκ ἀν διαφόρως ἐφάνη· ἀλλ' ἐπειδὴ συγκαταβαίνων^c νῦν μὲν τούτῳ τῷ τρόπῳ, νῦν δὲ ἐκείνῳ τοῖς προφήταις ἐσατὸν ἐδείχνυε, καταλλήλως τοῖς ὑποκειμένοις καιροῖς σχηματίζων τὰς ὄψεις, δια τοῦτο φησιν· "Οράσεις ἐπλήθυνα, καὶ ἐν γερσὶ προσητῶν ὡμοιώθην. Οὐχ ὡσπερ ἡμην, ἐφάνην, φησὶν, ἀλλ' ὡμοιώθην πρὸς διπερ ίδειν ἡδύναντο οἱ θεωροῦντες. Όρες γοῦν αὐτὸν νῦν μὲν καθήμενον, νῦν δὲ ὡπλισμένον, νῦν δὲ τρίχα πολιάν ἔχοντα, νῦν δὲ ἐν αὔρᾳ, νῦν δὲ ἐν πυρὶ, νῦν δὲ ἐκ τῶν διπισθίων φαινόμενον, νῦν δὲ ἐπὶ τῶν Χερουσιμ, καὶ πρὸς μεταλλικῶν ὑλῶν λαμπρότητα τῶν

^c Sic Bovaricus. Alii vero οὖν καταβάνων.

σιαφανεστάτων τὴν ὅψιν ἔξειχον οὐδεμένον. Τίνος μὲν οὖν ἔνεκεν νῦν μὲν ὡπλισμένος φαίνεται καὶ ήμαγμένος, νῦν δὲ ἐν τῷ πυρὶ, νῦν δὲ τὰ δπίσθια δεικνύς, [63] νῦν δὲ ἐν οὐρανῷ, νῦν δὲ ἐν θρόνῳ, νῦν δὲ ἐπὶ τῶν Χερουσθίμ, οὐ τοῦ παρόντος ἀν εἴη λέγειν καιροῦ, ὥστε μὴ τὸ πάρεργον τοῦ ἔργου γενέσθαι μεῖζον. Τέως δὲ ἀναγκαῖον ὑπὲρ τῆς παρούσης ὁψεως διαλεχθῆναι. Τίνος οὖν ἔνεκεν αούτῳ φαίνεται νῦν ἐπὶ θρόνου καθήμενος, καὶ μετὰ τῶν Σεραφίμ; Ἀνθρώπινον ἔθος μιμεῖται, ἐπειδὴ καὶ πρὸς ἀνθρώπους ἦν ὁ λόγος αὐτῷ. Ἐπειδὴ γάρ ἀπόφασιν ἔχειρειν μέλλει ὑπὲρ μεγάλων πραγμάτων καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάστης, ἔτι δὲ καὶ περὶ τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ διπλῆν τίθησι ψῆφον, τὴν μὲν κόλασιν τῇ πόλει φέρουσαν καὶ τῷ Εθνει παντὶ, τὴν δὲ εὐεργεσίαν τῇ οἰκουμένῃ, καὶ μεγάλας ἐπαγγελλομένην ἐλπίδας καὶ τιμᾶς ἀθανάτους.

β'. Ἐθος δὲ τοῖς δικάζουσι ταῦτα ποιεῖν μὴ λάθρα, ἀλλ' ἐφ' ὑψηλοῦ τοῦ βήματος καθημένους, παρεστώτων ἀπάντων, καὶ τῶν παραπετασμάτων συνελκομένων τοῦτο ποιεῖν. Τούτους καὶ αὐτὸς μιμούμενος παρέστησεν αὐτῷ τὰ Σεραφίμ, καὶ ἐφ' ὑψηλοῦ κάθηται θρόνου, καὶ οὕτω τὴν ἀπόφασιν ταῦτην ἔχειρει. Καὶ ἵνα μάθης, ὅτι οὐχ ὑποψίᾳ τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ τοῦτο ἔθος αὐτῷ, καὶ ἐξ ἑτέρου προφήτου τοῦτο πειράσομαι ποιῆσαι φανερόν. Καὶ γάρ ἐπὶ τοῦ Δανιήλ, ἐπειδὴ καὶ ἔκει ψῆφον τινα μεγάλην ἔχειρειν ἔμελλε περὶ κολάσεων καὶ τιμωρῶν Ἰουδαϊκῶν καὶ τῶν ἀγαθῶν τῶν μελλόντων τῇ οἰκουμένῃ δίδοσιν, κακεῖ θρόνος φαίνεται λαμπρὸς καὶ περιφανῆς, καὶ δῆμος ἀγγέλων παρεστηκὼς, καὶ βίβλοι ἀνοίγονται, καὶ ποταμοὶ πυρὸς ἔλκονται, καὶ πάντοθεν σχῆμα δικαστηρίου συνίσταται. Καὶ ἔστι κάκείνα συγγενῆ τοῖς ἐνταῦθα λεγομένοις ἀπαντα, ἢ καὶ σαφέστερον ἔκεινος αὐτὰ ἀπαγγέλλει, ἀτε τῶν χρόνων ἐγγύτερον γινομένων, καὶ πρὸς αὐτὰς λοιπὸν τὰς θύρας τῆς προφητείας ἀφικνουμένης. Ἀλλὰ ταῦτα τοῖς φιλοπόνοις ἀφέντες συναγαγεῖν καὶ παρατιθένται, καὶ τὴν ἔχατέρχεται τῆς προφητείας κοινωνίαν καταμανθάνειν, ὅπερ ἔφην, τῆς προκειμένης ἡμεῖς ἀψύμεθα μετὰ ἀκριβείας, ὡς ἂν οἶδον τε ἢ δῆσιν ἐκάστην ἔξηγούμενοι. Οὕτω γάρ καὶ ἡμῖν καὶ ὑμῖν σαφέστερα ἔσται τὰ εἰρημένα. Τί οὖν φησιν; *Eldor τὸν Κύριον καθήμεται*. Τὸ καθῆσθαι ἐπὶ θρόνου σύμβολον ἀεὶ κρίσεώς ἐστιν, ὥσπερ ὁ Δαυΐδ φησιν· *'Εκάδισας ἐπὶ θρόνου ὁ κρίτων δικαιοσύνην*· καὶ ὁ Δανιήλ· *Θρόνοι ἐτέθησαν*, καὶ *κριτήριον ἐκάθισε*. Τὸ δὲ ἀπλῶς καθῆσθαι ἐτέρου σύμβολον εἶναι φησιν ὁ προφήτης. Τίνος δὲ τούτου; *Ταῦ παγίου, τοῦ μονίμου, τοῦ βεβηκότος, τοῦ ἀτρέπτου, τοῦ ἀτελευτήτου, τῆς ζωῆς τῆς ἀπεράντου*. Διὰ τοῦτο φησι. Σὺ καθήμενος εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἡμεῖς ἀπολλύμενοι εἰς τὸν αἰῶνα. Σὺ, φησί, μένων, ὡν, ζῶν, δει ὠσαύτως ὡν. "Οτι γάρ οὐ περὶ καθέδρας ἐλεγεν, ἢ ἀντιδιαστολὴ δῆλον ἐποίησεν. Οὐ γάρ εἶπεν, Ἡμεῖς ἐστῶτες, ἀλλὰ, Ἀπολλύμενοι. Τὸ δὲ ἐπὶ θρόνου καθῆσθαι τὸ κρίνειν ἐστί. Διὰ τοῦτο αὐτὸν οὕτως ὄρχ καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου. ἢ ἔτερον μὲν τοῦτο, ἔτερον δὲ ἐκεῖνο αἰνίττεται. Καὶ γάρ ὑψηλὸς ἦν ὁ θρόνος, τουτέστι, μέγας, καὶ ὑπερμήκης· καὶ ἐπηρμένος, τουτέστι, καὶ ἐν ὑψει φαινόμενος ἀφάτω, καὶ μετέωρος. Καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δέξης αὐτοῦ. Ποίος οἶκος; εἰπέ μοι. Ὁ ναός. [66] Ἐπειδὴ γάρ ἐκεῖθεν τῇ ἔχθρᾳ, εἰκότως καὶ ἐν τῇ ὅψει τῆς θαυμαστῷ ταύτῃ ἐκεῖ

^a Reg et Savil. tίνος οὖν ἔνεκεν. In Morel. οὖν deest : sed hic desideratur, et Tilmannus legit.

καθήμενος φαίνεται. Δόξαν δὲ ἐνταῦθα φησι λαμπρότητα, φῶς ἀπρόσιτον^b, ὅπερ ἐρμηνεῦσαι τῷ λόγῳ μὴ δυνάμενος, δόξαν ἐκάλεσε, καὶ οὐχ ἀπλῶς δόξαν, ἀλλὰ Θεοῦ δόξαν. Καὶ Σεραφίμ εἰστικεισταρ κύκλῳ αὐτοῦ. Τίνα λέγει ταῦτα τὰ Σεραφίμ; Δυνάμεις ἀσωμάτους^c τῶν ἄνω δῆμων, ὃν τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν μακαριότητα καὶ ἀπὸ τῆς προσηγορίας ἔστιν ίδειν. Τῇ γάρ Ἔβραιων γλώττῃ ἐμπύρα στόματα ἐρμηνεύεται τὰ Σεραφίμ.

Τί οὖν ἐκ τούτου μανθάνομεν; Τὸ καθαρὸν τῆς οὐσίας, τὸ ἀγρυπνόν, τὸ διεγηγερμένον, τὸ γοργόν, τὸ ἐνεργητικὸν, τὸ ἀχηλόωτον. Οὗτο γοῦν καὶ ὁ προφήτης Δαυΐδ τῶν ἄνω δυνάμεων τὴν ἀπαραπόδιστον διακονίαν βουλόμενος ἡμῖν ἐνδείξασθαι, καὶ τὸ ταχὺ τῆς ὑπηρεσίας καὶ σφόδρα ἐνεργές, ἐλεγεν· Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργούντας αὐτοῦ πυρὸς φλόγα· τὸ ταχὺ, τὸ κοῦφον, τὸ δραστήριον ἡμῖν διὰ τῶν στοιχείων τούτων ἐνδεικνύμενος. Τοιαῦτα καὶ αἱ δυνάμεις αὐταὶ^d, καθαροὶς στόμασιν ἀνυμνοῦσαι τὸν Δεσπότην, ἔργον τοῦτο ἔχουσαι διηνεκῶς, εὐφημίας ἀναφέρουσαι, λειτουργίαν ἀδιάλειπτον. Δείχνυσι δὲ αὐτῶν τὸ ἀξιώματα τὸ πλησίον εἶναι τοῦ θρόνου. Καθάπερ γάρ ἐπὶ τῶν βασιλέων τῶν ἐπὶ γῆς οἱ ἐν μεῖζοιν ἀξιώμασιν δύντες, παρ' αὐτὸν ἐστήκασι τὸν θρόνον τὸν βασιλικόν· οὕτω δὴ καὶ αὐταὶ αἱ δυνάμεις διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀρετὴν τὸν ἄνω θρόνον κυκλοῦσι, τῆς ἀπόρρητου μακαριότητος ἀπολαύουσαι διηνεκῶς, καὶ ἐντρυφῶσαι τῇ μακαρίᾳ λήξει τῆς λειτουργίας ταύτης. "Ἐξ πτέρυγες τῷ ἑρὶ, καὶ ἐξ πτέρυγες τῷ ἑρὶ. Καὶ ταῖς μὲν δυσὶ κατεκάλυπτον τοὺς πόδας ἐκυρῶν, ταῖς δὲ δυσὶ κατεκάλυπτον τὰ πρόσωπα ἐκυρῶν, καὶ ταῖς δυσὶν ἐπέταρτο. Καὶ ἐκέραγεν ἔτερος πρὸς τὸν ἔτερον, καὶ ἐλεγοτ· "Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος Σαβαώθ. Πλήρης πᾶσα ἡ τῇ τῆς δέξης αὐτοῦ. Τί βούλεται ἡμῖν ταῦτα τὰ πτερά, καὶ τί αἰνίττονται ἡμῖν αἱ πτέρυγες; Οὐ γάρ δὴ πτερά ἐπὶ τὰς ἀσωμάτους δυνάμεις ἐκείνας· ἀλλὰ πάλιν διὰ παχυτέρων σχημάτων ἀπόρρητά τινα ἡμῖν ὁ προφήτης παραδηλοῖ, συγκαταβάντων μὲν τῇ ἀσθενείᾳ τῶν τότε ἀκρωμένων, ὅμως δὲ καὶ διὰ τῆς συγκαταβάσεως πάσαν διάνοιαν ὑπερβαίνοντα νόηματα μετὰ ἀκριβείας ἡμῖν ἐνδεικνύμενος.

γ'. Τί οὖν αἰνίττονται αἱ πτέρυγες; Τὸ ὑψηλὸν καὶ μετάριστον τῶν δυνάμεων τούτων. Οὔτω καὶ ὁ Γαβριὴλ πετόμενος, καὶ ἐκ τῶν οὐρανῶν καταβαίνων φαίνεται, ἵνα μάθης τὸ ταχὺ καὶ κοῦφον. Καὶ θαυμάζεις, εἰ ἐπὶ τῶν λειτουργικῶν δυνάμεων ταύταις ταῖς λέξεις κέχρηται, ὅπου γε καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ τῶν δλων Θεοῦ οὐ παρηγέστο ταύτην μεταχειρίσασθαι τὴν συγκατάβασιν; Βουλόμενος γάρ αὐτοῦ δεῖξαι ἢ τὸ ἀσώματον, ἢ τὸ ταχὺ τῆς πανταχοῦ παρουσίας, φησιν ὁ Δαυΐδ· Ὁ περιπατῶν ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων. Καίτοι [67] γε οὔτε ἀνεμοὶ πτέρυγας ἔχουσιν, οὔτε αὐτὸς ἐπὶ πτερύγων περιπατεῖ. Πῶς γάρ, ὁ πανταχοῦ παρών; Ἀλλ' ὅπερ ἔφθην εἰπών, τῇ ἀσθενείᾳ τῶν ἀκουόντων συγκαταβαίνων, ἀπὸ τῶν ἐγχωρούντων ἀνῆγεν αὐτῶν τὴν διάνοιαν. Καὶ πάλιν τὴν βοήθειαν αὐτοῦ βουλόμενος καὶ τὴν ἐκ ταύτης ἀσφάλειαν ἐνδείξασθαι, ταῖς αὐταῖς κέχρηται λέξειν, οὕτω λέγων· "Ἐν σκέπῃ τῶν πτερύγων σου σκεπάσεις με. Ἐν-

^b Reg. et Savil. φῶς ἀπόρρητον. Morel. et Bavanicus φῶς ἀπρόσιτον, alque illa legit Tilmannus interpres.

^c Reg. et Savil. δυνάμεις ἀσωμάτων. Morel. δυνάμεις ἀσωμάτους recte, et sic eliam emendat Savilius in margine.

^d Bavanicus τοιαῦται αἱ δυνάμεις αὐταί. Alii τοιαῦτα καὶ αἱ.

modo in aura, modo in igne, nunc a tergo apparen-
tem, nunc super Cherubim, et ad metallicarum ma-
teriarum magis pellucidarum splendorem imaginem
conformantem. Cur ergo modo armatus appareat et
cruore conspersus, aliquando in igne, modo posteriora
ostendens, modo in caelo, modo in solio, nunc vero
super Cherubim, non praesentis temporis fuerit dicere,
ne corollarium fiat opere majus. Interim operae pre-
mium fuerit de praesenti visione disserere. Cur ergo
nunc sic appareat super solium sedens, et cum Seraphim?
Humanum morem imitatur, quia cum homini-
bus sermo ipsi erat. Quia enim sententiam prolatus
est de magnis rebus deque toto terrarum orbe, insu-
perque de Jerosolymis, duplum profert sententiam,
alteram qua poenam decernit urbi et genti toti, alte-
ram quae beneficium orbi terrarum, magnamque spem
pollicetur et honores immortales.

2. Mos est autem judicibus haec non clam facere, sed
in excuso tribunal sedentes, omnibus adstantibus,
et contractis velis. Hos imitans Deus sibi Cherubim
adstare jussit, et in excuso solio sedet, sive senten-
tiam hanc profert. Et ut discas rem non con-
jectura tantum nisi, sed hunc illi morem fuisse, ex
alio quoque propheta id palam facere tentabo. Nam
apud Danielem, quoniam ibi etiam sententiam quam-
dam magnam prolatus erat circa supplicia et ultio-
nes Judæis inferendas, et circa bona quae orbi ter-
rarum conferenda erant, solium quoque appareat splen-
didum et conspicuum, et angelorum chorus adstans,
et archangelorum cœtus, et Unigenitus sedens, et
libri aperiuntur, et fluvii ignei manant, et undique
tribunalis forma constituitur (*Dan. 7*). Sunt autem
illa omnia iis affinia, quae hic narrantur: aut etiam
apertius is haec annuntiat, quia viciniora tempora
illa erant, et ad ipsas demum fores prophetia per-
venierat. Verum haec studiosis relinquentes, ut colligant
et apponant, et utriusque prophetæ consonantiam
ediscant, uti jam dixi, eam quam nobis proposuius
jam accurate tractemus, pro virili nostra singulas
dictiones expendentes. Ita enim et nobis et vobis di-
lucidiora erunt ea quae dicta sunt. Quid igitur ait? Vidi
Dominum sedentem. In solio sedere, semper symbo-
lum judicii est, quemadmodum David ait: *Sedisti su-
per thronum qui judicas justitiam* (*Psalm. 9. 4*); et
Daniel: *Throni positi sunt, et judicium sedit* (*Dan.
7. 9*). Sedere autem simpliciter alterius symbolum
est, ait propheta. Cujusnam? Firmi, manentis, proce-
dentis, immutabilis, interminabilis, vitæ perennis. Ideo
ait: Tu sedens in sæculum, et nos pereuentes in sæcu-
lum (a). Tu, inquit, manens, existens, vivens, sem-
per eodem existens modo. Quod enim id non dixerit
de cathedra, ipsa distinctio demonstravit. Non enim
dixit, Nos stantes, sed, pereuentes. Illud autem in so-
lio sedere, id est judicare. Ideo ipsum sic videt se-
dentem super solium excelsum et elevatum; vel aliud
hoc, aliud illud subindicit. Etenim excelsum erat so-
lium, id est magnum et altissimum, et elevatum, id

(a) Videtur hic Chrysostomus locum aliquem Danielis auferre, aut alterius prophetæ; sed nullum talen reperio.

est, immensæ altitudinis apparet et sublimis. Et
plena erat domus gloria ejus. Quæ domus? dic mihi.
Templum. Quia enim illinc oriebantur inimicitiae, jure
in hac mirabili visione ibi conspicitur sedens. Gloriam
autem hic vocat splendorem, lucem inaccessibilem,
quam cum non posset verbis exprimere, gloriam vo-
cavit, neque simpliciter gloriam, sed Dei gloriam. 2.
Et Seraphim stabant in circuitu ejus. Quænam dicit
haec Seraphim? Virtutes incorporeas supernorum cœ-
trum, quarum virtutem et beatitudinem ex ipso no-
mine videre est. Nam Hebraica lingua Seraphim ignita
ora significant (a).

Virtutum caelestium officia.— Quid igitur hinc disci-
mus? Puritatem substantiæ, vigilantiam, diligentiam,
agilitatem, vim operandi, munditatem. Ita enim pro-
pheta David supernarum potestatum expeditum mi-
nisterium volens nobis ostendere, necnon velocitatem
agilitatemque ministerii, dicebat: *Qui facis angelos
tuos spiritus, et ministros tuos flammam ignis* (*Psalm.
103. 4*); velocitatem, levitatem, agilitatem nobis per
haec elementa ostendens. Hujusmodi officia habent
haec virtutes, ore puro celebrantes Dominum, hoc opus
jugiter habentes, laudes offerentes, incessabile mini-
sterium. Earum autem dignitatem id monstrat
quod solio sint vicinæ. Quemadmodum enim apud
terrenos reges, qui in majore dignitate sunt, prope
solium regium stant: sic et haec potestates ob virtutis
eminentiam sublime solium circumsistunt, ineffabili
beatitudine perpetuo fruentes, et in beata sorte hu-
jusmodi officii gaudentes. *Sex alæ uni, et sex alæ al-
teri.* Et quidem duabus velabant pedes suos, duabus au-
tem veabant facies suas (b), et duabus volabant. 3. Et
clamabant alter ad alterum, et dicebant: *Sanctus, san-
ctus, sanctus, Dominus Sabaoth.* Plena est omnis terra
gloria ejus. Quid nobis haec pennæ significant, et quid
nobis alæ subindicant? Neque enim incorporeæ illæ
potestates alas habent: sed rursum crassioribus sigu-
ris arcana quædam nobis indicat propheta, infirmitati
eorum qui tunc audiebant se attemperans, simulque
etiam per hanc attemperationem sensa quædam men-
tem omnem superantia accurate nobis ostendens.

3. Quid igitur subindicant alæ? Celsitudinem et
sublimitatem harum virtutum. Sic et Gabriel volans,
et de caelo descendens apparet, ut discas velocitatem
et levitatem. Et quid miraris, si de administris virtu-
tibus loquens hujusmodi verbis usus est, quando etiam
de universorum Deo non dignatus est hanc adhibere
attemperationem? Cum enim vellet David ostendere
aut ejus incorpoream naturam, aut velocitatem quæ
ubique præsens est, ait: *Qui ambulas super penas
ventorum* (*Psalm. 103. 5*), eis neque venti penas
habeant, neque ipse super penas ambulet. Quomodo
enim fieri possit, cum ubique præsens sit? Verum, ut

(a) Hanc esse putat Chrysostomus interpretationem vocis
Hebraicæ, מְרָפֵשׁ, quasi videlicet composita sit ex מְרַפֵּשׁ,
urere, et פֶּשׁ vel פֶּשֶׁ os, oris. Sed Seraphim, ut nemo nescit,
ignitos vel igneos simpliciter significat.

(b) Hæc inversa sunt; nam in Scriptura sacra primo po-
nuntur alæ quæ faciem tegunt, secundo illæ quæ pedes oc-
cultant.

jam dixi, infirmitati audientium se attemperans, ab iis, quorum capaces erant, mentem eorum erexit. Ac rursum ejus auxilium et securitatem inde partam exhibere volens, iisdem utitur verbis, sic dicens: *In umbra alarum tuarum proteges me* (Psal. 16. 8). Hoc autem loco non sublimitatem solum ejus ac velocitatem per alas subindicat; sed et aliud quidpiam horribile. Ostendit enim, etiamsi id quod videbatur per attemperationem esset, ut revera erat, supernas certe potestates, ne hac quidem mensura id capere potuisse. Nam quod tegerent pedes, et quod item dora velarent, stupentium erat, et trementium fulgorem, nec ferentium splendorem ex solio prosilientem. Ideo objectu alarum, ceu quodam pariete, facies suas obumbrabant; id quod facere solemus aut tonitru deidente, aut fulgoribus emissis, versus pavimentum nos inclinantes, hoc et illæ faciebant.

Anomœos insectatur. — Quod si Seraphim, magnæ illæ mirabilesque virtutes, Deum sedentem, in solio, inquam, sedentem sine timore videre non poterant, sed et facies et pedes velabant, quis sermo illorum insaniam declarare poterit, qui se clare ipsum Deum nosse dicunt, et qui de immortali illa substantia curiose perquirunt? *Duabus volabant, et clamabant.* Quid hoc est, *Volabant*, et quid vult significare? Ipsas nempe assidue circa Deum esse, nec ab illo secedere, sed hanc illis esse vivendi rationem, ut perpetuo ipsum canant, ut semper Opificem suum celebrent. Non enim dixit, Clamaverunt, sed, *Clamabant*, id est, hoc perpetuo habent opus. *Alter ad alterum, et dicebant:* *Sanctus, sanctus, sanctus.* Hoc concinnam modulatamque eorum symphoniam indicat, laudesque magno consensu celebratas. Hic hymnus non laus modo est, sed etiam prophetia de bonis quæ totum orbem occupatura sunt, atque etiam dogmatum accurata disciplina. Cur autem non semel dixerunt, et tacuerunt, neque secundo, et postea desierunt, sed tertium etiam addiderunt? Annon palam est id ideo illas fecisse, ut hymnum offerrent Trinitati? Idcirco Joannes id de Filio dictum fuisse ait, Lucas vero de Spiritu, propheta demum de Patre. Quæ sequuntur autem hanc nobis insinuant sententiam. Post hymnum enim addiderunt: *Plena est omnis terra gloria ejus.* Id quod accuratæ prophetæ erat, futuram scientiam prænuntiant, per quam universus orbis Dei gloria repletus est: cum contra olim, et cum hæc dicerentur, non modo reliquæ orbis partes, sed etiam ipsa Iudeorum regio, multa impietate plenæ erant, et nemo usquam Deum glorifiebat. Testisque est ipse propheta dicens: *Propter vos nomen meum blasphematur in gentibus* (Isai. 52. 5). Quandonam igitur impleta est terra gloria ejus? Cum hic hymnus in terram delatus est, hominesque in terra positi supernarum virtutum choro adjuneti sunt, unamque melodiam retulerunt, et conjunctim Deum celebrarunt. Quod si Iudeus his impudenter obsistat, indicet quandonam omnis terra gloria ejus repleta sit; hac nempe gloria, quæ ex cognitione proficietur. Sed numquam ostenderit, etiamsi sexcenties impudentiam suam prodat.

4. *Et elevatum est superlininare a voce, qua clamabant.* Vidisti prophetæ facilitatem, res ipsas sibi mutuo cohærentes? Nam post hunc hymnum, cum impleta esset terra gloria ejus, Judaica omnia cessarunt, quod ipsum ostendit per elevatum superlininare.

4. Hoc quippe signum erat desolationis et eversi templi; templo autem de medio sublato, alia insuper omnia cessaverunt. Ut autem discas Novum Testamentum abrogasse Vetus, *A voce, inquit, elevatum est superlininare;* id est, eo quod hæc glorificatio advenit, et gratia effulserit, gloriaque effusa sit per totum orbem, umbræ dissipatæ sunt. *Et domus repleta est fumo.* Hoc quoque mihi videtur signum esse futuri ejus excidi, ignisque barbarici, atrocissimique incendi. 5. *Et dixi: O me miserum! quia compunctus sum, quia homo cum sim, et immunda labia habeam, in medio populi immunda labia habentis ego habito, et Dominum Sabaoth¹ vidi oculis meis.* Hæc visio prophetam exterruit, expergeficit, in magnam formidinem conjetit, ad confessionem perpulit, vilitatem propriæ substantiæ ut melius cognosceret efficit. Tales quippe sunt sancti omnes: quando majori fruuntur honore, tunc magis humiliantur. Sic et Abraham Deum alloquens, terram et cinerem seipsum vocabat (Gen. 18. 27); sic et Paulus quando visione illa dignatus est, tunc abortivum se nominavit (1. Cor. 15. 8); ita et hic se miserum prædicat, primo ex natura dicens: *O me miserum! quia compunctus sum, quia homo cum sim;* deinde ab animi conditione, *Et impura labia cum habeam.* Impura labia sua vocavit, ut ego existimo, in comparisonem igniti oris illarum purarum virtutum, et accuratissimi illius ministerii. Neque hic stetit, sed pro toto populo confitetur, hæc subjungen: *In medio populi immunda labia habentis ego habito.* Qua vero de causa hic labia criminatur? Se fiducia loquendi destitutum ostendens. Nam tres illi pueri hoc ipsum proprie dicebant, cum essent in fornace: *Non licet nobis os aperire* (Dan. 3. 38). Et nunc quando hymnorum et laudum tempus erat, et supernas potestates videbat hoc agentes, jure ad labia sermonem convertit, quæ maxime ad hoc officium vocantur. Verum labia sua ideo immunda vocavit; populi vero labia non item, sed quia iniquitate multa repleti erant. *Et Regem Dominum vidi oculis meis.* Ideo gemo et lugeo, inquit, quod indignus licet tantum honorem sim consequutus, qui meam dignitatem superat, meamque naturam excedit. Cum autem dicit, *Vidi*, ne exactam cognitionem putes, sed eam cuius ille capax erat.

Confessionis lucrum quantum. — Ac consideres velim quantum sit confessionis lucrum. Seipsum accusavit, et statim mundatus est. Quia enim hæc verba protulerat, 6. *Missus est ad me,* inquit, *unus ex Seraphim, et in manu sua habebat carbonem, quem accepit forcipte de altari.* 7. *Et tetigit os meum, et dixit: Ecce tetigit hæc labia tua, et auferet iniquitates tuas, et peccata tua purgabit.* Quidam dicunt hæc futurorum mysteriorum symbola esse: altare nempe, ignem super-

¹ In Bibliis legitur, *Regem dominum Sabaoth.*

ευθα μέντοι οὐ τὸ μετάρσιον καὶ κοῦφον ἡμῖν αἰνίττεται μόνον δὲ προφήτης διὰ τῶν πτερύγων τούτων, ἀλλὰ καὶ ἔτερον τι φρικῶδες. Δείχνυσι γάρ, ὅτι εἰ καὶ συγκατάβασις ἦν τὸ δρώμενον, ὥσπερ οὖν καὶ ἦν, οὐδὲ αἱ ἄνω δυνάμεις πρὸς τὸ μέτρον τοῦτο χωρῆσαι ἤδυναντο. Τὸ γάρ καλύπτειν τοὺς πόδας, καὶ καλύπτειν τὰ νῶτα, ἐκπληττομένων ἦν, τρεμουσῶν τὴν ἀστραπήν, οὐ φερουσῶν τὴν ἀπὸ τοῦ θρόνου πηδῶσαν ἀστραπήν. Διὰ τοῦτο, καθάπερ τινὶ τειχίῳ, τῇ τῶν πτερύγων προβολῇ συγεσκιάζον τὰς ἑαυτῶν δψεις· καὶ ὅπερ ἡμεῖς πάσχειν εἰώθαμεν, ἢ βροντῶν καταρρήγνυμένων, ἢ ἀστραπῶν φαινομένων, ἐπὶ τὸ ἔδαφος κλινόμενοι, τοῦτο δὴ καὶ ἐκεῖναι ἐπασχον.

Εἰ δὲ τὰ Σεραφίμ, αἱ μεγάλαι καὶ θαυμάσιαι δυνάμεις ἐκεῖναι, Θεὸν καθήμενον, καὶ ἐπὶ θρόνου καθήμενον ἰδεῖν ἀδεῶς οὐκ ἡδυνθῆσαν, ἀλλὰ καὶ τὰς δψεις καὶ τοὺς πόδας ἐκάλυπτον, τίς ἂν παραστήσει λόγος τὴν μανίαν τῶν αὐτὸν τὸν Θεὸν εἰδέναι σαφῶς λεγόντων, καὶ τὴν ἀκήρατον ἐκείνην περιεργαζομένων οὔσιαν; Ταῖς δισὶν ἐπέτατο, καὶ ἐκέραγον. Τί ποτέ ἔστι τοῦτο τὸ, Ἐπέτατο, καὶ τί παρασημᾶνι βούλεται; "Οτι διηνεκῶς περὶ τὸν Θεὸν εἰσι, καὶ παρ' αὐτοῦ οὐκ ἀρίστανται, ἀλλ' αὕτη αὐτοῖς ἡ πολιτεία, τὸ διηνεκῶς εἰς αὐτὸν ἄδειν, τὸ διαπαντὸς εὐφημεῖν τὸν ποιέαντα. Οὐ γάρ εἶπεν, Ἐκέραξαν, ἀλλ', Ἐκέραγον, τουτέστι, διηνεκῶς τοῦτο ἔργον ἔχουσιν. Ἐτερος πρὸς τὸν ἔτερον, καὶ ἐλεγον· Ἀγιος, ἄγιος, ἄγιος. Τοῦτο τὴν παναρμόνιον αὐτῶν συμφωνίαν δηλοί, καὶ τὴν μετὰ πολλῆς δμονοίας εὐφημίαν. Οὗτος ὁ ὄμνος οὐκ εὐφημία μόνον ἔστιν, ἀλλὰ καὶ προφητεία τῶν καταληψομένων τὴν οἰκουμένην ἀγαθῶν, καὶ δογμάτων ἀκρίβεια. Τίνος δὲ ἔνεκεν οὐκ εἶπον ἀπαξ, καὶ ἐσίγησαν, οὐδὲ δεύτερον, καὶ ἔστησαν, ἀλλὰ τρίτον καὶ προσέθηκαν^b; Οὐκ εὐδήλον, ὅτι τῇ Τριάδι τὸν ὄμνον ἀναφέρουσαι τοῦτο ἐποίουν; Διὰ τοι τοῦτο δὲ μὲν Ἰωάννης περὶ τοῦ Χιοῦ φησιν εἰρήσθαι, δὲ Λουκᾶς περὶ τοῦ Πνεύματος, δὲ προφήτης περὶ τοῦ Πατρός. Καὶ τὰ ἔξης δὲ ταύτην ἡμῖν ἐμφαίνει τὴν ἔννοιαν. Μετὰ γάρ τὴν ὄμνον ἐπήγαγον· Ηλίρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. "Οπερ ἦν προφητείας ἀκριβοῦς, τὴν μέλλουσαν γνῶσιν προαναφωνοῦσι, δι' ἣς ἡ οἰκουμένη τῆς δόξης ἐνεπλήσθη τοῦ Θεοῦ· ὡς τὸ γε παλαιὸν, καὶ ἡνίκα ταῦτα ἐλέγετο, οὐ μόνον τὸ [68] λοιπὸν τῆς οἰκουμένης μέρος, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ τῆς Ἰουδαίας ἡ χώρα πολλῆς ἀσεβείας ἦν ἐμπεπλησμένη, καὶ οὐδεὶς οὐδαμοῦ τὸν Θεὸν ἐδόξαζε. Καὶ μάρτυς αὐτὸς δὲ προφήτης λέγων, ὅτι Δι' ὄμᾶς τὸ δρομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι. Πότε οὖν πλήρης ἐγένετο ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ; "Οτε δὲ ὄμνος οὗτος εἰς τὴν γῆν κατηνέχθη, καὶ συγχρευταὶ τῶν ἄνω δυνάμεων οἱ κάτω γεγόνασιν ἀνθρώποι, καὶ μίαν τὴν μελιρδίαν ἀνήγαγον, καὶ κοινὴν τὴν εὐφημίαν ἐποιήσαντο. Εἰ δὲ ἀναισχυντεῖ πρὸς ταῦτα Ἰουδαῖος, δειξάτω πότε πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ πλήρης ἐγένετο, ταύτης τῆς ἀπὸ τῆς γνώσεως; Ἀλλ' οὐκ ἀν ἔχοι δειξαι, καὶ μυριάκις ἀναισχυντῇ. Καὶ ἐπήρθη τὸ ὑπέρθυρον ἀπὸ τῆς φωνῆς, ἡς ἐκέραγον. Εἶδες προφητείας εὐκολίαν, τὰ πράγματα ἀλλήλων ἐχόμενα; Μετὰ γάρ τὸν ὄμνον τοῦτον, καὶ τὸ πληρωθῆναι τὴν γῆν τῆς δόξης αὐτοῦ, ἐπαύσατο τὰ Ἰουδαϊκὰ ἄπαντα,

^a Reg. solus παρ' αὐτόν.

^b Reg. et Savil. οὐδὲ τρίτον καὶ προσέθηκαν, male. Morel. ἀλλὰ τρίτον καὶ προσέθηκαν. Mallem ἀλλὰ καὶ τρίτον προσέθηκαν, et sic legisse videtur Tilmannus interpres qui vertit, sed et tertium addiderunt.

ὅπερ καὶ αὐτὸν διὸ τοῦ ἐπαρθῆναι τὸ ὑπέρθυρον ἐδήλωσεν.

δ'. Ἐρημώσεως γάρ τουτὶ τὸ σημεῖον ἦν, καὶ ἀνατροπῆς τοῦ ναοῦ· τοῦ ναοῦ δὲ ἀφανισθέντος, καὶ τῷλα κατελύοντο πάντα. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι ἡ Καινὴ τὴν Παλαιὰν ἔπαυσεν, Ἀπὸ τῆς φωνῆς, φησιν, ἐπήρθη τὸ ὑπέρθυρον· τουτέστιν, ἀπὸ τοῦ παραγενέσθαι τὴν δαξολογίαν ταύτην, καὶ λάμψαι τὴν χάριν, καὶ τὴν δόξαν ἐκχυθῆναι πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, τὰ τῆς σκιᾶς ἐκποδῶν γέγονε. Καὶ δοκίμος ἐνεπλήσθη καπνοῦ. Ἐμοὶ καὶ τοῦτο δοκεῖ σημεῖον εἶναι τῆς ἀλώσεως τῆς αὐτὸν καταληψομένης, καὶ τοῦ βαρβαρικοῦ πυρὸς, καὶ τοῦ χαλεπωτάτου ἐμπρησμοῦ. Καὶ εἶπον· Ω τάλας ἔγω, ὅτι κατατένυγμαι, ὅτι ἄνθρωπος ὁν, καὶ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχων, καὶ ἐν μέσῳ λαοῦ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος ἔγων οἰκιών, καὶ τὸν Κύριον Σαβαὼθ εἰδον τοῖς δρυθαλμοῖς μου. Ἐξέπληξε τὸν προφήτην ἡ δψις, διανέστησεν, εἰς πολὺν τὸν φόβον ἐνέβαλε, πρὸς ἐξομολόγησιν ἐκίνησεν, ἀκριβέστερον τὴν εὐτέλειαν τῆς οἰκείας ούσιας ἐπιγνῶναι παρεσκεύασε. Τοιοῦτοι γάρ οἱ ἄγιοι πάντες· ἐπειδάν μείζονος ἀπολαύσωσι τιμῆς, τότε ταπεινοῦνται μείζωνες. Οὕτω καὶ ὁ Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ διαλεγόμενος, γῆν καὶ σποδὸν ἐσαυτὸν ἐκάλει· οὕτω καὶ Παῦλος, ὅτε τῆς δψιος ἐκείνης κατεξιώθη, τότε ἐκτρώματα ἐσαυτὸν ὠνόμασεν· οὕτω δὴ καὶ οὗτος ταλανίζει ἐσαυτὸν, πρότερον ἀπὸ τῆς φύσεως λέγων· Ω τάλας ἔγω, δτι κατατένυγμαι, ὅτι ἄνθρωπος ὁν· εἴτα ἀπὸ τῆς γνώμης, Καὶ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχων. Ἀκάθαρτα αὐτοῦ τὰ χεῖλη ἐκάλεσεν, ως ἔγωγε οἷμαι, πρὸς τὴν παράθεσιν τῶν ἐμπύρων στομάτων ἐκείνων τῶν καθαρῶν δυνάμεων, τῆς ἀκριβεστάτης λειτουργίας ἐκείνης. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἐστη, ὀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ παντὸς ἐξομολογεῖται, ἐπάγων καὶ λέγων· Ἐρ μέσῳ λαοῦ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος ἔγων οἰκιών. Καὶ τίνος ἔνεκεν χεῖλη ἐνταῦθα αἰτιᾶται; Τὸ ἀπαρήγησαστον ἐμφαίνων. Ἐπει τοι οἱ παιδεῖς οἱ τρεῖς τοῦτο αὐτὸν ἐλεγον σχεδὸν, ἐν τῇ καμίνῳ ὄντες· Οὐκ [69] ἔστιν ἡμῖν ἀνοίξαι τὸ στόμα. Καὶ νῦν, ἐπειδὴ ὄμνηψίας ἦν καιρὸς καὶ εὐφημίας, καὶ τὰς ἄνω δυνάμεις ἐνώρα τοῦτο ποιούσας, εἰκότως ἐπὶ τὰ χεῖλη τρέπει τὸν λόγον, τὰ μάλιστα πρὸς τὴν τοιαύτην διακονίαν καλούμενα. Ἀλλὰ τὰ μὲν αὐτοῦ διὰ τοῦτο ἀκάθαρτα ἐκάλεσε, τὰ δὲ τοῦ λαοῦ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἐπειδὴ πολλῆς ἀνομίας ἦσαν ἐμπεπλησμένοι. Καὶ τὸν βασιλέα Κύριον εἶδον τοῖς δρυθαλμοῖς μου. Διὰ τοῦτο σένω καὶ θρηνῶ, φησίν, ὅτι τοσαύτης ἡξιώθη τιμῆς ἀνάξιος ὁν, ὑπερβαίνοσης μου τὴν ἀξίαν, ἀναθεέτηκυιας μου τὴν φύσιν. "Οταν δὲ λέγη, Εἶδον, μή τὴν ἀκριβῆ κατανόησιν νόμιζε, ἀλλὰ τὴν αὐτῷ δυνατήν.

Καὶ σκόπει, πόσον τῆς ἐξομολογήσεως τὸ κέρδος. Κατηγόρησεν ἐσαυτοῦ, καὶ εὐθέως ἐκαθάρθη· Ἐπειδὴ γάρ ταῦτα εἴπει τὰ δῆματα, Ἀπεστάλη πρὸς με, φησιν, ἐν τῷ Σεραφίμ, καὶ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ εἰλέγει ἀνθρακα, δη τῇ λαβεῖδι ἐλαβεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηροῦ. Καὶ ἡψατο τοῦ στόματός μου, καὶ εἶπεν· Ιδού ἡψατο τοῦτο τῶν χειλέων σου, καὶ ἀφελεῖτάς ἀνομίας σου, καὶ τὰς ἀμυρτίας σου περικαθαριεῖ. Τινὲς μὲν τῶν μυστηρίων τῶν μελλότων σύμβολα ταῦτα εἶναι φασι, τὸ θυσιαστήριον, τὸ πῦρ τὸ ἐπικείμενον, τὴν διακονουμένην δύναμιν, τὸ ἐν τῷ στόματι δίδοσθαι, τὸ καθαίρειν τὰ ἀμαρτήματα· ἡμεῖς δὲ τέως τῆς ιστορίας ἐχόμεθα, καὶ λέγομεν, τίνος ἔνεκεν τοῦτο γεγένηται. Μέλλει πέμπεσθαι πρὸς τὸν δῆμον τὸν

^c In Bibliis legitur καὶ τὸν βασιλέα Κύρον Σαβαὼθ.

^d Hic legendum putat Savilius ἐχώμεται καὶ λέγωμεν. Ulissevis modo legas, locus bene habet.

Ιουδαικὸν, φοβερά τινα ἀπαγγέλλων καὶ ἀφόρητα. Πέμπεται τοίνυν τὰ Σεραφῖμ, ὡστε φόβου καὶ παρόργησίας αὐτὸν ἐμπλῆσαι. Καὶ ἵνα μὴ προβάλληται, καθάπερ Μωϋσῆς, λέγων Ἰσχνόφωνος εἶναι, καὶ Ἱερεμίας, νεώτερος εἶναι, οὗτοι καὶ οὗτοι ἀκάθαρτα χειλὶ ἔχειν, καὶ μὴ δύνασθαι διακονῆσαι τοῖς λεγομένοις· ἔρχεται τὰ Σεραφῖμ ἐκκαθαίροντα αὐτοῦ τὰ ἀμαρτήματα, οὐκ οἰκεῖα δυνάμει (τοῦτο γάρ Πατρὸς καὶ Γεωργίου καὶ ἀγίου Πνεύματος μόνον), ἀλλ’ ἐπιτάγματι, καὶ δόσει τῶν ἀνθράκων. Οὐ γάρ εἶπεν, Ἰδοὺ ἀφαιρῶ ἐγὼ, ἀλλ’, Ἰδοὺ τοῦτο ἀφαιρεῖται τὰς ἀροματὰς σου, καὶ τὰς ἀμαρτίας σου περικαθαριεῖ, διὰ τὸ ἐπίταγμα τοῦ πέμψαντος. Τίνος δὲ ἔνεκεν ἐν τῇ λαβίδι τὰ Σεραφῖμ ἔλαβε τὸν ἀνθράκα; Οὐ γάρ δὴ ἡ ἀσώματος δύναμις ἐγκατακαίσθαι Ἐμελλεν ὑπὸ τῶν ἀνθράκων. Τίνος ἔνεκεν ταῦτα γεγένηται; Διὰ πολλὴν συγκατάβασιν. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου λαμβάνει, ἔνθα αἱ θυσίαι προσεφέροντο, καὶ οἱ καθαροὶ τῶν ἀμαρτημάτων. Εἰ δὲ λέγοις, Πῶς τὸ στόμα οὐ κατεκάη τοῦ προφήτου; μάλιστα μὲν ὅτι οὐδὲ πῦρ αἰσθητὸν ἦν τὴ φαινόμενον· ἀλλως δὲ, ὅταν ὁ Θεὸς ἐργάζηται τι, μὴ πολυπραγμόνει, μηδὲ περιεργάζου.

ε'. Καὶ γάρ ἐνεργοῦν καὶ αἰσθητὸν πῦρ σώμασιν δημιλῆσαν, τὰ τοῦ πυρὸς οὐκ ἐπεδείξατο. Εἰ δὲ ἔνθα κληματίδες καὶ πίσσα, τῆς οἰκείας ἐπελάθετο φύσεως ἡ φλόξ, τῇ θαυμάζεις, εἰ νῦν τοσαύτης παραδοξοποιίας γενομένης ἐκάθηρεν, ἀλλ’ οὐκ ἔκαυσε τουτὶ τὸ πῦρ; Καὶ ἡκουσα τῆς φωνῆς Κυρίου λέγοντος· Τίτα ἀποστειλῶ, καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτο; Όρας πόσον ἤνυσεν ἡ δψίς, πόσον κατώρθωσεν ὁ φόβος; [70] Καίτοι γέ καὶ ἐπὶ Μωϋσέως τοιοῦτον τι γέγονεν· εἰ γάρ μὴ Σεραφῖμ ἐφάνη, μηδὲ αὐτὸς ἐπὶ θρόνου καθήμενος, ἀλλ’ ὅμως ἔτερον παράδοξον θέχμα τότε ἐδείχθη τῷ προφήτῃ, καὶ τοιοῦτον, ὡς μηδένα ἀντιβλέψαι δυνηθῆναι τῷ φριγούμενῳ. Ἡ γὰρ βάσις ἐκαίετο, φησὶ, καὶ οὐ κατεκαίετο. Ἀλλ’ ὅμως καὶ μετ’ ἐκεῖνα καὶ τὴν πολλὴν τοῦ Θεοῦ παραίνεσιν ὁ μέγας ἀναδύεται Μωϋσῆς, καὶ σκήπτεται, καὶ μυρίας ἐπινοεῖ προφάσεις παραιτήσεως, λέγων· Ἰσχνόφωρός εἰμι καὶ βραδύγλωσσος· καὶ, Προγειρισαι σὺ ἄλλοι, δού ἐξαποστελεῖς. Καὶ Ἱερεμίας δὲ τὴν ἥλικίαν προβάλλεται. Καὶ Ἱεζεκιὴλ δὲ μετὰ τὸ κελευσθῆναι, ἐπτὰ διατρίbeis περὶ τὸν ποταμὸν ἡμέρας, ἀναδυόμενος καὶ δικνῶν. Διὸ καὶ τὴν παραβολὴν ἐκείνην προσεθηκέν ὁ Θεὸς λέγων· Σκοπόν δέωκά σε τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ· καὶ, ὅτι Τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἐκ χειρός σου ἐκέητίσω. Ἰωνᾶς δὲ οὐ μόνον παρητήσατο, ἀλλὰ καὶ ἐδραπέτευσε. Τί οὖν; τολμηρότερος πάντων ὁ Ἡσαΐας, καὶ Μωϋσέως τοῦ μεγάλου; Καὶ τίς ἀν τοῦτο εἶποι; Ηὔθεν οὖν κελευόμενος ἐκεῖνος ἀνεδύετο, οὗτος δὲ μὴ φανερῶς ἐπιταγεῖς εἰσεπήδησεν; Οὐδὲ γάρ εἶπεν, Ἀπελθε· ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ λέγοντος, Τίτα ἀποστειλῶ; Ἡρπασε τὸ ἐπίταγμα. Τινὲς μὲν οὖν φασιν, ὅτι ἐπειδὴ ἥμαρτε, τὸν Ὁζίαν οὐκ ἐλέγξας κατατολμῶντα τῶν ἀδύτιων, ὑπὲρ ἐκείνης βουλόμενος ἀπολογήσασθαι τῆς ἀμαρτίας, τῇ μετὰ ταῦτα προθυμίᾳ τῆς ὑπακοῆς ἐπεπήδησε ταχέως ὥστε ἐξιλεώσασθαι τὸν Θεόν. Διὰ γάρ τοῦτο καὶ ἀκάθαρτα

τὰ χεῖλη αὐτοῦ ἔλεγεν εἶναι, διὰ τὸ ἀπαρόησαστον. 'Αλλ' οὐκ ἀνασχοίμην τῶν ταῦτα λεγόντων· ἀξιοπιστότερος γάρ αὐτῶν ὁ Παῦλος, ὁ τολμητὴν αὐτὸν καλῶν ναὶ λέγων· Ἡσαΐας δὲ ἀποτολμᾶ καὶ λέγει. Διὰ γοῦν τοῦτο οὐδὲ τῷ κοινῷ, ὡς φασι, νόμῳ τὴν ζωὴν κατέλυσεν, ἀλλὰ χαλεπωτάτην ὑπέστη τιμωρίαν, τῶν Ιουδαίων οὐκ ἔνεγκόντων αὐτοῦ τὴν παρόργησίαν. Χωρὶς δὲ τούτων αὐτὸς φησιν ἡ Γραφή που, ὅτι παρῆν, ἤνικα τὰ κατὰ τὸν Ὁζίαν ἐγένετο, καὶ παρὸν ἐσίγα, ἀλλ' οὐκοθεν καὶ παρ' ἔκυτῶν ταῦτα οἱ λέγοντες στοχάζονται. Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; "Οτις οὐκ ἦν οἶστον τὸ Μωϋσέως καὶ τοῦτο. Ο μὲν γάρ εἰς ἀλλοτρίαν ἐπέμπετο καὶ εἰς βάρβαρον χώραν, καὶ πρὸς τύραννον, καὶ μαινόμενον, καὶ λυττῶντα· οὗτος δὲ πρὸς τοὺς οἰκείους, καὶ πολλάκις ἀκηκοθας, καὶ ἐν πολλῷ παιδευθέντας χρόνῳ· καὶ οὐ τῆς αὐτῆς ἀνδρείας ἦν τὸ ὑπακοῦσαι ἐκεῖ τε καὶ ἐνταῦθα. Τινὲς δέ φασιν. ὅτι καὶ ἔτερόν τι αὐτῷ τὴν προθυμίαν ἐποίησε ταύτην. Ἐπειδὴ γάρ ὑπέρ τε ἐαυτοῦ καὶ τοῦ λαοῦ ἔξωμολογήσατο, καὶ τὰ Σεραφῖμ εἰδεν ἀποσταλέντα, καὶ ἐκκαθάραντα αὐτοῦ τὰχεῖλη, προσδοκήσας, ὅτι καὶ τῷ λαῷ ταῦτα συμβήσεται, καὶ ταῦτα ἀπελεύσεται ἀπαγγέλλων, προθύμως ἥρπασε τὸ λεχθέν." Ωσπέρ γάρ [71] ήσαν φιλόθεοι, οὗτα καὶ φιλόστοργοι μάλιστα πάντων ἀνθρώπων οἱ ἄγιοι. Ἐλπίσας οὖν λύσιν τινὰ τῶν κάκων ἀπαγγελεῖν, ἐπεπήδησε ταχέως, καὶ φησιν· Ἰδού ἐγώ εἰμι, ἀπόστειλόν με. "Αλλῶς δὲ καὶ φυχὴν σφόδρα πρὸς κινδύνους παρατεταγμένην εἶχε· καὶ δῆλον αὐτοῦ τοῦτο τὸ ἥθος διὰ πάσης τῆς προφητείας ἐστίν. Ἐπεὶ οὖν ὑπέσχετο ἀπελεύσεσθαι, καὶ οὐκ ἐτόλμα λοιπὸν ἀνανεῦσαι, τότε ἀκούει τὰ λυπηρά. Καὶ γάρ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν σοφῶς μετεχείρισεν. Οὐ γάρ ἐξ ἀρχῆς εἶπε, Πορεύθητι, καὶ εἰπέ· ἀλλὰ πρότερον μετέωρον ποιήσας τὸ ἐπίταγμα, καὶ ἀδηλον τῆς ἀποστολῆς τὸν τρόπον. Ἐπειδὴ δὲ φαδίως ὑπήκουσε, λέγει· τὰ καταληψόμενα τοὺς Ιουδαίους κακά. Τίνα δὲ ταῦτα ἦν; Πορεύθητι, φησὶ, καὶ εἰπὲ τῷ λαῷ τούτῳ· Ἀκοῦ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ ἰδητε. Ἐπαχύνθη γάρ ἡ κορδιὰ τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ωσὶν αὐτῶν βαρέως ἡκουσαν, καὶ τοὺς διφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, μήποτε ἴδωσι τοῖς διφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ωσὶν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδιᾷ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ λάσωμαι αὐτούς. Ταῦτα οὐδὲ ἐρμηνεῖας οἷμαι δεῖσθαι, τῶν ἀκριβῶν ταῦτα ἐπισταμένων, προλαβόντων καὶ ἐξηγησαμένων αὐτὰ, Ἰωάννου τε τοῦ υἱοῦ τῆς βροντῆς, καὶ Παύλου τοῦ τὰ παλαιὰ καὶ καινὰ μετὰ ἀκριβείας εἰδότος. Ὁ μὲν γάρ ἐν τῇ Ρώμῃ πρὸς τοὺς συνελθόντας μὲν, ἀποπηδήσαντας δὲ, καὶ οὐκ ἀνασχομένους τῶν λεγομένων, δημηγορῶν ἔλεγε· Καλῶς εἰπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον· Ἀκοῦ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνητε. Ὁ δὲ τῆς βροντῆς υἱὸς, ἐπειδὴ θαύματα ἐώρων, καὶ οὐκ ἐπίστευον, καὶ δογμάτων ἡκουον, καὶ οὐ προσείχον (ἀνέστησε γάρ Λάζαρον ὁ Χριστὸς, καὶ ἀνελεῖν αὐτὸν ἐπ-

^a Χωρὶς δὲ τούτων. Hæc sic convertit Tilmannus: *Excepitis hisce nūgacibus. Pergeram omnino: nam, ut ex serie liquet, vertendum, Præter hæc autem; nūmīrum aliud argumentum præcedentibus adjicit.*

^b Hic forte legendum ἐπειδὴ δέ, vel potius post τρόπον compta ponendum.

73 positum, virtutem ministrantem, quod admotus sit ori, quod ad purgationem peccatorum: nos autem interim historiæ hæremus, ac dicimus, cuius rei causa hoc factum sit. Mittendus est ad populum Judaicum, terribilia quædam et intoleranda annuntiaturus. Mittenunt ergo Seraphim, ut eum timore simul et loquendi fiducia impleant. Ac ne objiceret, quemadmodum Moyses, se exilem vocem habere (*Exod. 4. 10*), et ut Jeremias, se juniores esse (*Jer. 1. 6*), sic et ipse se immunda labia habere, non posse dictis ministrare, vennunt Seraphim ut expurgent ejus peccata, non propria virtute (hoc enim est solum Patris, et Filii, et Spiritus sancti), sed jussu, *et* ad motione carbonum. Non enim dixit, Eece auferam ego, sed, *Ecce hoc auferet iniquitates tuas, et peccata tua purgabit*, propter mandatum mittentis. Cur autem forcipe Seraphim accepterunt carbonem? Neque enim incorporea virtus carbonibus uri poterat. Cur hæc facta sunt? Per magnam indulgentiam. Ideoque ex altari accipit, ubi hostiae efferebantur expiationesque peccatorum. Quod si dixeris: Quomodo os prophetæ non adustum est? Certe quia id quod apparebat non erat ignis sensibilis; alias vero, cum quidpiam Deus operatur, ne curiose inquiras vel scruteris.

5. Etenim ardens et sensibilis ignis corporibus admotus, ea non effecit quæ competit igni (a). Quod si ubi sarmenta, et pix, flamma proprie oblita est naturæ, quid miraris, si nunc in tam stupendo casu, hic ignis purgaverit, nec adusserit? 8. *Et audiri vocem Domini dicentis: Quem mittam, et quis ibit ad populum hunc?* Viden' quantum profuerit visio, quantam rem perfecerit timor? Licet sub Moyse quidpiam simile gestum sit: etsi enim Seraphim non apparuerint, nec Deus in solio sedens; attamen aliud stupendum spectaculum tune prophetæ exhibitum est, tantumque ut nemo in illud respicere possit. *Rubus enim ardebat,* inquit, *et non comburebatur* (*Exod. 3. 2*). Attamen etiam post illa, et post multam Dei adhortationem, reluctatur tamen Moyses ille magnus, causificatur, ac sexcentas excogitat recusandi causas dicens: *Gracilis vocis sum, et lingua tardus* (*Exod. 4. 10. 13*); et, *Delige tu alium, quem mittas* (*Jer. 1. 16*). Jeremias vero astatem teneram obtendit. Ezechiel autem postquam jesus fuerat, septem diebus circa flumen versatur, reluctans et tergiversans. Ideo parabolam illam Deus adjicit dicens: *Speculatorum te dedi domui Israel;* et, *Animam eorum de manu tua requiram* (*Ezech. 3. 17. 18*). Jonas autem non modo recusavit, sed etiam ausigit. Quid igitur? audaciorne omnibus fuit Isaias, etiamque magno illo Moyse? Quis hæc dixerit? Cur ergo ille jesus reluctabatur, hic vero non aperte jesus, insiliens præsto fuit? Neque enim dixit, *Vade: sed Deo dicente, Quem mittam?* jussum ille abripuit. Quidam certe dicunt, eum, quia peccaverat, quod non reprehendisset Oziam, qui in adyta se intromittere ausus est, ut de illo peccato sese purgaret per alacritatem obedientiæ, statim insiliisse, ut Deum placaret.

(a) Hæc spectant ad tres pueros et ad fornacem ignis ardentis.

Idecirco enim impura esse labia sua dicebat, quod non libertate loquendi usus esset. At eos qui talia dicunt ferre non possim: nam fide dignior illis est Paulus, qui audacem illum vocat et ait, *Isaias vero audet et dicit* (*Rom. 10. 20*). Ideo igitur non ex communi lege, ut aiunt, mortem obiit, sed gravissimum sustinuit supplicium (a), Judæis ejus loquendi libertatem non ferentibus. Præter hæc autem Scriptura nusquam dicit, ipsum præsentem fuisse, et præsentem siluisse, quando Ozias illa attentavit: sed qui hæc proferunt ex seipsis talia conjiciunt. Quid ergo dicendum est? Non esse parem Moysis et hujus rationem. Ille enim in alienam et barbarem terram mittebatur, et ad tyrannum furentem, insanientemque ac rabidum; hic vero ad suos, qui se sæpe audierant, multoque tempore instituti fuerant: neque paris erat constantie in illo et in hoc casu obsequi. Quidam porro dicunt aliud quidpiam tantam illi indidisse alacritatem. Quia enim pro se et populo confessus erat, et Seraphim ad se mitti viderat, quæ labia sua expurgarent, cum speraret eadem ipsa populo eventura esse, seque ad hæc annuntianda abiturum esse, alacriter dictum illud rapuisse. Sancti enim ut Dei amantes erant, ita plus quam alii omnes homines populum amabant. Cum speraret igitur se malorum quamdam solutionem annuntiaturum esse, cito insilivit, et ait: *Ecce ego sum, mitte me.* Alias vero animam ad pericula subeunda valde propensam habebat: ipsumque ita affectum fuisse per totam ejus prophetiam declaratur. Postquam ergo promiserat se abiturum, cum non auderet ultra abnuere, tunc tristia audivit. Siquidem Deus sagaciter cum illo rem tractavit. Neque enim a principio dixit: *Vade, et die;* sed prius mandatum in sublimi tenens, missionis modum occultum habuit. Cum autem ille facile paruisse, tunc mala quæ Judæos invasa erant dixit. Quænam porro hæc erant? 9. *Vade, inquit, et dic populo huic: Auditu audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non perspicietis.* 10. *Incrassatum enim est cor populi hujus, et auribus suis graviter audierunt, et oculos suos cluserunt, ne forte videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligent, et convertantur, et sanem eos.* Hæc interpretatione non opus habere puto, cum ii qui hæc probe sciebant, jam olim ea accurate interpretati sint; Joannes videlicet tonitrii filius, et Paulus, qui et vetera et nova appriime noverat. Hic enim Romæ iis concionans, qui postquam accesserant, resilierant et dicta sua non ferabant, aiebat: *Bene dixit Spiritus sanctus: Aure audietis, et non intelligetis* (*Act. 28. 25. 26*). Filius vero tonitrii, cum miracula viderent, nec crederent, dogmata que audirent, nec attenderent (Christus enim Lazarum

(a) Veterum patrum opinio sententiaque fuit Isaiam Massassis tempore sectum fuisse. Id ait Athanasius lib. de Incarnatione, Tom. I, p. 68, B: Οὐδὲ ὡς Ἡσαΐας ἐπρίσθη, et p. 78, C: Ἡσαΐας ἐπρίσθη μὲν, ἀλλ’ οὐκ ἐπὶ κύλου χειρέματα. Hieronymus vero in Quæstiōnib[us] Hebraicis ad lib. Paralip. c. 33: *Tradunt Hebrei, idcirco occisum Isaiam, eo quod eos appellaverit principes Sodomorum et Gomorrhæ. His addi possent Augustinus, Theodoreetus, et auctor libri de Prophetis apud Epiphaniūm, aliique, sed hæc satis sunto.*

suscitaverat, et ipsum occidere tentabant; dæmones ejecerat, et ipsum dæmoniacum vocabant; Patri obtulerat eos, et ipsum seductorem appellabant, contrariasque recipiebant opiniones): hanc prophetiam memorat dicens: *Bene dixit Isaias propheta: Aure audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non perspicietis (Joan. 12. 38. 40).*

6. Quia enim internis mentis oculis excæcati erant, nullam ex oculis exterioribus percipiebant utilitatem, judicio mentis corrupto. Idcirco videntes non videbant, et audientes non audiebant: causamque adjicit, quia sensus non erant depravati, nec natura labefactata, sed cor excæcatum. *Incrassatum enim est cor populi hujus*, inquit: crassitudo autem mentis efficitur a peccatis et a sæculi concupiscentia. Hancque crassiliem enarrans Paulus dicebat: *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus: nondum enim poteratis, sed neque adhuc potestis (1. Cor. 3. 1).* Causamque adjicit dicens: *Cum enim sint inter vos lites et zelus et contentio, nonne carnales estis (Ibid. v. 3)?* Cum ergo illi invidia magna et livore tabescerent, sexcentisque aliis affectibus obsiderentur¹, crassum mentis oculum effecerunt, nec ultra poterant sincere videre. Ideoque circa illa que videbant alienas contrariasque sententias accipiebant. Hæc cum probe videret propheta, prænuntiavit causam morbi. Tu vero hic mihi considera, quomodo cum duæ essent prophetæ, illam, quæ de Ecclesia et de bonis totius orbis erat, acceperint Seraphim dicentes: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus*: aliam vero quæ de excidio et de poenis Judeorum erat, prophetæ huic reliquerunt, ut hinc etiam Ecclesiæ præcellentiam ediscas. 11. *Et dixi, Usquequo, Domine? Vides non frustra neque temere nos conjecturam duxisse circa obedientiam prophetæ multa alacritate plenam? Quoniam igitur contraria iis quæ exspectabat audivit, vastitatem, extremam perniciem, rogat doceri se mensuram inferendæ poenæ: non audebat enim ab ira illos prorsus eripere, eo quod Deus prævertisset ostendere peccata eorum veniam non mereri. Eorum quippe ausus non rapina erant, neque animus proximum laedendi; sed animus data opera inobsequens, et mens contentiosa, quæ quasi cum meditatione et studio rebus a Deo gestis obsistebat. Hoc itaque sub-indicans dicebat: Ne forte videant oculis, et corde intelligent, et convertantur, et sanem eos. Ac si timerent enim, inquit, ne forte discerent quidpiam eorum, quæ scire par erat, sic magno cum studio mentem suam excæcaverant. Quoniam igitur et accusatio gravissima est, et supplicium quod condonari nequit, quod reliquum erat, ediscere cupit, et quasi discere volens, supplicationem inducit. Quoniam vero pro hac re ne supplicare quidem aperte audebat, ideo quasi ut ediscat interrogationem excogitat dicens: 11. *Usquequo, Domine? Et dixit: Donec desolentur civitates eo quod non habitentur, et domus eo quod non**

*sint homines; et terra derelinquetur deserta. 12. Et post hæc longe faciet Deus homines, et multiplicabuntur qui derelicti fuerint super terram, 13. et adhuc in ea est decimatio. Et rursus erit in deprædationem ut terebinthus, et sicut glans, cum exciderit ex theca sua. Semen sanctum statio ejus (a). Absoluta illa prophetia, ad historiam rursus sermonem reducit, captivitatem decem tribuum prænuntians, neconon patientiam Dei, quam propter illam captivitatem erga duas tribus exhibuit; deinde harum etiam abductionem, quia illa patientia nihil ipsis profuerat, et reliquarum ejus successuram prosperitatem. Cum enim dicit, *Donec desolentur civitates eo quod non habitentur*, decem tribuum captivitatem subindicat. Nam radicitus omnes sublati sunt, et cum multa violentia obrepti, omnes in alienam terram translati sunt, ita ut urbes omnes starent hominibus vacuae, et terra destitueretur viris, qui eam colerent, ad eorum utilitatem qui relieti fuerant. Cum ergo dicit, *Donec desolentur civitates, eo quod non habitentur, et domus eo quod non sint homines*, tunc captivitatem memorat. Cum vero dicit, *Post hæc longe faciet Deus homines*, aut omnimodam omnium felicitatem subindical, aut prosperitatem quæ, post abductas decem tribus, duabus tribubus concessa est. Liberati enim a Sennacherib et ejus barbaro exercitu, atque inexpectata victoria frumenti, rursus in multitudinem aucti sunt, et ad vitæ longitudinem progressi, nullo eos interturbante bello. Quando autem dicit, *Longe faciet*, aut multitudinem hominum, aut longitudinem annorum subindicat. Et ut diseas eum de duabus tribubus hæc dicere, subjunxit, *In illa est decimatio*, decimationem vocans id quod supra illas decem erat, et quod erat post illas decem reliquum, idque erant duæ tribus. Hac et Paulus dictione utitur dicens: *Plus quam quingentis fratribus (1. Cor. 15. 6)*; hoc est pluribus quam quingentis. Et rursus erit in deprædationem ut terebinthus. Id est duæ tribus. Et sicut glans, cum decidet de theca sua. Quemadmodum enim ille fructus, cum de theca sua decidit, injundus est: sic et hi risui et opprobrio expositi erunt, cum ex urbe sua exciderint, et gloria illa spoliati omnes. *Semen sanctum statio ejus*. Non incurabilia, inquit, mala erunt, neque immortalia: sed semen ejus sanctum erit, et *Statio*; hoc est, firmum erit, fixum, immotum, exspectans rerum mutationem. Siquidem a felicitate excedent; ipsi vero non extremam perniciem sustinebunt; sed*

(a) Hæc, *semen sanctum statio ejus* (σπέρμα ἁγίου τῷ στήλῳ μεταντίκι), non sunt in Editione LXX, neque erant etiam tempore Chrysostomi, nisi in illis exemplaribus, quæ non erant secundum Hexaplorum editionem retractata. Sed in Hexaplis nostris ea posuimus ex Procopio atque Joanne Curterio, qui postremus hanc Theodotionis lectionem cum asterisco attulit; quia cum in LXX desiderantur, ex Theodotionis editione id adjectum fuerat. Id vero notat etiam Basilius his verbis: *Hæc leguntur ex Theodotione desumpta, nec habentur in LXX*. Et Hieronymus, qui sic habet in hunc locum: *Quod diximus, Semen sanctum erit, quod steterit in ea, vel juxta Aquilam, Semen sauctum erit germen ejus, in LXX interpretibus non habetur: sed de Hebraico et Theodotionis editione ab Origene additum, in Ecclesiæ fertur exemplaribus; in quibusdam scilicet, non in omnibus, ut patet ex innumeris MSS. Codd. qui ad nos usque pervenerunt, quique hæc non habent.*

¹ Hæc, sexcentisque aliis affectibus obsiderentur, desunt in Sæv. et Reg., habentur autem in Morel. et Bavario.

εχείρουν· δαιμονας ἡλαυνε, καὶ δαιμονῶντα ἐκάλουν· τῷ Πατρὶ προσῆγε, καὶ πλάνον ὥνδραζον, καὶ τὰς ἑναντίας ἐδέχοντο δόξας), μνημονεύει τῆς προφητείας ταύτης λέγων· Καὶ ὁ εἶπεν Ἰησοῦς ὁ προφήτης, ὅτι Ἀκοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε.

ς'. Ἐπειδὴ γάρ τὰ ἔνδον δύματα τῆς διανοίας πεπήρωντο, οὐδὲν δφελος ἦν αὐτοῖς τῶν ἔξωθεν δφθαλμῶν, τοῦ κριτηρίου τῆς διανοίας διεφθαρμένου. Διὸ τοῦτο βλέποντες οὐκ ἔβλεπον, καὶ ἀκούοντες οὐκ ἤκουον· καὶ τὴν αἰτίαν προστίθησιν, ὅτι οὐχὶ τὰ αἰσθητήρια ἦν διεφθαρμένα, οὐδὲ ἡ φύσις λελαβημένη, ἀλλὰ ἡ καρδία πεπηρωμένη. Ἐπαχύνθη γάρ η καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, φησι· πάχος δὲ διανοίας γίνεται ἀπό τε ἀμαρτημάτων, ἀπό τε βιωτικῆς ἐπιθυμίας. Καὶ ταύτην ἔξηγούμενος τὴν παχύτητα ὁ Παῦλος ἔλεγεν· Οὐκ ἡδυνήθηρ ύμῖν λαλῆσαι ὡς πτενυματικοῖς· οὕπω γάρ ηδύνασθε, ἀλλ' οὐδὲ ἔτι δύνασθε. Καὶ τὴν αἰτίαν προστίθησι λέγων· "Οπου γάρ ἐν ύμῖν ἔρσις καὶ ζῆλος καὶ διχοστασίαι, οὐχὶ σαρκικοὶ ἔστε; Ἐπεὶ οὖν κάκεῖνοι φθύνει πολλῷ καὶ βασκανίᾳ τηκόμενοι, καὶ ἐτέροις μυρίοις πολιορκούμενοι πάθεστε, παχὺ τὸ δύματα τῆς διανοίας εἰργάσαντο, καθαρὰ βλέπειν οὐκ ἔτι λοιπὸν ἡδύναντο. Διὸ ἐτέρας περὶ τῶν [72] δρωμένων δόξας ἐλάμβανον, καὶ τὰς ἑναντίας. Ταῦτα οὖν μετὰ ἀκριβεῖας δρῶν ὁ προφήτης, προσανεψώντες καὶ τοῦ νοσήματος τὴν αἰτίαν. Σὺ δέ μοι σκόπει, ως δυοῖν προφητειῶν οὓςσων, τὴν μὲν περὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν τῆς οἰκουμένης ἀγαθῶν τὰ Σεραφίμ ἐδέξαντο λέγοντα· "Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος Σαβαὼθ, πλήρης πᾶσα η γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ· τὴν δὲ περὶ τῆς ἀλώσεως καὶ τῶν τιμωριῶν τῶν Ἰουδαίων τῷ προφήτῃ κατέλειπον, ἵνα κάντεῦθεν μάθητες τῆς Ἐκκλησίας τὴν ὑπεροχήν. Καὶ εἶπον· "Εως πότε, Κύριε; "Ορᾶς ως οὐ μάτην δύνετε εἰκῇ ἐστοχασάμεθα τῆς ὑπακοῆς τοῦ προφήτου τῆς μετὰ πολλῆς προθυμίας γεγενημένης; Ἐπειδὴ γοῦν τάνατία ὧν προεδρκησεν ἤκουεσν, ἐρημίαν, πανωλεθρίαν, ἀξιοὶ τὸ γοῦν μέτρον μαθεῖν τῆς τιμωρίας· οὐδὲ γάρ ἐτόλμα δλοκλήρου τῆς ἀργῆς αὐτοὺς ἐξαρπάσαι, διὰ τὸ προλαβόντα τὸν Θεόν δεῖξαι ἀσύγγνωστα ἀμαρτάνοντας. Οὐ γάρ συναρπαγῆς ἦν αὐτῶν τὰ τολμήματα, οὐδὲ γνώμης ἐπηρεαζομένης, ἀλλὰ ψυχῆς ἔργον ποιουμένης τὴν παρακοήν, καὶ διανοίας φιλογείκου, καθάπερ ἐκ μελέτης τινὸς καὶ σπουδῆς, ἀνθεταμένης τοῖς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γινομένοις. Τοῦτο γοῦν ανιττόμενος ἔλεγε· Μήποτε ἰδωσι τοῖς ὁφθαλμοῖς, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ λάσωμαι αὐτούς. Ήσανεὶ δεδοικότες γάρ, φησι, μήποτε τι τῶν δεδητῶν μάθωσιν, οὕτω μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς τὴν διάνοιαν αὐτῶν ἐπήρωσαν. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡ κατηγορία βαρυτάτη, καὶ ἡ τιμωρία ἀπαραιτητος, ὅπερ ἦν λειπόμενον, τοῦτο ζητεῖ μαθεῖν· ἀλλ' ἐν τάξει τοῦ μαθεῖν, ἵκετηριαν εἰσάγει. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲ ὑπὲρ τούτου φανερῶς

^a Savil. et Reg. καὶ βασκανίας τηκόμενοι πάθεσι παχὺ τὸ δύματα: omissis quibusdam in medio positis. Morellianam lectionem habet Bavareius, expressit interpres.

^b In Bibiliis οἱ ἐγκαταλειψόντες.

ἵκετεῦσαι ἐτόλμα, διὰ τοῦτο μαθήσεως προσγήματι ἐρώτησιν ἐπινοεῖ λέγων· "Εως πότε, Κύριε; Καὶ εἶπεν· "Εως ἀντὶ ἐρημωθῶσι πόλεις παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι, καὶ οἶκοι παρὰ τὸ μὴ εἰραι ἀνθρώπους· καὶ η γῆ καταλειψθήσεται ἐρημός. Καὶ μετὰ ταῦτα μακρυνθεῖσθαι τὸν Θεός τοὺς ἀνθρώπους, καὶ πληθυνθήσονται οἱ πληθυνθέντες ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ οὗτοι πάλιν ἐπιδέκατοι. Καὶ πάλιν ἔσται εἰς προομήνων δύο φυλαῖς μακροθυμίαν γεγενημένην· εἴτα καὶ τὴν τούτων αὐτῶν ἀπαγωγὴν, ἐπειδὴ εἰς οὐδὲν δέον ἔχρησαντο τὴν μακροθυμίαν· καὶ τὴν ἐκ τοῦ λειψάνου πάλιν ἀναφθησομένην αὐτοῖς εὐημερίαν. "Οταν μὲν γάρ λέγῃ, "Εως ἀντὶ ἐρημωθῶσι πόλεις παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι, τῶν δέκα φυλῶν τὴν αἰχμαλωσίαν αἰνίττεται. Καὶ γάρ [73] ἄρδην ἡφανίσθησαν ἄπαντες, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος ἀνάρπαστοι γενόμενοι, πάντες εἰς τὴν ἀλλοτρίαν ἀπηγνέθησαν, οὓς καὶ τὰς πόλεις ἀπάσας ἔστανται κενάς ἀνθρώπων, καὶ τὴν γῆν ἔρημον τῶν θεραπευσόντων αὐτὴν εἰς ὡρέλειαν τῶν ὑπολειφθησόμενων. "Οταν μὲν οὖν λέγῃ, "Εως ἀντὶ ἐρημωθῶσι πόλεις παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι, καὶ οἶκοι παρὰ τὸ μὴ εἰραι ἀνθρώπους, τότε λέγει καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν. "Οταν δὲ λέγῃ, ὅτι Καὶ μετὰ ταῦτα μακρυνθεῖσθαι τὸν Θεός τοὺς ἀνθρώπους, ή τὴν δλοσχερή πάντων εὔπραγίαν αἰνίττεται, ή τὴν μετὰ τὴν ἀπαγωγὴν τῶν δέκα φυλῶν γενομένην ταῖς δύο φυλαῖς εὐημερίαν. Ἀπαλλαγέντες γάρ τοῦ Σεναχειρίμ καὶ τοῦ βαρβαρικοῦ στρατοπέδου, καὶ τῆς παραδόξου νίκης ἀπολαύσαντες, εἰς πλήθος πάλιν ἐπέδοσαν, καὶ εἰς βίου μῆκος, οὐδενὸς πολέμου θυρυδοῦντος αὐτούς. "Οταν δὲ εἴπῃ, ὅτι Μακρυνθεῖ, ή τὸ πλήθος τῶν ἀνθρώπων, ή τὸ μῆκος τῶν ἐτῶν αἰνίττεται. Καὶ ἵνα μάθητε, ὅτι περὶ τῶν δύο φυλῶν ταῦτά φησιν, ἐπήγαγεν, ὅτι Ἐπὶ αὐτῆς ἔστι τὸ ἐπιδέκατον, ἐπιδέκατον λέγων τὸ ἐπάνω τῶν δέκα, τὸ περισσὸν τῶν δέκα, ὅπερ ἦσαν αἱ δύο φυλαί. Ταύτη καὶ Παῦλος τῇ λέξει κέχρηται λέγων· Ἐπάρω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς· τουτέστι, πλείσι πεντακοσίων. Καὶ πάλιν ἔσται εἰς προομήνων ὡς τερέβινθος. Τουτέστι, αἱ δύο φυλαί. Καὶ ως βάλαρος, ὅταν ἐκπέσῃ τὴν γῆν αὐτῆς. "Ωσπερ γάρ ἀτερπής ἐκεῖνος ὁ καρπὸς ἐκπεσὼν τῆς γῆς, οὕτω καὶ οὗτοι καταγέλαστοι καὶ ἐπονειδίστοι ἔσονται, τῆς πόλεως ἐκπεσόντες, καὶ τῆς δόξης ἐκείνης γυμνωθέντες ἄπαντες. Σπέρμα ἄγιον τὸ στήλωμα αὐτῆς. Οὐ μὴν ἀνίστα τὰ κακὰ ἔσται, φησὶν, οὐδὲ ἀτελεύτητα, ἀλλὰ τὸ σπέρμα αὐτῆς ἄγιον ἔσται, καὶ Στήλωμα, τουτέστι, βέβαιον, πεπηγός, ἀκίνητον, ἀναμένον τὴν τῶν πραγμάτων μεταβολήν. Τῆς μὲν γάρ εὐπραγίας ἐκπεσοῦνται, αὐτοὶ δὲ οὐ πανωλεθρίαν ὑποστήσονται, ἀλλὰ μενοῦσι καὶ στήσονται, ἐως ἀπολάβωσι· τὴν

^c Reg. et Savil. οἱ ἀπολάβωσι, ομίσσο ἀν.

προτερχν πολιτείαν πάλιν, καὶ ἐπὶ τὴν προτέραν ἐπανέλθωσιν ἀγιστείαν.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Kal ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀγαῖ τοῦ Ἰωαθὰν τοῦ Ὁζίου βασιλέως Ἰούδα.

α'. "Οπερ πολλάκις εἶπον, τοῦτο καὶ νῦν ἔρω, διτι τὸ παλαιὸν αἱ προφητεῖαι οὐ διὰ τοῦτο ἐγίνοντο, ἵνα ἀπλῶς οἱ Ἰουδαῖοι τὰ μέλλοντα μάθωσιν, ἀλλ' ἵνα μαθόντες, ἐντεῦθεν κερδάνωσι, καὶ τῷ φόβῳ τῆς ἀπειλῆς γένωνται σωφρονέστεροι, καὶ τῇ τῶν ἀγαθῶν ὑποσχέσει, προθυμότεροι περὶ τὴν τῆς ἀρετῆς ἐργασίαν, ἔχατέρωθεν μανθάνοντες τοῦ Θεοῦ τὴν τε δύναμιν, καὶ τὴν περὶ αὐτοὺς κηδεμονίαν. Καὶ γάρ ταύτης ἔνεκεν τῆς αἰτίας προελέγετο τὰ λεγόμενα, καὶ ἵνα μὴ νομίσωσιν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε τὰ συμβαίνοντα ἐπιέναι, κατά τινα ἀκολουθίαν φύσεως, ἢ πραγμάτων [74] φοράν, ἀλλὰ ἕδωσιν, ὅτι ἄνωθεν καὶ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ ψῆφου ταῦτα ἐκάτερα γίγνεται· ὅπερ αὐτοὺς τὰ μέγιστα εἰς θεογνωσίαν ὠφέλει. Ἀλλ' ἐπειδὴ, καθάπερ καὶ ἔμπροσθεν ἔφθην εἰπών, ἢ προφητεία οὐκ ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ τὴν ἀπόδειξιν εἶχεν, ἀλλὰ τὰ μὲν ῥήματα τότε ἐλέγετο, τὰ δὲ πράγματα μακροῖς ὕστερον ἔμελλον ἐκβῆσθαι χρόνοις, ἐνίων τῶν ἀκουόντων πολλάκις καὶ προσπερχομένων, καὶ οὐ δυναμένων δικάσαι τῇ τῶν λεγομένων ἀκολουθίᾳ, ὅρα τί ποιεῖ καὶ πραγματεύεται ὁ Θεός. Προφητείαν προφητείας συνάπτει, μακροτέραις ἐγγυτέραν, τὴν ἐπὶ τῆς γενεᾶς αὐτῶν γειναμένην τῶν μακρὸν ὕστερον ἀστιμένων μεγίστην ἀπόδειξιν παρεχόμενος. Ἐπὶ δὲ τῶν Εὐαγγελίων καὶ ἑτέρως μεθοδεύει τουτὶ τῆς ὠφελείας τὸ εἶδος. Θαύματα προφητείας συνάπτων, καὶ θάτερον θαύματα κατατκενάζων. Οἶδαν τι λέγω· Προσῆλθεν αὐτῷ ὁ λεπρός ποτε, καὶ ἐκαθάρθη, καὶ μετ' ἐκείνον πάλιν δι τοῦ ἐκατοντάρχου παῖς ἀπηλλάγη τῆς χαλεπῆς ἀρρώστιας ἐκείνης, καὶ σημεῖα ταῦτα μεγάλα ἦν· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἔστη μέχρι τῶν σημείων, ἀλλὰ καὶ προφητείαν προστέθεικεν. Ἐπειδὴ γάρ ὁ ἐκατόνταρχος τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην καὶ μεγάλην ἐπεδείξατο πίστιν, δι' ἣς τὸν παῖδα ἀπῆλλαξε τῆς ἀρρώστιας, ἐπήγαγεν δὲ Χριστὸς λέγων· Πολλοὶ ἀπὸ ἀγατολῶν καὶ δυσμῶν ἤξουσι, καὶ ἀραιοθήσονται μετὰ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ, οἱ δὲ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐκβληθήσονται ἔξω. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, καὶ τὴν τῶν ἔθνῶν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀποβολὴν προαναφωγῶν· διή νῦν ἐπὶ τῶν ἔργων ἐξένη, καὶ τοῦ ἡλίου φανερώτερον ἀπασι δείχνυται· ἀλλὰ τότε τέως ἀδηλον ἦν, καὶ τοῖς ἀπίστοις οὐκ εὔπαραδεκτόν. Διὰ δὴ τοῦτο σημεῖον προέλαβε τὸ τότε ἐκβάν, τῷ μετὰ ταῦτα συμβοσμένῳ πολλὴν προσποτιθέμενον δι τὴν πίστιν· ὥσπερ οὖν καὶ αὐτὴ ἡ προφητεία, ἐπὶ τῶν ἔργων φανερομένη νῦν, τῷ σημείῳ τῷ τότε γενομένῳ πολλὴν παρέχει τὴν βεβαίωσιν. Τί γάρ ἀν εἴποις ὁ ἀπίστος; ὅτι οὐκ ἐκαθάρθη ὁ λεπρός; Βλεπέτω τῆς προφητείας τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἀπὸ ταύτης καὶ τῷ σημείῳ πιστεύετω·^c Τί δὲ ἀν εἴποιεν αἱ τότε Ἰουδαῖοι; ὅτι ἀπολέγει οὐκ ἔστιν ἀληθῆ; Ὁράτωσαν τὸν λεπρὸν καθαιρόμενον, καὶ ἀπὸ τῶν ἐπ' ἐκείνου γενομένων καὶ περὶ τῶν μελλόντων μὴ ἀπιστεῖτωσαν, μέγιστον λαμβάνοντες ἐνέχυρον ἐκείνοις μὲν τῆς προφητείας

^a Sic Morel. et Reg. Savil. μακρῶν ὕστερον, et in margine legendum notat μακρῶν ὕστερον, quam lectionem præferrem, si alicuius exemplaris auctoritate fulciretur. Paulo post ἐπὶ τῶν Εὐαγγελίων καὶ ἑτέρως μεθοδεύει τουτὶ τῆς ὠφελείας τὸ εἶδος. Circa vocem μεθοδεύειν vide quæ supra diximus in nota quadam ad Homiliam in Genesim 41, Tom. iii, p. 112.

^b Savil. προσποτιθέμενος. Reg. προσποτίθεμεν. Morel. et Bagetius προσποτιθέμενον, quæ vera est lectio.

^c Reg καὶ τῶν σημείων πιστεύετω.

τὸ σημεῖον, οἱ δὲ νῦν τοῦ σημείου τὴν προφητείαν. Εἶδες πῶς θάτερον διὰ θατέρου κατασκευάζεται; Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς γινόμενον ἔδοι τις ἀν. Ἐπεὶ γάρ καὶ διὰ Τεροβοάτην τὴν χαλεπήν ἐκείνην ἐμάνη μανίαν, καὶ δαμάλεις ἐστησε χρυσᾶς, ἐλθὼν δι προφήτης τὰ τε μέλλοντα προανεψώνησε, καὶ σημεῖον εὐθέως ἔδωκεν. Ἱγα γάρ μηδεὶς ἀπιστῇ τοῖς μετὰ τριακόσια συμβοσμένοις ἐτῇ, τὸν βωμὸν ἔρρηξε, καὶ τὴν πιστητα ἔξέχεε, καὶ τὴν χεῖρα τοῦ βασιλέως ἔξηραν, [75], ἀπὸ τῶν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν γινομένων τῶν μετὰ πολὺν χρόνον συμβοσμένων σαφῆ παρεχόμενος τὴν ἀπόδειξιν. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἔδοι τις ἀν καὶ ἐν τῇ Καινῇ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ γινόμενα, τοῦ Θεοῦ διαφόρως τὴν ἡμετέραν οἰκονομοῦντος σωτηρίαν. Ὁ δὴ καὶ ἐνταῦθα γέγονε, καὶ μετὰ πλείονος τῆς περιουσίας· οὐ γάρ δὴ σημεῖον μόνον, ἀλλὰ καὶ προφητείαν δόμον καὶ σημεῖον συνέπλεξεν. Ἀλλ' ὥστε σαφέστερα γενέσθαι τὰ λεγόμενα, αὐτὴν μετὰ ἀκριβεῖας τὴν ιστορίαν διέλθωμεν. Καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀχαῖ τοῦ Ἰωαθὰν τοῦ Ὁζίου βασιλέως Ἰούδα, ἀνέδη Ρασήμι βασιλεὺς Ἀράμ, καὶ Φακές νιδὸς Ρωμελίου βασιλεὺς Ἰσραὴλ ἐπὶ Ιερουσαλήμ, πολεμῆσαι αὐτήν, καὶ οὐκ ἡδυρήθησαν πολιορκῆσαι αὐτήν. Καὶ ἀνηγγέλη εἰς τὸν οἶκον Δαυΐδ, λεγόντων ^e· Συνεψώνησεν Ἀράμ πρὸς τὸν Ἐφραὶμ. Ἔστι μὲν ιστορία τὰ εἰρημένα, καὶ πραγμάτων διήγησις· ἀλλ' ὁ νοῦν ἔχων, καὶ ὁξὺ βλέπων, πολὺ καὶ ἐντεῦθεν καρπώσεται τὸ κέρδος, τοῦ Θεοῦ τὴν πολλὴν σοφίαν, καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων κηδεμονίαν καταπανθάνων. Οὕτε γάρ ἐκ προοιμίων τὸν πόλεμον ἀνεχαίτισεν, οὗτε ἐπελθόντα κρατῆσαι τῆς πόλεως συνεχώρησεν, ἀλλὰ τὴν ἀπειλὴν ἀφεῖς γενέσθαι τὴν διὰ τῶν ῥημάτων, τὴν πεῖραν ἐκώλυσεν, δόμον μὲν ἐκείνους ἀφυπνίζων καὶ τῆς ῥαθυμίας ἀπαλλάττων, δόμον δὲ τὴν ἐσυτοῦ δύναμιν ἐνδεικυόμενος, ὅτι δυνατὸν αὐτῷ καὶ πρὸς αὐτὸν τῶν δεινῶν τὸ τέλος ἐλθόντων, ὥσπερ οὐδὲ ἀρχὴν εἰληφτῶν, οὗτω τοὺς ἔμπιπτοντας ἀκεραίους διατηρῆσαι. Ὁ πολλαχοῦ ποιοῦντα αὐτὸν ἔστιν ἔδειν· οἶον ἐπὶ τῆς λαμπίου τῆς Βαβυλωνίας, ἐπὶ τοῦ λάκκου τῶν λεόντων, καὶ ἐφ' ἑτέρων μυρίων πραγμάτων. Καὶ γάρ ἡλθον οὗτοι, καὶ ἐπολιόρκησαν, καὶ τῶν τειχῶν ἀψάμενοι, καὶ τὴν διάγοιαν τῶν ἔνδον οἰκούντων κατεῖσαντες, οὐδὲν ἕσχυσαν περαιτέρω.

β. "Ἐστι δὲ κάντεῦθεν ἔδειν τῶν δέκα φυλῶν τὴν παρανομίαν, ὅτι οὐ μόνον ἐμφύλιον εἶλοντο πόλεμον, οὐδὲ δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἐστασίασαν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀλλοφύλοις καὶ ἀλλογενέσιν ἐσυτοὺς συνῆψαν, καὶ οἱ μηδὲ ἀπλῶς κοινωνεῖν αὐτοῖς ἐπιτραπέντες, καὶ συμμάχους ἐκάλουν, καὶ συνεψράττοντο, καὶ κατὰ τῆς πόλεως ἴσταντο. Τὸν γάρ Ρασήμ ἀλλόφυλον δυτὰ κατὰ τῆς μητροπόλεως ἤγειρον. Καὶ ἦν τὰ τῆς μάχης ἀνώμαλα. Παρὰ μὲν γάρ ἐκείνοις πλήθος ἀπειρον, καὶ πόλεις, καὶ ἔθνη, καὶ δῆμοι· ἐνταῦθα δὲ τούτων οὐδὲν, ἀλλὰ πόλις μία ἡ μητρόπολις, ὥστε ἐκ περιουσίας φανῆναι τοῦ Θεοῦ τὴν ισχύν. Οὐδενὸς γάρ ὅπλα κινοῦντος, οὐδὲ ἔξιντος καὶ παρατατομένου, ἐξέπιπτον ἐκεῖνοι τῶν πονηρῶν τούτων ἐγχειρημάτων. Οὐ γάρ ἡδυρήθησαν, φησί, πολιορκῆσαι αὐτήν. Καίτοι τί τὸ κωλύον ἦν; Οὐδὲν ἔτερον, ἀλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ χειρ ἀσφάλτως αὐτοὺς ἀποκρουομένη. Πλὴν ἀλλ', ὅπερ εἰπον, τὸν μὲν πόλεμον ἀπεκρύσσατο, τὸν δὲ φόβον οὐκ εὐθέως ἀνεῖλεν. Ἀνηγγέλη γάρ, φησίν, εἰς τὸν οἶκον Δαυΐδ, δτι συνεψώνησεν Ἀράμ πρὸς τὸν Ἐφραὶμ. Καὶ ἐξέστη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. [76] "Οταν μέλλῃ τι παράδοξον ὁ Θεὸς ποιεῖν, οὐκ εὐθέως ἐπάγει τὸ θαῦμα, ἀλλὰ πρότερον τοὺς μέλ-

^d Bibl. et var. lect. in marg. Savil. Ρασίν.

^e In Bibliis legitur λέγων.

manebunt et stabunt, donec pristinum vitæ institutum iterum acceperint, et ad priscam redierint sanctimoniam.

CAPUT VII.

1. *Et factum est in diebus Achaz filii Joathan filii Ozias regis Iuda.*

1. Ratio prophetiarum. Prophetiae quomodo fidem adderet Deus. — Id quod saepe dixi, id et nunc dicam, prophetias olim non ideo emissas fuisse solum, ut Judæi futura disserent, sed ut edocti, lucrum inde perciperent, et minarum terrore temperantiores fierent, bonorumque promissione studiosiores exercendæ virtutis: utrimque discentes et Dei potentiam, et ejus erga illos providentiam. Hac enim de causa hæc prædicebantur, ac ne putarent ea quæ accidebant, temere et casu quopiam contingere, secundum quamdam naturæ seriem, aut secundum rerum cursum; sed viderent ex superno et divino decreto hæc utraque fieri: id quod illis maxime ad Dei cognitionem utile erat. Verum quoniam, ut ante dixi, prophetia non eodem ipso tempore suum exitum habebat; sed verba quidem tunc proferebantur, res autem post diurna inde tempora exitum habituræ erant, cum jam nonnulli ex iis qui audierant, saepe mortem obiissent, nec potuissent de dictorum eventu judicare, vide quid faciat et moliatur Deus. Prophetiam prophetiis connectit; iis quæ post longum tempus eventura essent, eam cuius exitus prope erat, per eam quæ illa in generatione exitum habitura erat, iis quorum eventus post diurnum tempus futurus erat maximam fidem faciens. In evangeliis autem hoc utilitatis genus alio modo tractat, miracula prophetiis copulans, aliud alio confirmans. Exempli causa: accessit aliquando ad eum leprosus, et mundatus est, ac post illum rursus puer centurionis a gravi illo morbo liberatus est, signaque hæc magna erant: et tamen non in signis stetit, sed et prophetiam adjecit. Quia enim centurio admirandam illam et magnam exhibuerat fidem, qua puerum ab ægritudine eripuit, hæc subdidit Christus: *Multi ab oriente et occidente venient, et recubent cum Abraham, Isaac et Jacob, filii autem regni ejicientur extra* (Matth. 8. 11). Hæc porro dicebat, et gentium Ecclesiam et Judæorum reprobationem prænuntians; quod etiam nunc opere completum est, et sole clarius omnibus exhibetur: sed tunc obscurum erat, et ab incredulis non facile admittebatur. Ideoque signum tunc exhibitum præcessit, quod multam fidem ante faciebat rei postea eventuræ: quemadmodum et ipsa prophetia, quæ nunc opere completur, signo tunc facto magnam præbet confirmationem. Quid dixerit incredulus? an mundatum non fuisse leprosum? Respiciat in prophetiæ veritatem, ut illa perspecta signo fidem habeat. Quid porro dixerint illi tunc Judæi? an ea quæ ille prædicebat non esse vera? Respiciant leprosum mundatum, et ex beneficio illi collato futuris non negent fidem, cum maximum illi prophetiæ pignus acceperint, nempe signum, ut hodierni signi pi-

gnus prophetiam habent. Viden' quomodo alterum altero confirmetur? Illud etiam in Veteri Testamento videre est (3. Reg. 15). Quia enim Jeroboam gravissima illa insanía laboravit, et vitulas aureas erexit, veniens propheta futura prænuntiavit, et signum statim dedit. Ne quis enim fidem non haberet iis, quæ post trecentos annos eventura erant, aram fregit, et adipem effudit, regisque manum arescit, ex iis, quæ ante oculos eveniebant, eorum quæ post multum temporis eventura erant conspicuum præbens demonstrationem. Multaque hujusmodi videre est in Novo et Veteri Testamento, Deo diversis modis saluti nostræ prospiciente. Id quod etiam hic accidit, et utique cum majori copia: non signum enim modo, sed prophetiam cum signo connexuit. Verum ut ea quæ diximus clariora evadant, ipsam historiam accurate prosequamur. 1. *Et factum est in diebus Achaz filii Joathan filii Ozias regis Iuda, ascendit Rasin rex Aram, et Phaces filius Romeliae rex Israel in Jerusalem, ut oppugnarent eam, nec potuerunt expugnare.* 2. *Et annuntiatum est in domo David a dicentibus: Consensit Aram cum Ephraim.* Hæc historia sunt, rerumque gestarum narratio: sed qui mente valet, et acute videt, multum hinc lucri referet, Dei magnam sapientiam, necnon ejus erga Judæos providentiam ediscens. Neque enim a principio bellum repressit, neque ipso ingruente urbem capi permisit, sed verbo tenus tantum comminationem fieri sinens, ejus experimentum prohibuit, illos una expergesciens, et a socordia reducens, suazique potentiam demonstrans: quod videlicet ipse possit, etiam cum res ad extremum finem deductæ videntur, quasi nondum cœpissent, sic in periculo versantes illæcos servare. Quod ipsum saepe fecisse videre est, ut verbi gratia in fornace Babylonica, in lacu leonum, et in aliis sexcentis casibus. Etenim hi venerunt, obsederunt, et muros adorientes, obsessorumque animos perterrefacientes, nihil ultra facere potuerunt.

2. Hinc autem perspicere licet decem tribuum iniqitatem, quod non modo civile inceperint bellum, neque modo contra fratres arma moverint, sed etiam alienigenis exterisque gentibus se adjunxerint, et eos, quibuscum societatem habere ipsis non licebat, etiam commilitones vocaverint, cum iisque castrametati adversus civitatem steterint. Etenim Rasin alienigenam adversus metropolim suam excitarunt. Eratque in prælio partium inæqualitas. Apud illos enim multitudo infinita erat, et urbes, et gentes et populi; hic autem nihil simile, sed urbs una et metropolis, ita ut Dei fortitudo exuberantius enitesceret. Nemine enim arma movente, nemine exeunte et castrametante, eorum maligni conatus in nihilum abierunt. *Non potuerunt enim, inquit, expugnare eam.* At quid impediebat? Nihil aliud quam Dei manus, quæ eos invisibiliter depellebat. Verumtamen, ut jam dixi, bellum depulit, sed metum non statim sustulit. Nam ait: *Annuntiatum est in domo David: Consensit Aram cum Ephraim.* Et *emo'a est anima ejus, et anima populi ejus.* Cum vult Deus aliquid inopinatum facere, non

statim miraculum inducit, sed prius eos qui beneficium consequuntur sunt, sensu malorum tangi sinit, ut ne, postquam a malis erepti fuerint, quidpiam integrati animi exhibeant. Quia enim plerique hominum partim ex superbia, partim ex ignavia, mox ut malis defuncti sunt, eorum obliscuntur, aut certe non oblii, res bene gestas sibi adscribi cupiunt, ipsos, ut tristum sensu exagitarentur prius relictos, tunc demum liberat ab infestantibus; id quod etiam hic fecit. Eorum corda exterreri permisit, et in angore multo versari, et tunc a malis ipsos eripuit. Hoc etiam modo erga magnum Davidem se gessit. Quia enim eum in aciem educturus erat, ac per ejus manus splendidum illud tropaeum erecturus, non a principio belli id fecit; sed cum permisisset eos quadraginta dierum spatio confici timore, eum de salute sua desperarent, et sexcenta probra barbarus effundideret, nemoque surgere auderet, atque adversarium excipere; tunc scilicet, tunc cum jam se superatos faterentur, et infirmitas palam esset, eduxit adolescentulum ad bellum, et inexpectatam illam victoriā reportavit. At enim si post hæc, post tantam imbecillitatis demonstrationem, rex ille servatus a livore et invidia victus, Davidi insidiatus est, animo prorsus exulcerato, ingratusque erga beneficium visus est, si non tantum dedisset et suæ et exercitus totius ignaviæ argumentum, quid non fecisset? Id ipsum et alibi saepè Deum fecisse videre est: quod etiam hic agitur. Bellum namque soluturus et a tristibus liberaturus illos, sinit illos ante a malis exagitiari. Ait enim: *Emota est anima ejus, et anima populi ejus, quemadmodum in sylva lignum a vento moveri solet.* Hoc etiam prophetæ est proprium, ut eorum arcana in medium producat. Nam cujusque animi affectum nobis explicat, et claritatis causa imaginem addit, ut ingentem angustiam exprimat. Agitata, inquit, fuit anima eorum; dejectus est animus, de salute sua desperarunt, in extremis se versari putabant, nihil boni exspectabant, singuli a suis cogitationibus prodditi erant. Quid igitur Deus? Liberationem prædictit, ipsamque tunc opere complet, ne alii cuiquam libertatem urbis adscriberent: mittitque prophetam qui futura prænuntiaret. Ait enim:

3. «Dixit Dominus ad Isaiam: Egredere in occursum Achaz, tu, et qui derelictus est Jasub filius tuus ad piscinam ascensus agri fullonis.

4. Et dices ad eum: Observa ut quiescas, et ne timeas, neque anima tua infirmetur, neque formidet, a duobus lignis titionum sumigantium horum. Cum enim ira furoris fuerit, rursum medebor.» Quid est, *Egredere in occursum?* Præ formidine et angore rex non quiescebat, neque domi manere sustinebat, sed, ut solent obsessi, frequenter exibat, muros circumspiciens, ad portas accedens, curiose perquirens, exploransque, quo in statu res hostium se haberent. Quapropter ait: *Egredere in occursum.* Quid vero sibi valt illud, Tu ei: qui derelictus est Jasub filius tuus? Jasub Hebreorum lingua conversatio dicitur, et agendi modus (a). Qua-

propter Jesse Davidem mittens dicebat: *Et Jasub eorum accipies* (1. Reg. 17. 18); id est, Conversationem eorum annuntiabis mihi, et quid agant.

3. Hic igitur videtur mihi prophetæ præcipi ut multitudinem secum accipiat, ut, cum res exitum haberet, non possit rex ingrate se gerere, ac si nihil eorum a propheta audisset. Quod igitur ait hoc est: Egredere in occursum, tu et qui tecum versantur, qui relictii sunt ex populo. Ne mireris autem si populum vocet Iulium suum: nam in sequentibus ait: *Ecce ego, et pueri mei, quos dedit mihi Deus* (Isai. 8. 18). Etenim patrum ordinem tenebant sancti, qui caritate et sollicitudine circa populum illum eos omnes qui natura patres erant superabant. Relictos vero dicit, quod multi ab hostibus fuissent abducti. *In via agri fulonis.* Magnæ mihi difficultatis id esse videtur, si qui vallati et obsessi erant, ne respicere quidem extra portas audentes, tamen sese monstrabant. Nam extra muros hæc via jam esse videtur. Quænam igitur est hujus difficultatis solutio? Olim urbs duplice muro maniebatur: nam duo urbis mœnia erant: idque ex alio propheta attendere volentibus probare licet. Egressus igitur lapsus eorum erigit animum, et de futuris confidere jubet. Quiesce, ait, et ne timeas; et reges vocat titiones lignorum, eorum simul vehementiam et imbecillitatem declarans. Nam ideo addidit, *Fumigantium*, id est, qui mox extinguendi erant. Exhinc declarans, non ex eorum potentia, sed ex Dei permissione invasionem esse factam, ait: *Cum enim ira furoris mei fuerit, rursum medebor.*

5. *Et filius Aram, et filius Romeliae, quia inierunt consilium malum, Ephraim et filius Romeliae contra te dicentes:*

6. *Ascendamus in Iudeam et affligemus eam*(b), et colloquuti avertemus eos ad nos, et præficiemus ei regem filium Tabacel.

7. *Hæc dicit Dominus Sabaoth: Non manebit consilium hoc, neque erit:*

8. *sed caput Aram Damascus, et caput Damasci Rasin.* Et adhuc sexaginta quinque anni, et deficiet regnum Ephraim a populo;

9. *et caput*

Isaiæ qui interpretatur relictus atque convertens: in typum populi Juda qui erat de duorum regum manibus liberandus. Plus negotii facessit alter locus mox sequens: Quapropter... conversationem eorum annuntiabis mihi et quid agant, Græce, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ιεσσαῖ πέμπων, τὸν Δαυὶδ ἐλέγει. Καὶ τὸ Ἰασούς αὐτῶν λῆψη, τουτέστι, τὴν ἀναστροφὴν αὐτῶν ἀπαγγελεῖς μοι, καὶ τὶ διάγουσι πράττοντες ubi Savil. habet, καὶ τὸ Ἰασούς αὐτὸν, mendose pro αὐτῶν· quæ lectio, ἑσούθ, magis accedit ad veritatem Hebraicam. Sed cum Chrysostomus hic vocem, Ἰασούς, afferat ad explicationem ejusdem vocis, Ἰασούς, quæ in Isaia habetur, hæc videtur retinenda lectio; cum maxime in Regio etiam Codice habeatur. Nam etiamsi Codex Coislinianus quidam X saeculi, quo usi sumus in Hexaplio nostris ad hunc memoratum hic locum 1 Reg., Joannem Chrys. afferens, ἑσούθ, legat, id agit, quia Hexapla rem editionem tractans videbat sic legendum oportere. Ille autem, citato Chrysostomi loco, post ultima verba, τὴν ἀναστροφὴν... καὶ τὶ διάγουσι πράττοντες, sic pergit: οἱ Ο', Καὶ δέ σὺ ἡ χρῆσαι γνώσῃ. Θ., καὶ τὸ μισθοφορίαν αὐτῶν λῆψη. Διόδωρος, καὶ τὸ Ἰασούς αὐτῶν λῆψη. Θεοδώρος, καὶ τὸ Ἰασούκα αὐτῶν λῆψη. Ιωάννης, καὶ τὸ Ἰασούθα αὐτῶν λῆψη. 'Ο δὲ Σύμμαχος, 'Ἐσούθα αὐτῶν λῆψη, ἡρμήνευσεν, 'Οσα χρῆσαι γνώσῃ. Cæterum vox de qua hic disputatur, si ad veritatem Hebraicam scribatur, erit ἑρουβά, siquidem locus Hebraice habet נְרַבֵּם, et pignus eorum accipies.

(b) Hæc, et affligemus eam, non sunt in textu LXX.

(a) Hieronymus in Isaiam ad hunc lœcum: *Jasub filius*

λοντας ἀπολαύειν ἐν αἰσθήσει τῶν δεινῶν ἀφῆσει γενέσθαι^a, ἵνα μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν δεινῶν μηδεμίαν ἀγνωμοσύνην ἐπιδεῖξωνται. Ἐπειδὴ γάρ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, τὰ μὲν ὑπὸ τύφου, τὰ δὲ ὑπὸ ρχθυμίας ἐπιλανθάνονται τῶν δεινῶν μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν δεινῶν, ἢ μὴ ἐπιλανθανόμενοι ἐαυτοῖς λογίζεσθαι βούλονται τὰ κατορθώματα, πρότερον ἀφεῖς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν λυπηρῶν κατασείσθαι, τότε τὴν ἐλευθερίαν δίδωσι τῶν ἐνοχλούντων· ὅ δὴ καὶ ἐνταῦθα πεκοίηκεν. Ἀφῆκεν αὐτῶν τὰς καρδίας ἐκστῆναι, ἀφῆκεν εἰς ἀγωνίαν γενέσθαι πολλήν, καὶ τότε τὴν λύσιν ἐπήγαγε. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ μεγάλου πεποίηκε Δαυΐδ. Ἐπειδὴ γάρ ἡμελλεν αὐτὸν εἰς τὴν παράταξιν ἔξαγαγειν, καὶ τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο τρόπαιον ἐγείρειν διὰ τῶν ἐκείνου χειρῶν, οὐκ ἐκ προοιμίων τοῦ πολέμου τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλ' ἀφεῖς τεσσαράκοντα ἡμέρας αὐτοὺς κατεργασθῆναι τῷ φόνῳ, ὅτε τὴν οἰκεῖαν ἀπέγνωσαν σωτηρίαν, καὶ μυρία ὀνειδίζοντος τοῦ βαρύρρου, οὐδὲ οὕτω τις ἐτόλμησε διεγερθῆναι, καὶ δέξαθαι τὸν ἀντίπαλον, τότε δὴ, τότε τῆς ἡττῆς αὐτῶν δρυλογηθείσης, καὶ τῆς ἀσθενείας φανερᾶς γενομένης, ἥγαγε τὸ μειράκιον ἐπὶ τὸν πόλεμον, καὶ τὴν παράδοξον ἐκείνην νίκην εἰργάσατο. Εἰ γάρ καὶ μετὰ ταῦτα, καὶ τὴν τοσαύτην τῆς ἀσθενείας αὐτῶν ἀπόδειξιν, ὁ σωθεὶς βασιλεὺς, ὑπὸ φθόνου καὶ βασκανίας νικώμενος, ἐπεβούλευε τῷ Δαυΐδ, τοῦ πάθους γενόμενος ὅλος, καὶ ἀγνώμων περὶ τὸν εὑεργέτην ἐφάνη, εἰ μὴ τοσοῦτον ἐδωκεν ἐλεγχον καὶ τῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ στρατοπέδου παντὸς ἀνανδρίας, τί οὐκ ἀν ἐποίησε; Τοῦτο αὐτὸν καὶ ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ τὸν Θεὸν ποιοῦντα ἴδοι τις δῆν· ὅ δὴ καὶ ἐνταῦθα γίνεται. Ἐπειδὴ γάρ μελλει λύειν τὸν πόλεμον, καὶ ἀπαλλάττειν αὐτοὺς τῶν λυπηρῶν, ἀφίσαι πρότερον τῶν δεινῶν αἰσθέσθαι. Ἔξέστη γάρ, φησὶν, ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, διὰ τρόπον ἐν δρυμῷ ἔχοντος ὑπὸ πρεύματος σαλευθῆ. Καὶ τοῦτο προφητείας ἴδιον, τὸ τὰ ἀπόρρητα αὐτῶν ^b εἰς μέσον ἀγαγεῖν. Τὸ γάρ πάθος ὃμην ἐρμηνεύει τῆς ἔκαστου διανοίας, καὶ σαφηνείας ἔνεκεν καὶ εἰκόνα προστίθησιν, ὥστε δεῖξαι τὴν ἐπίτασιν τῆς ἀγωνίας. Διεσείσθη γάρ αὐτῶν, φησὶν, ἡ ψυχὴ, κατεβλήθη τὸ φρόνημα, ἀπέγνωσαν τῆς σωτηρίας, ἐν ἐσχάτοις ἐνόμιζον εἶναι, οὐδὲν χρηστὸν προσεδόκων, ἔκαστος ὑπὸ τῶν οἰκείων λογισμῶν προδεδομένος ἦν. Τί οὖν ὁ Θεός; Προλέγει τὴν ἀπαλλαγὴν, καὶ τότε αὐτὴν ἐργάζεται, ἵνα μὴ ἄλλῳ τινὶ λογίσωνται πάλιν τὴν τῆς πόλεως ἐλευθερίαν, καὶ πέμπει τὸν προφήτην προαναφωνοῦντα τὰ μέλλοντα. Εἶπε γάρ, φησὶ, Κύριος πρὸς Ἡσαΐαρ· Ἔξελθε εἰς συνάρτησιν τοῦ Ἀχαζ, σὺ καὶ ὁ καταλειψθεὶς Ἰασοῦν διὰ σου· πρὸς κολυμβήθραν τῆς ἀνδρού τοῦ ἀγροῦ τοῦ γραφέως. Καὶ ἐρεῖς αὐτῷ· Φύλαξαι τοῦ ἡσυχάσαι, καὶ μὴ φοβοῦ, μηδὲ ἡ ψυχὴ σου ἀσθενείτω· μηδὲ φοβηθῆς ἀπὸ τῶν δύο ἔντοντων τῶν δαλῶν τῶν καπνιζομέρων τούτων. Ὁταρ γάρ δργὴ τοῦ θυμοῦ μου γένηται, πάλιν λάσομαι. Τί ἔστιν, Ἔξελθε εἰς συνάρτησιν; Ἀπὸ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀγωνίας οὐχ ἡσύχαζεν διαβούλευς, οὐδὲ οἶκοι [77] μένειν ἡγε-

^a Hic cum Savilio puto legendum esse ἀφίσαι γενέσθαι.

^b Τὰ ἀπόρρητα αὐτῶν. Suspicatur Allenus pro αὐτῶν in mss. scriptum fuisse ἄνων, id est ἀνθρώπων. Sed puto locum bene habere, et αὐτῶν hinc intelligi Judæorum.

χετο^c, ἀλλ' ὅπερ ἔθος τοῖς πολιορκουμένοις ὑπομένειν, συνεχῶς ἔξησι, τὰ τείχη περισκοπῶν, πρὸς ταῖς πύλαις γινόμενος, περιεργαζόμενος καὶ πολυπραγμονῶν, πῶς τὰ τῶν πολεμίων διάκειται πράγματα. Διὰ τοῦτο φησιν· Ἔξελθε εἰς συνάρτησιν. Τί δέ ἐστι, Σὺ καὶ ὁ καταλειψθεὶς Ἰασοῦν διὰ σου; Ἰασοῦν τῇ Ἐδραίων γλώττῃ ἡ ἀναστροφὴ λέγεται, καὶ ἡ διαγωγὴ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἱεσσαὶ πέμπων τὸν Δαυΐδ ἐλεγεῖ· Καὶ τὸ Ἰασοῦν αὐτῶν λήψῃ· τουτέστι, τὴν ἀναστροφὴν αὐτῶν ἀπαγγελεῖς μοι, καὶ τί διάγουσι πράττοντες.

γ'. Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν, ἐμοὶ δοκεῖ, ὁ προφήτης κελεύεται ^d πλῆθος μεθ' ἐαυτοῦ λαβεῖν, ἵν' ὅταν ἐκβῇ τὰ γεγενημένα, μὴ ἔχῃ ἀγνωμονεῖν διαβούλευς, ὡς οὐδὲν τούτων ἀκηκοώς παρὰ τοῦ προφήτου. Οὐ οὖν φησι, τοῦτο ἐστιν· Ἔξελθε εἰς συνάρτησιν, σὺ καὶ οἱ ἀναστρεφόμενοι μετὰ σοῦ, οἱ καταλειψθέντες τοῦ λαοῦ. Μή θαυμάσῃς δὲ εἰ υἱὸν αὐτοῦ καλεῖ τὸν λαόν· καὶ γάρ προῖών φησιν· Ἰδοὺ ἔγώ, καὶ τὰ παιδία, ἄ μοι ἐδωκεν δι Θεός. Καὶ γάρ πατέρων τάξιν ἐπεῖχον οἱ ἀγιοι, τῇ ἀγάπῃ καὶ τῇ κτηδεμονίᾳ τῇ περὶ τὸν δῆμον ἐκείνον πάντας τοὺς τῆς φύσεως ἀποκρύπτοντες πατέρας. Καταλειψθέντας δέ φησι, διὰ τὸ πολλοὺς ἀπενηνέχθαις ὑπὸ τῶν πολεμίων. Ἐρ τῇ δδῷ τοῦ ἀγροῦ τοῦ γραφέως. Πολλῆς μοι ἀπορίας καὶ τοῦτο εἶναι δοκεῖ, εἴ γε οἱ συγκεκλεισμένοι, καὶ πολιορκούμενοι, καὶ μηδὲ προκύψαι τολμῶντες, ἔξω πυλῶν ἐφαίνοντο. Καὶ γάρ ἔξω τειχῶν ἡ ὁδὸς αὐτῆς φαίνεται νῦν οὖσα. Τίς οὖν ἡ λύσις τῆς ἀπορίας ταύτης; "Οτι τὸ παλαιὸν ἔτερον περιεβέβλητο τεῖχος· καὶ γάρ διπλὰ τὰ τείχη τῇ πόλεις ἦν· καὶ τοῦτο ῥάδιον ἐξ ἑτέρου προφήτου κατιδεῖν ἔστι τοῖς βουλούμενοις προσέχειν. Ἔξελθὼν τοίνυν ἀνίστησιν αὐτῶν τὰ φρονήματα καταπεπτωκτα, καὶ κελεύει θαρσεῖν ὑπὲρ τῶν μελλόντων. Ἡσύχασον γάρ, φησὶ, καὶ μὴ φοβοῦ· καὶ δαλοὺς ἔχοντας καλεῖ τοὺς διαβούλεας, δομοῦ μὲν αὐτῶν τὸ σφοδρόν, δομοῦ καὶ τὸ εύχειρωτον ἐνδεικνύμενος. Καὶ γάρ τὸ, Κακηίζομέρωτ, διὰ τοῦτο προστέθεικε, τουτέστιν, ἐγγὺς ὅντων τοῦ σθεσθῆναι λοιπόν. Είτα δηλῶν, ὡς οὐ τῆς ἐκείνων δυνάμεως, ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ συγχωρήσεως ἡ ἔφοδος ἦν, φησὶν· "Οταρ γάρ δργὴ τοῦ θυμοῦ μου γένηται, πάλιν λάσομαι. Καὶ διὰ τοῦ Ἀράμ, καὶ διὰ τοῦ Ῥωμελίου, διτι ἐδουλεύσαμε τούλην πονηράν, Ἐφραῖμ καὶ διὰ τοῦ Ῥωμελίου κατὰ σοῦ λέγοντες· Ἀραβησθεθα εἰς τὴν Ἰουδαιαν, καὶ κακώσομεν αὐτὴν^e, καὶ συλλαλήσαντες ἀποστρέψομεν αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς, καὶ διαβούλεύσομεν αὐτῆς τὸν υἱὸν Ταβεήλ. Τάδε λέγει [78] Κύριος Σιμαώθ· Οὐ μὴ μείρη ἡ διουλή αὐτῇ, οὐδὲ ἔσται ἀλλ' ἡ κεφαλὴ Ἀράμ Δαμασκὸς, καὶ ἡ κεφαλὴ Δαμασκοῦ Ρασίρ^f. Καὶ ἔτι ἐξήκοντα καὶ πέντε ἔτη, καὶ ἐκλείψει ἡ διουλεία Ἐφραῖμ ἀπὸ λαοῦ. Καὶ ἡ κεφαλὴ Ἐφραῖμ Σομδρων, καὶ ἡ κεφαλὴ Σομδρων διὰ τοῦ Ῥωμελίου. Καὶ ἔταρ μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνήτε. Πάλιν δὲ προφήτης μεγίστην ἀπόδειξιν παρέχεται τῆς προφητείας. Ἐπειδὴ

^c Reg. et Savil. μένειν εἶχετο, male.

^d Reg. δὲ προφήτης κελεύεσθαι, recte. Savil. et Morel κελεύεται, perperam, ut liquet.

^e Ηας, καὶ κακώσομεν αὐτήν, non sunt in textu τῶν Ο'.

^f Reg. et Savil. Τασήν.

γάρ διφύδος κατέσσιε, καὶ πρὸς διφθαλμῶν ἦν τὰ δεινὰ, τὰ δὲ χρηστὰ ἐν ἑλπίσι, καὶ προσδοκίαν ὑπερβαίνοντα πᾶσαν, καὶ οἱ ἀκροώμενοι οὐ σφόδρα πιστοὶ, ὅρα τί ποιεῖ. Δίδωτι σημεῖον μέγιστον τῶν ἐκδησομένων, τὰ βουλεύματα τῶν πολεμίων εἰς μέσον ἐκφέρων. Λέγει γάρ αὐτῶν τὴν γνώμην, μεθ' ἣς ἐπειστράτευσαν τῇ πόλει, καὶ τί πρὸς ἀλλήλους διελέχθησαν, καὶ τί συνθέντες ἐπανῆλθον, καὶ δείκνυσιν ἡ προδοσίαν τὸ πρᾶγμα δν (Συλλαλήσαντες γάρ, φησὶν, αὐτοῖς, ἀποστρέψομεν αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς), ἢ πολλῇ τῇ ἀπονοίᾳ μεθύσονταις, καὶ νομίζοντας μηδὲ ὅπλων αὐτοῖς δεῖν, μηδὲ παρατάξεως καὶ συμβολῆς εἰς τὸ τὴν πόλιν λαβεῖν. Ἀρκεῖ γάρ ἡμῖν φανῆναι, φησὶ, μόνον καὶ διαλεχθῆναι, καὶ πάντας αἰχμαλώτους λαβόντας ἀπελθεῖν. Εἶτα, ὅπερ πάσχουσιν οἱ ἀλαζόνες, ὑπὸ τῆς ἐλπίδος ταύτης φυσηθέντες καὶ περὶ βασιλέως βουλεύονται, ὡς ἡδη τῆς πόλεως ἀλούσης, καὶ τίνα ἐπιστῆσαι δεῖ τῇ μητροπόλει. Καὶ τὰ μὲν ἐκείνων τοιαῦτα, φησὶ· τὰ δὲ τοῦ Θεοῦ πάντων ἐκείνων ἀναιρετικά. Διὸ καὶ ἐπῆγαγε· Τάδε λέγει Κύριος· καὶ οὐκ ἔστη, ἀλλὰ προσέθηκε, Σαβαὼθ."Οταν γάρ τι μέγα ἀπαγγέλλειν μέλλῃ, τῆς δυνάμεως ἀναμιμήσκει τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς βασιλείας τῆς ἁνω, καὶ θαυμαστῆς ἐκείνης ἀρχῆς καὶ παραδόξου. Τί οὖν φησιν ὁ Θεός; Οὐ μὴ μετρηῇ ἡ βουλὴ αὕτη, οὐδὲ ἔσται· ἀλλ' ἡ κεφαλὴ Ἀράμ Δαμασκός. Ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ, φησὶν, ἡ ἔξουσία αὐτοῦ ἐν Δαμασκῷ στήσεται, καὶ περαιτέρω οὐ προσβήσεται. Καὶ ἡ κεφαλὴ Δαμασκοῦ Ἦρατν. Καὶ ὁ ἄρχων Δαμασκοῦ, φησὶ, καὶ ὁ κρατιῶν Ἦρατν ἔσται· τουτέστιν, ἐν τοῖς αὐτοῦ μενεῖ καὶ πλείονα οὐ προσθήσει δύναμιν αὐτῷ. Καὶ ἐπὶ ἔξηκοτα καὶ πέρτε ἔτη, καὶ ἐκλείψει ἡ βασιλεία Ἦρατμ ἀπὸ λαοῦ.

δ'. Μεγίστη τῆς ἀληθείας ἀπόδειξις, ὅταν καὶ τοὺς καιροὺς προλέγωσιν οἱ προφῆται, παρέχοντες τοῖς βουλομένοις ἔξετάζειν μετὰ ἀκριβείας τῆς προφητείας τὴν δύναμιν. Νῦν μὲν γάρ, φησὶν, ἀποστήσονται τῆς πόλεως· μετὰ δὲ πέντε καὶ ἔξήκοντα ἔτη ὀλόκληρον ἀπολεῖται τὸ ἔθνος, καὶ οἱ πολέμιοι λαβόντες αὐτοὺς, ἀπελάσονται πάντας. Νῦν μέντοι πρὸ τῆς ἀλώσεως ἐκείνης οὐδὲν πλέον τῶν οἰκείων λήψονται. "Ινα γάρ μὴ ἀκούσας ὁ βασιλεὺς, ὅτι μετὰ ἔξήκοντα πέντε ἔτη ἀπολοῦνται, λέγῃ πρὶς ἔκυτόν· Τί οὖν; ἐάν νῦν ἡμᾶς λαβόντες, τότε ἀπολοῦνται, τί τὸ ὄφελος ἡμῖν; Θάρρει, καὶ περὶ τῶν παρόντων. Ἀλώσονται γάρ τότε παντελῶς· νῦν μέντοι πλέον οὐδὲν· τῶν οἰκείων [79] ἔξουσιν. Ἀλλ' ἔσται ἡ κεφαλὴ Ἦρατμ, τουτέστι, τῶν δέκα φυλῶν, ἡ Σαμάρεια· ἐκεὶ γάρ ἦν αὐτοῖς ἡ βασιλεία· καὶ οὐκ ἐκταθήσεται περαιτέρω· καὶ ἡ κεφαλὴ Σαμαρείας ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ· ὅπερ ἐπὶ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἔλεγε, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα δηλῶν, ὅτι οὐδὲν πλέον ἔξουσιν, ἡ ταῦτα δὲ νῦν κατέχουσιν. Εἶτα, ἐπειδὴ πράγματα εἰπεν ὑπερβαίνοντα λόγον ἀνθρώπινον, καὶ ἀνώτερα τῆς τῶν λογισμῶν ἀκολουθίας, καὶ προφητεία τὸ λεγόμενον ἦν, εἰκότως ἐπῆγαγεν. Ἐάν μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνήτε. Μὴ ζήτει, φησὶ, πῶς καὶ τίνι τρόπῳ ταῦτα ἔσται· Θεός γάρ ἔστιν ὁ ἐργαζόμενος, καὶ πιστεώς σοι δεῖ μόνης, καὶ ἐννοήσεις τοῦ

* Οὐδέν deest in Reg.

ποιοῦντος τὴν δύναμιν· πᾶσαν Ἑλαῖος ἡ τῶν εἰρημένων τὴν ἀπόδειξιν. Διὸ καὶ ὁ προφήτης Δαυΐδ ἔλεγεν· Ἐπίστενσα, διὸ ἐλάλησα. Καὶ ὁ Παῦλος εἰκότως ἐπιλαβόμενος τῆς βήσεως ταύτης, ἐπὶ μεῖζονα αὐτὴν εἴλησε πράγματα λέγων· Ἐχοτες δὲ τὸ αὐτὸν Πνεῦμα τῆς πιστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον, Ἐπίστενσα, διὸ καὶ ἐλάλησα· καὶ ημεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν. Εἰ γάρ τὰ παλαιὰ πιστεως ἔχρηζε, τοσοῦτον ἀπέχοντα τῶν ἐν τῇ Καινῇ, ὅσον ἡ γῆ τῶν οὐρανῶν, πολλῷ μᾶλλον ἡ τῶν οὔτως ὑψηλῶν διογμάτων γνῶσις καὶ οὐδὲ εἰς νοῦν ἐλθόντων τινὲς ποτε. "Οπερ οὖν καὶ αὐτὸς δηλῶν ἔλεγεν· Ἄ διφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὐδὲ οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδιαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἀ ητοίμασεν δ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Καὶ προσέθετο Κύριος λαλῆσαι τῷ Ἀχαζ λέγων· Αἰτησαι σεαυτῷ σημεῖον παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, εἰς βάθος ἡ εἰς ὑψος. Καὶ εἶπεν Ἀχαζ· Οὐ μὴ αἰτήσω, οὐδὲ μὴ πιεράσω Κύριον. Καὶ εἶπεν Ἡσαΐας· Ἀκούσατε δὴ, οἶκος Δαυΐδ· Μὴ μικρὸν ὑμῖν, ἀγῶνα παρέχειν ἀνθρώποις; Καὶ πῶς Κυρίῳ παρέχετε ἀγῶνα; Διὰ τοῦτο δώσει Κύριος αὐτὸς ὑμῖν σημεῖον. Ἰδού η παρθένος ἐν ταστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ δνομα αὐτοῦ Ἐμμαρουνή. Πολλὴ τοῦ Θεοῦ συγκατάβασις, καὶ τοῦ βασιλέως ἡ ἀγνωμοσύνη. "Εδει μὲν γάρ αὐτὸν ἀκούσαντα τοῦ προφήτου, μηδὲν ἀμφιβάλλειν περὶ τῶν εἰρημένων· εἰ δὲ καὶ ἀμφέναλλε, καὶ σημεῖον λαβόντα πιστεῦσαι, διὸ πολλοὶ τῶν παρὰ Ίουδαιοις πεποιήκασι. Καὶ γάρ ὁ Θεός, φιλάνθρωπος ὁν, οὐδὲ τοῦτο παρητήσατο παρασχεῖν πολλάκις τοῖς παχυτέροις· καὶ χαμαὶ συρομένοις, καὶ τῇ γῇ προσηλωμένοις, οἷον ἐποίησεν ἐπὶ τοῦ Γεδεών. Ἐπειδὴ γάρ πάντων καταδεέστερος ἦν καὶ παχύτατος, ὅρα ποῦ καταβαίνει πάλιν ὁ Θεός. Αὐτὸς αὐτὸν ἐφέλκεται, καὶ προτρέπει πρὸς τὸ σημεῖον αἰτῆσαι· καίτοι γε οὐδὲ μικρὸν τοῦτο σημεῖον ἦν, τὸ ἐλέγκαις αὐτοῦ τὰ ἀπόρρητα, καὶ εἰς μέσον ἀγαγεῖν αὐτοῦ τὴν γνώμην ἀπασαν, καὶ τὴν ὑπόκρισιν διελέγκαι πᾶσαν. Ἐπειδὴ γάρ διεν προφήτης εἶπεν, Αἰτησαι σεαυτῷ σημεῖον, ἐκείνος δὲ τὸν σφόδρα πιστὸν ὑποκρινόμενος, ἔλεγεν, Οὐ μὴ αἰτήσω, οὐδὲ μὴ πιεράσω Κύριον, ὅρα πῶς μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος [80] ἐπάγει τὴν τομὴν ὁ προφήτης, εἰκότως μετὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ὑποκρίσεως βαρυτέραν ποιούμενος τὴν κατηγορίαν. Διὸ δὴ τοῦτο ἐκείνον μὲν οὐδὲν ἀποκρίσεως ἀξιοῖ, πρὸς δὲ τὸν δῆμον ἀποστρέφεται λέγων· Ἀκούσατε, οἶκος Δαυΐδ· Μὴ μικρὸν ὑμῖν, ἀγῶνα παρέχειν ἀνθρώποις; Καὶ πῶς Κυρίῳ παρέχετε ἀγῶνα; Ἀσαφὲς τὸ εἰρημένον· διὸ δὴ δεῖ τὴν βῆσιν ἀναπτύξαι μετὰ ἀκριβείας. "Ο γάρ λέγει, τοῦτο ἔστι· Μὴ γάρ ἐμὰ τὰ βήματά ἔστι; μὴ γάρ ἐμὴ ἡ ἀπόφασις; Εἰ δὲ ἀνθρώποις ἀπιστεῖν ἀπλῶς καὶ ἀνευ λόγου βαρὺ καὶ ἐγκλημάτων ἀξιοῖ, πολλῷ μᾶλλον Θεῷ. Τὸ οὖν ἀγῶνα παρέχειν οὐδὲν ἔτερόν ἔστιν, ἥ ἀπιστεῖν. Τοῦτο οὖν, φησὶ, μὴ μικρὸν ἔστιν ἔγκλημα; μὴ ἡ τυχοῦσα κατηγορία τοῖς ἀνθρώποις ἀπιστεῖν; Εἰ δὲ τοῦτο βαρὺ, πολλῷ μᾶλλον τῷ Θεῷ.

* Putat Allenus ante πᾶσαν Ἑλαῖος aliquid deesse, nempe πιστευσον μόνον καὶ, vel quid simile. Sed existimo locum sine ullo additamento stare posse. Mox in Reg. et Savil. ἔλεγεν deest.

† Reg. διὸ δεῖ τὴν βῆσιν.

Ephraim Somoron, et caput Somoron filius Romeliae. Et si non credideritis, non intelligetis. Rursus propheta magnum prophetiae argumentum exhibet. Quia enim timor illos exagitabat, et ante oculos mala erant, bona autem in spe, exspectationemque omnem superantia, nec satis creduli erant auditores, vide quid faciat. Dat signum maximum eorum quæ eventura erant, consilia hostium in medium adducens. Eorum namque animum aperit, quo moti urbem oppugnabant, et quid mutuo colloquuti essent, et quo pacto initio redierint, ostenditque aut proditionem esse id quod agebatur (*Colloquuti enim, mutuo, inquit, cum ipsi, eos avertimus ad nos*); aut multa arrogantia ipsos ebrios esse, existimantes ne armis quidem ipsis esse opus, neque acie et conflictu, ut urbem caperent. Satis est, inquiunt, si in conspectum veniamus et colloquamur, et omnes in captivitatem abducentes discedemus. Deinde, ut solent arrogantes, hac spe inflati de rege constituendo consilium ineunt quasi jam capta urbe, et quem oporteat in metropolim regem constituere consultant. Eo in statu res illorum erant, inquit: quæ vero Deus moliebatur hæc omnia de medio sustulerunt. Idcirco subjunxit: *Hæc dicit Dominus*; neque hic stetit, sed adjecit, *Sabaoth*. Cum enim magni quidpiam annuntiaturus est, potentiam Dei memorat, supernum nempe regnum, atque imperium illud magnum ac stupendum. Quid itaque ait Deus? *Non manebit consilium hoc neque erit: sed caput Aram Damascus*. Imperium ejus, ait, potestas ejus, in Damasco stabit, nec ultra progredietur. *Et caput Damasci Rasin*. Et princeps Damasci, inquit, atque dominator Rasin erit; id est, in iis quæ ad ipsum pertinent manebit, ac majorem sibi non adjiciet potentiam. *Et adhuc sexaginta et quinque anni, et deficit regnum Ephraim a populo*.

4. Maxima veritatis demonstratio, quando tempora prædicunt prophetæ, ansam præbentes iis qui volunt explorandi cum accuratione vim prophetiae. Nunc enim, inquit, abscedent ab urbe; sed post quinque et sexaginta annos universa gens peribit, et regnum Israel de medio tolletur; ab hostibus intercepti abducentur omnes. Nunc certe ante excidium illud nihil plus habebunt, quam ea quæ sua sunt. Ut ne enim rex audiens eos post sexaginta quinque annos perituros esse, apud se diceret: *Quid igitur? si, postquam nos nunc ceperint, tunc peribunt, quæ hinc nobis utilitas?* Confide, inquit, etiam de præsentibus. Capientur enim tunc omnino; sed nunc nihil plus habebunt, quam id quod habent. Sed erit caput Ephraim, hoc est decem tribuum, Samaria · ibi enim illorum regia erat; et non ulterius extendetur; et caput Samariæ rex Israel. Quod de Damasceno dicebat, hoc etiam hic significat, nempe nihil plus habituros, quam nunc haberent. Deinde, quia verba dixerat huinanam rationem superantia, et quamvis ratiocinationum seriem excedentia, cum id quod dicebatur prophetia esset, jure adjecit: *Nisi credideritis, neque intelligetis*. Ne queras, inquit, quo modo et qua ratione hæc futura sint: Deus enim est qui operatur,

solaque fide opus tibi est, et intelliges operantis virtutem; demonstrationem omnem supra dictorum accepisti. Ideo David propheta dicebat: *Credidi, propter quod loquutus sum* (*Psal. 115. 10*). Et Paulus hac arrepta dictione, e re illam ad res maiores traxit dicens: *Habentes autem eumdem Spiritum fidei, secundum id quod scriptum est, Credidi, propter quod loquutus sum, et nos credimus, propter quod et loquimur* (*2. Cor. 4. 13*). Nam si vetera fide opus habebant, quæ tantum distant ab iis quæ in nova lege sunt, quantum cælum a terra, multo magis tam sublimum dogmatum cognitio, quæ in nullius umquam mentem venerunt. Id quod et ipse significans dicebat: *Quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt, quæ preparavit Deus diligentibus se* (*1. Cor. 2. 9*). 10. Et adjecit Dominus loqui ad Achaz dicens: 11. *Pete tibi signum a Domino Deo tuo in profundum, sive in excelsum*. 12. Et dixit Achaz: *Non petam, et non tentabo Dominum*. 13. Et dixit Isaías: *Audite ergo, domus David: Numquid parum vobis est, agonem exhibere hominibus? Et cur Domino exhibetis agonem?* 14. Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce virgo in utero accipiet et pariet filium: et vocabunt¹ nomen ejus Emmanuel. Multa Dei indulgentia, ingratissimus est regis animus. Oportebat enim eum audito propheta, de dictis nihil dubitare: quod si dubitabat, saltem viso signo credere, quod plerique apud Judæos fecerunt. Etenim Deus benignus cum sit, non recusavit sœpe signa præbere crassioribus et humi repertibus terræque afflxis: ut fecit Gedeoni (*a*). Cum enim (Achaz) esset imperitior et admodum rudis, vide quo Deus se demiserit. Ipse illum attrahit, et hortatur ut signum petat: etsi non parvum hoc signum erat, ejus arcana prodere, ejusque sententiam totam in medium producere, et simulationem ejus omnem detegere. Quia enim propheta dicebat, *Pete tibi signum*, ille vero se admodum credere simulans respondebat, *Non petam, et non tentabo Dominum*, vide cum quanta vehementia propheta sectionem infligat, jure post demonstratam simulationem gravius intentans crimen. Ideo illum ne responsione quidem dignatur, sed ad populum sermonem convertit: *Audite, domus David: Numquid parum vobis est, agonem præbere hominibus? Et cur Domino agonem præbetis?* Obscurum est id quod dicitur: ideo dictum illud accurate est explicandum. Quod enim dicit, hoc est: *Num mea verba sunt? num mea sententia?* Si autem hominibus non credere sine causa grave et criminacione dignum est, multo magis Deo. Illud igitur, agonem præbere, nihil aliud est quam fidem negare. Hoc, inquit, num parvum crimen est? an parva criminacionis causa hominibus non credere? Quod si hoc grave, multo magis non credere Deo.

¹ In Bibliis legitur, et vocabis.

(a) Hic omnino putamus aliquid desiderari. Nam primo intuitu videntur ea quæ sequuntur de Gedeone dici, quæ tamen de Achazo dicuntur. Neque solet Chrysostomus, cum exempla assert, ut hic Gedeonis exemplum, sic paucis rem absolvere, nullo dato signo indicante quod vel quale sit illud exemplum.

5. Hoc porro dicebat, ut disserent omnes, prophetam decipi non posse, nec a verbis, quæ prolatæ fuerant, deceptum esse, sed ab iis, quæ in mente Achazi erant, serebat sententiam. Hoc et Christum sœpe fecisse in Evangelio legitur. Prius enim quam demonstrationem ex signis præberet, malitiam Judæorum, quam mente versabant, in medium profrens, hoc jam non parvum signum edebat: ut fecit circa paralyticum. Cum enim illi dixisset: *Confide, fili, dimittuntur tibi peccata, ipsique dicerent in semetipsis, Blasphemat* (Matth. 9. 2. 3) : dixit illis priusquam paralyticum roboraret: *Quid cogitatis mala in cordibus vestris* (Ibid. v. 4)? maximum hoc præbens divinitatis indicium, quod arcana mentis nosset. *Tu enim, inquit, nosti corda solus* (3. Reg. 8. 39). Et David rursus ait¹: *Scrutans corda et renes Deus* (Psal. 7. 10). Hoc etiam prophetis sœpe dabat Deus ut noscent, ut qui audiebant hinc ediscerent, nihil eorum quæ dicebantur humanum esse, sed superne et de cælis omne decretum esse delatum. Ideo vocalissimus hic Isaias postquam cum omni moderatione regem erat alloquutus, eumque a malis liberaverat, ac de præsentibus confidere jussérat, et indicia hujuscœ rei ipsi præbuisset, quod consilium se oppugnantium ipsi aperuisset, proditionem detexisset, excidiumque integrum Israelis prædixisset, et tempus adjecisset: his non contentus, ulterius progreditur, neque insistit ut signum postulet, sed illum, ob nimiam incredulitatem id nolentem, hortatur; neque id simpliciter, sed liberam potestatem signum eligendi relinquit. Neque enim dicit, hoc vel illud signum, sed ut volueris, ait; dives est Dominus, omnipotens virtus, ineffabilis potestas. Si ex cælis volueris, nihil impedit; si ex terra, nihil prohibet. Id enim sibi vult illud, *In profundum, aut in excelsum*. Cum autem nec sic eum adduxerit, ne hic quidem tacuit, sed reprehensione subjuncta, idque ad emendationem audentis, et ut ostenderet se non illum decepisse, neque circumvenisse verbis, prophetiam revelat arcanam, in salutem orbis futuram, et in rerum omnium emendationem: aitque signum non deinceps dari Achazo, sed toti Judæorum populo. Initio enim ipsum regem alloquebatur; quia vero se ipse indignum reddidit, turbam populi alloquitur. *Ideo, inquit, dabit non tibi, sed vobis signum. Vobis, quibusnam?* Iis qui sunt in domo David. Etenim illuc signum exortum est. Quodnam igitur est signum? *Ecce virgo in utero accipiet, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel*. Observandum, id quod et ante dixi, non Achazo datum fuisse signum. Quod autem id non ex conjectura dicatur, ipse propheta objurgavit et accusavit dicens: *Numquid parum vobis est agonem præbere hominibus?* et adjecit: *Ideo dabit Dominus vobis signum. Ecce virgo in utero habebit*. Si autem virgo non fuisse, signum non erat. Signum enim rerum seriem

¹ Reg. et Savil., et Paulus rursus ait. Morel. et Bavar., et David rursus ait, et sic legit Interpres. Melius certe: nam etsi id ipsum Paulus, Rom. 8. 27, ex Davide mutuatus proferat, cum verba tantum Davidis, nihilque aliud afferaatur, Davidi melius adscribitur locus.

excedere debet, et naturæ consuetudinem superare, itemque novum et inexspectatum esse, ita ut id insigne sit singulis qui vident et audiunt. Ideo enim signum appellatur, quod sit insigne. Insigne autem non fuerit, si delitescat in communitate cæterarum rerum. Itaque si sermo esset de muliere secundum naturæ legem pariente, cur signum vocaret quod quotidie fieri solet? Ideo in exordio sermonis, non simpliciter dixit, *Ecce virgo, sed, Ecce hæc virgo* (*a*), additione articuli insignem quamdam, et hanc solam fuisse nobis subindicans. Quod enim hoc additamentum id significet, ex Evangeliiis discere possumus. Cum enim ad Joannem misissent Judæi interrogantes, *Quis es?* non dicebant, *Tu es Christus*; sed, *Si tu es ille Christus*: neque dicebant, *Tu es propheta*; sed, *Si tu es ille propheta* (Joan. 1. 19. 25): quod utrumque eximum erat. Ideo Joannes Evangelium ordiens non dicebat, *In principio erat Verbum, sed, In principio erat illud Verbum, et illud Verbum erat apud Deum* (Joan. 1. 1). Sic et hoc loco non dixit, *Ecce virgo, sed, Ecce hæc virgo*: ac cum dignitate prophetæ convenienti illud, *Ecce, præmittitur*. Nam serme videntis et imaginem in mente habentis hæc erant, multamque in se habentis eorum quæ dicebantur evidentiam. Nam illi oculi clarius quam nostri illa sub aspectum non cadentia videbant. Sensus enim decipi potest; *Spiritus vero gratia nulli fallaciæ obnoxiam sententiam præbebat*.

6. Et cur non adjecit, inquires, partum fore ex Spíritu sancto? Prophetia erat id quod dicebatur, et sub umbra annuntiari debebat, ut sœpe dixi, ob ingratum audientium animum, ne omnia clare discentes, libros omnes comburerent. Si namque prophetis non perciperunt, multo minus a scriptis abstinuissent. Quod autem id non ex conjectura dictum sit, alius quidam rex sub Jcremia, cum ipsos libros accepisset, discidit, et igni tradidit (Jer. 36. 23). Viden' insaniam intolerabilem? viden' iram ratione vacuam? Non satis ipsi fuit scripta oblitterasse, etiam combussit, ut rationis expertem affectum impleret. Attamen etsi mirabilis hic propheta obscure loquutus sit, totum tamen exhibuit. Virgo namque, donec manet virgo, unde parere possit, nisi ex Spíitu sancto? Solvere enim legem naturæ non alterius erat, quam ejus qui condidit naturam. Itaque cum dixit: *Virgo pariet, totum declaravit*. Proinde dicto partu, dicit et nomen ejus qui natus est, non id quod ei impositum est, sed id quod ex rebus ipsis illi competebat. Quemadmodum enim Jerusalem vocat civitatem justitiae (Isai. 1. 26), licet nusquam hoc nomine appellata sit, sed ex rebus ipsis hanc sortita sit nomenclaturam, eo quod admodum mutanda in melius et æquitatis patrocinium foret (etenim cum illam meretricem vocat [Ibid. v. 21], non significat eam aliquando hoc nomine fuisse vocatam; sed a nequitia nomen imponit; sic et postea a

(a) In Greco, ἦστι τοῦ νεαροῦ, cum articulo qui aliquam virginem specialiter indicat; νεαρός autem, *virgo*, virginem generatim dicit. Vox adjectiva, *hæc*, multum abest quin articuli Græci vim habeant.

ε'. Καὶ τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ἵνα μάθωσι πάντες, δτε ἀνεξαπάτητος ἔμεινεν ὁ προφήτης, οὐκ ἀπὸ τῶν βημάτων παραλογιζόμενος τῶν εἰρημένων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ Ἀχαζ φέρων τὴν ψῆφον. Τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς πολλάκις ἐπὶ τῶν Εὐαγγελίων ἐποίησε. Πρὶν δὲ γὰρ τὴν ἀπὸ τῶν σημείων παρασχεῖν ἀπόδειξιν, τὴν κακίαν τῶν Ἰουδαίων εἰς μέσον ἀγων τὴν ἐν διανοίᾳ πορευομένην^a, οὐ μικρὸν τοῦτο παρεῖχε τὸ σημεῖον· οἶον ἐπὶ τοῦ παραλυτικοῦ πεποίηκεν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε πρὸς αὐτὸν, Θάρσει, τέκνον· ἀφέωνται σου αἱ ἀμαρτίαι, ἐκεῖνοι δὲ ἔλεγον ἐν ἑαυτοῖς, Βλασφημεῖ· φησί, πρὶν δὲ σφῆγέαι τὸν παραλυμένον· Τί βουλεύεσθε πονηρὰ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; μέγιστον θεότητος τοῦτο παρέχων τεκμήριαν, τὸ τὰ ἀπόρρητα εἰδέναι τῆς διανοίας. Σὺ γὰρ ἐπιστασαι, φησί, καρδίας μορώτατος. Καὶ ὁ Δαυὶδ πάλιν φησίν^b· Ἐτάξων καρδίας καὶ νεφροὺς δὲ Θεός. Τοῦτο καὶ τοῖς προφήταις ἐδίδου πολλάκις δὲ Θεός εἰδέναι, ἵνα οἱ ἀκούοντες μανθάνωσιν, δτε οὐδὲν ἀνθρώπινον τῶν εἰρημένων, ἀλλ' ἀνωθεν καὶ ἐκ τῶν οὐρανῶν ἡ ψῆφος ἀπασα κατευγένεται. Διὰ τοῦτο καὶ δι μεγαλοφωνότατος οὗτος Ἡσαΐας, ἐπειδὴ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιεικείας διελέχθη τῷ βασιλεῖ, καὶ τῶν δεινῶν ἀπῆλλαξε, καὶ θαρρεῖν ἐκέλευσεν ὑπὲρ τῶν παρόντων, καὶ τεκμήρια τούτου παρέσχεν αὐτῷ, τὸ τὴν βουλὴν ἐξαγγεῖλαι τῶν ἐπιστρατευσάντων, καὶ τὴν προδοσίαν ἐλέγξαι, καὶ τὴν ἄλωσιν τοῦ Ἰσραὴλ προειπεῖν τὴν παντελῆ καὶ δλόκληρον, καὶ τὸν χρόνον προσθεῖναι, οὐκ ἡρκέσθη τούτοις, καὶ περαιτέρω προδεισι, καὶ οὐκ ἀναμένει σημεῖον αὐτὸν αἰτῆσαι, ἀλλὰ καὶ μὴ βουλῆμενον δι' ὑπερβολὴν ἀπιστίας προτρέπεται· καὶ οὐδὲ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ κύριον τῆς αἱρέσεως ποιεῖ· οὐδὲ γάρ φησί, τὸ καὶ τὸ σημεῖον, ἀλλ' ὅπου βούλει, φησί· πλούσιος δὲ Δεσπότης, παναλκῆς ἡ δύναμις, ἀφατος ἡ ἔξουσία. "Ἄν ἐκ τῶν οὐρανῶν βουληθῆς, οὐδὲν τὸ καλύτον· ἀν ἐκ τῆς γῆς, οὐδὲν τὸ ἐμποδίζον. Τοῦτο γάρ ἐστιν, "Η εἰς βάθος, δὲ εἰς ὑψος. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲ οὕτως αὐτὸν ἐπεσπάσατο, [81] οὐδὲ ἐνταῦθα ἐσίγησεν, ἀλλ' ἔλεγχον ἐπαγαγὼν, καὶ τοῦτον ὑπὲρ διορθώσεως τοῦ ἀκούοντος, καὶ τοῦ δεῖξαι, ὡς οὐκ ἡπάτησεν, οὐδὲ παρελογίσατο, ἀνακαλύπτει· προφητείαν ἀπόρρητον, τὴν ἐπὶ σωτηρίᾳ τῆς οἰκουμένης ἐσομένην, καὶ ἐπὶ διορθώσει τῶν πραγμάτων ἀπάντων· καὶ φησί ωδὴ σημεῖον οὐχὶ τῷ "Ἀχαζ δίδοσθαι λοιπὸν, ἀλλὰ τῷ κοινῷ τῶν Ἰουδαίων δήμῳ. Παρὰ μὲν γάρ τὴν ἀρχὴν πρὸς αὐτὸν τὸν λόγον ἀπέτεινεν· ἐπειδὴ δὲ ἀνάξιον ἐκεῖνος ἐσυτὸν ἀπέψηνε, τῷ κοινῷ τοῦ λαοῦ διαλέγεται.. Διὰ τοῦτο γάρ, φησί, δώσει, οὐχὶ σοι, ἀλλ' ὑμῶν σημεῖον. "Υμῖν, τίσι; Τοῖς ἐν τῷ οἴκῳ Δαυὶδ. Καὶ γάρ ἐκεῖθεν ἐβλάστησε τὸ σημεῖον. Τί οὖν τὸ σημεῖον ἐστιν; Ἰδοὺ δὲ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ καλέσουσι τὸ δρόμα αὐτοῦ Ἐμμαρονή^c. Παρατηρητέον, ὅπερ καὶ ἐμπροσθενεῖπον, δτε οὐ τῷ "Ἀχαζ δίδοται λοιπὸν τὸ σημεῖον. Καὶ δτε οὐ στοχασμός,

αὐτὸς δὲ προφήτης καὶ ἐνεκάλεσε καὶ κατηγόρησε λέγων· Μὴ μικρὸν ὑμῖν, ἀγῶνα παρέχετε ἀνθρώποις; καὶ προσέθηκε· Διὸ τοῦτο δώσει Κύριος ὑμῖν σημεῖον. Ἰδού δὲ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει. Εἰ δὲ μὴ παρθένος ἦν, οὐδὲ σημεῖον ἦν. Τὸ γὰρ σημεῖον ἐκβαίνειν δεῖ τὴν κοινὴν ἀκολουθίαν, καὶ τὴν τῆς φύσεως ὑπερβαίνειν συνήθειαν, καὶ ξένον εἶναι καὶ παράδοξον, ὥστε ἔκαστον ἐπισημαίνεσθαι τῶν ὄρωντων καὶ ἀκουόντων. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ σημεῖον λέγεται, διὰ τὸ ἐπίσημον. Ἐπίσημον δὲ οὐκ ἀν γένοιτο, εἰ μέλλοι κρύπτεσθαι τῇ κοινωνίᾳ τῶν διλλων πραγμάτων. "Ωστε εἰ περὶ γυναικὸς δὲ λόγος ἦν νόμῳ φύσεως τικτούσης, τίνος ἐνεκεν σημεῖον καλεῖ τὸ καθ' ἔκαστην γινόμενον τῇμέραν; Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ἀρχόμενος οὐκ εἶπεν, Ἰδοὺ παρθένος, ἀλλ', Ἰδοὺ δὲ παρθένος, τῇ προσθήκῃ τοῦ ἀρθρου ἐπίσημόν τινα καὶ μόνην τοιαύτην γεγενημένην ἡμῖν αἰνιττόμενος. "Οτι γὰρ δὲ προσθήκῃ αὗτη τοῦτο ἐνδείκνυται, δυνατὸν καὶ ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων μαθεῖν. Ἐπειδὴ γάρ ἐπεμφαν πρὸς τὸν Ἰωάννην οἱ Ἰουδαῖοι ἐρωτῶντες, Τίς εἰ; οὐχ Ἐλεγον, Σὺ εἰς Χριστὸς, ἀλλ', Εἰ σὺ εἰς δὲ Χριστὸς· οὐδὲ Ἐλεγον, Σὺ εἰς προφήτης, ἀλλ', Εἰ σὺ εἰς δὲ προφήτης· ὃν ἔκαστον ἔξαίρετον ἦν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀρχόμενος δὲ Ἰωάννης οὐκ ἔλεγεν, Ἐν ἀρχῇ ἦν Λόγος, ἀλλ', Ἐγ ἀρχῇ ἦν δὲ Λόγος, καὶ δὲ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν. Οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα, οὐκ εἶπεν, Ἰδοὺ παρθένος, ἀλλ', Ἰδοὺ δὲ παρθένος· καὶ μετὰ ἀξιώματος προφῆτη πρέποντος τὸ, Ἰδού. Μόνον γὰρ οὐχὶ ὁρῶντος ἦν τὰ γενόμενα, καὶ φανταζομένου, καὶ πολλὴν ἔχοντος ὑπὲρ τῶν εἰρημένων πληροφοριῶν. Τῶν γὰρ ἡμετέρων διφθαλμῶν ἐκεῖνοι σαφέστερον τὰ μὴ δρώμενα ἐβλεπον. Τὴν μὲν γάρ αἰσθησιν εἰκός καὶ ἀπατηθῆναι· δὲ δὲ τοῦ Πνεύματος χάρις ἀνεπάτητον παρείχετο τὴν ἀπόφασιν.

ς'. Κατίνος ἐνεκενού προσέθηκε, φησὶν, δτε ἐκ Πνεύματος ἀγίου δ τόκος ἐσται; Προφητεία δὲ τὸ λεγόμενον, καὶ συνεσκιασμένων ἀπαγγεῖλαι ἔδει, δ πολλάκις εἶπον, [82] διὰ τὴν τῶν ἀκούοντων ἀγγωμοσύνην, ἵνα μὴ σαφῶς πάντα μανθάνοντες, καὶ τὰ βιβλία πάντα κατακάυσωσιν. Εἰ γὰρ τῶν προφητῶν οὐκ ἐφείσαντο, πολλῷ μᾶλλον τῶν γραμμάτων οὐκ ἀπέσχοντο. Καὶ δτε οὐ στοχασμός τὸ εἰρημένον, ἔτερός τις βασιλεὺς ἐπὶ τοῦ Ιερεμίᾳ αὗτὰ τὰ βιβλία λαβὼν κατέτεμε καὶ πυρὶ παρεδίδω. Εἰδες μανίαν ἀφόρητον; εἰδες δργὴν ἀλόγιστον; Οὐκ ἡρκεσεν αὐτῷ τὸ ἀφανίσαι τὰ γράμματα, ἀλλὰ καὶ ἐνέπρησε, τὰ ἀλόγιστον αὐτοῦ πάθος πληρῶσαι βουλδμενος. Ἄλλ' ὅμως καὶ ἀσαφῶς εἰπὼν δ θαυμάσιος οὗτος προφήτης, τὸ πᾶν ἐνεδείξατο. Παρθένος γάρ, ἔως δὲ μένη παρθένος, πόθεν διλλοθεν κυῆσειν, εἰ μὴ ἀπὸ Πνεύματος ἀγίου; Τὸ γὰρ νόμον λῦσαι φύσεως οὐδενὸς ἐτέρου ἦν, ἀλλ' δὲ τοῦ δημιουργοῦ τῆς φύσεως. "Ωστε εἰπὼν, δτε τέξεται δὲ παρθένος, τὸ πᾶν ἐνέφηνεν. Εἰπὼν τοῖνυν τὸν τόκον, λέγει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ τεκτομένου, οὐ τὸ τεθὲν^d, ἀλλὰ τὸ ἀπὸ τῶν πραγμάτων. "Ωσπερ γάρ τὴν Ιερουσαλήμ καλεῖ πόλιν δικαιοσύνης, καίτοι γε οὐδαμοῦ δικαιοσύνης ἐκλήθη πόλεις, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν πραγμάτων ταύτην εἶχε τὴν προσηγορίαν, διὰ τὸ πολλὴν γενέσθαι τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιαν αὐτῆς μεταβολὴν, καὶ τὴν τοῦ δικαιού προστασίαν (καὶ γάρ ὅταν πόρνην καλῇ, οὐχ ὡς τῆς

^a Tureuoménen Bavaricus, editi vero περευομένην, quam vocem jure suspectam habet Savil.

^b Reg. et Savil. καὶ ὁ Παῦλος πάλιν φησίν. Morel. et Bavar. καὶ ὁ Δαυὶδ πάλιν.

^c Οὐδὲ παρελογίσατο, ἀνακαλύπτει. Sic recte Morel. et Bavaricus. At Reg. et Savil. οὐδὲ γάρ ἐλογίσατο, ἀνακάμπτει. Perperam, ut ipse monet Savilius in notis, ubi veram lectionem, hanc scilicet nostram, Florilegii auctoritate restituit. Tilmanus etiam interpres veram seculus est lectionem.

^d Sie recte Savil. Morel. τεχθέν, perperam.

πόλεως οὗτω ποτὲ κληθείσης, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς κακίας τὸ δινομα τίθησιν· οὕτω δὴ καὶ μετὰ ταῦτα ἀπὸ τῆς ἀρετῆς· τὸ αὐτὸ τοῖνυν καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ λεκτέον, ὅτι τὸ ἀπὸ τῶν πραγμάτων αὐτῷ δινομα τέθεικε. Τότε γάρ μάλιστα μεθ' ἡμῶν ὁ Θεὸς γέγονεν, ἐπὶ τῆς γῆς διφθεῖς, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρεψόμενος, καὶ τὴν πολλὴν ἐπιδεικνύμενος περὶ ἡμᾶς κηδεμονίαν. Οὐκέτι γάρ ἄγγελος, οὐδὲ ἀρχάγγελος μεθ' ἡμῶν, ἀλλ' αὐτὸς καταβὰς ὁ Δεσπότης τὴν πᾶσαν ἀνεδέξατο διόρθωσιν, πόρναις διαλεγόμενος, τελώναις συνανακείμενος, εἰς ἀμαρτωλῶν οἰκίας^a εἰσιών, λησταῖς παρθησίαν διδοὺς, μάγους ἐφελκόμενος, πάντα περιών καὶ διορθούμενος, καὶ αὐτὴν τὴν φύσιν ἐνῶν πρὸς ἔστιν. Ταῦτα οὖν πάντα ὁ προφήτης προαναφωνεῖ, ὅμοι καὶ τὸν τόκον λέγων, καὶ τὸ κέρδος τῶν ὥδινων τὸ ἀφατὸν ἔκεινο καὶ ἀπειρον. "Οταν γάρ ὁ Θεὸς μετὰ ἀνθρώπων ἦ, οὐδὲν δεῖ λοιπὸν δεδοικέναι, οὐδὲ τρέμειν, ἀλλ' ὑπὲρ ἀπάντων θαρρεῖν· ὅπερ οὖν καὶ ἐγένετο. Καὶ γάρ τὰ ἀρχαῖα ἔκεινα καὶ ἀκίνητα ἐλύθη κακά, καὶ τὴ κατὰ τοῦ κοινοῦ γένους ἀπέφασις ἀνηρεῖτο, καὶ τῆς ἀμαρτίας τὰ νεῦρα ἐκέκοπτο, καὶ διαβόλου τυραννίας κατελύετο, καὶ ὁ πᾶσιν ἀβατος παράδεισος ἀνδροφόνῳ καὶ λῃστῇ πρῶτον ἠνοίγετο, καὶ οὐράνιοις ἀψιδεσ ἀνεπετάννυντο, καὶ ἄγγέλοις ἀνθρωπος συνανεμίγνυντο, καὶ πρὸς τὸν βασιλικὸν θρόνον ἡ φύσις ἡ ἡμετέρα ἀνήγετο, καὶ τοῦ ἄδου τὸ δεσμωτήριον ἀχρηστὸν ἦν, [83] καὶ ὁ θάνατος δινομα λοιπὸν ἐμενενθν, πράγματος ἀπεστερημένον· καὶ μαρτύρων χοροί, καὶ γυναικες κατακλάσασαι τοῦ ἄδου τὰ κέντρα.

Ταῦτα οὖν πάντα προορῶν ὁ προφήτης ἐσκίρτα καὶ ἔχόρευε, καὶ δι' ἐνὸς βῆματος ἡμῖν αὐτὰ ἐνεδείκνυτο, προφητεύων ἡμῖν τὸν Ἐμμανουὴλ. Βούτυρον καὶ μέλι φάγεται, πρὶν ἡ γνῶμαι αὐτὸν ἡ προελέσθαι πονηρὰ, ἐκλέξεται^b τὸ ἀγαθόν. Διότι πρὶν ἡ γνῶμαι τὸ παιδίον ἀγαθόν, ἡ κακόν, ἀπειθεῖ πονηρίᾳ, τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. Διότι πρὶν ἡ γνῶμαι τὸ παιδίον ἀγαθόν, ἡ κακόν, ἀπειθεῖ πονηρίᾳ, τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. Τούτου γάρ αὐτοῦ μόνου ἦν τὸ ἔξαρτον. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος αὐτὸ στρέψει συνεχῶς, καὶ Ἰωάννης δὲ ίδων αὐτὸν, τοῦτο ἀνεκήρυξε λέγων· "Ιδε ὁ ἀμυδὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. Ὁ δὲ τὴν ἑτέρων αἴρων, πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς ἀναμάρτητος ἦν. Καὶ ὁ Παῦλος, ὅπερ ἔφθην εἰπών, συνεχῶς αὐτὸ ἀναδοῷ. Ἐπειδὴ γάρ ἔμελλεν ἀποθνήσκειν, ἵνα μή τις νομίσῃ τῶν ἀπίστων, ὅτι οἰκεῖας ἀμαρτίας τίνει δίκην, συνεχῶς αὐτοῦ τὸ ἀναμάρτητον εἰς μέσον δᾷγει, ἵνα τὸν θάνατον αὐτοῦ τὴν ἡμετέρας ἀμαρτίας λυτήριον θντα δειξῃ. Διὸ καὶ ἔλεγε· Χριστὸς ἀγέρθεις ἐκ τεκρῶν οὐκέτι ἀποθνήσκει. Καὶ γάρ ὁ ἀπέθαρε, τῇ ἀμαρτίᾳ ἀπέθαρε. Οὐδὲ ἔκεινον τὸν θάνατον, ὃς ὑπεύθυνος ὅν, φησι, κατὰ τὸν τῆς ἀμαρτίας λόγον ἀπέθανεν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἀπάντων πλημμελείας. Εἰ τοίνυν τῷ προτέρῳ κατὰ τοῦ^c ὑπεύθυνος οὐκ ἦν, ἐκ περιουσίας ἀποδέδειχται, ὅτι οὐκέτι ἀποθανεῖται. Καὶ καταλειφθήσεται ἡ γῆ, ἢν σὺ φοδῆ. ἀπὸ προσώπου τῶν δύο βασιλέων. "Οπερ συνεχῶς ὁ προφήτης ποιεῖ, τοῦτο ἐνταῦθα πεποίηκε. Μετὰ τὴν προφητείαν ἐπὶ τὴν ιστορίαν ἐξάγει τὸν λόγον. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν Σεραφίμ κατασκευάσαντα σαφῶς ἀπεδείξαμεν, ὃ καὶ ἐνταῦθα εἰργάσατο. Εἰπὼν γάρ τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι τῆς οἰκουμένης ἀγαθὰ, εἰς τὸν βασιλέα λοιπὸν τρέπει τὸν λόγον. Διὸ καὶ ἐπήγαγε λέγων· Καταλειφθήσεται ἡ γῆ. Τί ἐστι, Καταλειφθήσεται; Ἀνέπαφος ἐσται, ἐλευθέρα ἐσται^d, οὐδὲν πείσεται ἀηδὲς, τὰ τοῦ πολέμου οὐχ ὑποστήσεται. Καὶ καταλειφθήσεται ἡ γῆ, ἢν σὺ φοδῆ, ὑπὲρ ἣς δέδοικας, ὑπὲρ τῆς τρέμεις, ἀπὸ προσώπου τῶν δύο βασιλέων, τοῦ τε Δαμασκηνοῦ, καὶ τοῦ Ἰσραηλίτου. Εἰτα ἵνα μή τῇ τῶν ἀγαθῶν προφητείᾳ φαθυμότερος γένηται, μηδὲ ὑπὸ τῆς εἰρήνης χαυνότερος, ἐπισφίγγει πάλιν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν λέγων· Ἀλλὰ ἐπάξει ὁ

μένα ἦν αὐτῷ, οὔτε πάντα κοινά. Τὸ μὲν γάρ ἐκ γυναικὸς τεχθῆναι, κοινόν· τὸ δὲ ἀπὸ παρθένου, μεῖζον ἢ καθ' ἡμᾶς. Τὸ τραφῆναι πάλιν τῷ κοινῷ τῆς φύσεως νόμῳ καὶ τῷ αὐτῷ τοῖς πολλοῖς, κοινόν· τὸ δὲ ἀβατὸν γενέσθαι πονηρίᾳ τὸν ναὸν ἔκεινον, καὶ μηδὲ εἰς πεῖραν ἐλθεῖν πονηρίας, τοῦτο ἔνον καὶ παράδοξον, καὶ αὐτοῦ μόνου. Διὸ δὴ κάκεινο καὶ τοῦτο τέθειχεν. Οὐ γάρ μετὰ τὴν πεῖραν τῆς κακίας ἀπέστη τῆς κακίας, φησιν, ἀλλὰ ἀνωθεν καὶ ἐκ προοιμίων αὐτῶν πᾶσαν ἀρετὴν ἐπεδείκνυτο. "Ο καὶ αὐτὸς ἔλεγε· Τίς ἐξ αὐτῶν ἐλέγχει με περὶ ἀμαρτίας; καὶ, "Ἐρχεται ὁ ἀρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ ἔχει οὐδέν.

ζ. Καὶ αὐτὸς οὗτος προῖων ὁ προφήτης λέγει, ὅτι Ἀμαρτίαρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ δόλος εὑρέθη ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Τοῦτο δὴ καὶ ἐνταῦθα φησιν, ὅτι πρὸν ἦ γνῶναι αὐτὸν ἡ προελέσθαι πονηρά, ἀπὸ τῆς ἡλικίας ἔκεινης τῆς ἀπειροκάκου, ἀπ' αὐτῶν τῶν προοιμίων τὴν ἀρετὴν ἐπιδείξεται, καὶ οὐδὲν ἔξει πρὸς τὴν κακίαν κοινόν. Διότι πρὶν ἡ γνῶμαι τὸ παιδίον ἀγαθόν, [84] ἀπειθεῖ πονηρίᾳ, τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. Πάλιν ταῖς αὐταῖς λέξεσι τὸ αὐτὸν νόμημα αινίττεται, καὶ ἐνδιατρίβει τῷ λόγῳ. Ἐπειδὴ γάρ σφόδρα ἦν ὑψηλὸν τὸ εἰρημένον, τῇ συνεχείᾳ τῆς διηγήσεως αὐτὸ πιστοῦται. "Οπερ γάρ ἀνωτέρω ἐδήλωσεν εἰπών, Πρὶν ἡ γνῶμαι αὐτὸν ἡ προελέσθαι πονηρά, τοῦτο προῖων ἦνειστο εἰπών, Πρὶν ἡ γνῶμαι τὸ παιδίον· καὶ ἐπεξηγήσει κέχρηται πάλιν λέγων· ἀγαθόν ἡ κακόν, ἀπειθεῖ πονηρίᾳ, τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. Τούτου γάρ αὐτοῦ μόνου ἦν τὸ ἔξαρτον. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος αὐτὸ στρέψει συνεχῶς, καὶ Ἰωάννης δὲ ίδων αὐτὸν, τοῦτο ἀνεκήρυξε λέγων· "Ιδε ὁ ἀμυδὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. Ὁ δὲ τὴν ἑτέρων αἴρων, πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς ἀναμάρτητος ἦν. Καὶ ὁ Παῦλος, δηρετην εἰπών, συνεχῶς αὐτὸ ἀναδοῷ. Ἐπειδὴ γάρ ἔμελλεν ἀποθνήσκειν, ἵνα μή τις νομίσῃ τῶν ἀπίστων, ὅτι οἰκεῖας ἀμαρτίας τίνει δίκην, συνεχῶς αὐτοῦ τὸ ἀναμάρτητον εἰς μέσον δᾷγει, ἵνα τὸν θάνατον αὐτοῦ τὴν ἡμετέρας ἀμαρτίας λυτήριον θντα δειξῃ. Διὸ καὶ ἔλεγε· Χριστὸς ἀγέρθεις ἐκ τεκρῶν οὐκέτι ἀποθνήσκει. Καὶ γάρ ὁ ἀπέθαρε, τῇ ἀμαρτίᾳ ἀπέθαρε. Οὐδὲ ἔκεινον τὸν θάνατον, ὃς ὑπεύθυνος ὅν, φησι, κατὰ τὸν τῆς ἀμαρτίας λόγον ἀπέθανεν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἀπάντων πλημμελείας. Εἰ τοίνυν τῷ προτέρῳ κατὰ τοῦ^c ὑπεύθυνος οὐκ ἔνον, ἐκ περιουσίας ἀποδέδειχται, ὅτι οὐκέτι ἀποθανεῖται. Καὶ καταλειφθήσεται ἡ γῆ, ἢν σὺ φοδῆ. ἀπὸ προσώπου τῶν δύο βασιλέων. "Οπερ συνεχῶς ὁ προφήτης ποιεῖ, τοῦτο ἐνταῦθα πεποίηκε. Μετὰ τὴν προφητείαν ἐπὶ τὴν ιστορίαν ἐξάγει τὸν λόγον. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν Σεραφίμ κατασκευάσαντα σαφῶς ἀπεδείξαμεν, ὃ καὶ ἐνταῦθα εἰργάσατο. Εἰπὼν γάρ τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι τῆς οἰκουμένης ἀγαθὰ, εἰς τὸν βασιλέα λοιπὸν τρέπει τὸν λόγον. Διὸ καὶ ἐπήγαγε λέγων· Καταλειφθήσεται ἡ γῆ. Τί ἐστι, Καταλειφθήσεται; Ἀνέπαφος ἐσται, ἐλευθέρα ἐσται^d, οὐδὲν πείσεται ἀηδὲς, τὰ τοῦ πολέμου οὐχ ὑποστήσεται. Καὶ καταλειφθήσεται ἡ γῆ, ἢν σὺ φοδῆ, ὑπὲρ τῆς δέδοικας, ὑπὲρ τῆς τρέμεις, ἀπὸ προσώπου τῶν δύο βασιλέων, τοῦ τε Δαμασκηνοῦ, καὶ τοῦ Ἰσραηλίτου. Εἰτα ἵνα μή τῇ τῶν ἀγαθῶν προφητείᾳ φαθυμότερος γένηται, μηδὲ ὑπὸ τῆς εἰρήνης χαυνότερος, ἐπισφίγγει πάλιν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν λέγων· Ἀλλὰ ἐπάξει ὁ

^a Sic Morel., qui Florilegio consonat. Savil. et Reg. omni. sic.

^b In Bibliis hic legitur ἐκλέξασθαι, ut infra.

^c Reg. et Savil. ἀνωτέρω, Morel. ἀνώτερον.

^d Διὰ γὰρ τοῦτο. Sic prius legebatur in editis. In Florilegio legitur διὰ γὰρ τοῦ τοῦτο, et paulo post ἐνώκησε ἐν αὐτῷ· ἐν autem deerat in editis.

^e Hic legendum omniōne est κατὰ τοῦτο.

^f Haec. ἐλευθέρα ἐσται, absunt a Reg. et Savil.

virtute) : id ipsum itaque de Christo dicendum, quod nempe ipsi ex rebus nomen imposuerit. Tunc enim maxime nobiscum Deus factus est, cum in terra visus est, et cum hominibus conversatus est, multamque erga nos providentiam exhibuit. Non enim ultra angelus, non archangelus nobiscum, sed ipse Dominus, qui descendit, omnem in se suscepit emendationem, cum meretricibus loquens, cum publicanis recumbens, in peccatorum domus ingrediens, latronibus liberam loquendi fiduciam indens, magos attrahens, omnia perlustrans et reformans, ipsam naturam sibi ipsi uniens. Hæc itaque omnia propheta prænuntiat, simul partum dicens, et partus lucrum ineffabile illud et immensum. Cum enim Deus cum hominibus est, nihil ultra timendum, nihil tremendum, sed de omnibus fidendum est : id quod etiam factum est. Nam antiqua illa et immota mala soluta sunt, lata contra commune hominum genus sententia submota est, peccatique nervi rupti sunt, diaboli tyrannis soluta, paradiisque omnibus inaccessus homicidæ et latroni primum aperitur, cælestes fornices reserantur, homoque cum angelis commiscetur, ac natura nostra ad regnum solium adducitur : inferni carcer inutilis mortisque nomen solum mansit, re ipsa vacuum : martyrum chori, et mulieres stimulus inferni fregerunt.

Contra Marcionem et Valentini. — Hæc itaque omnia prævidens propheta exultabat et choreas agebat, et uno verbo omnia nobis declaravit, Emmanuel in nobis prænuntians. 15. *Butyrum et mel comedet, antequam sciat ipse vel præeligere mala, eliget bonum.* 16. *Quia antequam sciat puer bonum aut malum, non obtemperat malitiæ, ut eligat bonum.* Quoniam puer iste natus neque homo simplex erat, neque Deus tantum, sed Deus in homine, jure propheta sermonem variat, nunc hoc, nunc illud dicens, stupenda proponens, nec permittens ut fides negetur œconomiae propter eminentiam miraculi. Cum dixisset enim virginem esse paritutam, id quod naturam superabat, et illum Emmanuel vocandum esse, quod ipsum exspectatione majus erat, ne quis Emmanuel audiens, in Marcionis et in Valentini morbum incideret, propter dispensationem, clarissimam induxit dispensationis demonstrationem (*a*), a mensa ipsi fidem faciens. Quid enim ait? *Butyrum et mel comedet.* Id vero non divinitatis fuerit, sed naturæ nostræ. Idecirco enim non simpliciter in homine ab se formato habitavit, sed etiam in utero gestatus est, idque per novem menses, partum pannosque subiit, et cibum tenellæ ætati consentaneum, ut per hæc omnia os obturaret iis qui incarnationem negare auderent. Hæc itaque prævidens propheta non natalia solum et mirabilem partum dicit: sed etiam alimentum tenellæ ætatis, quo in cunabulis usus est, quod nihil differebat a cæterorum hominum esca, nec quidpiam insolitum habebat. Nam in illo neque omnia diversa erant, neque omnia com-

(*a*) Quod dicit infra Chrysostomus Isaiam clare dispensationis, seu incarnationis, demonstrationem induxisse, ne quis in Marcionis aut Valentini morbum incideret, eo spectat quod Valentinus et Marcion dicerent, Filium non vere, sed specie tantum, carnem sumpsisse.

munia. Illud enim, ex muliere nasci, commune est; ex virgine autem, majus quam conditio nostra ferat. Alimentum sumere rursum, ex naturæ lege est quæ cæteris competit, ac commune est; at templum illud inaccessum esse nequitæ, neque experimentum ullum malitiæ habere, hoc novum, hoc stupendum est, et ipsi soli competit. Ideoque et hoc et illud posuit. Non enim post experimentum malitiæ a malitia abstitit, inquit, sed ab ipso principio et exordio omnem virtutem exhibuit. Quod et ipse ait: *Quis ex ipsis arguet me de peccato?* et: *Venit princeps hujus mundi, et in me non habet quidpiam* (*Joan. 8. 46. et 14. 30*).

7. Atque hic ipse propheta in sequentibus ait: *Peccatum non fecit, neque dolutus inventus est in ore ejus* (*Isai. 53. 9*). Hoc certe et hoc loco ait, quia priusquam sciat ipse vel mala præeligere, ab ætate illa nullum experta malum, ab ipso principio virtutem ostendet, nihilque cum nequitia commune habebit. *Quia priusquam sciat puer bonum aut malum, non obtemperat malitiæ, ut eligat bonum.* Rursum iisdem verbis eamdem sententiam subindicat, et in eodem versatur sermone. Quia enim admodum sublime erat id quod dicebatur, narrationis continuatione ipsi fidem conciliat. Quod enim supra declaravit dicens: *Priusquam sciat ipse vel præeligere mala,* hoc postea subindicavit dicens, *Priusquam sciat puer;* et enarratione rursum ultur dicens: *Bonum aut malum, non obtemperat malitiæ, ut eligat bonum.* Hujus enim solius erat hæc prærogativa. Ideo et Paulus hoc assidue versat, et Joannes videns illum, hoc prædicavit. *Ecce agnus Dei qui tollit peccatum mundi* (*Joan. 1. 29*). Qui autem aliorum peccata tollebat, multo magis ipse a peccato immunis erat. Et Paulus, ut modo dicebam, frequenter id ipsum clamat. Quia enim ille moriturus erat, ne quis infidelium putaret, ipsum peccati sui dare pœnas, frequenter ejus impeccabilitatem in medium adducit, ut mortem ipsius peccati nostri solutionem esse ostenderet. Quamobrem dicebat: *Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur. Etenim quod mortuus est, peccato mortuus est* (*Rom. 6. 9. 10*). Neque morte illa, quasi reus, inquit, secundum rationem peccati mortuus est; sed pro communi omnium delicto. Si itaque priori morti secundum hoc obnoxius non erat, satis superque demonstratum est, ipsum non amplius moriturum esse. *Et derelinquetur terra, quam tu times, a facie duorum regum.* Quod frequenter facit propheta, id etiam fecit hoc loco. Post prophetiam ad historiam sermonem reducit. Hoc etiam modo circa Seraphim se gessisse perspicue ostendimus, quod etiam hic effecit. Cum enarravisset enim bona orbi terrarum obventura, ad regem demum sermonem convertit. Ideo hæc subjungit: *Derelinquetur terra.* Quid est, *Derelinquetur?* Intacta erit, libera erit¹, nihil molestum patietur, belli mala non sustinebit. *Et derelinquetur terra, quam tu times, pro qua formidas, pro qua tremis, a facie duorum regum;* Damasceni nempe et Israelitæ. Deinde ne per bonorum prophetiam segnior

¹ Reg. et Savil. hoc, *tibera erit*, omittunt: sed Morel. et Bavar. habent, et Tilmanus ita legit.

evaderet, nec per pacem mollier, ejus rursus animum oerstringit dicens : 17. *Sed adducet Deus super te, et super populum tuum, et super domum patris tui dies, qui nondum venerunt ex quo die abstulit Ephraim a Juda regem Assyriorum.* Per hæc enim indicat barbarorum irruptionem, qua urbem a fundamentis diruerunt, ipsisque in captivitatem abreptis abierunt. Hæc vero prædictis, non ut eveniant, sed ut metu temprantiores facti, comminationem depulsent. Quia porro neque ex bonis, quæ praeter meritum consequuti sunt, meliores sunt effecti (quod enim praeter meritum hæc consequuti sint, ostendit regis animus et ingens incredulitas), neque terribilium comminatione mutati sunt, sed utrique salutari pharmaco vehementer obstiterunt, sectionem demum profundiorem infligit, excindens putridum ulcus, et immedicabili morbo laborantes resecans. Quid sibi vult illud, *Ex quo die abstulit Ephraim a Juda regem Assyriorum?* Irrupere barbari illos omnes abducturi; sed omissis Juda et duabus tribubus, contra Israel conversi sunt. Quod igitur dicit, hoc est : A die illo, quo decem tribus barbarorum exercitum ad se pertrahent, a vobisque avertent, ob peccati sui magnitudinem, iisque adversus se evocatis abductæ erant : ab illo, inquam, die, timere et formidare demum oportet. Progressi namque, ad vos etiam venient, nisi resipiscatis. Aitque : Ab illo die adducet eos. Non enim simul cum Israelitæ abducerentur, illi capti sunt, sed parum intercessit temporis.

8. Quod igitur dicit, hoc est, Decreto suo tunc dies illas induxisset : sed exspectabat Deus, et patienter ferebat, etiamsi jam tunc peccata suppicio digna essent; id quod saepè facere consuevit, ut cum assignatus dies advenerit, adhuc procastinet et cunctetur; quod est maximum clementiae ejus indicium, necnon argumentum conspicuum ingrati eorum animi, qui ejus indulgentia nolunt, ut par esset, uti. Hoc igitur ait hoc loco, jam tunc nempe comminationem, jam tunc divinam iram adfuisse, ut suppicio ad fores adducto, excitaret ad pœnitentiam, meliores reddebet, et post illorum excidium in angore constitueret, neque, quia illi abducti fuerant, hi vero effugerant, ideo segniores fierent. 18. *Et erit in die illa, sibilabit Dominus muscis, quæ dominabuntur parti fluminis Ægypti.* Viden' me non frustra dixisse, ipsum metum augere volentem, ab illa die comminationem intulisse. Quæ sequuntur itaque hoc indicant, queis verbo timorem inicit, exercitus illis declarans, qui formidabiles ipsis erant, et invasionis facilitatem demonstrans, id quod illos admodum percellebat, exercitus multitudinem indicans¹, quod illorum animos maxime terrebat. Hæc porro omnia in sequentibus subindicavit. Animum autem adhibe : *Et erit in die illa, inquit, sibilabit Dominus muscis.* Muscas hic vocavit Ægyptios, ob impudentiam et inverecundiam, et quod saepè repulsi,

¹ Reg. et Savil., *exercitus gladium indicans*. Sed Savilius in margine ponit, *forte exercitus agmina*. Porro Græce, *gladius* interpretatur τιστη, *agmina* vero, στιστη; unde similitudine vocum ductus unam alteri substituendam suspicatus est.

sæpe instarent, neque tantillum respirare ipsis concederent, sed saepè illis sexcenta negotia facesserent, ut muscae vulneribus, sic continue ipsorum calamitibus insistentes. Hos igitur ducet Deus; nec tamen dixit, Ducet, sed *Sibilabit*, facilitatem ascensus ostendens, et inexpugnabilem Dei potentiam, quodque sufficiat nutus ejus ut omnia sequantur. Meritoque ab his comminandi initium ducit quæ jam experti erant. *Et api, quæ est in terra Assyriorum.* Syrus et Hebraeus, ut aiunt, non dicunt, Apes, sed, *Crabrones* (a). Quia enim non illos adhuc admodum experti erant, insecti hujus imagine in anxietatem illos ingentem conjiciebat, hinc declarans illorum vehementiam, pungendim atque pugnandi, vulnerum acerbitudinem, velocitatem adventus, se ab eis tuendi difficultatem. 19. *Et venient et requiescent omnes in vallibus regionis, et in foraminibus petrarum, et in speluncis, et in omni fissura, et in omni ligno.* Enarratis gentium terrore, exercitusque celeritate, multitudinem demum recenset. Non dixit, Castrametabuntur, sed, *Requiescent*, neque venturos quasi ad hostilem regionem, sed quasi in propria deliciis se dedituros, quasi nullo labore vel defatigatione egeant, sed quasi ad certam victoriam, et paratam prædam. Idcirco ait, *Venient et requiescent*, quod victores indicat, tropæum erigentes, et post multum sudorem multisque cædes requiescentes. Neque in campestri solum loco requiescent; sed quia immensa sunt multitudo, non capax erit regio tot corporum, sed valles, petræ, montes, saltus, et omnia obtegentur barbarorum corporibus. Quamquam etsi non tam feroce suissent, neque sic superatu faciles (b) erant, multitudo quippe sufficiebat ad illos consternendos : quando autem utrumque aderat, et tanta multitudo, et tam ingens potentia, et quod omnium gravissimum est, ira Dei exercitum ducens, quæ demum spes salutis? Illud vero, *In omni fissura, et in omni ligno*, hyperbole dictum est. Neque enim in arboribus erant requiem capturi; sed simul, ut dixi, hyperbole obscure adhibuit, et in metaphora crabronum mansit.

Ira Dei novacula. — 20. *In die illa radet Dominus novacula inebriata.* Timorem per exercitus auctum rursum amplificat, ad cælum sermonem transferens, ostendensque non barbaros quosdam Ægyptios aut Persas, sed Deum esse qui Judæis bellum infert. Novaculam autem hic vocat intolerandam ejus iram, quam nemo ferre possit, facile invadentem et consumentem. Quemadmodum enim pili corporis novaculae aciem non sustinent, sed statim cedunt et abeunt; sic et res Judaicæ iram illam a Deo imminissam numquam sustinuerint, ait.

9. Novacula igitur inebriata vigentem plenamque Dei iram, completamque sententiam nobis declarat. Quod autem ait : *Trans flumen regis Assyriorum,*

(a) Haec certe ab imperitis edidicit Chrysostomus. Nam in Hebraeo legitur תְּבִזְבֵּחַ, et *api*.

(b) In Græco, ἄνθες οὐτοι πάθος. Libenter credam aliquid deesse, et divinando locum Latine convertere coactus sum.

Θεούς ἐπὶ σὲ, καὶ ἐπὶ τὸν λαὸν σου, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ πατρός σου ἡμέρας, αἱ οὖπω ἡκαστιν, ἀφ' ἣς ἡμέρας ἀφεῖλεν Ἐφραῖμ ἀπὸ Ἰούδα τὸν βασιλέα τῷν Ἀσσυρίων. Διὰ γὰρ τούτων τῶν βαρβάρων τὴν ἔφοδον δηλοῖ, δι' ἣς τὴν πόλιν πρόδροιζον ἀνέσπασαν, καὶ λαβόντες αὐτοὺς αἰχμαλώτους ἀπῆλθον. Καὶ προλέγει ταῦτα, οὐχ ἵνα γένηται, [85] ἀλλ' ἵνα τῷ φόβῳ γενόμενοι σωφρονέστεροι, τὴν ἀπειλὴν ἀποκρούσωνται. Ἐπειδὴ δὲ οὔτε ὑπὸ τῶν χρηστῶν, ὃν παρ' ἀξίαν ἀπῆλαυσαν, ἐγένοντο βελτίους (ὅτι δὲ παρ' ἀξίαν ἀπῆλαυσαν, ἔδειξεν ἡ γνώμη τοῦ βασιλέως καὶ εἰς ὑπερβάλλουσα ἀπιστία), οὔτε τῇ ἀπειλῇ τῶν φοβερῶν μετεβάλλοντο, ἀλλὰ πρὸς ἕκάτερον τῆς ὥφελειας τὸ φάρμακον ἀντέστησαν χαλεπῶς, ἐπάγει λοιπὸν βαθυτέραν τὴν τομὴν, τὴν στηπεδόνα ἐκτέμνων, καὶ τοὺς ἀνίστα νοσοῦντας ἐκκόπτων. Τί δέ ἐστιν, Ἄφ' ἣς ἡμέρας ἀφεῖλεν Ἐφραῖμ ἀπὸ Ἰούδα τὸν βασιλέα τῷν Ἀσσυρίων; Ἐπῆλθον οἱ βάρβαροι, πάντας αὐτοὺς ἀναρπασθέντες. ἀλλ' ἀφέντες τὸν Ἰούδα, καὶ τὰς δύο φυλὰς, ἐτράπησαν κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ. "Ο τοίνυν λέγει, τοῦτο ἐστιν· Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἀφ' ἣς αἱ δέκα φυλαὶ πρὸς ἑαυτὰς ἐφελκύσονται τὸ τῶν βαρβάρων στρατόπεδον, ὑμῶν ἀποστήσαντες, τῇ τῆς οἰκείας ἀμαρτίας ὑπερβολῇ, καὶ καθ' ἑαυτῶν καλέσαντες αὐτοὺς ἀπενεχθῶσιν, ἀπ' ἐκείνης χρή δεδοικέναι καὶ φοβεῖσθαι λοιπόν. Οὐδῷ γάρ προβαίνοντες καὶ ἐφ' ὑμᾶς ἥξουσιν, εἰ μὴ μεταβάλλοισθε. Καὶ φησιν· Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐπάξει αὐτούς. Οὐ γάρ δμοῦ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπενεχθέντων, κάκεῖνοι ἐάλωσαν, ἀλλὰ βραχὺς μεταξὺ γέγονε χρόνος.

η'. "Ο τοίνυν λέγει, τοῦτο ἐστιν, ὅτι τῇ ψήφῳ ἔκτοτε ἐπήγαγεν ἀν τὰς ἡμέρας. ἀλλ' ἀνέμενεν ὁ Θεός, καὶ ἐμακροθύμει, καίτοι τῆς ἀξίας τῶν ἀμαρτημάτων ἔκτοτε ἀπαιτούσης τὴν τιμωρίαν. ὅπερ πολλαχοῦ ποιεῖν εἴωθε, τῆς κυρίας παραγενομένης ἡμέρας, ἀναβάλλεσθαι καὶ ἀναδύεσθαι. Ὁ καὶ τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας τεκμήριον μέγιστον, καὶ τῆς ἀγνωμοσύνης τῶν οὐκ ἐθελόντων εἰς δέον αὐτοῦ κεχρῆσθαι τῇ μακροθυμίᾳ ἀπόδειξις σαφεστάτη. Τοῦτο οὖν καὶ ἐνταῦθα φησιν, ὅτι ἀπὸ τότε ἡ ἀπειλὴ, ἀπὸ τότε ἡ ἀπόφασις, ἐκ τότε ἡ θεήλατος ὄργὴ, ἵνα ἐπὶ θύραις ἄγαγὼν τὴν τιμωρίαν, διαναστήσῃ πρὸς μετάνοιαν, βελτίους ἐργάσηται, καὶ μετὰ τὴν ἐκείνων ἄλωσιν ἐν ἀγωνίᾳ καταστήσῃ, μηδὲ, ἐπειδὴ οἱ μὲν ἀπηνέχθησαν, οἱ δὲ διέψυγον, φρόνιμοτεροι ταύτῃ γένωνται. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, συριεῖ Κύριος μυίαις, αἱ κυριεύσοντι μέρους ποταμοῦ Αἰγύπτου. Ορφές ως οὐ μάτην ἔλεγον, ὅτι τὸν φόδον αὐξῆσαι βιολόμενος, ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐπισείει ἡ τὴν ἀπειλὴν; Τὰ γοῦν ἐξῆς τοῦτο δηλοῖ, δι' ὃν ἐπαίρει τὸν φόδον τῷ λόγῳ, καὶ τὰ στρατόκεδα αὐτοῖς δηλαποιῶν, ἀπερ ἦν αὐτοῖς φοβερώτατα, καὶ τὴν εὔκολιαν τῆς ἐφόδου δηλῶν, ὃ μεθ' ὑπερβολῆς αὐτοὺς κατέσει, τὸ πλῆθος ἡ τῆς στρατιᾶς ἐμφαίνων, ὃ μάλιστα αὐτῶν ἐξέστησε τὴν διάνοιαν· ταῦτα δὲ ἀπαντα διὰ τῶν ἐξῆς ἥντες. Σκόπει δέ· Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, φησί, συριεῖ Κύριος μυίαις. Ἐνταῦθα μυίας τοὺς Αἰγυπτίους ἀκάλεσε, διὰ τὸ ἀναιδῆς καὶ ἀναισχυντον, καὶ ὅτι συνεχῶς διακρουόμενοι συνεχῶς ἐπῆσαν, καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀναπνεῖν συνεχώρουν, ἀλλὰ μυρία παρεῖχον αὐτοῖς πράγματα

πολλάκις, καθάπερ αἱ μυῖαι τοῖς τραῦμασιν, οὕτω διηγεῖται ταῖς τούτων ἐφιξάνοντες συμφοραῖς. Τούτους οὖν ἔξει^c, φησὶν, ὁ Θεός. Ἀλλ' οὐκ εἶπεν, Αὗξει, ἀλλὰ, Συριεῖ, τὴν εὔκολιαν ἐμφαίνων τῇς ἀνδρῶν, καὶ τὸ ἀμαχον τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, καὶ ὅτι ἀρκεῖ νεῦσαι μόνον, καὶ πάντα ἔπειται. [86] Κατειχότως ἀπὸ τούτων πρότερον ἀρχεται τῆς ἀπειλῆς, ὃν ἡδη πείραν εἰλήφασι. Καὶ τῇ μελίσσῃ, ἡ ἐστιν ἐν χώρᾳ Ἀσσυρίων. Ο Σύρος καὶ ὁ Ἐβραῖος, ὡς φασιν, οὐ λέγουσι, μελίσσας, ἀλλὰ, σφῆκας. Ἐπειδὴ γάρ οὐ σφέδρα αὐτῶν ἡσαν ἐν πείρᾳ, τῇ εἰκόνι τοῦ ζώου εἰς πολλὴν αὐτοὺς ἐνέβαλλεν ἀγωνίαν, τὸ σφοδρὸν αὐτῶν, τὸ πληκτικὸν, τὸ ἀμυντικὸν, τὸ πικρὸν τῶν τραυμάτων, τὸ ταχὺ τῆς παρουσίας, τὸ δυσφύλακτον διὰ τοῦ ζώου τούτου δηλῶν. Καὶ ἐλεύσονται, καὶ ἀραπαύσονται πάντες ἐν ταῖς φύραγξι τῆς χώρας καὶ ἐν ταῖς τρώγλαις τῷν πετρῶν, καὶ εἰς τὰ σπήλαια, καὶ εἰς πᾶσαν ραγάδα, καὶ τὸν χαρτὶ ξύλῳ. Εἰπὼν τὸ φοβερὸν τὸν ἐθνῶν, καὶ τὸ τάχιστον τῆς στρατείας, λέγει καὶ τὸ πλῆθος λοιπόν. Καὶ οὐκ εἶπε, Στρατοπεδεύσονται, ἀλλὰ, Ἀναπαύσονται, οὐδὲ ως εἰς πολεμίαν ἀφικνούμενοι χώραν, ἀλλ' ως τῇ οἰκείᾳ ἐντρυφῶντες, οὐδὲ ως καμάτου δεύμενος καὶ πόνου, ἀλλ' ως ἐπὶ φανερὸν ἀπαντήσοντες νίκην, καὶ ἔτοιμον ληφθεῖν τὴν ἀρπαγήν. Διὰ τοῦτο φησιν, Ἐλεύσονται καὶ ἀραπαύσονται, ὃ τῶν νενικηκότων ἐστί, καὶ τρόπαιον στησάντων, καὶ μετὰ τὸν πολὺν ίδρωτα καὶ τὰς σφαγὰς ἀναπαυομένων. Καὶ οὐκ ἀναπαύσονται ἐν πεδίοις μόνον· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πλῆθος ἀπειρον, ἢ οὐχ ίκανή ἡ χώρα δέξασθαι τῶν σωμάτων τὸν ἀριθμὸν, καὶ φάραγγες, καὶ πέτραι, καὶ δρη, καὶ νάπαι, καὶ πάντα καλυφθῆσται τοῖς βαρβαρικοῖς σώμασι. Καίτοι εἰ καὶ μὴ σφεδροὶ ἥσαν, μηδὲ οὔτω ῥάδιοι, ἥρκει τὸ πλῆθος αὐτοὺς καταπλῆξαι· ὅταν δὲ ἀμφότερα ἥ, πλῆθος τοσοῦτον, δύναμις^e τηλικαύτη, καὶ τὸ πάντων χαλεπώτερον, ἡ τοῦ Θεοῦ δργὴ στρατηγοῦσα, ποία λοιπόν ἐστι σωτηρίας ἐλπίς; Τὸ δὲ, Εἰς πᾶσαν ραγάδαν, καὶ ἐν χαρτὶ ξύλῳ, ὑπερβολικῶς εἰρηται. Οὐ γάρ δὴ ἐπὶ τῶν δένδρων ἐμελλον ἀναπαύεσθαι, ἀλλ' δμοῦ, καθάπερ εἶπον, καὶ τὴν ὑπερβολὴν ἥντες, καὶ τῇ μεταφρεψῃ τῶν σφηκῶν ἐνέμεινεν.

'Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ξυρήσει Κύριος τῷ ξυρῷ^f τῷ μεμεθυσμένῳ. Αὔξεις τὸν φόδον ἀπὸ τῶν στρατοπέδων, ἐπιτείνει πάλιν αὐτὸν, ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τὸν λόγον ἀνάγων, δεικνύει διεις οὐδὲ βάρβαροι τοὺς Αἰγύπτιους. Ξυρὸν δὲ ἐνταῦθα τὴν ἀφόρητον δργὴν αὐτοῦ φησι, καὶ ἦν οὐδὲν ὑποστῆναι δυνήσεται, μετ' εὔκολιας ἐπιοῦσαν καὶ ἀναλίσκουσαν. "Ωσπερ γάρ αἱ τρίχες τοῦ σώματος τοῦ ξυροῦ τὴν ἀκμὴν οὐκ ἐν ἐνέγκαιεν, ἀλλ' εἰκουσιν εὐθέως καὶ παραχωροῦσιν· οὗτοι δὴ καὶ τὰ Ιουδαϊκὰ πράγματα τὴν θεήλατον δργὴν ἐκείνην οὐκ ἐν ὑποστατέν ποτε, φησί.

θ. Ξυρὸν τοίνυν μεμεθυσμένον τὴν ἀκμάζουσαν, τὴν μεμετωμένην τοῦ Θεοῦ δργὴν, τὴν πεπληρωμένην ἀπόφασιν ἥμεν ἐνδείχνυται. Πέραν δὲ τοῦ ποταμοῦ βασιλέως Ἀσσυρίων, τὰ^g πέραν τοῦ Εὐφρά-

^a Reg. ἐπιθέσαι.
^b Sic Morel. et Bavar.; Reg. et Savil.. τὸ ξύφος, iρσο Savillo proponente τὸ στίφος.

^c Reg. καὶ πλῆθος τοσοῦτον καὶ δύναμις.
^d Hac, τῷ ξυρῷ, exciderant in edit. Morel. tantum.
^e Ita Morel. et Savil. In Reg. τὰ deest.

του φησίν· ἀπέρ δήν ή Ἰουδαία, καὶ ή Παλαιστίνη πᾶσα ἀπὸ Περσίδος ἐπανιοῦσι. [87] Ταῦτα οὖν ἀπαντά ἀφανιεῖ, φησίν, ἀρδτν. Κεφαλὴν δὲ καὶ τρίχας καὶ πώγωνα καὶ πόδας, ὄλόκληρον τὴν χώραν φησὶ τῇ παραβολῇ τοῦ σώματος, πάσαν αὐτῶν τὴν χώραν περιλαμβάνων τῷ λόγῳ, ὡσπερ καὶ ἀρχήμενος ἔλεγε· Ήσσα κεφαλὴ εἰς πόνον, καὶ πᾶσα παρδία εἰς λύπην. Ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὄλοκληρα· οὐ περὶ ἐνδούσανθρώπου λέγων, ἀλλ' ὄλόκληρον τὴν χώραν ἐνὶ σώματι παραβάλλων. Τοῦτο δὲ καὶ ἐνταῦθα φησιν, ὅτι καὶ χαλεπήν ὑποσήσεται τιμωρίαν πᾶσα ή γῆ. Καὶ τὸ μὲν διὰ τοῦ ξυροῦ, τὸ δὲ διὰ τῆς σώματος εἰκόνος ἐνέψηνε, δηλῶν ὅτι ξυροῦ παντὸς χαλεπώτερον καὶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ ἀπὸ τῆς γῆς ἀναλώσει ή παρὰ τοῦ Θεοῦ φερομένη ψῆφος, καὶ γυμνὴν αὐτὴν καὶ ἔρημον καταλείψει. Εἰτα τὴν ἔρημίαν ταύτην δι' ἐτέρας εἰκόνος ἐνδείκνυται. Ποιεῖ δὲ αὐτὸν, ὥστε διὰ πάντων ἀκμάζοντα μένειν τὸν φόδον, καὶ μὴ καταμαραίνεσθαι τῷ μήκει τοῦ λόγου τὴν ἀγωνίαν. Καὶ δοκεῖ μὲν τοῖς οὐ προσέχουσι χρηστῶν τινων ἐπαγγελίαν^a εἶναι τὸ λεγόμενον· οἱ δὲ ἀκριβῶς ἐξετάζοντες ἴσταιν ὅτι ἐπιτεταμένης ἔρημίας ἔστιν ἀπόδειξις. Τί γάρ φησι; Καὶ ἔσται ἐρ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, θρέψει ἀνθρωπος έάμαλιν βοῶν, καὶ δύο πρόσθατο. Καὶ ἔσται, ἀπὸ τοῦ πλεῖστον πιεῖν γάλα, φάγεται βούτυρον· ὅτι βούτυρον καὶ μέλι φάγεται πᾶς ὁ καταλειφθεὶς ἐπὶ τῆς γῆς. Ταῦτα πολλὴν, ὡς ἔφθην εἰπὼν, ἔρημίαν ἐνδείκνυται. Ἡ γάρ πυροὺς καὶ κριθὰς φέρουσα γῆ, τῶν ἀνθρώπων ἔρημοθείσα, δαψιλῆ παρέξει νομήν τοῖς προβάτοις, καὶ οὕτω δαψιλῆ, ὡς διὰ τὴν εὐθηνίαν τῆς τοιαύτης τραπέζης ἀρκεῖν καὶ δύο πρόσθατα καὶ δάμαλιν μίαν πηγὰς τῷ κεκτημένῳ παρέχειν γάλακτος. "Οστε ή εὐθηνία τῆς εὐωχίας τῶν ἀλόγων, τῆς τῶν ἀνθρώπων ἔρημίας μέγιστον ἔστι τεκμήριον. Καὶ τὸ μέλι δὲ τοῦτο αἰνίττεται· εἰώθασι γάρ ταῖς ἔρήμαις ἐμφιλοχωρεῖν αἱ μέλιτται, καὶ ἔνθα ἂν πολλῆς νομῆς ἀπολαύσαι, καὶ ἔνθα μηδεὶς ὁ ἐνοχλῶν γῆ. Καὶ τια μάθης ὅτι τὴν ἐπιτεταμένην ἔρημίαν αἰνίττεται, τὰ ἔξης δηλοῖ· Καὶ ἔσται ἐρ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, οὐ ἐάρ ωσι τὸ χίλιαι ἀμπελοὶ γιλλῶν στιλῶν, εἰς χέρσον ἔσονται, καὶ εἰς ἀκαρδαν. Μετὰ βέλους καὶ τοξεύματος εἰσελεύσονται ἐκεῖ, ὅτι χέρσος καὶ ἀκαρδαν ἔσται πᾶσα ή γῆ. Πολλῆς καὶ τοῦτο δυσπραγίας σημεῖον, ὅτι μὴ δρη καὶ νάπαι, ἀλλ' αὐτὴ ή βαθύγειος καὶ πολλῆς ἀπολαύσαι τῆς ἐπιμελεῖτος ἀκάνθας φέρει. Οὐδὲ γάρ ἀπλῶς τὸ τίμημα τῶν ἀμπέλων τέθεικεν, ἀλλ' ἵνα καὶ τὴν φύσιν τῆς γῆς ἐπιδείξηται, καὶ τὴν πολλὴν τῶν γεωργῶν ἐπιμέλειαν. 'Αλλ' ὅμως ἐκεῖνα τὰ οὕτως εὐθηνούμενα, φησὶ, καὶ γεωργικῶν ἀπολαύοντα χειρῶν, εἰς τοσαύτην καταστρέψει τὴν ἔρημίαν, ὡς ἀκάνθας μὲν ἀντὶ ἀμπέλων φέρειν, τοσοῦτον δὲ παρέχειν τοῖς εἰσιοῦσι τὸν φόδον, ὡς μηδένα τολμᾶν γυμνὸν καὶ ἀσπλον εἰσιέναι. Τοῦτο δὲ λέγει, τὴν ἔρημίαν ἐμφαίνων τοῦ τόπου, καὶ τὴν πολλὴν αὐτόθι τῶν θηρίων διατριβήν. Κατασέισας τοίνυν αὐτῶν τὴν διάνοιαν, καὶ μετὰ ἀκριβείας κατεργασάμενος αὐτοὺς τῷ φόδῳ, πάλιν ἀντιστοίχον ὄλιγον, τὰ χρηστὰ ἀναμίξας, καὶ τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολὴν, ἵνα ἐκατέρωθεν μάθωσι τοῦ Θεοῦ τὴν Ιεράν. [88] 'Αλλὰ τοῖς μὲν φοβεροῖς ἐνδιατρίβει, τὰ δὲ χρηστὰ εὐθέως εἰπὼν ἀπαλλάξτεται. Τί δήποτε; "Οτι μάλιστα τούτου ἐδέοντο τοῦ

τῆς ἐπιτιμήσεως φαρμάκου τότε· διὸ δὴ αὐτὸς μετὰ δαψιλείας ἐπιθεῖς, ὥστε ἐνδοῦναι μικρὸν ἀναπνεῦσαι, καὶ ταύτη πάλιν εἰς ἀρετὴν ἐκκαλέσασθαι, καὶ τὰ χρηστὰ ἀναμίγνυσι, λέγων· Πᾶν δρός δροτριώμενος ἀροτριωθήσεται. "Ωσπερ γάρ ἐν τῇ δργῇ τοῦ Θεοῦ καὶ ή βαθύγειος Ἐρημός ἔσται, οὕτω καὶ ἐν τῇ καταλλαγῇ πάλιν καὶ ή τραχεῖα τὰ τῆς λιταρᾶς ἐπιδείξεται γῆς, ἄροτρον δεχομένη καὶ σπέρμα. Τούτων δὲ γενομένων, καὶ τὰ ἐκ τούτων ἀπαντά ἔσται, εἰρήνη καὶ ἀδεια, καὶ τὸ θαρσεῖν, καὶ μὴ δεδοικέναι, καθάπερ ἐμπροσθεν. Οὐ γάρ μὴ ἐπέλθῃ, φησὶ, ἐκεῖ φόδος. "Ἐσται δὲ ἀπὸ τῆς χέρσου καὶ ἀπὸ τῆς ἀκάνθης εἰς βόσκημα προβάτου καὶ πάτημα βοδες. Καὶ διὰ τούτων πάλιν τὴν εὐθηνίαν αἰνίττεται, ὡσπερ καὶ ἐμπροσθεν προῖνων λέγει· Μακάριος ὁ σπείρων ἐπὶ πᾶν ὄδωρ, οὗ βοῦς καὶ δρός πατεῖ. "Ωσπερ γάρ, ὅταν ἔρημίαν παραστῆσαι βούληται, Σειρῆνας καὶ Ὄνοκενταύρους εἰς μέσον ἀγεις τῷ λόγῳ· οὕτως, ὅταν εἰρήνην καὶ ἀσφάλειαν, τὰ χειροήθη καὶ τιθασά τῶν ζώων, καὶ συνεφαπτόμενα τῶν γεωργικῶν Ἐργῶν ἡμῖν, ταῦτα πανταχοῦ δείκνυσι φανιόμενα, ἀπὸ τούτων τὰ ἐκ τούτων ἐμφαίνων, γεωργίαν καὶ τὴν ἄλλην αὐτῶν διακονίαν.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Καὶ εἶτε Κύριος πρὸς μέ· Λάβε σεωτῷ τόμον χάρτου καινὸν, μέγαν, καὶ γράψον εἰς αὐτὸν γραφίδι ἀνθρώπου, τοῦ δξέως προομήν ποιῆσαι σκύλων. Πάρεστι γάρ· καὶ μάρτυράς μοι ποιησον πιστοὺς ἀνθρώπους, τὸν Οὐρλαρ τὸν ιερέα^b, καὶ Ζαχαρίαν πλὸν Βαραγλού. Καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφῆτιν, καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβε, καὶ ἐτεκεν πλὸν. Καὶ εἶπε μοι Κύριος· Κάλιστον τὸ δρόμα αὐτοῦ, Ταχέως σκύλευσον, δξέως προοδμενογ. Διότι πρὶν η τρῶαι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρι η μητέρα. Ληψεται δύναμιν Δαμασκοῦ, καὶ τὰ σκύλα Σαμαρείας ἔραρτι βασιλέως Ἀσσυρίων.

^a. Δοκεῖ μὲν ἀπηρτῆσθαι κατὰ τὴν λέξιν ταῦτα τὰ δύο προστάγματα, καὶ μηδὲν κοινὸν ἔχειν εἰ πρὸς ἀλληλα· εἰ δέ τις ἀκριβῶς ἐξετάσει τῶν νοημάτων τὴν δύναμιν, πολλὴν δύστεια τὴν συγγένειαν, καὶ τὸν σκοπὸν ἔνα. Ἀναγκαῖον δὲ πρῶτον εἰπεῖν, τίνος ἐνεκεν τὸ τῆς προφητείας εἶδος εἰς τὸν τῶν ἀνθρώπων εἰσηγήθη βίον. Τίνος οὖν ἐνεκεν εἰσηγήθη, ἀναγκαῖον εἰπεῖν. Μέλλειν εἴωθεν ὁ Θεὸς καὶ βραδύνειν πρὸς τὰς τῶν ἀμαρτανόντων τιμωρίας, ὡσπερ οὕν ταχύς ἔστι καὶ δξὺς εἰς τὰς τῶν κατορθούντων εὑεργεσίας. Τοῦτο τοὺς [89] βραθυμοτέρους ἀναπίπτειν παρασκευάζει, τὸ μὴ κατὰ πόδας ἐπεσθαι τῶν πλημμελημάτων τὴν δίκην. "Ινα οὖν καὶ ὁ Θεὸς τὴν μακροθύμιαν ἐπιδεικνύηται τὴν ἐκείτον, καὶ μηδὲν ἐντεῦθεν ἐκεῖνοι γένωνται βραθυμότεροι, τὸ τῆς προφητείας κατασκευάζει φάρμακον, οὐ τῇ πειρᾳ τῶν κολάσεων, ἀλλὰ τῇ προγνώσει παιδεύων τοὺς ἀμαρτάνοντας τέως, ίνα δὲ μὲν βελτίους γένωνται τὰς ἀπειλὰς ἀκούοντες, τὴν διὰ τῆς πειρᾳ κόλασιν διακρούσανται· δὲ δὲ ἐπιμείνωντιν ἀναισθητοῦντες, τότε δὴ καὶ τὴν τιμωρίαν αὐτοῖς ἐπαγάγῃ. Τοῦτο συνιδῶν διάβολος, καὶ τὸ κέρδος ἡλίκον ἔστιν ἐννοῶν, τοὺς ψευδοπροφήτας ἀνηκεν, οἱ τοῖς προφήταις ἀπειλοῦσι λιμοὺς, λοιμοὺς, πολέμους, βαρβάρων ἐφοδον, ἀντέλεγον, χρηστὰ ἀπαγγέλλοντες. "Ωσπερ γάρ ὁ Θεὸς τῷ φόδῳ τῶν φημάτων ἐδούλετο τὴν διὰ τῆς πειρᾳ ἀποκρούσθαι τιμωρίαν, οὕτω καὶ διάβολος τούναντον εἰργάζετο· τῇ χάριτι τὸν λόγον ἐκλύων καὶ βραθ-

^c In Bibliis τόμον καινὸν μεγάλου, καὶ γράψον.

^d Τὸν ιερέα deest in Bibliis τῶν Ο'.

^e Reg. ἐπαγγελίαν melius quam ἐπαγγελίας, ut habent Savil. et Morel.

^f In Bibliis πᾶς τόπος οὖν ἐὰν ώσι:

trans Euphratem videlicet : ut erat Iudea et Palæstina omnis a Perside redeuntibus. Hæc itaque omnia, inquit, penitus delebit. Caput autem, capillos, barbam et pedes, universam regionem dicit sub comparatione corporis, eamque totam sermone complectitur, quemadmodum initio dicebat : *Omne caput ad laborem, et omne cor ad dolorem. A pedibus usque ad caput non est in eo sanitas* (*Isai. 1. 5. 6*) : non de uno tantum dicens homine, sed totam regionem uni comparans corpori. Hoc autem hic dicit : totam terram grave subitum supplicium esse. Et hoc quidem per novaculum, illud vero per corporis imaginem declaravit, ostendens, decretum a Deo latum acerbius quam novaculum quamlibet et homines et terræ fructus consumpturum, illamque nudam et desertam relictum esse. Deinde ejus vastitatem per aliam comparationem exhibet. Idque facit curans ut timor semper vigens maneat, et angor longitudine sermonis non minuatur. Et quidem videtur hic sermo iis, qui non attendunt, quædam bonorum promissa complecti : sed qui accurate scrutantur, sciunt ingentis vastitatis esse demonstrationem. Quid enim ait ? 21. *Et erit in die illa, nutriet homo vitulam boum, et duas oves.* 22. *Et erit, ex plurima potione lactis, comedet butyrum, quia butyrum et mel comedet omnis relictus super terram.* Hoc multam, ut dixi, vastitatem indicat. Terra enim quæ frumentum et hordeum ferebat, hominibus destituta, uberem pabulationem ovibus præbebit, et ita uberem, ut ob abundantiam talis pabuli sufficient oves duæ et una vitula, ut possessori fontes lactis præbeant. Itaque abundantia pabuli brutorum, solitudinis hominum maximum est argumentum. Mel quoque illud subindicat : solent enim apes in solitudinibus lubenter versari, ubi abundanti esca fruantur, et ubi nullus sit qui perturbet. Ut vero discas illam ingentem solitudinem subindicare, ex sequentibus disci potest. 23. *Et erit in die illa, ubi fuerint mille vineæ mille siclorum, in incultam erunt, et in spinam.* 24. *Cum sagitta et arcu ingredientur illuc, quia inculta et spinis obsita erit omnis terra.* Magnum et hoc infelicitatis signum est, quod non montes et silvæ, sed ipsa arabilis terra, quæ diligenter colebatur, spinas ferat. Neque enim temere vinearum pretium posuit, sed ut naturam terræ demonstraret, multamque colonorum curam. Attamen illa quæ prius tam prospera erant, inquit, et agricolarum manibus fruebantur, in tantam vertet solitudinem, ut spinas pro vineis ferant, et tantum inquietant ingredientibus terrorem, ut nemo audeat nudus et sine armis introire. Hoc vero ait, solitudinem loci declarans, multamque illis in locis ferarum frequentiam. Illorum itaque animo timore perculso, ipsisque vehementi incusso metu, rursum sermonem parum remittit, bona admiscens, necnon mutationem in melius ; ut utrinque Dei potentiam agnoscerent. Verum in terribilibus diutius insistit, bona vero statim ut dixit, intermitit. Quare ? Quia hoc maxime increpationis pharmaco tunc egebant ; ita ut postquam copiose illud apposuit, quo sinat parumper respirare, et hinc etiam ad virtutem eos

evocet, bona intermisceat, dicens : 25. *Omnis mons aratro sulcatus arbitur. Quemadmodum enim irato Deo, etiam ferax planities solitudo erit : sic illo placato, etiam loca aspera pinguioris terræ conditionem acquirent, et aratrum excipient atque semen. His porro peractis, etiam ea quæ hæc sequuntur aderunt, pax, libertas, fiducia, nec ullus erit timor ut pridem.* Nam ait, *Non ingredietur illic timor. Erit autem ab inculta terra, et a spina in pascua ovis, et in conculcationem bovis.* Per hæc rursus res prosperas significat, sicut et ulterius progrediens ait : *Beatus qui seminat super omnem aquam, ubi bos et asinus calcant* (*Isai. 32. 20*). Quemadmodum enim, cum solitudinem vult significare, Sirenas et Onocentauros in medium adducit (*Isai. 13. 21. 22*) : sic, cum pacem et securitatem, animalia mansueta et tractabilia, quæque agriculturæ inserviunt ubique conspicua exhibet, ab his ea que eorum ministerio sunt indicans, agriculturam et alia eorum ministeria.

CAPUT VIII.

1. *Et ait Dominus ad me : Sume tibi tomum chartæ novum, magnum, et scribe in eo stylo hominis, ut velociter depradationem faciat spoliorum.* 2. *Adest enim : et testes mihi fac fideles homines, Uriam sacerdotem¹, et Zachariam filium Barachie.* 3. *Et accessi ad prophetissam, et in utero accepit, et peperit filium.* *Et dixit mihi Dominus : Voca nomen ejus, Cito spolia, Velociter prædere.* 4. *Quia antequam sciat puer vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci et spolia Samarie coram rege Assyriorum.*

1. Hæc duo præcepta secundum literam videntur omnino diversa esse, nihilque commune habere : si quis vero sententiarum vim accurate exploraverit, multam videbit in ea re consonantiam et unum scopum. Necessarium autem est prius dicere cur prophætia in hominum vitam inducta sit. Cur ergo invecta sit, necesse est dicere. Solet Deus ad poenas peccantibus inferendas cunctari et procrastinare, quemadmodum promptus celerque est ad beneficia probe viventibus præstanda. Hoc id efficit ut segniores decidant, eo quod ultio scelerum non e vestigio sequatur. Ut ergo Deus patientiam suam exhibeat, neque tamen illi hinc segniores evadant, prophetæ pharmacum apparat, non suppliciorum experimento, sed interim præscientia erudiens peccatores, ut si auditis communionibus meliores evadant, poenæ experimentum depellant : sin vero sine sensu maueant, tunc ipsis supplicium inferat. Hoc perspiciens diabolus, et quantum hinc lueri foret cogitans, pseudoprophetas immisit, qui prophetis minantibus famem, pestem, bella, barbarorum incursionem, contradicebant, fausta annuntiantes. Quemadmodum enim Deus metu verborum volebat supplicii experimentum depellere, sic et diabolus contrarium operabatur ; verborum illecebris eos emolliens et segniores reddens, necessitatem

¹ Vox, sacerdotem, deest in Bibliis LXX.

afferebat ut supplicia reipsa experientur. Hinc, quia postea pseudopropheticis fidem habentes, ac virtutis exercitum contemnentes, sed in peccatis suis permanentes, sibi supplicium altrahebant, ac per exitum prophetarum veritas ostendebatur, et pseudopropheticum mendacium detegebatur, aliam rursus machinam apparat ad eorum perniciem qui se intercipi sinunt. Suasit enim ipsis, qui deceptu faciles erant, has quae accidebant calamitates ex dæmonum ira provenire, quod ab ipsis negligerentur ac despectui haberentur. Hanc igitur fallaciam ut tolleret Deus, ante multa tempora quæ illis eventura erant, imo potius quæ ipsos comprehensura erant mala prænuntiat, ut qui illos decipiebant non possent iræ dæmonum hos eventus adscribere. Quod autem non per conjecturam hæc dicam, audi Isaiam dicentem : *Scio quia durus es, et nervus ferreus collum tuum, et frons tua ænea. Ideo ab initio loquutus sum tibi, ne dicas : Idola mihi fecerunt, et sculptilia et constatilia mihi fecerunt. Neque nosti, neque audita fuere tibi* (Isai. 48. 4. 5. 8). Quia igitur, ut dicebam, utque ex testimonio videre est, dæmonibus illa adscribebant, venit prophetia hanc tollens fraudem, et ea ante multa tempora prædicens. Sed quia etiam sic verisimile erat eos, ingrati eum essent, dicturos esse, Non prædixistis, non prius audivimus, nunc id singitis post eventum : non enim nostis ea quæ eventura sunt : undenam ergo id palam erit, quod nempe dictum fuerit ? vide quomodo illis clare ineluctabile paret argumentum, impudentia consuens ora. Non enim permittit ut tantum dicat, sed jubet in charta scribi ea quæ dicuntur ; neque modo scribi, ne licet eis dicere, Hoc postea finxit ; sed etiam testes scriptorum vocat homines fide dignos et a dignitate et a morum probitate. Nam ait : *Fac mihi testes, fideles homines, Uriam sacerdotem, et Zachariam* ; ut quando rerum exitus erit, et illi dixerint, Hæc ante multa tempora non dicta fuere, eductus liber et testes qui aderant impudentibus illis os obtulerent. Ideo ait, *Sume chartæ tomum novum, ut ne si vetus jam sit, cito pereat ; sed qui multo duret tempore, et per scripta illos incuset. Et scribe stylo hominis, id est calamo, quæ futura sunt. Quænam futura sunt ? Bellum, victoria barbarorum, spoliorum deprædatio, exuviarum rapina. Hæc itaque omnia, inquit, scribe, Ut velociter deprædationem faciat spoliorum. Adest enim. Quid sibi vult illud, Adest enim ? Hæc duo significat : nempe jam tunc peccatorum magnitudinem ultionem expetiisse, et in foribus jam esse vindictam : ipsum vero cunctari, patientia sua volens illos meliores reddere, et ultionem amovere : ipsique facile esse solo nutu omnia ad effectum perducere. Quia enim de barbaris sermo erat, qui bellum illaturi erant, Ne putetis, inquit, viæ longitudinem, exercitusque multitudinem cunctationem quamdam allaturam esse ; id quod solet apud homines accidere.*

2. Deo adest is qui procul est. — Nam Deo adest is qui procul est : ita facilissimum ipsi est uno temporis momento ab extremis terræ partibus, etiamsi illi magna numero sint, illos statim adducere vobisque

sistere. *Et testes mihi fac fideles homines, Uriam sacerdotem, et Zachariam filium Barachie. Cujus rei testes ? Temporis : ut si scripta calumniis impetantur, homines adhuc viventes, qui dum hæc scriberentur præsentes erant, tempusque apprime neverant quo hæc dicebantur, possint os obturare impudenter oblatrantibus. Eidem hæret argumento id quod sequitur, clarius rei probationem inferens. Quomodo et quæ ratione ? Ipsi verba audiamus. Accessit enim, ait, ad prophetissam. Uxorem propriam sic forte vocavit, quod illa etiam propheticō Spiritu dignata fuisset : nam non viris modo hæc munera dabantur, sed in muliebrem etiam sexum transierant. Neque enim ut in sæcularibus negotiis officia distinguuntur, et alia virorum sunt, alia mulierum, nec possunt illæ functiones inter se commutari : ita se res habet in spiritualibus ; sed paria sunt certamina, communes coronæ. Et hæc utique videre est in Veteri et in Novo Testamento, in toto humano genere contingere. Cum hac igitur ex lege matrimonii congressus cum esset, prægnantem illam efficeret. Et postquam natus esset puer, nomen novum et admirandum ipsi imposuit, quod futurorum historiam complectetur. Quid enī ait ? *Voca nomen ejus, Cito spolia, Velociter prædare :* ut etiamsi scriptis fides non haberetur in tomo positis, appellatio pueri futurorum historiam complectens, et ante eventum rerum imposita, ac frequenter omni tempore prolata, vel impudentissimorum ora consuetet. Quod enim hæc propheta non post eventum effinxerit, sed longe ante præviderit, etiam ii qui ex studio ingrati stupidique erant hinc ut crederent adduci poterant, qui ante rerum eventum hunc puerum viderant sic appellari, et futurarum calamitatum doctrinam sic prædicare. Ideoque prophetæ vim interpretatur, tempusque accurate significat his verbis : *Quia antequam sciat puer vocare patrem vel matrem, accipiet potentiam Damasci, et spolia Samariæ coram rege Assyriorum. Quod dicit, hujusmodi est. In tempore, inquit, immaturæ aetatis, cum nondum possit loqui, victoria et tropæa erunt ; non quod puer possit aciem instruere, hostesque profligare : sed quod ætas illa, sive tempus illud elapsum antequam puer loqui possit, omnia tradat hostibus. 5. Et adjecit Dominus ad me loqui adhuc : 6. Eo quod non velit hic populus aquam Siloam, quæ manat quiete, sed vult habere Rasin et filium Remelie regem super vos, 7. propter hoc ecce adducit Dominus super vos aquam fluminis formem, multam, regem Assyriorum. Deus pro more suo, non solum poenas prædictit, sed causas assert, ut sic auditores erudit : id hoc etiam loco facit. Ubi tunc prædictit devastationem per alienigenas futuram, abrepta spolia, et barbarorum irruptionem prænuntiat, causam belli dicit. Quænam hæc ? Ingratus civitatem incolentium animus. Quoniam, inquit, cum regem habeant moderatum, mitem et mansuetum, ab eo resilierunt, tyrannosque optarunt, et sub alienum imperium transfigere conati sunt, felicitatem suam non ferentes, desiderium eorum copiosius explebo, barbarum quemdam et inhumanum adducens. Meta-**

μητέρους ποιῶν, εἰς ἀνάγκην καθίστησι του τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ὅπομεῖναι τιμωρίαν. Εἶτα, ἐπειδὴ μετὰ ταῦτα τοῖς ψευδοπροφήταις πιστεύοντες, καὶ ἀρετῆς οὐδένα ποιούμενοι λόγον, ἀλλὰ ταῖς ἔκπτων ἀμαρτίαις ἐμμένοντες ἐφείλκοντο καὶ τὴν κόλασιν, καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους καὶ ἡ τῶν προφητῶν ἀλήθεια ἐδείκνυτο, καὶ τὸ τῶν φευδοπροφητῶν ψεῦδος διηλέγχετο, ἔτερον πάλιν κατασκευάζει μηχάνημα πρὸς ἀπώλειαν τῶν ἀλισκομένων. Ἀνέπειθε γάρ αὐτοὺς εὐεξαπατήτους δυταῖς, ὅτι δὴ ταῦτα τὰ δεινὰ τὰ συμβάντα, ἀπὸ τῆς τῶν δαιμόνων δργῆς ἐγένετο, ἀμελουμένων παρ' αὐτῶν καὶ καταφρονουμένων. Τοῦτο τοίνυν τὸ δέλεαρ ἀναιρῶν ὁ Θεὸς, πρὸ πολλῶν ἀνωθεν χρόνων τὰ μέλλοντα αὐτοῖς συμβαίνειν, μᾶλλον δὲ καταλήψεσθαι ^a, δεινὰ προλέγει, ἵνα μὴ ἐξῇ τοῖς ἔξαπατῶσιν αὐτοὺς, τῇ τῶν δαιμόνων δργῇ λογίζεσθαι τὰ συμβαίνοντα. Καὶ ὅτι οὐ στοχαζόμενος ταῦτα λέγω, ἄκουσον Ἡσαΐου λέγοντος· "Ἐγγων δὲ τι σκληρός εἰ, καὶ τευροσιδηροῦς ὁ τράχηλος σου, καὶ τὸ μέτωπόν σου χαλκοῦν. Διὰ τοῦτο ἐξ ἀργῆς ἐλάτησά σοι, ἵνα μὴ εἴπῃς, ὅτι Τὰ εἰδωλά μοι ἐποίησε, καὶ τὰ γλυπτά, καὶ τὰ χωνευτά μοι ἐποίησεν. Οὔτε τίτιστα, οὔτε ἀκουστά σοι ἐγένετο. Ἐπεὶ οὖν, ὅπερ ἔρην, ὡς καὶ ἐκ τῆς μαρτυρίας ἔστιν ἰδεῖν, ἐκείνοις ταῦτα ἀνετίθεσαν, φθάνει ἡ προφητεία ταύτην ἀναιροῦσα τὴν ἀπάτην, καὶ πρὸ πολλῶν αὐτὰ διαγορεύουσα χρόνων. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ οὕτως εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ἀγνωμονοῦντας λέγειν· Οὐ προείπετε, οὐ προηκούσαμεν, νῦν πλάττεσθε μετὰ τὴν ἔκβασιν· οὐ γάρ εἰδετε τὰ συμβῆσόμενα· πόθεν οὖν τοῦτο δῆλον; ὅτι εἰρηται; ὅρα πῶς σαφῶς ἀφυκτὸν αὐτοῖς κατασκευάζει τὸν ἔλεγχον, καὶ τὰ ἀναισχυντα ἀποφράπτων στόματα. Οὐ γάρ ἀφίησιν εἰπεῖν μόνον, ἀλλὰ κελεύει καὶ ἐν χάρτῃ γραφῆναι τὰ λεγόμενα, καὶ οὐδὲ ἀπλῶς γραφῆναι, ἵνα μὴ ἐξῇ αὐτοῖς λέγειν, ὅτι μετὰ ταῦτα ἐπλασεν, ἀλλὰ καὶ μάρτυρας τῶν γραμμάτων καλεῖ ἀνδρας ἀξιοπίστους καὶ ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος καὶ ἀπὸ τοῦ τρόπου. Ποιησορ γάρ μοι, φησὶ μάρτυρας πιστούς ἀνθρώπους, τὸν Οὐρίαρ τὸν Ἰερέα, καὶ Ζαχαρίαν· ἵνα ὅταν ἐξέλθῃ, [90] καὶ λέγωσιν, ὅτι οὐκ ἐλέχθη ταῦτα πρὸ πολλῶν χρόνων, τὸ βιβλίον ἐξενεχθὲν καὶ οἱ μάρτυρες οἱ παρόντες καὶ ἀναισχυνοῦντας αὐτοὺς ἐπιστομίσωσι. Διὰ τοῦτο φησι, Λάδες χάρτου τόμον καιρὸν, ἵνα μὴ παλαιώθεις ἀπόληται, ἀλλὰ μένη τῷ χρόνῳ παρεκτεινόμενος, καὶ κατηγορῶν διὰ τῶν γραμμάτων αὐτῶν. Καὶ γράψον γραψίδι ἀνθρώπου, τουτέστι καλάμῳ, τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι. Τίνα δὲ τὰ μέλλοντα; Πόλεμος, νίκη βαρβαρική, λαφύρων διανομή, σκύλων ἀρπαγή. Ταῦτα τοίνυν, φησὶν, ἀπαντα γράψον, Τοῦ ταχέως προγρήμην ποιῆσαι σκύλων. Πάρεστι γάρ. Τί ἐστι, Πάρεστι γάρ; Δύο ταῦτα δηλοῦ αὗτη ἡ δῆσις ^b· ὅτι τότε ἥδη τῶν ἀμαρτημάτων αὐτῶν τὸ μέγεθος ἀπῆκτει τὴν δίκην, καὶ ἐπὶ θύραις ἡ τιμωρία. Αὐτὸς δὲ ἀναβάλλεται, τῇ μακροθυμίᾳ βουλόμενος αὐτοὺς βελτίους ποιῆσαι, καὶ ἀποκρούεσθαι τὴν τιμωρίαν· καὶ ὅτι δῆδιον αὐτῷ καὶ εὔκολον νεῦσαι μόνον, καὶ πάντα εἰς πέρας ἀγαγεῖν. Ἐπειδὴ γάρ περι βαρβάρων ὁ λόγος ἦν τῶν μελλόντων ἐπιστρατεύειν, Μή νομίσητε, φησὶν, ὅτι τῆς ὁδοῦ τὸ μῆκος, καὶ τῆς στρατείας ^c τὸ πλῆθος μέλλησίν τινα ποιεῖ· ἀπερ ἐπ' ἀνθρώπων ἔσεσθαι πέφυκε.

^b. Τῷ γάρ Θεῷ παρέστηκεν ὁ πόρφωθεν ὄν· οὕτως

"Sic Reg. et Savil. At Morel. et Bavanicus τὰ μέλλοντα αὐτοὺς καταλήψεσθαι, omisis quibusdam."

^c Reg. et Savil. αὐτῇ ἡ κρίσις, minus recte, ni faller: non enim hic de judicio quoriam agitur.

αὐτῷ δῆδιον καὶ εὔκολον ἐν μιᾷ καιροῦ διηπῇ, καὶ ἐν ἀκαριαίῳ ἀπὸ τῶν ἐσχάτων τῆς γῆς, καὶ πλεῖστος ὡσιν, ἀγαγεῖν εὐθέως καὶ ἐπιστῆσαι. Καὶ μάρτυράς μοι ποιησορ πιστοὺς ἀνθρώπους, τὸν Οὐρίαρ τὸν Ἰερέα, καὶ Ζαχαρίαν ^d οὐδὲν Βαραχίου. Μάρτυρας τίνος; Τοῦ χρόνου· ἵνα καὶ τὰ γράμματα συκοφαντῆται. οἱ ζῶντες ἀνθρώποι καὶ παρόντες ἥντικα ἐγράφετο, καὶ τὸν χρόνον σαφῶς εἰδότες, πότε ταῦτα ἐλέγητο, δυνηθῶσιν ἐπιστομίζειν τοὺς ἀναισχυντεῖν ἐπιχειροῦντας. Τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἔχεται καὶ τὸ ἐξῆς, σαφέστερον ἐπάγον τὸν ἔλεγχον. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Τῶν δημάρτων αὐτῶν ἀκούσωμεν. Προστῆθε γάρ, φησὶ, πρὸς τὴν προφῆτιν. Τὴν γυναικα τὴν ιδίαν οὐτως ἐκάλεσεν Ἰσαῖς, διὰ τὸ καὶ αὐτὴν Πνεύματος ἡξιωσθαι προφητικοῦ· οὐ γάρ ἐν ἀνδράσι τὰ τῶν χαρισμάτων εἰστήκει μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ γυναικεῖον διέβαινε φῦλον. Οὐ γάρ ὥσπερ ἐν ταῖς βιωτικαῖς χρείαις διηρηται τὰ γένη, καὶ ἀλλα μὲν ἀνδρῶν, ἀλλα δὲ γυναικῶν τὰ ἐπιτρέπειματα, καὶ οὐκ ἀν δυνηθεῖν τὰ ἀλλήλων ἀνταλλάξασθαι, οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν πνευματικῶν· ἀλλ' ἴσοι οἱ ἀγῶνες καὶ κοινοὶ οἱ στέφανοι. Καὶ τοῦτο καὶ ἐν τῇ Ηλαιαῖ καὶ ἐν τῇ Καινῇ μετὰ ἀκριβείας ἴδοις τις ἀν, καὶ παρὰ πάντα τὸν βίον ^d συμβαίνον. Ταύτη τοίνυν ὁμιλήσας νόμῳ γάμου, κύειν παρεσκεύασε. Καὶ ἐπειδὴ τὸ παιδίον ἐτέχθη, ἐπιτίθησιν αὐτῷ ὄνομα καινὸν καὶ παράδοξον, τὴν ιστορίαν τῶν ἐσομένων ἔχον. Τί γάρ φησι; Κάλεστον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Ταχέως σκύλευσον, δξέως προγόμενον· ἵνα καὶ τὰ γράμματα ἀπιστηθῆ τὰ ἐν τῷ τόμῳ κείμενα, ἡ προσηγορία τοῦ παιδίου τὴν ιστορίαν τῶν ἐκβησιμένων [91] ἔχουσα, καὶ πρὸ τῆς ἐκβάσεως τῶν γενομένων τεθεῖσα, καὶ συνεχῶς παρὰ πάντα καλουμένη τὸν χρόνον ^e, καὶ τῶν σφόδρα ἀναισχυντεῖν ἐπιχειρούντων ἀπορράψῃ τὰ στόματα. "Οτι γάρ οὐ μετὰ τὴν ἔκβασιν ἐπλασε ταῦτα ὁ προφήτης, ἀλλ' δινωθεν αὐτὰ προεῖδε, καὶ οἱ σφόδρα ἀγνωμονεῖν ἐπιχειρούντες ἱδύναντο πείθεσθαι, οἱ πρὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεως αὐτὸν τὸ παιδίον ὄρωντες καλούμενον, καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐσομένων συμφορῶν ἀνακηρύγτων. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἐρμηνεύει τῆς προφητείας τὴν δύναμιν, καὶ τὸν χρόνον ἐπισημαίνεται μετὰ ἀκριβείας, οὕτω λέγων· Διότι πρὶν ἡ γνῶναι τὸ παιδίον καλεῖται πατέρα η μητέρα, λήψεται δύναμιν Δαμασκοῦ, καὶ τὰ σκῦλα Σαμαρείας ἔραντι βασιλέως Ἀσσυρίων. "Ο δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· "Ἐν τῷ χρόνῳ, φησὶ, τῆς ἡλικίας τῆς άιώρου, καὶ μηδέπω φθέγγεσθαι δυναμένης, τὰ τῆς νίκης ἔσται καὶ τῶν τροπαίων, οὐχ ὡς τοῦ παιδίου δυναμένου παρατάξασθαι, καὶ καθελεῖν τοὺς πολεμίους, ἀλλ' ὡς τῆς ἡλικίας ἐκείνης, τουτέστι, τοῦ χρόνου τοῦ πρὸ τῆς τοῦ παιδίου διαλέξεως παραδιδόντος ἀπαντα τοῖς πολεμίοις. Καὶ προσέθετο Κύριος λαλῆσαι μοι ἔτι· Διὰ τὸ μὴ ξούλεσθαι τὸν λαὸν τούτον τὸ ὄντω τοῦ Σιλωάμ τὸ πορευόμενον ἡσυχῆ, ἀλλὰ ξούλεσθαι ἔχειν τὸν Ρωμελλον βασιλέα ἐφ' ὑπῶν, διὰ τοῦτο ἴδοιν ἀγάγει Κύριος ἐφ' ὑμᾶς τὸ ὄντω τοῦ ποταμοῦ, τὸ Ισχυρόν καὶ τὸ πολὺ, τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων. "Οπερ ἔθος ἔστι τῷ Θεῷ, μὴ μόνον τὰς τιμωρίας προλέγειν, ἀλλὰ καὶ τὰς αἰτίας τιθέναι, ὥστε καὶ ταυτὴ παιδεύσαι τοὺς ἀκούοντας, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ. Εἰπὼν γάρ τὴν τῶν ἀλλοχύλων διανομήν, καὶ τὰ σκῦλα, καὶ προλέγων τὴν τῶν βαρβάρων ἐφύδον, λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ πολέμου. Τις δέ ἔστιν αὕτη; Ἡ ἀγνω-

^d Παρὰ πάντα τὸν βίον, per totum genus humanum, veri totum mundum. Αριδ Ensebium Præp. Evangel. in fine: δι σύμπας τῶν ἀνθρώπων βίος, totum genus humānum, iunctus mundus. Athanasius Tom. I. p. 1253, E: καταλαζονεύμενοι τοῦ τῶν ἀνθρώπων βίου, superbe agentes aduersus genus humānum.

^e Reg. παρὰ πάντα; καλουμένη τῶν γρίνων.

μοσύνη τῶν τὴν πόλιν οίκουμντων. Ἐπεὶ γάρ βασιλέα ἔχοντες, φησὶν, ἐπιεικῆ καὶ πρᾶον καὶ ἡμερον, ἀπεσκίρτησαν, καὶ τυράννων ἐπεθύμησαν, καὶ πρὸς ἄλλοτραν ἀρχὴν αὐτομολῆσαι τὸ πείλαχθησαν, τὴν οἰκείαν εὑπραγίαν οὐ φέροντες, μετὰ πλείονος ἢ τῆς περιουσίας πληρώσω τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν, βάρβαρον τινα καὶ ἀνήμερον ἀγωνίανθρωπον. Κέχρηται δὲ μεταφορικῶς ταῖς λέξεσι, τό τε ἥθος τοῦ ἐγχωρίου δηλῶν βασιλέως, καὶ τὴν δύναμιν τοῦ βαρβάρου ποιεῖ δὲ αὐτὸν, ὅπερ ἔφην δεῖ, τὸν λόγον ἐμφαντικώτερον κατασκευάζων. Διὰ τοῦτο φησι. Διὰ τὸ μὴ βουλευθαι αὐτοὺς τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωάμ· οὐ περὶ ὕδατος λέγων, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ πηγὴ ἡρέμα καὶ ἀφορητὶ προεισι, τὸν ἀτάρακτον καὶ ἐπιεικῆ τὸν τρόπον τοῦ τότε βασιλεύοντος τῇ ἡρέμῃ τῶν ὑδάτων ἢ διεξόδῳ παραβάλλει, καὶ Σιλωάμ αὐτὸν καλεῖ, διὰ τὸ ἀνεπαγθὲς καὶ ἡρεμον· διεγίστην φέρει τοῖς ἀρχομένοις κατηγορίαν, ὅτι μὴ βαρὺν ἔχοντες ζυγὸν, νεωτερίζειν ἐπεχείρουν, καὶ ἀλλοτρίοις ἑαυτοῖς διδόναι βασιλεῦσι. Ἐπεὶ οὖν οὐ βούλονται, φησὶ, τὸν ἡμερον καὶ ἐπιεικῆ, ἀλλὰ τὸν Ῥωσὸν καὶ τὸν ιδίον τοῦ Ῥωμελίου, ἐπάγω, φησὶ, τὸν Βαβυλώνιον· καὶ τὸ δαγδαῖον αὐτοῦ τῆς στρατιᾶς, ὕδωρ ποταμοῦ φησὶ πολὺ καὶ Ισχυρόν.

γ'. Εἴτα ἔρμηνεύων τὴν μεταφοράν φησι. Τὸν βασιλέα τῷ Ασσυρίων. Ὁρᾶς πῶς ἀδιάπτωτος ὁ λόγος ὁ ἐμπροσθεν ἡμῖν λεχθεὶς φαίνεται· ὅτι πανταχοῦ ἐν ταῖς μεταφοραῖς ἔσυτὴν ἔρμηνειν εἶωθεν ἡ Γραφή; "Ο δὴ καὶ ἐνταῦθα πεποίηκεν. Εἰποῦσα γὰρ ποταμὸν, [92] οὐκ ἐναπέμεινε τῇ μεταφορᾷ, ἀλλ' εἶπε, τίνι φησὶ ποταμὸν, Τὸν βασιλέα τῷ Ασσυρίων, καὶ πᾶσαν τὴν δόξαν αὐτοῦ. Καὶ ἀραβήσεται ἐπὶ πᾶσαν γέραγην ὑμῶν, καὶ περιπατήσει ἐπὶ πᾶν τεῖχος ὑμῶν. Καὶ ἀφελεῖ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἀρθρωτον, διεγίστηται κεφαλὴν ἀραι, ἡ δυνατὸν συντελέσασθαι τι. Καὶ ἔσται ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ, ὥστε πληρῶσαι τὸ πλάτος τῆς χώρας σου. Δεικνὺς ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνη δυνάμει, ἀλλ' ὄργῃ θετήλατῳ συμβῆσεται τὰ λεγόμενα, οὐχ ὡς πολέμιον αὐτὸν παρατατόμενον ὑπογράφει, ἀλλ' ὡς ἐπὶ παρεκευασμένην ἀρπαγὴν ἔχοντα. Οὐ γάρ στήσεται, φησὶ, καὶ παρατάξεται, ἀλλὰ τῷ πλήθει τῶν σωμάτων καλύψει τῆς γῆς τὴν ὅψιν, καὶ μετ' εὔκολίας περιέσται. Εἴτα καὶ ἐν τῇ ὄργῃ πολὺ τὸ τῆς φύλανθρωπίας. Οὐ γάρ ἀνασπάσεσθαι· αὐτῶν τὴν πόλιν ἀπειλεῖ, ἀλλ' αἰχμαλωσίαν τινὰ καὶ ἀπαγωγὴν προλέγει, τοὺς λειπομένους βουλδμενος τῇ τῶν ληφθέντων τιμωρίᾳ σωφρονεστέρους ποιῆσαι. Ἀφελεῖ γάρ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, φησὶν, ἀρθρωτον, διεγίστηται κεφαλὴν ἀραι. Τοὺς ἐν δυναστείᾳ, φησὶ, τοὺς πάντα ἀγοντας

καὶ φέροντας ^d, τοὺς τῷ πλήθει λυμαινομένους, αἰχμαλώτους ποιήσει καὶ δούλους, ὥστε τότε τοὺς καταδεστέρους ἀναπνεῦσαι μικρὸν, καὶ τῷ φόβῳ τῶν ἀπαγθέντων, καὶ τῆς οἰκείας ἐλευθερίας ἀδειὰ γενέσθαι βελτίους. Διὰ τοῦτο φησι. Δυνατὸν συντελέσασθαι τι· τουτέστι, τὸν Ισχυρὸν, τὸν ἐνεργεῖν δυνάμενον, τὸν διοικοῦν πρᾶξαι ισχύοντα. Καὶ πρὸ τῆς ἀπαγωγῆς δὲ, δι' αὐτῆς τῆς δψεως ἴχανως ὑμᾶς καταπλήξει, φησὶν, δι βάρβαρος, πᾶσαν τὴν γῆν πληρῶν τῶν βαρβαρικῶν σωμάτων. Διὰ τοῦτο ἐπήγαγε· Καὶ ἔσται ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ, ὥστε πληρῶσαι τὸ πλάτος τῆς χώρας σου. Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Γνῶτε, ἔθη, καὶ ἡττᾶσθε· ἐπικούσατε ἔως ἐσχάτου τῆς γῆς, καὶ ισχύοντες ἡττᾶσθε. Εἳρ γάρ πάλιν ισχύσητε, πάλιν ἡττηθήσεσθε. Καὶ ἦρ ἄρ Βουλὴν βουλεύσησθε, διασκεδάσει Κύριος· καὶ λόγον διεὰ λαλήσητε, οὐ μὴ ἐμμείνητε ἐν ὑμῖν, διτι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Ἐμοὶ δοκεῖ τὴν τοῦ Ἐζεκίου νίκην ἐνταῦθα προλέγειν, καὶ τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο τρόπαιον καὶ τῆς νίκης αὐτῆς τὴν αἰτίαν. Εἰ γάρ καὶ ὅπλα παρέχεινοις, φησὶ, καὶ στρατόπεδα ἀπειρά, καὶ ἐμπειρία πολεμική, ἀλλ' ἡ πάντων δυνατωτέρα συμμαχία μεθ' ἡμῶν, τουτέστιν ὁ Θεός. Ἡλθε μὲν γάρ δι βάρβαρος, καθὼς ἡπείλησεν ἐμπροσθεν, καὶ πολλὰς λαβὼν πόλεις ἀπῆλθε· μετὰ δὲ ταῦτα ἐπιστρατεύσας, τάνατία ἔπαθε. Καὶ ταῦτα τοίνυν ὁ προφήτης προλέγει, καὶ τὸν τῆς νίκης αἰτίον ἀνακηρύξτει, καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς βαρβάρους ἀποτείνει τὸν λόγον. Μή γάρ δὴ τῇ προτέρᾳ νίκῃ θαρρήσητε, φησὶν· ἐν γάρ τῇ νῦν ἐφδῷ μεγίστη παρῆν ἡμῖν ἡ συμμαχία. Γνῶτε τοίνυν τοῦτο αὐτὸν, καὶ ἀπόστητε, ως ἀδυνάτοις ἐπιχειροῦντες. Εἴτα τὸν αἰτίον τῆς νίκης ἐκείνης ἐμφαίνων, καὶ διτι πρὸς τὰς ἐσχατιὰς ἀφίξεται τῆς γῆς ἡ φήμη τὰ κατορθώματα [93] φέρουσα, φησὶν· Ἐπακούσατε διως ἐσχάτου τῆς γῆς. Οὐδεὶς γάρ ἀνήκως τῶν τότε συμβάντων ἐν Τεροτολύμοις γέγονε. Διὰ τοῦτο φησὶν· Ἐπακούσατε διως ἐσχάτου τῆς γῆς, καὶ οἱ ισχύοντες ἡττᾶσθε. Μεγάλην γάρ ἐπὶ ρώμῃ δόξαν δι βάρβαρος τότε ἐκέκτητο. Ισχυροὺς δὲ ἐνταῦθα οὐ τοὺς ἐν τῇ τοῦ σώματος εὐεξίᾳ μεγάλους φησὶν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν τῇ τῶν χρημάτων περιουσίᾳ, καὶ τῇ τῆς δόξης περιφανείᾳ. Εἳρ γάρ πάλιν ισχύσητε, φησὶ, πάλιν ἡττηθήσεσθε, καὶ ἦρ ἄρ Βουλεύσησθε βουλὴν, διασκεδάσει Κύριος, καὶ λόγον διεὰ λαλήσητε, οὐ μὴ ἐμμείνητε ἐν ὑμῖν, διτι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Ἐπειδὴ πονηρὰ παρ' αὐτοῖς ἡν βουλεύματα, καὶ προσεδόχων τὴν πόλιν αὐτὴν ἐκ βάθρων ἀνασπάσθαι, καὶ οὗτος οἰκαδες ἀπελεύσεσθαι, καὶ τὰ βουλεύματα αὐτῶν ὁ προφήτης εἰς μέσον ἀγει, καὶ φησὶ· Μέχρι τῶν ρημάτων ἀπαντά στήσεται. Εἴτα ἐπειδὴ πράγματα ἀπῆγγειλε φύσιν ἀνθρωπίνην ὑπερβαίνοντα, ἀξιόπιστον ποιῶν τὸν λόγον, ἐπὶ τὸ ἀξιώμα τοῦ κατορθούντος καταφεύγει συνεχῶς, λέγων· "Οτι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, καὶ διτι αὐτὸς ἀπαντά ταῦτα διασκεδάσει τὰ μηχανήματα. "Οτι αὐτῷ ἡ δόξα.

^d Reg. et Savil. φέρεσθαι, male, ut ipse Savilius advertit.

^a Sic Savil. et Reg. At Morel. et Bavar. μετὰ πολλῆς.

^b Reg. τῇ ἔρημίᾳ τῶν ὑδάτων, minus recte. Paulo post Bavar. ἀνεπαγθὲς καὶ ἡμερον.

^c Omnes ἀνασπάσεσθαι, præter Morel., qui habet ἀνασπάσασθαι. Intra Savil. τῇ τῶν λειφθέντων τιμωρίᾳ, male pro ληφθέντων, ut ipse notat in marg.

phorice porro verbis utitur, mores indigenæ regis describens, et barbari potentiam: id vero facit, quod semper dixi, ut majorem sermonis emphasis exhibeat. Ideo ait, *Eo quod nolint aquam Siloam*: non de aqua dicens, sed quia fons sensim et sine strepitu manat, lenitatem et moderationem ejus, qui tunc regnabat, tranquillo aquarum cursui comparat, et Siloam ipsum vocat, quod tenis sit et mansuetus: id quod maximam subditis afferat criminacionem, qui cum non grave jugum haberent, res novas aggreditabant, alienisque regibus sese dedere. Quoniam ergo, inquit, illum mitem moderatumque nolunt, sed Rasin et filium Romelie, inducam Babylonum; impetuque exercitus illius aquam fluminis vocat copiosam et vehementem.

3. Deinde metaphoram explicans ait, *Regem Assyriorum*. Viden' quam indubitatum appareat id quod supra diximus, in metaphoris nempe Scripturam se semper interpretari solere? Quod etiam hic fecit. Cum enim flumen dixisset, non in metaphora substituit, sed quodnam flumen esset dixit, *Regem Assyriorum*, et omnem gloriam ejus. Et ascendet super omnem valem vestram, et deambulabit super omnem murum vestrum. 8. Et auferet a Judæa hominem, qui possit levare caput, aut qui possit aliquid perficere. Et erunt castra ejus, ita ut impleant latitudinem regionis tuæ. Ostendens non humana virtute, sed ira Dei sæviente hæc, quæ dicuntur, eventura esse, non illum ut hostem acie instructa describit, sed ut ad paratam prædam venientem. Non enim stabit, inquit, et aciem instruet, sed corporum multitudine terræ faciem obteget, facieque aderit (a). Ad hæc in ira etiam magna observatur clemensia. Neque enim comminatur se ipsorum urbem demeliturum esse, sed captivitatem quamdam et abductionem prædicit, reliquos volens ex captivorum poena ad meliorem frugem reducere. Nam ait: *Auferet a Judæa hominem qui possit levare caput: de proceribus loquitur, deque iis qui omnia sursum deorsum versant; eos qui multitudinem populi labe-factabant, captivos servosque faciet, ita ut inferiores possint tantillum respirare, exque metu per abductionem aliorum parto, et ex propria libertate meliores evadere. Ideo ait: Qui possit aliquid perficere, id est, fortem, aliquid operari valentem, qui possit vel mini-*

(a) Juxta Græcam lectionem, πάρεσται, legendum es-
set, facileque vincet; sed maluimus Græcam voce in-
terpretari quasi fuisset, πάρεσται, aderit, quæ vox cum versu
superius allato, col. 91, ubi legitur, Adest enim (πάρεσται
γάρ), melius quadrat.

mum quid efficere. Et ante abductionem, per ipsum re-
rum aspectum, ait, *Vos satis terrore percellet barbarus,*
totam terram implens barbarorum corporibus. Ideo in-
tulit: *Et erunt castra ejus, ita ut impleant latitudinem re-
gionis tuæ. Nobiscum Deus.* 9. *Scitote, gentes, et vinci-
mini: nuntiate usque ad extremum terræ, et fortitudine
valentes vincimini. Si enim iterum prævalueritis, iterum
vincemini.* 10. *Et quodcumque consilium inieritis, dissi-
pabit Dominus: et verbum quodcumque loquuti fueritis,
non manebit in vobis, quia nobiscum Deus.* Videtur mihi hoc loco Ezechiae victoriam prædicere, ac splen-
didum illud tropæum causamque victoriae. Etiamsi enim arma apud illos sint, inquit, etiamsi exercitus immensi, et belli peritia, sed auxilium nobis omnium potentissimum nobiscum est, nempe Deus. Venit enim barbarus, ut prius minatus fuerat, et multis captis urbis accessit: postea vero admotis castris, contraria passus est. Hæc itaque prædictit propheta, causamque victoriae prædicat, ipsosque barbaros alloquitur. Ne priori, inquit, victoriae fidatis: in hac enim irruptione maximum nobis adest præsidium. Hoc ipso igitur cognito recedite, utpote qui ea, quæ fieri ne-
queunt, aggrediamini. Illic et causam illius victorie declarans, et annuntians, famam hæc præclara gesta ad extemos usque terræ fines allaturam esse ait: *Nuntiate usque ad extremum terræ.* Nemio enim non audivit ea quæ tunc Jerosolymis configerunt. Idecirco ait: *Audite usque ad extremum terræ, et qui forti-
tudine valetis vincimini.* Magnam quippe gloriam tunc barbarus ob potentiam obtinebat. Fortes autem hic dicit non corpore robustos, sed eos qui pecu-
niarum copia, et gloriæ splendore conspicui erant. *Si enim iterum prævalueritis, inquit, iterum vincemini.* *Et quodcumque consilium inieritis, dissipabit Dominus:* et verbum quodcumque loquuti fueritis, non manebit in vobis, quia nobiscum Deus. Quia mala apud eos erant consilia, et sperabant se urbem ipsam a fundamentis demolituros esse, et sic domum reversuros, consilia eorum in medium adducit propheta et ait, verborum tenus omnia remansura esse. Deinde quia res annun-
tiabat humanam naturam superantes, ut fide dignum sermonem exhibeat, ad dignitatem præclare operan-
tis frequenter confudit dicens, *Quia nobiscum Deus,* et quia hæc omnia machinamenta dissipabit (a). Quo-
niam ipsi gloria.

(a) Huc desinit Savilius, et asteriscos adjicit, quasi homilia sit mutila. Ac vere mutila videtur, ignoraturque, quorsum processerit Chrysostomus.